

Natura 2000 doelendocument

Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten

**Doel op landelijk
niveau:**
(Natura 2000
doelendocument)

**Doel op
gebiedsniveau:**
(aanwijzingsbesluiten)

**Doel uitgewerkt in
omvang, ruimte
en tijd:**
(beheersplannen)

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5	5. Natura 2000 opgaven per landschap en doelen op gebiedsniveau	61
2. Context	9	5.1 Inleiding	61
2.1 Wat is Natura 2000?	9	5.2 Noordzee, Waddenzee en Delta	65
2.2 Context NL	10	5.3 Duinen	75
2.3 Hoofdpijnen selectie en begrenzing van Natura 2000 gebieden	12	5.4 Rivierengebied	83
3. Aanpak	19	5.5 Meren en Moerassen	93
3.1 Inleiding	19	5.6 Beekdalen	103
3.2 Proceslijn habitattypen en soorten	19	5.7 Hogere zandgronden	111
3.3 Proceslijn gebieden	28	5.8 Hoogvenen	121
4. Natura 2000 opgaven en doelen op landelijk niveau	39	5.9 Heuvelland	129
4.1 Inleiding	39	6. Gemaakte en nog te maken keuzes	137
4.2 Relatief belang van de Nederlandse natuur	39	6.1 Inleiding	137
4.3 Staat van instandhouding habitattypen en soorten	42	6.2 Keuzes op landelijk niveau	137
4.4 Belangrijkste opgaven Natura 2000 in Nederland	50	6.3 Keuzes op gebiedsniveau	141
4.5 Natura 2000 doelen op landelijk niveau	55	7. Perspectieven voor Natura 2000 doelen	145
		7.1 Inleiding	145
		7.2 Duurzame instandhouding	145
		7.3 Maatwerk en samenwerking	148
		8. Bronnen	151
		9. Bijlagen	153

Natura 2000 doelendocument... kader voor de op te stellen aanwijzingsbesluiten en geeft tevens sturing aan de op te stellen Natura 2000 beheersplannen.

Instandhoudingsdoelen
162 Natura 2000 gebieden
Gehanteerde systematiek

Hoofdstuk 1

Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de status en de rol van het Natura 2000 doelendocument.

Inleiding

Het Natura 2000 doelendocument is een beleidsnotitie van de minister van LNV. Het document geeft een toelichting op de instandhoudingsdoelen voor de 162 Natura 2000 gebieden en de daarbij gehanteerde systematiek. Dit document geeft verdere uitwerking aan de acht hoofdlijnen voor de formulering van de Natura 2000 doelen zoals opgenomen in de Natura 2000 contourennotitie, die in juli 2005 is aangeboden aan de Tweede Kamer. De Natura 2000 contourennotitie beschrijft de kaders voor de Natura 2000 doelen, de aanwijzingsbesluiten en de beheersplannen voor de Natura 2000 gebieden.

Het Natura 2000 doelendocument vormt het kader voor de op te stellen aanwijzingsbesluiten en geeft tevens sturing aan de op te stellen Natura 2000 beheersplannen. Een belangrijke stap bij de implementatie van het Europese Natura 2000 netwerk is de publicatie van de aanwijzingsbesluiten van de Natura 2000 gebieden. De publicatie van de eerste tranche van ontwerp-besluiten is

voorzien na de zomer van 2006. Daarna volgt een volgende tranche.

Het doelendocument is in concept voorbereid in de periode november 2004 – oktober 2005 op basis van consultatie van deskundigen en beheerders van de terreinen, beschikbare gegevens en expert judgement. Het is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Vanaf december 2005 is op basis van deze conceptversie overleg met provincies en andere overheden gevoerd en zijn maatschappelijke organisaties, economische sectoren en andere belanghebbenden geconsulteerd.

Parallel hieraan is een globale kostenraming uitgevoerd.

De ingewonnen reacties en de globale kostenraming hebben geleid tot het definitieve doelen-dokument.

Voor wie is het Natura 2000 doelendocument bestemd?

Het Natura 2000 doelendocument is vooral bestemd voor die partijen die verantwoordelijk zijn voor de opstelling van de beheersplannen

Deze evaluatie wordt gelijktijdig uitgevoerd met de geplande evaluatie in het kader van de Kaderrichtlijn Water.

én voor die partijen die betrokkenen of belanghebbenden zijn bij de voorbereiding van de aanwijzingsbesluiten voor de gebieden.

Hoe is het Natura 2000 doelendocument opgebouwd?

In het tweede hoofdstuk is de context voor de doelen en de selectie en begrenzing van de gebieden geschetst. Het derde hoofdstuk beschrijft de gevolgde werkwijze (twee proceslijnen) en laat de relatie met andere al bestaande of nog op te stellen documenten zien. Het vierde hoofdstuk geeft de resultaten van de proceslijn habitattypen en soorten: de staat van instandhouding van de habitattypen en soorten, de voor Nederland belangrijkste Natura 2000 opgaven en de Natura 2000 doelen. Hoofdstuk 5 geeft per Natura 2000 landschap de belangrijkste kernopgaven en de hoofdlijnen van de doelen op gebiedsniveau.

In het zesde hoofdstuk zijn de belangrijkste keuzes op landelijk niveau en op gebiedsniveau, die gemaakt zijn of nog open staan, bij elkaar gezet. In het achtste hoofdstuk worden de perspectieven van de Natura 2000 doelen in relatie tot ander beleid geschetst.

Wanneer wordt het Natura 2000 doelendocument herzien?

Het Natura 2000 doelendocument is gebaseerd op de best beschikbare informatie van dit moment. De best beschikbare informatie met betrekking tot de staat van instandhouding van de habitattypen en soorten waarvoor Nederland een verantwoordelijkheid op zich heeft genomen in Europees verband én de best beschikbare informatie met betrekking tot de autonome en gewenste ontwikkelingen in de 162 Natura 2000 gebieden. Gezien een aantal onzekerheden over te verwachten ontwikkelingen, voortkomend uit natuurlijke dynamiek en klimaatveranderingen, is voor het jaar 2015 voorzien in een evaluatie van het Natura 2000 doelendocument. Indien noodzakelijk zal ook tot wijziging van de terzake doende aanwijzingsbesluiten worden overgegaan.

Deze evaluatie wordt gelijktijdig uitgevoerd met de geplande evaluatie in het kader van de Kaderrichtlijn Water. Daarnaast worden doelen herijkt en zonodig bijgesteld bij aanwijzing van gebieden in een volgende tranche en bij opstelling van de beheersplannen.

Figuur 2.1.1. Natura 2000 netwerk in Nederland

De Europese Unie heeft zich ten doel gesteld in 2010 de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen (Göteborg, 2003).

Context

Wat is Natura 2000?
Context NL
Hoofdlijnen selectie en begrenzing

Hoofdstuk 2

Dit hoofdstuk gaat in op het Natura 2000 netwerk en geeft een nadere toelichting op de kaders voor de formulering van de Natura 2000 doelen en voor de selectie en begrenzing van de Vogel- en Habitatrictlijngebieden en de hoofdlijnen voor de begrenzing van de Natura 2000 gebieden.

2.1 Wat is Natura 2000?

Inleiding

De Europese Unie heeft zich ten doel gesteld in 2010 de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen (Göteborg, 2003). Een belangrijk instrument hiervoor is de uitvoering van de gebiedsgerichte onderdelen van de Vogelrichtlijn en de Habitatrictlijn. Dit betekent het realiseren van een netwerk van natuurgebieden van Europees belang: het Natura 2000 netwerk. Dit netwerk heeft als hoofddoelstelling het waarborgen van de biodiversiteit in Europa. In dit verband is de afspraak gemaakt dat de lidstaten van de Europese Unie alle maatregelen nemen die nodig zijn om een gunstige staat van instandhouding van soorten en habitattypen van communautair

belang te realiseren. Het betreft de habitattypen zoals opgenomen in bijlage I en de soorten zoals opgenomen in bijlage II van de Habitatrictlijn. Dit geldt ook voor de vogelsoorten waarvoor Vogelrichtlijngebieden zijn aangewezen. Bij de vormgeving en de keuze van deze maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, alsmede met regionale en lokale bijzonderheden. Het is evident dat aan te nemen maatregelen in het kader van veiligheid een zwaar gewicht wordt toegekend. Volgens vaste jurisprudentie kunnen bij de selectie en begrenzing van de gebieden echter alleen ecologische criteria worden gehanteerd.

Bijdrage van Nederland

Nederland draagt met 162 gebieden bij aan het Natura 2000 netwerk met een totale omvang van circa een miljoen hectare (waarvan tweederde open water, inclusief de kustwateren). Deze gebieden worden zowel door rijkspartijen (Rijkswaterstaat, Defensie, Dienst der Domeinen en Staatsbosbeheer) beheerd als door grote terreinbeheerders en particuliere beheerders. Met deze bijdrage van 162 gebieden voldoet Neder-

... de acht hoofdlijnen, het principe van strategisch lokaliseren van de gebiedsdoelen en het vinden van de balans tussen 'richting geven' en 'ruimte laten'.

land vrijwel geheel aan zijn Europese afspraken. Alleen voor de Noordzee is uiterlijk 2008 nog een aanvulling voorzien. In het Integraal Beheersplan Noordzee (juli 2005) is aangegeven welke gebieden op de Noordzee in aanmerking komen voor de status van Natura 2000 gebied.

2.2 Context NL

Inleiding

In de Natura 2000 contourennotitie zijn de kaders voor de formulering van de Natura 2000 doelen opgenomen. Deze notitie is in juli 2005 toegezonden aan de Tweede Kamer. Het document bevat een vertaling van het Europese kader toegespitst op de Nederlandse situatie: de acht hoofdlijnen, het principe van strategisch lokaliseren van de gebiedsdoelen en het vinden van de balans tussen 'richting geven' en 'ruimte laten'. Op al deze elementen wordt in deze paragraaf nader in gegaan. Tevens zal in deze paragraaf worden aangegeven voor welke habitattypen en soorten op landelijk en op gebiedsniveau (en/of regionaal niveau) doelen worden geformuleerd.

Hoofdlijnen

Het Europese kader verplicht Nederland om de biologische diversiteit te waarborgen door vóór 2010 de achteruitgang te stoppen. De opdracht is om de soorten en habitattypen waarvoor een verplichting is aangegaan in een gunstige staat van instandhouding te brengen. Wat de bijdrage van Nederland aan het Europese netwerk wordt, vindt zijn neerslag in de Natura 2000 doelen. Dit zijn doelen die zowel op landelijk niveau als op gebiedsniveau zijn geformuleerd.

Het Europese kader is toegespitst op de Nederlandse situatie. Daartoe zijn in de Natura 2000 contourennotitie de volgende hoofdlijnen voor de formulering van de Natura 2000 doelen opgenomen:

1. Maximaal aansluiten bij het nationale beleid, met name het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur, mits dit binnen de kaders van de Europese verplichtingen past.
2. Haalbare en betaalbare doelstellingen formuleren, die zo min mogelijk inspanningen en gevolgen voor burgers en economische secto-

ren met zich meebrengen (geen disproportionele lasten).

3. In beginsel de bestaande kwaliteit en omvang in Nederland en in concrete gebieden handhaven en waar nodig in een gunstige staat van instandhouding brengen.
4. Een hogere inzet nastreven voor soorten en habitattypen waar Nederland relatief belangrijker voor is en eveneens voor soorten en habitattypen die sterk onder druk staan.
5. Een minder hoge inzet nastreven als van Nederland redelijkerwijs niet kan worden verwacht dat een bepaalde soort of een bepaald habitatype (op die plaats) op de langere termijn binnen Nederland in een gunstige staat van instandhouding kan worden gebracht.
6. Doelstellingen dienen in de tijd robuust geformuleerd te zijn om te kunnen anticiperen op bijvoorbeeld natuurlijke dynamiek en klimaatverandering.
7. Doelstellingen dienen voldoende sturend te zijn voor de bescherming én het beheer van de gebieden, zonder dat ze ruimte voor concretisering op lokaal niveau volledig wegnemen.
8. Bij het vaststellen van de instandhoudings-

... aangegeven of sprake is van een zekere sense of urgency (binnen een bepaalde periode moeten de ecologische vereisten op orde zijn gebracht) ...

doelstellingen zal worden uitgegaan van de bestaande budgetten voor beheer.

Strategisch lokaliseren

De Natura 2000 gebieden liggen nagenoeg geheel in de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De maatregelen die in het kader van de EHS voor de realisering van de natuurdoelen zijn of nog worden genomen, leveren tevens een hogere Natura 2000 kwaliteit. Strategisch lokaliseren én het zo goed als mogelijk op elkaar laten aansluiten van de inspanningen voor deze twee netwerken biedt de beste mogelijkheid om op termijn zo efficiënt mogelijk een duurzame situatie te behouden of te verkrijgen.

Strategisch lokaliseren betekent dat bij de doorvertaling van de landelijke doelen naar de doelen op (regionaal en/of) gebiedsniveau wordt gelet op de huidige kwaliteiten én de beste mogelijkheden om op termijn een duurzame situatie te behouden of te verkrijgen tegen een zo gering mogelijke inspanning. Meer concreet betekent dit bijvoorbeeld dat voor een habitatype of soort de relatief grootste bijdrage komt van het gebied waar nu de ecologische vereisten op orde zijn of

het eenvoudigst op orde te brengen zijn. Daarbij is nadrukkelijk gekeken naar bestaande plannen en projecten voor de realisering van de EHS (inclusief de plannen voor de grote wateren). Het op orde brengen van de ecologische vereisten kan in de meeste situaties binnen de kaders van het bestaand beleid. In een aantal situaties, vooral voor die habitatypen en soorten die sterk onder druk staan en/of waar Nederland relatief belangrijk voor is én die momenteel in een ongunstige staat van instandhouding verkeren, zijn zowel op landelijk als op gebiedsniveau (bestuurlijke) keuzes gemaakt of nog te maken. In hoofdstuk 6 is een uitleg gegeven van de belangrijkste keuzes die gemaakt zijn en van de keuzes die nog open staan.

Balans 'richting geven' en 'ruimte laten'

Voor alle Natura 2000 gebieden moet op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 een beheersplan worden opgesteld. Op het niveau van de Natura 2000 beheersplannen kan, in interactie met de betrokken gebruikers en beheerders van de gebieden, het best bepaald worden waar precies en met welke middelen, in welke omvang en met welk tempo de realisering van de doelen kan plaats-

vinden. Vanuit deze gedachte worden de doelen op gebiedsniveau zodanig geformuleerd dat ze 'richting geven' en voldoende 'ruimte laten'. Op basis van hoofdlijn 7 uit de Natura 2000 contournotitie dienen de doelen sturend te zijn voor de bescherming én het beheer van de gebieden, zonder dat ze de ruimte voor de concretisering op lokaal niveau wegnemen. Concreet wordt richting gegeven door te duiden of sprake is van een behoud- of een verbeteropgave, in een aantal situaties wordt aangegeven of sprake is van een zekere sense of urgency (binnen een bepaalde periode moeten de ecologische vereisten op orde zijn gebracht) en door aan te geven welke waarden ten gunste van andere waarden achteruit mogen gaan in een concreet gebied. De mate van ruimte in de praktijk is afhankelijk van de aard van het habitatype of de soort; als deze zeer specifieke eisen stelt aan de omgeving én deze moeilijk vervangbaar of verplaatsbaar is, zal er minder ruimte zijn. Daar staat tegenover dat in dynamische situaties de dynamiek van het systeem zelf bepaalt waar in een bepaalde periode bijvoorbeeld de vochtige duinvalleien (H2190) of de witte duinen (H2120) voorkomen (zie verder hoofdstuk 5).

... worden doelen alleen geformuleerd voor soorten (bijlage II) en habitattypen (bijlage I) die op de zogenoemde Nederlandse referentielijst staan.

Met deze benaderingswijze van 'richting geven' en 'ruimte laten' wordt ruimte geboden om bij voortschrijdend inzicht, nieuwe kennis, etcetera, aanpassingen in bijvoorbeeld het realiseringstempo of de aard van de maatregelen aan te brengen. Consequentie van deze benaderingswijze is dat de doelen zoals ze zijn opgenomen in de Natura 2000 aanwijzingsbesluiten in de Natura 2000 beheersplannen verder worden uitgewerkt in omvang, ruimte en tijd.

Zo geven de instandhoudingsdoelen op gebiedsniveau bijvoorbeeld aan in welke gebieden uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit van het habitatype zandverstuivingen (H2330) aan de orde zijn. In het kader van de Natura 2000 beheersplannen wordt aangegeven waar precies en met welk tempo maatregelen genomen worden om de zandverstuivingen uit te breiden en kwalitatief te verbeteren. Op het niveau van de beheersplannen wordt aangegeven of en waar bepaalde specifieke maatregelen genomen worden.

Natura 2000 doelen: voor welke habitattypen en soorten?

De Natura 2000 doelen omvatten niet alle soorten en habitattypen van de bijlagen van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Wat betreft de Habitatrichtlijn worden doelen alleen geformuleerd voor soorten (bijlage II) en habitattypen (bijlage I) die op de zogenoemde Nederlandse referentielijst staan.

Voor vogels betreft het de soorten die in de Nota van antwoord 2000 staan. Op basis van een uitspraak van de Raad van State is thans de aanwijzing van het gebied Abtskolk & De Putten voor de dwerggans in procedure. Voor deze soort zijn in 2000 geen gebieden aangewezen.

Voor broedvogelsoorten als middelste bonte specht, kraanvogel en oehoe zal bij de eerstvolgende evaluatie worden bezien of sprake is van duurzame populaties. Vervolgens zal worden beoordeeld of tot aanwijzing van gebieden voor deze soorten wordt overgegaan. Van de soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn is ten opzichte van 2003, als gevolg van de recente uitbreiding van de EU, de platte schijfhoren toegevoegd aan de Nederlandse referentielijst.

Voor de habitattypen is de situatie ongewijzigd

ten opzichte van de aanmelding van de gebieden in 2003.

Op basis van de acht hoofdlijnen, het principe van strategisch lokaliseren en de benaderingswijze van 'richting geven' en 'ruimte laten' kan worden geconcludeerd, dat zowel op landelijk niveau als op gebiedsniveau de doelen en de noodzakelijke inspanningen niet overal gelijk zijn. De variatie is van geen, weinig tot veel, van overal een beetje tot op één plek alles. Voorzover mogelijk is hierin slim gekozen (strategisch lokaliseren), zowel op landelijk als op gebiedsniveau. In hoofdstuk 3 wordt de gevolgde aanpak bij het formuleren van de Natura 2000 doelen verder uiteengezet. In hoofdstuk 5 wordt in gegaan op de verschillen tussen de landschappen en het 'reliëf' binnen de Natura 2000 landschappen.

2.3 Hoofdlijnen selectie en begrenzing van Natura 2000 gebieden

Inleiding

Zoals ook in de Natura 2000 contourennotitie is

Doel op gebiedsniveau:
(aanwijzingsbesluiten)
verbeter of behoudopgave

richting geven

Doel uitgewerkt in omvang, ruimte en tijd:
(beheersplannen)

Natura 2000 doelendocument
- kernopgave
- sense of urgency

... omwille van de duidelijkheid en eenduidigheid,
de begrenzing van de Vogel- en Habitatrictlijngebieden
zo goed als mogelijk op elkaar af te stemmen.

aangegeven, zullen bij de in voorbereiding zijnde aanwijzing van de Habitatrictlijngebieden en de aanvullingen aanwijzingsbesluiten voor de Vogelrichtlijngebieden met gebiedsdoelen, de overlappende Vogel- en Habitatrictlijngebieden worden gecombineerd tot één Natura 2000 gebied. Daarbij wordt ernaar gestreefd, omwille van de duidelijkheid en eenduidigheid, de begrenzing van de Vogel- en Habitatrictlijngebieden zo goed als mogelijk op elkaar af te stemmen.

Kaders voor grenswijzigingen zijn en blijven de begrenzungsmethodieken zoals die in respectievelijk 2000 en 2003 zijn gehanteerd voor de begrenzung van de Vogel- en Habitatrictlijngebieden.

Kaders Natura 2000 besluiten

In de Natura 2000 contourennotitie is opgenomen dat voor alle Natura 2000 gebieden (nieuwe) aanwijzingsbesluiten in voorbereiding zijn. Voor de Habitatrictlijngebieden zullen deze volledig nieuw zijn, voor de Vogelrichtlijngebieden betreft het, in elk geval, een aanvulling ten aanzien van de instandhoudingsdoelstellingen. Vier hoofdlijnen zijn mee gegeven aan de voorbereiding van

de aanwijzingsbesluiten (zie tekstkader 2.3.1.). Duidelijke en eenduidige begrenzingen vormen daarbij een belangrijk element.

Hoofdlijnen selectie Natura 2000 gebieden

De Vogel- en Habitatrictlijngebieden kennen elk hun eigen selectiemethodiek. Deze methodieken zijn opgenomen in de Nota van antwoord Vogelrichtlijn (2000) en in het zogenoemde Verantwoordingsdocument (2003). In bijlage 9.1. wordt hier meer uitgebreid op ingegaan. Voor de goede orde zij opgemerkt dat de Vogelrichtlijngebieden vrijwel alle reeds zijn aangewezen en de bezwaar- en beroepsprocedures op twee na zijn voltooid.

Selectie Vogelrichtlijngebieden

De selectie van de Vogelrichtlijngebieden is gebaseerd op aantallen en daarbij zijn twee criteria gehanteerd: 1. een gebied herbergt minstens 1% van een biogeografische populatie van een watervogelsoort of 2. een gebied behoort tot één van de vijf belangrijkste pleisterplaatsen of broedgebieden voor een soort opgenomen in bijlage I van de Vogelrichtlijn.

Belangrijke elementen bij de voorbereiding van de aanwijzingsbesluiten zijn:

1. Eén Natura 2000 besluit voor gebieden die zowel Vogelrichtlijngebied als Habitatrictlijngebied omvatten. Teneinde maximale eenduidigheid en helderheid te realiseren, worden begrenzingen waar mogelijk gelijk getrokken, tenzij dit bestuurlijk ongewenst is.
2. Sobere aanwijzingsbesluiten, die voldoende houvast bieden voor vergunningverlening en voor de op te stellen beheersplannen en voor langere tijd houdbaar zijn.
3. Duidelijke én eenduidige begrenzingen van gebieden, zoveel mogelijk samenvallend met duidelijk in het terrein herkenbare grenzen, gericht op het creëren van een duurzame staat

Tekstkader 2.3.1: Hoofdlijnen voorbereiding aanwijzingsbesluiten

... opgenomen terreindelen nodig voor herstel van waarden, voor duurzame instandhouding van de aanwezige waarden en de samenhang van het Natura 2000 netwerk.

van instandhouding en het waar mogelijk reduceren van de externe werking.

4. Beschermde natuurmonumenten die samenvallen met Natura 2000 gebieden gaan van rechtswege op in de Natura 2000 besluiten. Waar nodig zal de begrenzing worden gelijk getrokken met de begrenzing van het Natura 2000 gebied. Tevens zal expliciet worden aangegeven welke instandhoudingsdoelstellingen van het beschermde natuurmonument samenvallen met de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000 gebied én welke instandhoudingsdoelstellingen aanvullend hierop zijn.

Selectie Habitatrictlijngebieden

De selectie van de Habitatrictlijngebieden is gebaseerd op voldoende dekkingpercentage oppervlakte habitattypen of leefgebied. Uitgangspunt daarbij is dat de vijf (of voor prioritaire soorten 10) belangrijkste gebieden in de selectie zijn opgenomen. Voor habitattypen is tevens gelet of de ecologische variatie in voldoende mate is afgedekt. Verder is bij de selectie bezien of voldoende geografische spreiding over Nederland en voldoende aansluiting met vergelijkbare gebieden in Duitsland en België is verkregen.

Hoofdlijnen begrenzing Natura 2000 gebieden

De begrenzing van de Vogel- en Habitatrictlijngebieden is gebaseerd op verschillende (deels overlappende) uitgangspunten (zie ook bijlage 9.1).

Begrenzing Vogelrichtlijngebieden

Bij de begrenzing van Vogelrichtlijngebieden is gewerkt met een bepaalde definitie van 'gebied'. Een Vogelrichtlijngebied is een bestaand of potentieel beschermd gebied met of zonder

bufferzones, dat zich duidelijk onderscheidt van zijn omgeving en dat alleen of in combinatie met andere gebieden bijdraagt aan de instandhouding van bepaalde vogelsoorten. De ligging en landschappelijke aard van een gebied zijn gebaseerd op verspreiding en biotoopeisen van de soorten. De concrete grenzen zijn bepaald op landschapsschaal afhankelijk van terreingebruik en biotoopeisen van relevanten soorten.

Begrenzing Habitatrictlijngebieden

Bij Habitatrictlijngebieden vormt het aanwezig zijn van een habitattypen en/of leefgebieden van soorten het uitgangspunt voor de begrenzing van deze gebieden. Tevens zijn opgenomen terreindelen nodig voor herstel van waarden, voor duurzame instandhouding van de aanwezige waarden en voor de samenhang van het Natura 2000 netwerk (het zogenoemde "cement"). De gebieden zijn op landschapsschaal begrensd op basis van herkenbare ecologische of beheerbare eenheden, bij voorkeur langs duidelijk in het landschap herkenbare topografische lijnen en zoveel mogelijk aansluitend bij bestaande topografische grenzen.

De begrenzingen sluiten zoveel als mogelijk aan bij herkenbare topografische lijnen, en zijn gebaseerd op herkenbare eenheden met een duidelijke eigen ...

Enkele verschillen tussen de begrenzing van Vogel- en Habitatrichtlijngebieden:

- Bij Vogelrichtlijngebieden is per definitie sprake van aaneengesloten gebieden, bij Habitatrichtlijngebieden is dit niet altijd het geval.
- Bij Habitatrichtlijngebieden zijn naast de actuele voorkomens van de habitattypen en leefgebieden van de soorten, waar nodig terreindelen meebegrensd voor de duurzame instandhouding, samenhang of voor herstel van habitattypen of leefgebied.

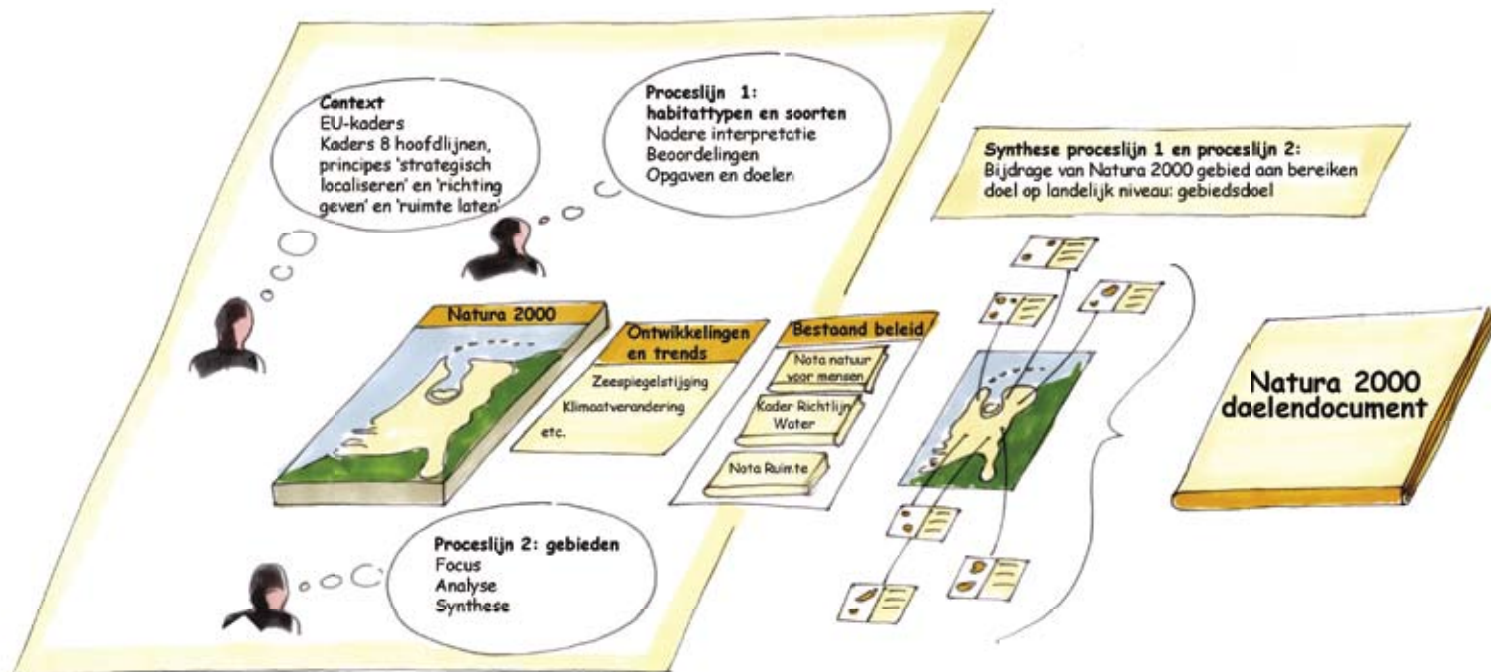
Overeenkomsten in de begrenzing tussen Vogel- en Habitatrichtlijngebieden:

- De begrenzing van concrete gebieden is gebaseerd op maatwerk.
- De begrenzingen sluiten zoveel als mogelijk aan bij herkenbare topografische lijnen, en zijn gebaseerd op herkenbare eenheden met een duidelijke eigen identiteit.
- De begrenzingen sluiten mogelijk aan bij bestaande administratieve grenzen, zoals bijvoorbeeld Nationaal Park, natuurmonumenten.

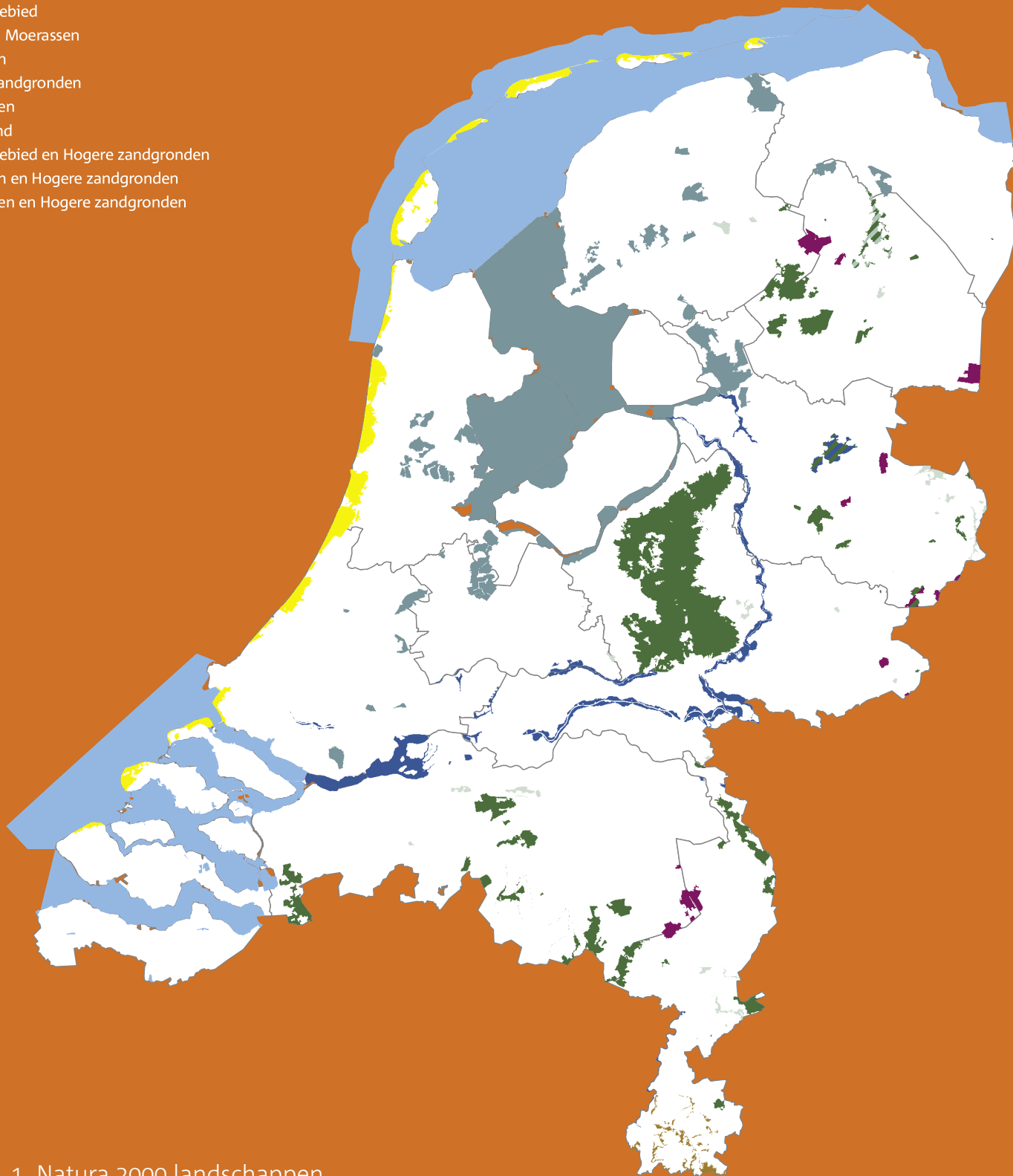
Begrenzing Natura 2000 gebieden

Bij de samenvoeging en de nadere begrenzing van de Natura 2000 gebieden wordt gestreefd naar een zo eenduidig mogelijke begrenzing. In bijlage 9.1. zijn de hoofdlijnen voor aanpassing van de begrenzing van Natura 2000 gebieden opgenomen. In deze bijlage wordt ook aangegeven hoe met exclavering wordt om gegaan. Waar mogelijk wordt op kaart geëxclaveerd, waar niet mogelijk wordt met een standaard exclaverings-tekst gewerkt.

- Noordzee, Waddenzee en Delta
- Duinen
- Rivierengebied
- Meren en Moerassen
- Beekdalen
- Hogere zandgronden
- Hoogvenen
- Heuvelland
- Rivierengebied en Hogere zandgronden
- Beekdalen en Hogere zandgronden
- Hoogvenen en Hogere zandgronden

Figuur 3.1.1. Natura 2000 landschappen

In de proceslijn habitattypen en soorten is op basis van een aantal stappen toegewerkt naar de formulering van Natura 2000 doelen op landelijk niveau.

Proceslijn habitattypen en soorten
Proceslijn gebieden
Doelen landelijk en gebiedsniveau

Hoofdstuk 3

Aanpak

Dit hoofdstuk gaat in op de gevolgde werkwijze binnen de kaders van de Natura 2000 contourennotitie en gaat in op de gevolgde werkwijze (twee proceslijnen) waarmee is gewerkt ten behoeve van de formulering van doelen op landelijk en op gebiedsniveau.

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is ingegaan op de kaders van de Natura 2000 contourennotitie: de acht hoofdlijnen en het principe van 'strategisch lokaliseren' en het principe van 'richting geven' en 'ruimte laten'. Deze paragraaf gaat in op de gevolgde aanpak. Er is vanuit twee proceslijnen gewerkt. De ene proceslijn is gericht op de habitattypen en de soorten; de andere op de gebieden. Om de materie meer hanteerbaar te maken, zijn acht Natura 2000 landschappen onderscheiden en zijn de gebieden daaraan toegekend (zie figuur 3.1.1.).

De twee proceslijnen staan niet los van elkaar. De eerste lijn resulteert in een hoger of een lager doel op landelijk niveau. De tweede lijn in een

hoger of lager doel op gebiedsniveau.

In beide lijnen is een analyse uitgevoerd op basis van een zogenoemde stoplichtenbenadering t.b.v. de gemaakte keuzes. Daarbij zijn keuzes gemaakt ten aanzien van de lokalisering van de doelen en ten aanzien van oppervlakte, kwaliteit, verspreiding en/of aantallen.

In de meeste situaties past de doelformulering binnen bestaand beleid én binnen de bestaande begrenzing van de gebieden. Voor een aantal habitattypen en soorten waarvoor Nederland relatief belangrijk is én die momenteel in een ongunstige staat van instandhouding verkeren, staan nog keuzes open. In hoofdstuk 6 zijn alle in het kader van deze nota nog te maken keuzes opgenomen.

3.2 Proceslijn habitattypen en soorten

Inleiding

In de proceslijn habitattypen en soorten is op basis van een aantal stappen toegewerkt naar de formulering van Natura 2000 doelen op landelijk niveau.

Stappen:

Nadere interpretatie

Stap 1: definiering van habitattypen en soorten

Beoordelingen

Stap 2: bepaling relatief belang binnen EU

Stap 3: beoordeling staat van instandhouding

Opgaven en doelen

Stap 4: definiering verbeteropgaven

Stap 5: formulering doelen op landelijk niveau

Producten:

Omschreven is welke vegetatietypen er wel en welke niet onder een bepaald habitatype vallen, waarbij ook minder goed ontwikkelde vormen zijn aangegeven.

Het betreft de volgende stappen:

Nadere interpretatie

- **Stap 1:** nadere interpretatie van habitatypen en soorten.

Beoordelingen

- **Stap 2:** bepaling van het relatief belang van de Nederlandse Natura 2000 waarden.
- **Stap 3:** beoordeling van staat van instandhouding van de habitatypen en soorten.

Opgaven en doelen

- **Stap 4:** omschrijven van belangrijkste verbeteropgaven op landelijk niveau.
- **Stap 5:** formuleren van doelen op landelijk niveau.

Concrete producten van de proceslijn habitatypen en soorten zijn:

1. Natura 2000 profielen (in bewerking);
2. bepaling relatief belang (bijlage 9.2);
3. beoordeling staat van instandhouding (bijlage 9.2);
4. belangrijkste verbeteropgaven (paragraaf 4.4) en
5. Natura 2000 doelen op landelijk niveau (paragraaf 4.5 en bijlage 9.3).

Nadere interpretatie

Op basis van de Europese interpretatie manual en op basis van het zogenoemde Lijstdocument (Ministerie van LNV, 2003) zijn de habitatypen verder geïnterpreteerd. Omschreven is welke vegetatietypen er wel en welke niet onder een bepaald habitatype vallen, waarbij ook minder goed ontwikkelde vormen zijn aangegeven¹.

Ook zijn enkele definities aangepast voor een betere afstemming met de gehanteerde interpretaties in de buurlanden (o.a. habitatypen beken en rivieren met waterplanten (H3260) en habitatype ruigten en zomen (H6430)) of omdat de Europese interpretatie manual inmiddels is aangepast.

De gehanteerde definitie en afbakening van habitatypen is vastgelegd in zogenoemde Natura 2000 profielen, die voor alle habitatypen (en ook voor soorten) zijn opgesteld (nog in bewerking).

De profielen omvatten de volgende elementen: kenschets (beschrijving, relatief belang), kwaliteit (kenmerken van goede structuur & functie), ecologische vereisten, bijdrage van gebieden, beoordeling landelijke staat van instandhouding (incl. definitie gunstige staat van instandhouding), literatuur.

In tekstkader 3.2.1 wordt nadere informatie gegeven over het habitatype blauwgraslanden (H6410), waarbij inzichtelijk wordt gemaakt dat binnen het type grote variaties, met verschillende ecologische vereisten voorkomen.

¹ In het boek 'Europese Natuur in Nederland – Habitattypen' staan alleen de goede voorbeelden van habitattypen omschreven. De selectie van de gebieden is op deze typen gebaseerd.

Variatie binnen het habitatype blauwgraslanden (H6410)

Blonde zegge type:

matig basenrijke tot basenrijke vormen van blauwgraslanden op zand, leem en venige bodems die permanent gevoed worden door kwel van basenrijk grondwater uit regionale grondwatersystemen in beekdalen. In de winter en het vroege voorjaar staat het grondwater aan en dicht onder maaiveld en in de zomer zakt deze geleidelijk matig diep (60 cm) weg. Het type heeft een hoog aandeel van blonde zegge en blauwe zegge en daarnaast kunnen draadzegge en ronde zegge aanwezig zijn. Het komt vaak voor in complexen met basenrijke kleine zeggenbegroeiingen (kalkmoerassen (H7230), overgangs- en trilvenen (H7140), of dotterbloemhooilanden (*Calthion*). Voorbeelden zijn Binnenveld (65) en Groot Zandbrink (80).

Grote pimpernel type:

relatief zure tot basenrijke vormen van blauwgraslanden (*Cirsio-Molinietum*) op kleiig veen met zwakke kwel van basenrijk grondwater en met incidentele overstroming van oppervlaktewater. Voorbeelden hiervan zijn de Moerputten (Vlijmensven, Moerputten & Bossche broek (132)), Langstraat (130), de Veerslootlanden (Oldematen & Veerslootlanden (37)). Dit type komt voor op de overgangen van het Pleistoceen en Holoceen en valt binnen de Natura 2000 landschapsindeling daarom niet alleen in de Beekdalen, maar ook in het landschap Meren en Moerassen. In de winter staat het water op maaiveld en in de zomer zakt het 30 tot 60 cm onder maaiveld. De overstroming zorgt voor enige afzetting van klei. Alhoewel de kwel en/of overstroming in dit type vaak is verdwenen door ingrepen treedt verzuring pas na lange tijd op als gevolg van de hoge buffercapaciteit van de kleiige bodem. Typische soorten zijn grote pimpernel en moeraslathyrus.

Veldrus type:

relatief zure vormen van blauwgraslanden (*Cirsio-Molinietum*) met veelal hoge abundantie van veldrus en grassen op dekzandbodems van beek-

dalen en de hogere zandgronden. Dit zeldzame type blauwgrasland komt vaak voor in associatie met veldrusschraalland (*Crepido-Juncetum*) dat ook tot het habitatype blauwgraslanden wordt gerekend. Dit type is gebonden aan periodieke kwel uit een zeer dun watervoerend pakket op een slechtdoorlatende leemlaag. In de leem zijn verweerbare mineralen aanwezig die het grondwater enigszins verrijken met basen. De grondwaterstand moet in de winter en het vroege voorjaar tot in het maaiveld reiken en zakt 's zomers diep weg (120-130 cm). Wanneer de leem basenrijk of kalkrijk is, komen soorten als karwijselie, zee-groene zegge, parnassia en krielparnassia voor. Voorbeelden zijn Wijnjeterper Schar (16) en delen van de Kampina & Oisterwijkse Vennen (133)

Oeverkruid type:

relatief basenarme tot basenrijke vormen van blauwgraslanden (*Cirsio-Molinietum*) met overgangen naar zwak gebufferde begroeiingen van de Oeverkruid-klasse op dekzandbodems met een dikker watervoerend pakket. Dit type komt voor aan de randen van ondiepe depressies in heidelandschappen van de hogere zandgronden die 's winters inunderen. Deze inundatie in combinatie met de opbolling van de grondwaterstand in de aangrenzende dekzandruggen, zorgt gedurende de late winter en het vroege voorjaar voor een ondiepe grondwaterstroming die basen naar de wortelzone transporteert. Omdat de kalkhoudende afzettingen op enige diepte zitten, zijn zulke tijdelijke lokale grondwaterstromingen cruciaal voor de aanvoer van basen aan de randen van de ondiepe depressies. In de zomer zakt de grondwaterstand diep weg. Bijzondere plantensoorten in dit type zijn parnassia, moeraswespenorchis, rijnrus en typisch is het voorkomen van zwak gebufferde soorten als oeverkruid en moerasmele in het blauwgrasland. Voorbeelden zijn te vinden in het natuurreservaat Punthuizen (Dinkelland (49)) en het Brecklenkampse veld (Bergvennen & Brecklenkampse veld (46)). In sommige gevallen is de kalk zeer ondiep aanwezig (vanaf 1-2 m -mv).

In dat geval kan het habitatype blauwgraslanden ook in de centrale delen van depressies voorkomen. Dit is het geval in het Stelkampsveld (60).

Grote zeggen type:

matig basenrijke en basenrijke vormen van blauwgraslanden (*Cirsio-Molinietum peucedanetosum* en *parnassietosum*) op veen en klei-op-veenbodems van het landschap Meren en Moerassen die (vroeger) inundeerde met basenrijk polder- of boezemwater. Door de aanwezigheid van een dik klei- en veenpakket vindt er nauwelijks toestroming van grondwater of oppervlaktewater door de bodem plaats. De basenrijkdom kan op de lange termijn alleen in stand worden gehouden door inundatie met basenrijk oppervlaktewater. Door het stoppen van de inundatie is het type sterk achteruitgegaan en resteren de relictten in smalle zones met zwakke kwel uit poldersystemen. 's Winters staat de waterstand net boven maaiveld, in de zomer zakt ze hooguit 30 cm diep weg. Kenmerkend voor het type is het enigszins ruige karakter en voorkomen van grote zeggensoorten. Bijzondere soort van dit type is het melkviooltje. Een voorbeeld waar de overstroming met basenrijk oppervlaktewater deels is hersteld is Alde Feanen (13).

Pijpestrootje type:

relatief zure vormen van blauwgraslanden (*Cirsio-Molinietum peucedanetosum*) op veenbodems van oude legakkers en oude petgatverlandingen in verveningsgebieden van het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen. Dit type overstroomt niet en wordt sterk gedomineerd door neerslagwater. Op den duur verzuurt het voor een belangrijk deel. Pijpestrootje heeft een hoog aandeel en een bijzondere soort is knotszegge. Alleen aan randen van niet-verlandde petgaten en sloten kan in geringe mate basenrijk grondwater de bodem indringen en nog voor enige buffering zorgen. Voorbeelden zijn te vinden in Weerribben (34) en Wieden (35).

Relatief groot aandeel in de totale Europese oppervlakte: dit geldt bijvoorbeeld voor vochtige alluviale bossen (*zachtouthoutoibossen*) (*H91E0_A), ...

Relatief belang

De mate waarin Nederland een bijdrage kan leveren aan het bereiken van een gunstige staat van instandhouding op het niveau van het Europese netwerk wordt bepaald door het relatief belang van Nederland binnen de Europese Unie (of daarbinnen de zogenoemde Atlantische regio). Het relatieve belang van Nederland wordt onder meer bepaald door:

- **Ligging van Nederland binnen het verspreidingsgebied:** zo ligt bijvoorbeeld het zwaartepunt van vochtige heiden (H4010) én van grijze duinen (*kalkrijk*) (*H2130_A) in Nederland. Voor purperreiger (A029) en lepelaar (A034) ligt Nederland aan de noordrand van het Europese areaal.
- **De mate van voorkomen in Nederland:** het leefgebied van de noordse woelmuis (ondersoort *Microtus oeconomus arenicola*)(*H1340) is beperkt tot Nederland.
- **Relatief groot aandeel in de totale Europese oppervlakte:** dit geldt bijvoorbeeld voor vochtige alluviale bossen (*zachtouthoutoibossen*) (*H91E0_A), glanshaver- en vossenstaarthooi-

landen (H6510) en schorren en zilte graslanden (*buitendijks*) (H1330_A).

- **Relatief groot aandeel van de Europese populatie:** dit geldt bijvoorbeeld voor groenknolorchis (H1903) in de duinen.
- **Relatief groot aandeel van de biogeografische populatie:** zoals bijvoorbeeld voor kleine zwaan (A037), brandgans (A045) en kolgans (A041).
- **Bijdrage aan de ecologische variatie:** dit geldt bijvoorbeeld voor stroomdalgraslanden (*H6120), blauwgraslanden (H6410) en actieve hoogvenen (*hoogveenlandschap*) (*H7110_A).

Het criterium ecologische variatie geldt alleen voor habitattypen. Deze variatie kan absoluut zijn (een habitatype is in Nederland gemiddeld rijker aan typische soorten dan elders in de EU) of relatief (de soortensamenstelling of de verschijningsvorm is in Nederland duidelijk anders dan in andere delen van de EU). De bijdrage van een habitatype aan de Europese variatie wordt als hoog aangemerkt wanneer een plantengemeenschap van het habitatype geheel of vrijwel geheel tot Nederland beperkt is. Dit is bijvoorbeeld het geval

voor graslanden van het type *Cirsio-Molinietum* van habitatype blauwgraslanden (H6410) en voor het kalkminnende stroomdalgrasland (*Medicago-Avenetum*) van habitatype stroomdalgraslanden (*H6120). Daarnaast kan een habitatype een bijzondere ecologische variant zijn op basis van geomorfologische criteria: zo is de verschijningsvorm van hoogveen in Nederland bijzonder. Het betreft het zogenoemde lenshoogveen, dat beperkt is tot de Noordwest-Europese laagvlakte.

Beoordelingsklassen relatief belang

Nederland vormt ongeveer 1% van het grondgebied van de Europese Unie. Het relatief belang is in drie klassen ingedeeld:

- A: zeer groot;
- B: groot;
- C: aanzienlijk.

Bij habitattypen is het relatief belang bepaald op basis van een geschat aandeel dat de Nederlandse habitattypen bijdragen aan het totale oppervlakte van deze habitattypen, daarbij is tevens gekeken naar de bijdrage van Nederland aan de ecologische variatie op Europese schaal.

Bij de beoordeling van de staat van instandhouding ... zoveel als mogelijk aangesloten bij de 'stoplichten- benadering' zoals die in EU-verband is ontwikkeld ...

Bij broedvogels is het relatief belang bepaald op basis van het aandeel dat de Nederlandse broedpopulatie uit maakt van de broedpopulatie van de Europese Unie (conform de rapportage van Bird Life International van 2004 – Birds in the European Union – a status assessment).

Bij niet-broedvogels is het relatief belang gebaseerd op het maximum aantal dat gemiddeld per seizoen in Nederland verblijft, als percentage van de geschatte omvang van de voor Nederland relevante, internationale populatie.

Voor de overige soorten is gewerkt met de best mogelijke inschatting omdat daarvoor thans minder harde gegevens beschikbaar zijn.

Voor habitattypen en soorten van de Habitatrichtlijn is groot belang (klasse B) gedefinieerd als een aandeel tussen 0,5 en 4% van het Europese totaal; een zeer groot belang als tenminste 4% (klasse A) daarvan en een aanzienlijk belang als het aandeel hoogstens 0,5% is (klasse C).

Voor broedvogels en niet-broedvogels is de volgende indeling gehanteerd. Een groot belang is daarbij gedefinieerd als een aandeel van 1-15% (de ondergrens is op 1% gelegd overeenkomstig

de gehanteerde methodiek), een zeer groot belang bij meer dan 15%. Voor niet-broedvogels wordt tevens aangegeven of meer dan 50% van de internationale populatie in Nederland verblijft, Zie voor een overzicht van het relatief belang van alle habitattypen en soorten bijlage 9.2.

Beoordeling staat van instandhouding

Bij de beoordeling van de staat van instandhouding van de habitattypen en soorten is zoveel als mogelijk aangesloten bij de stoplichtenbenadering zoals die in EU-verband is ontwikkeld ten behoeve van de bestaande rapportage-verplichtingen.

Hierbij worden de habitattypen en soorten op een aantal aspecten gescoord als gunstig (**groen**), matig ongunstig (**oranje**) of zeer ongunstig (**rood**). Voor habitattypen gaat het om de volgende aspecten: ontwikkelingen t.a.v. verspreiding, oppervlakte, kwaliteit en toekomstperspectief. Voor de soorten betreft het de aspecten: verspreiding, populatieomvang, leefgebied en toekomstperspectief. De staat van instandhouding wordt nadrukkelijk gerelateerd aan een gunstige

Svl beoordeling: Stoplichtbenadering

Aspecten:

Habitattypen: trends in verspreiding, oppervlakte, structuur en functie én het toekomstperspectief
Soorten: trends in verspreiding, populatie, leefgebied én het toekomstperspectief

Scores:

Groen = gunstig, **Oranje** = matig ongunstig

Rood = zeer ongunstig, **Grijs** = onbekend

Rekenregels totaal score:

 = Zeer ongunstig: één of meer rood;

 = Matig ongunstig: één of meer 'oranje' maar geen 'rood';

 = Gunstig: alles 'groen of drie 'groen' én één onbekend;

 = Onbekend: twee of meer 'onbekend' gecombineerd met groen.

Tekstkader 3.2.2. Beoordeling staat van instandhouding volgens de stoplichtbenadering

... best expert judgement. De beoordeling van de staat van instandhouding is met een groot aantal deskundigen en beheerders van de gebieden gedaan.

referentie (niveau gunstige staat van instandhouding). Volgens afgesproken regels is de totaal score bepaald (zie tekstkader 3.2.2 en bijlage 9.2.1). De beoordeling van de staat van instandhouding ten behoeve van de formulering van de Natura 2000 doelen is gebaseerd op inventarisatie- en monitoringsgegevens (voor zover beschikbaar) en op best expert judgement. De beoordeling van de staat van instandhouding is met een groot aantal deskundigen en beheerders van de gebieden gedaan.

Daarbij is nadrukkelijk rekening gehouden met de condities in de Natura 2000 gebieden, met ontwikkelingen in andere landen (bijvoorbeeld voor vogels) én met mogelijke veranderingen ten gevolge van klimaatveranderingen.

Verbeteropgaven

Voor alle habitattypen en soorten zijn op basis van de resultaten van de beoordeling van relatief belang en staat van instandhouding, Natura 2000 opgaven geformuleerd. Deze opgaven zijn gerelateerd aan een inschatting van gunstige staat van instandhouding op landelijk niveau.

Vervolgens zijn de belangrijkste verbeteropgaven op landelijk niveau bij elkaar gebracht. De scores voor relatief belang en staat van instandhouding zijn daarbij gehanteerd. De verbeteropgaven zijn vooral geformuleerd voor habitattypen en soorten waar Nederland relatief belangrijk voor is en waar de staat van instandhouding matig ongunstig of zeer ongunstig is (zie paragraaf 4.4). Deze opgaven kunnen zowel betrekking hebben op een meer adequaat beheer als op het beter op orde krijgen van de ecologische vereisten. De opgaven zijn niet alleen geformuleerd voor afzonderlijke habitattypen en soorten, maar ook op samenhangende landschappen of systemen.

Natura 2000 doelen op landelijk niveau

Systematiek formulering Natura 2000 doelen Habitattypen

Voor de formulering van de Natura 2000 doelen voor Habitattypen op landelijk niveau is een aantal keuzes gemaakt. De doelen zijn gebaseerd op de best mogelijke inschatting, gemaakt met een groot aantal deskundigen, over aanwezige oppervlaktes, aanwezige kwaliteit en de huidige en toekomstige bijdrage die een gebied levert of kan

leveren voor duurzame instandhouding van een bepaald habitatype. Zo is een beeld gevormd van de trends in oppervlakte en kwaliteit, waarmee een beoordeling van de staat van instandhouding is gemaakt. Bij een ongunstige staat van instandhouding zijn de doelen in principe in termen van uitbreiding verspreiding, oppervlakte en/of verbetering kwaliteit geformuleerd, bij een gunstige staat van instandhouding in termen van behoud. Hierop zijn soms uitzonderingen gemaakt, bijvoorbeeld wanneer een herstelopgave niet realistisch werd geacht (zie hoofdstuk 4.5 en 6). Ook kan het zijn dat vanwege de instandhouding van de geografische spreiding en/of ecologische variatie alleen een herstelopgave voor een bepaald deel van Nederland wordt geformuleerd.

Soorten van de Habitatrichtlijn

Bij de formulering van de Natura 2000 doelen op landelijk niveau voor soorten van de Habitatrichtlijn is in principe dezelfde keuze gemaakt als bij de habitattypen. Bij een ongunstige staat van instandhouding zijn de doelen in principe in termen van verbetering geformuleerd, bij een gunstige staat van instandhouding in termen

Voor de meeste broedvogelsoorten wordt aangenomen dat een aantal van 20 sleutelpopulaties een goede garantie is voor een duurzame landelijke populatie.

van behoud. Hierop zijn soms uitzonderingen gemaakt. Zo zijn in sommige gevallen de doelen kwantitatief geformuleerd, wanneer voldoende actuele gegevens hiertoe voorhanden waren (conform de vogeldoelen). Met name bij trekvisseren zijn de landelijke doelen gerelateerd aan de betekenis van Nederland als toegangspoort voor Duitsland en België en daarmee op de samenhang in het Europese netwerk.

Broedvogels

De landelijke doelen voor broedvogels gaan in principe uit van behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied voor behoud van de actuele populatie in Nederland. Bij broedvogelsoorten met een ongunstige staat van instandhouding wordt doorgaans een herstelopgave geformuleerd. Omvang en kwaliteit van het leefgebied dienen te worden hersteld, zodat de populatie zich kan herstellen. De mate waarin herstel gewenst is, hangt mede af van:

- de gewenste omvang voor een duurzame populatie in termen van aantal paren en aantal sleutelpopulaties;

- internationale betekenis van de Nederlandse populatie, met name in EU-verband, zowel wat betreft aantal broedparen als wat betreft bijdrage aan de geografische spreiding.

Van expliciet belang zijn de broedvogels waarvoor Nederland een grote bijdrage levert aan de EU-populatie. Daarnaast zijn, uit een oogpunt van biodiversiteit, de soorten waarvan het voorkomen in Nederland de uiterste grens in geografische spreiding vormt, van extra belang. Deze laatste overweging is echter alleen toegepast bij soorten waarvan in Nederland een levensvatbare populatie aanwezig is. Het verdwijnen van deze soorten uit Nederland zou immers een afname van het EU-areaal betekenen. Daarbij is echter wel meegewogen of sprake is van duurzame populaties. Zie verder ook tekstkader 3.2.3.

Landelijke minimum populatie:

Hiermee wordt bij broedvogels bedoeld op het minimaal aantal noodzakelijke broedparen voor een duurzame landelijke populatie. Essentieel in het voortbestaan van de nationale populatie is het voorhanden zijn van voldoende sleutelpopulaties. Voor de meeste broedvogelsoorten wordt aangenomen dat een aantal van 20 sleutelpopulaties een goede garantie is voor een duurzame landelijke populatie. De landelijke minimumpopulatie wordt bepaald door het aantal gewenste sleutelpopulaties en het minimum aantal paren per sleutelpopulatie.

Sleutelpopulatie:

Bij broedvogels wordt de betekenis van een gebied mede bepaald door de omvang van de aanwezige broedpopulatie. Ligt de omvang van de populatie in een bepaald gebied boven een zekere kritisch aantal dan wordt gesproken van een sleutelpopulatie: "Een populatie waarvan de

Tekstkader 3.2.3. Duurzaamheid broedvogels

Dit betekent dat omvang en kwaliteit van het leefgebied op landelijk niveau zodanig hersteld dient te worden dat de populatie zich kan herstellen.

kans op uitsterven in de eerstkomende 100 jaren, bij gelijkblijvende habitatkwaliteit en hoeveelheid habitat, minder dan 5% wordt geacht". De gewenste minimum omvang van een sleutelpopulatie is vooral afhankelijk van de levensduur van de vogels. Bij lang levende vogels (jaarlijkse sterfte 25-35%) bedraagt deze meer dan 20 paren (bijvoorbeeld roerdomp (A021)), bij middel-lang levende soorten (jaarlijkse sterfte 35-45%) meer dan 40 paren (bijvoorbeeld grote karekiet (A298)) en bij kort levende vogels (jaarlijkse sterfte 45-55%) meer dan 100 paren (bijvoorbeeld rietzanger (A295)).

Indien broedvogels verspreid voorkomen wordt het niveau van een sleutelpopulatie in een specifiek gebied vaak niet gehaald. Vaak is dan op regionale schaal wel sprake van een min of meer samenhangende populatie met meerdere kernen (meta-populatie), die qua omvang wel het minimum niveau van de sleutelpopulatie overstijgt.

Niet-broedvogels

De landelijke doelen voor niet-broedvogels met een gunstige staat van instandhouding zijn geformuleerd in termen van behoud van de omvang en kwaliteit van het leefgebied voor het behoud van de actuele populatie in Nederland. Bij deze opgave wordt een draagkrachtschatting gegeven in de vorm van seizoensgemiddelde aantallen (gemiddelde van 12 opeenvolgende tellingen van juli t/m juni van het volgend jaar), gemiddeld over een periode waarin de populatie stabiel is en waarin geen redenen zijn om het leefgebied ongunstig te beoordelen. In gevallen dat de beschikbare gegevens niet toereikend zijn voor het berekenen van gemiddelden zijn seizoensmaxima gebruikt. Voor een aantal soorten is dit seizoensmaximum gelijk aan het januari-aantal.

Bij niet broedvogelsoorten met een ongunstige staat van instandhouding wordt in principe op landelijk niveau een herstelopgave geformuleerd. Dit betekent dat omvang en kwaliteit van het leefgebied op landelijk niveau zodanig hersteld dient te worden dat de populatie zich kan herstellen². De draagkrachtschatting in het landelijke doel is daarbij in principe gebaseerd op de omvang

van de populatie in de jaren waarin de staat van instandhouding gunstig was. Daarop zijn de volgende uitzonderingen gemaakt:

- Als de ongunstige staat voortkomt uit een matig ongunstige trend (afname die niet leidt tot aantallen van minder dan 75% van de genoemde draagkrachtschatting) en/of een matig ongunstige toekomstverwachting. In deze gevallen wordt een behoudsopgave geformuleerd.
- Als volledig herstel van de situatie in de jaren met gunstige staat van instandhouding niet realistisch is of als de ongunstige staat voortkomt uit een ongunstige trend in aantallen of vermindering van de kwaliteit leefgebied én dat vooralsnog eerst nader onderzocht gaat worden of de draagkracht van de gebieden die de ongunstige staat veroorzaken zodanige (redelijkerwijs te nemen) maatregelen genomen kunnen worden zodat op landelijk niveau een herstelopgave geformuleerd kan worden.

² Dit betekent overigens niet per definitie dat voor alle gebieden waarvoor de soort is aangemeld een herstelopgave geldt.

Elk van deze Natura 2000 landschappen levert nu en op termijn een eigen specifieke bijdrage aan de instandhouding van biodiversiteit van de Europese Unie.

In deze gevallen wordt de draagkrachtschatting in het landelijk doel gebaseerd op de aantallen in een alternatieve periode of op een realistische schatting van het aandeel van het verloren leefgebied dat herstel of verbeterd kan worden.

- De te nemen maatregelen om herstel te bewerkstelligen nog om nadere studie vragen.

3.3 Proceslijn gebieden

Inleiding

In de proceslijn gebieden is op basis van een aantal stappen toegewerkt naar de formulering van doelen op gebiedsniveau. De volgende stappen zijn daarbij te onderscheiden:

Focus

- **Stap 1:** toedeling van gebieden aan één van de acht Natura 2000 landschappen.
- **Stap 2:** formuleren van kernopgaven voor deze landschappen.
- **Stap 3:** toedeling van kernopgaven aan concrete gebieden.

Analyse

- **Stap 4:** inschatting huidige situatie.
- **Stap 5:** inschatting voor zwaarte opgave.

Synthese

- **Stap 6:** formuleren van gebiedsdoelen.

De verschillende stappen om te focussen en de stappen van de analyse (stoplichtbenadering) zijn een aantal malen in een iteratief proces gezet. Van grof naar fijn en van fijn naar grof.

Concrete producten zijn: kernopgaven per landschap (hoofdstuk 5), analyses per landschap (achtergronddocumenten) en doelen op gebiedsniveau (vooralsnog opgenomen in 162 gebiedsdocumenten).

Focus

Natura 2000 landschappen (stap 1)

Om de toekenning van de doelen op gebiedsniveau hanteerbaar te maken is het Natura 2000 netwerk opgedeeld in acht zogenoemde Natura 2000 landschappen (stap 1). De acht landschappen onderscheiden zich duidelijk ten opzichte van elkaar wat betreft aard van de bijdrage aan

het Natura 2000 netwerk en de meest relevante processen. De volgende landschappen zijn onderscheiden:

1. Noordzee, Waddenzee en Delta;
2. Duinen;
3. Rivierengebied;
4. Meren en Moerassen;
5. Beekdalen;
6. Hogere zandgronden;
7. Hoogvenen en
8. Heuvelland.

Figuur 3.1.1 geeft een beeld van de Natura 2000 gebieden ingedeeld in de acht landschappen.

Kernopgaven (stap 2)

Elk van deze Natura 2000 landschappen levert nu en op termijn een eigen specifieke bijdrage aan de instandhouding van biodiversiteit van de Europese Unie. Zonder compleet te zijn, kunnen voorbeeldsgewijs de volgende specifieke bijdragen van de landschappen genoemd worden:

- Noordzee, Waddenzee en Delta: leefgebied schelpdiereters, slik- en zandplaten (H1140) en

Stappen:

Focus

Stap 1: toedeling gebieden aan Natura 2000 landschap

Stap 2: formulering kernopgaven

Stap 3: toedeling van kernopgaven aan gebieden

Analyse

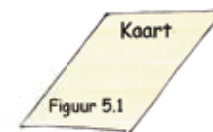
Stap 4: inschatting haalbaarheid

Stap 5: inschatting zwaarte opgave

Synthese

Stap 6: formulering gebiedsdoelen

Producten:

Ze geven de belangrijkste behoud- en herstelopgaven per Natura 2000 landschap. De kernopgaven stellen prioriteiten (ook in het kader van de beheersplannen) ...

schorren en zilte graslanden (H1330).

- Duinen: witte duinen (H2120), grijze duinen (*H2130) en vochtige duinvalleien (H2190).
- Rivierengebied: stroomdalgraslanden (*H6120) en grasetende watervogels.
- Meren en Moerassen: overgangs- en trilvenen (H7140), kranwierwateren (H3140), meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) en moerasvogels.
- Beekdalen: blauwgraslanden (H6410), vochtige alluviale bossen (*H91E0), kalkmoerassen (H7230) en beekprik (H1096).
- Hogere zandgronden: oude eikenbossen (H9190), droge heiden (H4030), zandverstuingen (H2330) en drijvende waterweegbree (H1831).
- Hoogvenen: lenshoogvenen (*H7110_A) en kraanvogels (A127).
- Heuvelland: eiken-haagbeukenbossen (H9160_B), kalkgraslanden (*H6210) en pionierbegroeiingen op rotsbodemp (*H6110).

Elk van deze Natura 2000 landschappen heeft in meer of mindere mate ten gevolge van de historie van de bescherming van de gebieden en de aard

van de ligging in het omringende landschap eigen specifieke processen en daarmee verschillende 'knoppen waaraan gedraaid moet worden' om een meer duurzame bescherming van de gebieden en een meer gunstige staat van instandhouding van de voor het landschap specifieke habitattypen en soorten te garanderen.

Voor de acht Natura 2000 landschappen zijn allereerst op basis van de bijdragen, de belangrijkste verbeteropgaven, de aangewezen habitattypen en soorten en de 'knoppen waaraan gedraaid kan worden' kernopgaven geformuleerd (stap 2). In deze stap is informatie uit de proceslijn 1: niveau van habitattypen en soorten gebruikt.

De kernopgaven hebben in het bijzonder betrekking op habitattypen en soorten die sterk onder druk staan en/of waarvoor Nederland van groot of zeer groot belang is. De kernopgaven omvatten vaak meerdere soorten en habitattypen die op landschapsniveau en op gebiedsniveau om een samenhangende aanpak in het kader van beheer en inrichting vragen. Ze geven de belangrijkste behoud- en herstelopgaven per Natura 2000 landschap. De kernopgaven stellen prioriteiten (ook

in het kader van de beheersplannen) ('richting geven') en brengen overeenkomsten en verschillen aan tussen en binnen de gebieden.

Toedeling van kernopgaven (stap 3)

Deze kernopgaven zijn vervolgens toebedeeld aan alle Natura 2000 gebieden (stap 3). Dit om de Natura 2000 doelen per gebied te concretiseren en te focussen. De toedeling van de kernopgaven geeft in feite aan welke gebieden de relatief grootste bijdrage leveren voor de realisering van de landelijke doelen. Bij de toedeling van de kernopgaven is vooral bepalend de actuele kwaliteit of de mate waarin een gebied een bijdrage levert of kan leveren aan het realiseren van het landelijke doel.

Deze stap is zorgvuldig uitgewerkt. De toedeling van de kernopgaven is gebaseerd op een inschatting van de huidige bijdrage van het gebied aan de van toepassing zijnde doelen op landelijk niveau. Hierbij is gebruik gemaakt van resultaten uit proceslijn 1, de beschikbare informatie over de gebieden uit deskundigenbijeenkomsten die voor dat doel zijn georganiseerd en de resultaten van de analyses.

.... maar bijvoorbeeld dat meer gebieden een bijdrage moeten leveren om het landelijke doel te kunnen halen.

Een sterk versnipperd voorkomen ...

Per gebied zijn in principe vier kernopgaven toebedeeld. Grotere en/of meer gevarieerde gebieden, of gebieden met een gedifferentieerde bijdrage aan het netwerk hebben meer kernopgaven toebedeeld gekregen. De toedeling (voor zover relevant voor de samenhang in het Natura 2000 netwerk) is gecheckt op geografische spreiding binnen de landschappen en over Nederland. Voor een aantal gebieden zijn kernopgaven van andere landschappen toebedeeld.

Hoe vaak een bepaalde kernopgave is toegekend aan diverse gebieden varieert. Vaker toekennen betekent niet dat de kernopgave belangrijker is, maar bijvoorbeeld dat meer gebieden een bijdrage moeten leveren om het landelijke doel te kunnen halen. Een sterk versnipperd voorkomen van een habitattypen kan hieraan ten grondslag liggen. Voor het habitattypen blauwgraslanden (H6410) geldt dit bijvoorbeeld. Het kan ook zo zijn dat het gat tussen de huidige situatie en het Natura 2000 doel op landelijk niveau groot is. Voor de goede orde zij opgemerkt dat voor alle habitattypen en soorten waarvoor een gebied is aangemeld, doelen zijn geformuleerd, ook als

ze niet worden genoemd in de kernopgaven. In de gebiedendocumenten is aangegeven of een gebied is aangemeld voor de genoemde habitattypen en soorten. Indien dit niet het geval is, is dit in de kernopgave zichtbaar gemaakt.

Analyse – huidige situatie (stap 4)

Bij de analyse is de zogenoemde stoplichtbenadering gehanteerd. Per gebied en per kernopgave is de huidige situatie (inclusief sense of urgency) én de zwaarte van de opgave gescoord.

Scoort de huidige situatie **groen** dan betekent dit dat de gewenste situatie al is bereikt of kan worden bereikt met voorgenomen of geplande maatregelen op basis van bestaand beleid. **Oranje** betekent dat de gewenste situatie (deels) te bereiken is op basis van bestaand beleid. **Rood** betekent dat de gewenste situatie niet te bereiken is met bestaand beleid. Zo zijn bijvoorbeeld de kernopgaven 1.11 rust- en foerageergebieden en 1.16 diversiteit schorren en kwelders voor de Oosterschelde, in de wetenschap van de ‘zandhonger’ rood gescoord. Een sense of urgency is toegekend als binnen nu en 10 jaar mogelijk een onherstelbare situatie ontstaat. De inschatting

is gemaakt dat een kernopgave en de daaronder liggende verplichting om minimaal de huidige waarden in stand te houden, dan niet meer realiseerbaar is. Twee categorieën zijn onderscheiden: = opgave m.b.t. watercondities en = opgave m.b.t. beheer.

Analyse – zwaarte van de opgave (stap 5)

De zwaarte van de opgave geeft in tijd, geld, schaal en maatschappelijk draagvlak aan hoe groot de afstand is tussen de huidige situatie en de gewenste situatie. Ook de zwaarte van de opgave is in de kleuren groen, oranje en rood gescoord. Deze analyse is onder meer gebaseerd op:

- bijeenkomsten met deskundigen en beheerders;
- een quick scan van het KIWA betreffende huidige kwaliteit van de habitattypen, de huidige watercondities en de zwaarte van de opgave om tot de gewenste watercondities te komen (zie tekstkader 3.3.1.);
- achtergronddocumenten voor de Natuurbalans 2005 van het Milieu- en Natuurplanbureau;
- trendberekeningen van vogelaantallen door SOVON.

... hoger doel neergelegd als het gebied een grote potentie heeft voor bepaalde habitattypen of soorten en er relatief weinig inspanning vereist is ...

De resultaten van stap 4 en 5 worden afzonderlijk gepubliceerd op internet. In hoofdstuk 5 van dit document wordt alleen aangegeven of er sprake is van een wateropgave en/of sprake is van een sense of urgency m.b.t. beheer of watercondities.

Synthese – gebiedsdoelen (stap 6)

Op basis van de stappen focus en analyse zijn in de synthese (stap 6) de gebiedsdoelen geformuleerd. Voor alle habitattypen en soorten zoals opgenomen in de Natura 2000 databases 2004 is een doel geformuleerd in termen van behoud en/of verbetering. Bijvoorbeeld behoud van oppervlakte, uitbreiding van oppervlakte of aantallen en/of behoud of verbetering van de kwaliteit van het habitatype of leefgebied. Voor habitattypen en soorten vallend onder één van de kernopgaven zijn doorgaans doelen geformuleerd in termen van uitbreiding en/of verbetering. Voor een nadere toelichting op deze begrippen wordt verwezen naar hoofdstuk 5. Daarbij is nadrukkelijk rekening gehouden met de noodzakelijke inspanningen om de gewenste situatie te bereiken. Op een gebied is een hoger doel neergelegd als het gebied een grote potentie

heeft voor bepaalde habitattypen of soorten en er relatief weinig inspanning vereist is om dat hogere doel te halen. Op een gebied met dezelfde potentie maar waar voor de realisering daarvan een grotere inspanning nodig is, is een lager doel neergelegd.

Concreet betekent dit, dat voor een habitatype of een soort de relatief grootste bijdrage komt van een gebied waar nu de ecologische vereisten het best op orde zijn, de huidige relatieve bijdrage groot is of dat de potentiële relatieve bijdrage groot is en op termijn de ecologische vereisten relatief makkelijk op orde te brengen zijn. Op deze wijze is handen en voeten gegeven aan de volgende hoofdlijnen uit de Natura 2000 contourennotitie: 1. maximaal aansluiten bij nationale beleid, 2. haalbare en betaalbare doelstellingen. De doelen voor habitattypen en soorten zijn o.a. ten gevolge van verschillen in beschikbare informatie enigszins van elkaar verschillend. De doelen voor vogels noemen concrete aantallen. Voor de habitattypen en de meeste overige soorten is dat op dit moment niet mogelijk. Dit laat onverlet dat op basis van de gehouden consultatiebije-

Aanpak KIWA

Per Natura 2000 gebied is de kansrijkdom van habitattypen beoordeeld op basis van de knelpunten en kansanalyse van habitattypen van KIWA/EGG. Gekeken is naar de potenties voor het realiseren van voorlopige instandhoudingsdoelen voor de gebieden. De actuele en potentiële kwaliteit is bepaald (klassen goed, matig, afwezig maar met potentie voor ontwikkeling). Bij het actuele en potentiële voorkomen van de habitattypen is een inschatting gemaakt van het oppervlakte goed en matig ontwikkelde vormen. Voor dit concept zijn deze inschattingen voorlopig en slechts voor een deel van de gebieden gebaseerd op kwantitatieve informatie uit vegetatiekarteringen. De potentie voor het realiseren van de instand-

Tekstkader 3.3.1. Aanpak KIWA

Omdat het aantal vogels niet altijd alleen door plaatselijke omstandigheden wordt bepaald staat het leefgebied in het doel centraal ...

houdingsdoelen is ingeschat in vier klassen: laag, matig, hoog en zeer hoog. In de klassen zeer hoog vallen de gebieden met een goede potentie voor een sterke uitbreiding van het oppervlakte. In een aantal gebieden hangt de potentie af van of er wel of niet wordt herbegrensd. De benodigde inspanning voor het realiseren van het instandhoudingsdoel is ingeschat voor de maatregelen binnen en buiten het Natura 2000 gebied voor de beleidsterreinen grondwater, oppervlaktewater en beheer. De zwaarte van de inspanning wordt bepaald door grote knelpunten met de zwaarste inspanning. Zulke knelpunten moeten worden opgelost om het gebiedsdoel te bereiken.

komsten en raadpleging van deskundigen en terreinbeheerders een duidelijk beeld beschikbaar is van de relatieve bijdrage die concrete gebieden leveren aan concrete habitattypen.

Bij vogels is wat betreft de aantallen gebruik gemaakt van meer recente informatie. De gebiedsdoelen zijn zowel gebaseerd op cijfers over de relatieve bijdrage van gebieden in de internationale en nationale populatie als op informatie over de aantaltrends (draagkracht) in de gebieden (zie tekstkaders 3.3.2 en 3.3.4). De doelen voor broedvogels zijn geformuleerd als behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van tenminste xx paren of als uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste xx paren. In de toelichting op het doel wordt aangegeven of het gebied voldoende draagkracht heeft voor een sleutelpopulatie of dat het gebied een bijdrage levert aan een sleutelpopulatie. De doelen voor niet-broedvogels zijn geformuleerd als behoud omvang en kwaliteit leefgebied of als uitbreiding van omvang en/of verbetering

kwaliteit van het leefgebied, waarbij met een getal wordt aangegeven hoeveel vogels dit leefgebied gemiddeld huisvest (draagkrachtschatting). Omdat het aantal vogels niet altijd alleen door plaatselijke omstandigheden wordt bepaald staat het leefgebied in het doel centraal en is het aantal vogels op zichzelf niet afrekenbaar (zie ook tekstkader 5.1.1). Zo mogelijk is de draagkrachtschatting berekend uit maandelijkse tellingen per seizoen (seizoensgemiddelde: juli t/m juni van het daaropvolgende jaar), gemiddeld over de periode 1999/2000-2003/2004, of, bij een ongunstige staat van instandhouding, over een nader gespecificeerde periode. Als geen maandelijkse tellingen beschikbaar waren, zijn januari-tellingen of seizoensmaxima gebruikt (dit wordt expliciet weergegeven in het doel). Bij niet-broedvogels wordt onderscheid gemaakt tussen slaapplaatsfuncties en foerageerfuncties. Dit wordt aangegeven in de toelichting op het doel. Bij ganzen, die in grote aantallen buiten de Natura 2000 gebieden foerageren, wordt voor gebieden die zowel een slaapplaatsfunctie als een foerageerfunctie hebben met twee getallen in de doelen gewerkt. De getallen voor de slaapplaatsfunctie zijn in

Voor een aantal kustbroedvogels is gezien het sterk wisselend voorkomen van de soorten gekozen voor de formulering van regio-doelen.

Broedvogels – stappen bij formulering gebiedsdoelen:

Uitgangspunt: het gebied is aangemeld voor een bepaalde soort, dit betekent dat soort én leefgebied aldaar behouden moet worden.

Stap 1: inzicht in aantalontwikkeling (trend):

Hierbij wordt gekeken naar de ontwikkeling van de populatie sinds 1980. Voor de visetende kustvogels en de roofvogels is gekeken naar de periode daarvoor. Dit heeft te maken met sterke teruggang van de populaties na 1980 t.g.v. gifstoffen in het milieu.

Stap 2: bepaling draagkracht:

Op basis van de trend en de mogelijke factoren daarop van invloed wordt de draagkracht van een gebied (het aantal paren dat een gebied op basis van omvang en leefgebiedcondities kan herber-

gen) bepaald. Meestal is dat het maximale aantal vastgestelde paren over een interval van enkele jaren gedurende de periode 1980-2003 ('historische potentie').

Stap 3: vaststellen doel op gebiedsniveau:

- Herstel:
  - als de trend negatief is en 'historische potentie' realistisch wordt geacht en de te nemen maatregelen als realistisch worden ingeschat.
- Behoud:
  - als 'historische potentie' niet meer haalbaar wordt geacht op grond van factoren die ten grondslag liggen aan negatieve trend;
  - bij stijgende en stabiele lokale trend.

Stap 4: 'optellen' van doelen op gebiedsniveau:

Wanneer het totaal van de doelen op gebiedsniveau, verhoogd met het aandeel broedparen dat buiten de Natura 2000 gebieden broedt, nog duidelijk beneden het landelijke doel is, dan is aan andere Natura 2000 gebieden ('complementaire doelen') ook een doel voor de betreffende soort toegekend. Voor een aantal kustbroedvogels is gezien het sterk wisselend voorkomen van de soorten gekozen voor de formulering van regio-doelen. Dit geldt onder meer voor de zwartkopmeeuw (A176) en de bontbekplevier (A137).

Voor een aantal soorten en habitattypen dragen de ‘voorkomens’ buiten de Natura 2000 gebieden bij aan de realisering van het landelijk doel.

de regel gebaseerd op tellingen uit de periode 1999/2000-2003/2004 (seizoensmaxima)³.

Complementaire doelen

Voor de meeste habitattypen en soorten kan het landelijk doel gerealiseerd worden met de gebiedsdoelen zoals gebaseerd op de aanmeldingen bij de Europese Commissie. Voor een aantal soorten en habitattypen dragen de ‘voorkomens’ buiten de Natura 2000 gebieden bij aan de realisering van het landelijk doel. Voor een beperkt aantal habitattypen en soorten is om een aantal redenen er voor gekozen doelen op basis van artikel 10a, lid 3 van de Natuurbeschermingswet te formuleren. Een van de redenen is om de opgave te focussen op het Natura 2000 netwerk op dat een zo minimaal mogelijke opgave voor de realisering van de landelijke doelen buiten het Natura 2000 netwerk wordt gelegd. Het betreft met name habitattypen en soorten waarvoor Nederland een bijzondere verantwoordelijkheid heeft wat betreft relatief belang en de mate waarin de habitattypen en soorten onder druk staan.

Voor de formulering van deze complementaire

doelen worden twee categorieën onderscheiden:

- Categorie 1: Voor soorten en habitattypen met een zeer ongunstige staat van instandhouding én voor soorten en habitattypen met een lage landelijke dekking en/of onvoldoende geografische spreiding zijn Habitatrichtlijn-doelen toegekend aan Vogelrichtlijngebieden én Vogelrichtlijn-doelen aan Habitatrichtlijn-gebieden.
- Categorie 2: Voor soorten en habitattypen met een zeer ongunstige staat van instandhouding waarvoor in concrete gebieden goede kansen aanwezig zijn voor de vestiging van een populatie of de ontwikkeling van een habitatype zijn complementaire doelen geformuleerd. Deze doelen zijn alleen toegekend aan Habitatrichtlijngebieden. Het betreft ontwikkeldoelen.

In tekstkader 3.3.3 is aangegeven voor welke soorten en habitattypen deze complementaire doelen zijn geformuleerd.

Met behulp van deze instandhoudingsdoelen, die overigens met de grootst mogelijke terughoudendheid zijn geformuleerd, is de realisering van de landelijke doelen in voldoende mate gewaar-

borgd. Deze doelen maken volwaardig onderdeel uit van de aanwijzingsbesluiten, ze worden echter niet aangemeld bij de Europese Commissie. Wellicht ten overvloede zij opgemerkt dat de Natura 2000 standaardformulieren zo zijn opgebouwd dat wel de informatie over Vogelrichtlijnwaarden in Habitatrichtlijngebieden en visa versa gemeld wordt, dit betekent echter niet dat sprake is van aanmelding.

Ten gunste formulering

De doelen worden in principe in omvang, ruimte en tijd nader uitgewerkt in de Natura 2000 beheersplannen. In het algemeen geldt dat voldoende ruimte in de gebieden aanwezig is om de geformuleerde doelen te realiseren. In een beperkt aantal situaties, met name in

³ Als getallen uit minder dan vijf van deze seizoenen beschikbaar waren zijn zo mogelijk ook getallen uit 2004/2005 en 2005/2006 gebruikt. Als slechts één getal beschikbaar was, is geen waarde in het doel genoemd. De omvang van de slaapplaatsfunctie kan in het kader van Natura 2000 beheersplannen verder worden uitgewerkt.

Soorten: H1016 zeggekorfslak, H1082 gestreepte waterroofkever, H1095 zeeprik, H1099 rivierprik, H1103 fint, H1106 zalm, H1134 bittervoorn ...

Complementaire doelen

Categorie 1:

Habitattypen: H1330_B schorren en zilte graslanden (*binnendijks*), H3150 meren met krabbenscheer en fonteinkruiden, H3260_B beken en rivieren met waterplanten (*grote fonteinkruiden*), H3270 slijkige rivieroever, *H6120 stroomdalgraslanden, H6410 blauwgraslanden, H7140 overgangs- en trilvenen, *H91EO vochtige alluviale bossen, H91F0 droge hardhoutoibossen.

Soorten: H1016 zeggekorfslak, H1082 gestreepte waterroofkever, H1095 zeeprik, H1099 rivierprik, H1102 elft, H1103 fint, H1106 zalm, H1134 bittervoorn, H1145 grote modderkruiper, H1166 kamsalamander, H1318 meervleermuis,

H1337 bever, *H1340 noordse woelmuis, H1903 groenknolorchis.

Broedvogels: A021 roerdomp, A022 woudaap, A153 watersnip, A197 zwarte stern, A275 paapje, A277 tapuit, A292 snor, A298 grote karekiet, A338 grauwe klauwier.

Categorie 2:

Habitattypen: H6410 blauwgraslanden, *H7110 actieve hoogvenen, H7230 kalkmoerassen;
Soorten: H1037 gaffellibel, H1042 gevlekte witsnuitlibel, H1059 pimpernelblauwtje, H1061 donker pimpernelblauwtje.

Niet-broedvogels – stappen bij formulering gebiedsdoelen:

Uitgangspunt: het gebied is aangemeld voor een bepaalde soort, dit betekent dat soort én leefgebied aldaar behouden moeten worden. Omdat niet-broedvogels ook gestuurd worden door ontwikkelingen in andere gebieden is een lokale afname niet in alle gevallen gekoppeld aan een verslechtering van het leefgebied.

Stap 1: inzicht in aantalontwikkeling (trend):

hierbij wordt zo mogelijk gekeken naar maandgemiddelden per seizoen (gemiddelde van maandelijkse tellingen van juli t/m juni van het volgend jaar) en een daardoor berekende trend. Voor trendbeoordeling wordt gebruik gemaakt van trends in de ontwikkeling van de populatie over de laatste tien jaar en over een zo lang mogelijke periode vanaf 1980/1981.

Stap 2: bepaling draagkracht: Per gebied wordt een opgave geformuleerd, met een indicatie van de gewenste draagkracht in aantallen vogels.

In een beperkt aantal situaties, m.n. in het Natura 2000 landschap Rivierengebied en Duinen is gewerkt met zogenoemde ten gunste formuleringen.

Voor soorten die geen landelijke herstelopgave hebben is de draagkrachtschatting gebaseerd op het gemiddelde van de seizoensgemiddelden van 1999/2000 t/m 2003/2004. In de toelichting worden dan twee opties aangegeven:

1. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijke staat van instandhouding (bij gunstige staat).
2. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

Bij soorten met een landelijk ongunstige staat van instandhouding wordt vastgesteld of processen in het gebied hebben bijgedragen aan deze landelijke staat;

1. Zo niet, dan geldt de hiervoor beschreven benadering. In de toelichting staat dan: behoud van de huidige situatie is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.
2. Als het gebied wel een rol heeft gespeeld

bij het bereiken van de landelijk ongunstige staat, en een herstelopgave aan het gebied wordt toegekend, wordt zo mogelijk met trendgegevens en gebiedskennis een periode gedefinieerd waarin de situatie lokaal dan wel landelijk gunstig was, waarna de gemiddelde aantallen in deze periode als draagkrachtindicatie dienen bij een herstelopgave. In de toelichting staat dan de periode vermeld waarover de draagkrachtindicatie is berekend.

3. Tevens wordt een inschatting gemaakt of de te nemen maatregelen bekend of realistisch zijn. Afhankelijk daarvan kan in voorkomende situaties een behoudsdoel en/of een studieopgave worden geformuleerd.

het Natura 2000 landschap Rivierengebied en Duinen is gewerkt met zogenoemde ten gunste formuleringen. Daarbij is aangegeven dat voor een bepaalde soort of habitatype enige afname is toegestaan ten gunste van andere soorten of habitatypen die sterk onder druk staan en waarvoor in het concrete gebied doelen in termen van uitbreiding omvang leefgebied of uitbreiding oppervlakte zijn geformuleerd. Voor de smient (A050) is bijvoorbeeld aangegeven dat enige achteruitgang is toegestaan ten gunste van de habitatypen stroomdalgraslanden (*H6120), glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510), vochtige alluviale bossen (*H91E0) of droge hardhoutoibossen (H91F0) of de broedvogelsoorten porseleinhoen (A119) of kwartelkoning (A122). Deze vorm van 'richting geven' is slechts in een beperkt aantal situaties nodig en is gezien de filosofie van 'ruimte laten' zo terughoudend als mogelijk toegepast. Alleen in die situaties waar dit gezien de landelijke staat van instandhouding en gezien de geformuleerde landelijke doelen strikt nodig is.

... een hogere inzet wordt nagestreefd voor soorten en habitattypen waar Nederland relatief belangrijker voor is en eveneens voor ... die sterk onder druk staan.

Natura 2000 opgaven en doelen op landelijk niveau

Relatief belang
Staat van instandhouding
Belangrijkste opgaven

Hoofdstuk 4

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de proceslijn 1. habitattypen en soorten gepresenteerd, omvattende de scores voor relatief belang, beoordeling staat van instandhouding, de belangrijkste verbeteropgaven en de Natura 2000 doelen op landelijk niveau.

4.1 Inleiding

Deze inleiding geeft in het kort aan wat de producten van proceslijn 1: habitattypen en soorten zijn.

In het hoofdstuk Natura 2000 opgaven en doelen staat een aantal resultaten van de proceslijn habitattypen en soorten.

Achtereenvolgens komen aan de orde:

- Bepaling van relatief belang (paragraaf 4.2).
- Beoordeling staat van instandhouding (paragraaf 4.3).
- Belangrijkste verbeteropgaven (paragraaf 4.4) én
- Natura 2000 doelen op landelijk niveau (paragraaf 4.5).

De resultaten van de eerste stap van de proceslijn

habitattypen en soorten staan in het Natura 2000 profielendocument (*gepland 3e kwartaal 2006*)

4.2 Relatief belang van de Nederlandse natuur

In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van het relatief belang van Nederland in Europees verband. Een compleet beeld is opgenomen in bijlage 9.2.

Inleiding

In de Natura 2000 contourennotitie is opgenomen dat het relatief belang van Nederland voor habitattypen en soorten één van de hoofdlijnen is bij de formulering van de Natura 2000 doelen. Zo geeft hoofdlijn 4 aan dat bij de formulering van de doelen een hogere inzet wordt nagestreefd voor soorten en habitattypen waar Nederland relatief belangrijker voor is en eveneens voor soorten en habitattypen die sterk onder druk staan. In paragraaf 3.2 is ingegaan op de methode. In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van het relatief belang van Nederland in Europees verband. Zie ook bijlage 9.2 voor een compleet beeld.

Alle Natura 2000 landschappen hebben habitattypen en/of soorten van groot of zeer groot relatief belang.

Relatief belang per Natura 2000 landschap

Alle Natura 2000 landschappen hebben habitattypen en/of soorten van zeer groot relatief belang.

Enkele voorbeelden zijn:

- **Noordzee, Waddenzee en Deltagebied:** permanent overstroomde zandbanken (*Noordzee-kustzone*) (H1110_B) en permanent overstroomde zandbanken (*getijdengebied*) (H1110_A), slik- en zandplaten (*getijdengebied*) (H1140_A) en grote stern (A191).
- **Duinen:** grijze duinen (*kalkrijk*) (*H2130_A) en grijze duinen (*heischraal*) (*H2130_C), groenknolorchis (H1903) en nauwe korfslak (H1014).
- **Rivierengebied:** stroomdalgraslanden (*H6120), glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510) en kuifeend (A061).
- **Meren en moerassen:** overgangs- en trilvenen (H7140), grote vuurvliinder (H1060) en kleine zwaan (A037).
- **Beekdalen:** blauwgraslanden (H6410).
- **Hogere zandgronden:** heischrale graslanden (*H6230) en drijvende waterweegbree (H1831).
- **Hoogvenen:** herstellende hoogvenen (H7120).

- **Heuvelland:** kalkgraslanden (*H6210).

De landschappen Noordzee, Waddenzee en Deltagebied; Rivierengebied en Meren en Moerassen herbergen de meeste soorten en habitattypen die relatief belangrijk zijn. Dit is logisch gezien de ligging van Nederland. Dit laat onverlet dat alle Natura 2000 landschappen een essentiële bijdrage leveren aan het Europese netwerk.

Relatief belang habitattypen en soorten

Ondanks het geringe oppervlak is Nederland in Europese context voor een aantal habitattypen en (vogel)soorten van zeer groot relatief belang. De aantallen niet-broedvogels waarvoor Nederland van zeer groot belang is springen eruit. Het relatief belang van de soorten van bijlage II en van de broedvogels komt met elkaar overeen: ongeveer een kwart scoort in de categorie zeer groot. Figuur 4.2.1. geeft een beeld van de verdeling van de scores over de verschillende klassen voor relatief belang voor habitattypen en (vogel)soorten. In bijlage 9.2 is voor alle habitattypen en soorten aangegeven welke scores zijn toegekend.

Habitattypen

Voor ongeveer de helft van de habitattypen is Nederland van zeer groot belang. Dit hangt deels samen met het criterium ecologische variatie en deels met het criterium relatief groot aandeel in Europa. Voor bijvoorbeeld de volgende habitattypen is dit van toepassing: slik- en zandplaten (*getijdengebied*) (H1140_A), zilte pionierbegroeiingen (*zeekraal*) (H1310_A), grijze duinen (*kalkrijk*, *H2130_A en *heischraal*, *H2130_C), zandverstuivingen (H2330), zwakgebufferde vennen (H3130), vochtige heiden (H4010), *stroomdalgraslanden (*H6120), blauwgraslanden (H6410), heischrale graslanden (*H6230), overgangs- en trilvenen (H7140) en glanshaver- en vossenstaartgraslanden (H6510).

Soorten

Voor bijlage II soorten als grote vuurvliinder (H1060), noordse woelmuis (*H1340), nauwe korfslak (H1014), tonghaarmuts (H1387), drijvende waterweegbree (H1831) en groenknolorchis (H1903) is Nederland van zeer groot belang. Verder voor de vissoorten bittervoorn (H1134), grote modderkruiper (H1145) en kleine modderkruiper

Broedvogels waarvan een aanzienlijk deel van de EU-populatie in Nederland broedt, zijn kustbroedvogels en moerasvogels.

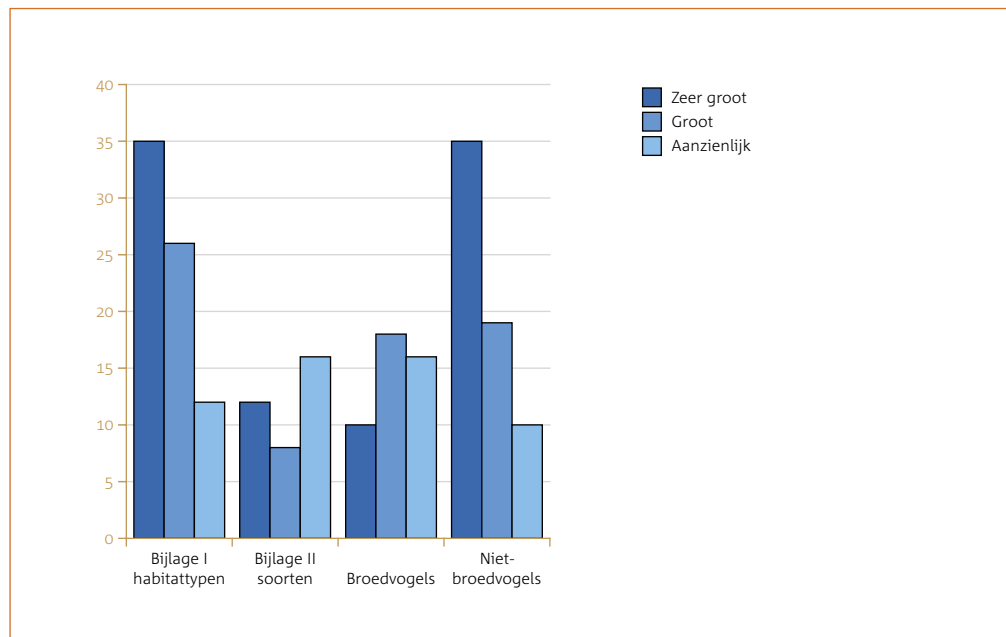
(H1149). Daarentegen is Nederland voor een soort als de geelbuikvuurpad (H1193) van minder belang (score C: aanzienlijk).

Broedvogels

Wat betreft broedvogels is Nederland voor een beperkt aantal broedvogels van zeer groot belang. Deze score is enerzijds gebaseerd op het aandeel dat de Nederlandse populatie heeft in de totale EU-populatie heeft en anderzijds op de ligging van Nederland in het Europese verspreidingsgebied.

Broedvogels waarvan een aanzienlijk deel van de EU-populatie in Nederland broedt, zijn kustbroedvogels en moerasvogels.

Vanuit het oogpunt van het behoud van areaal in Europa zijn ook de soorten van belang waarvoor het Nederlandse broedgebied de zuidelijke of de noordelijke uitloper van het areaal vormt. Aan de zuidgrens van de Europese verspreiding bevinden zich de noordse stern (A194) en eider (A063) en aan de noordgrens strandplevier (A138) en roodborsttapuit (A276). Voor enkele moerasvogels vormt het voorkomen in Nederland een relatief

Figuur 4.2.1. Scores relatief belang voor habitattypen en (vogel)soorten

Hoofdlijn 3 stelt dat in beginsel de bestaande kwaliteit en omvang in Nederland en in concrete gebieden te handhaven is én waarnodig in een gunstige staat ...

geïsoleerde voorpost in het areaal: dit geldt voor lepelaar (A034), purperreiger (A029), grote zilverreiger (A027) en woudaap (A022).

Niet-broedvogels

De niet-broedvogels zijn voor het overgrote deel van zeer groot relatief belang. Deels volgt dit uit de systematiek van de selectie van de Vogelrichtlijngebieden. Immers alleen gebieden met meer dan 1% van de internationale populatie van een soort zijn aangewezen. Maar daarnaast is Nederland van groot internationaal belang voor trekkende watervogels, gezien de strategische ligging op de trekroutes en de aanwezigheid van voedselrijke wateren en intergetijdengebieden, die minder snel dichtvriezen.

Nederland is het belangrijkste voor de grasetende watervogels (in het bijzonder ganzen), gevolgd door steltlopers. Voor een aantal soorten, grotendeels uit deze categorieën, is het van belang van Nederland zo groot dat meer dan de helft van de internationale populatie hier jaarlijks verblijft. Dat geldt voor kleine zwaan (A037), kleine rietgans (A040), kolgans (A041), dwerggans (A042), grauwe gans (A043), brandgans (A045), smient

(A050), krakeend (A051), slobbeend (A056) en rosse grutto (A157).

4.3 Staat van instandhouding habitattypen en soorten

In deze paragraaf wordt door de oogharen heen een beeld geschetst van de staat van instandhouding van de habitattypen en soorten waarvoor Nederland een verplichting is aangegaan. Een meer gedetailleerd overzicht is opgenomen in bijlage 9.2. Een verdere toelichting op de beoordeling van de staat van instandhouding is te vinden in de Natura 2000 profielen.

Inleiding

Beoordeling van staat van instandhouding is nodig voor de formulering van de Natura 2000 doelen. Er zijn raakvlakken met een aantal hoofdlijnen uit de Natura 2000 contourennotitie voor de formulering van de doelen. Hoofdlijn 3 stelt dat in beginsel de bestaande kwaliteit en omvang in Nederland en in concrete gebieden te handhaven is én waar nodig in een gunstige staat

van instandhouding is te brengen. Hoofdlijn 4 betreft de hogere inzet voor soorten en habitattypen waar Nederland relatief belangrijker voor is en die sterk onder druk staan. Verder heeft de beoordeling van de staat van instandhouding belangrijke informatie opgeleverd over het perspectief van habitattypen en soorten op de langere termijn binnen Nederland (hoofdlijn 5 en 6).

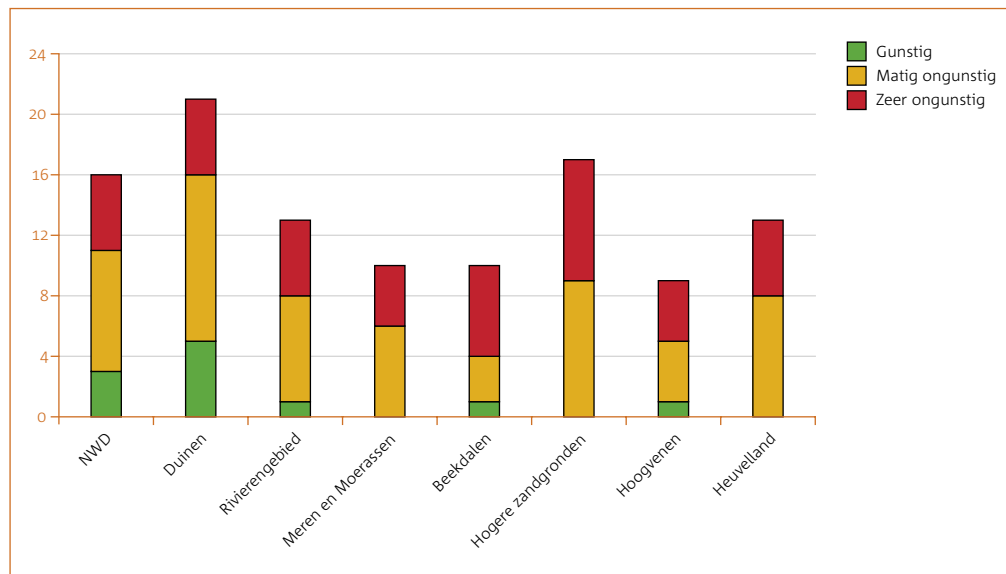
De EU-lidstaten zijn de verplichting aangegaan om alle maatregelen te nemen, die nodig zijn om een gunstige staat van instandhouding van soorten en habitattypen van communautair belang te realiseren. Voor Nederland betreft het 51 habitattypen, 95 vogelsoorten en 36 soorten. Voor de goede orde zij opgemerkt dat de in dit document behandelde soorten de zogenoemde bijlage II soorten betreft. Ook voor de soorten van bijlage IV van de Habitatrichtlijn geldt dat Nederland de verplichting is aangegaan voor de realisering van een gunstige staat van instandhouding. Deze soorten vallen echter buiten het bestek van Natura 2000.

... verantwoordelijkheid voor 51 habitattypen. Bij de selectie van de gebieden én bij het formuleren van de Natura 2000 doelen is gewerkt met subtypen.

Staat van instandhouding habitattypen

Nederland heeft een verantwoordelijkheid voor 51 habitattypen. Bij de selectie van de gebieden én bij het formuleren van de Natura 2000 doelen is gewerkt met subtypen. In totaal betreft het 73 (sub)typen. Momenteel bevindt 12% van de habitattypen zich in een gunstige staat van instandhouding, voor 54% is de staat matig ongunstig en voor 34% zeer ongunstig. Figuur 4.3.1. geeft een beeld van de scores van de verschillende klassen van de staat van instandhouding voor de habitattypen per Natura 2000 landschap. Voor een compleet overzicht zie bijlage 9.2.

Relatief goed (score *gunstig*) gaat het met de struwelen en met de pionierbegroeiingen. De eerste groep heeft in ons land een relatief grote oppervlakte. Er ligt wel een herstelopgave voor de kwaliteit, vooral wat betreft de aan deze systemen verbonden fauna. Pionierbegroeiingen, die relatief eenvoudig te herstellen en te creëren zijn, hebben al geprofiteerd van recente herstelmaatregelen, bijvoorbeeld langs de grote rivieren. Dit laat onverlet dat ze zowel wat betreft kwaliteit als oppervlakte nog matig ongunstig scores. Onge-

Figuur 4.3.1. Staat van instandhouding habitattypen per Natura 2000 landschap

... habitattypen, zoals kranwierwateren (H3140), meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), tevens belangrijke leefgebieden voor vogels en vissen.

veer de helft van de habitattypen in de duinen, zoals o.a. kruipwilgstruwelen (H2170), duindoornstruwelen (H2160), embryonale duinen (H2110) en duinbossen (*droog*) (H2180_A) verkeert in een gunstige staat van instandhouding. Dit laat onverlet dat er in bepaalde delen van Nederland te korten kunnen zijn. De toestand van de zogenoemde grijze duinen (*H2130) (prioritair type én type waarvoor Nederland relatief belangrijk is) is zeer ongunstig ten gevolge van het wegvallen van begrazing (epidemie onder de konijnen) en vermessing.

Matig ongunstig scores onder andere de habitattypen van zoete wateren, bossen en heiden. De laatste decennia hebben bossen zich op ruime schaal spontaan kunnen ontwikkelen, waardoor ze qua oppervlakte gunstig scores. Het beeld van de structuur en functie (en de daaraan gekoppelde soortensamenstelling) is minder gunstig. Hier ligt een duidelijke herstelopgave (aandachtspunt voor beheer). Ook voor de zoete wateren geldt dat Nederland een relatief groot oppervlak heeft, maar dat de soortensamenstelling niet optimaal is. Het betreft habitattypen, zoals kran-

wierwateren (H3140), meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), tevens belangrijke leefgebieden voor vogels en vissen.

Zeer ongunstig scores de hoogvenen en een aantal habitattypen van zoute wateren. Droge heiden (H4030) scores zeer ongunstig op basis van de huidige kwaliteit (structuur en functie). Verder scores zeer ongunstig een aantal graslanden (stroomdalgraslanden (*H6120), blauwgraslanden (H6410), glanshaver- en vossenstaartheooilanden (H6510_B) (*grote vossenstaart*) (incl. kievitbloemheooilanden) en heischrale graslanden (*H6230)), moerassen (*overgangs- en trilvenen*) (H7140_A)) en kalkmoerassen (H7230), hardhoutooibossen (H91F0) en zandverstuivingen (H2330).

Staat van instandhouding soorten

Van de 36 soorten (inclusief platte schijfhoren (H101X)) heeft slechts een minderheid van vier soorten (12%) een gunstige staat van instandhouding; 16 soorten (44%) worden beoordeeld als matig ongunstig en 16 soorten (44%) als zeer ongunstig. Figuur 4.3.2. geeft een beeld van de scores van de verschillende klassen van de staat

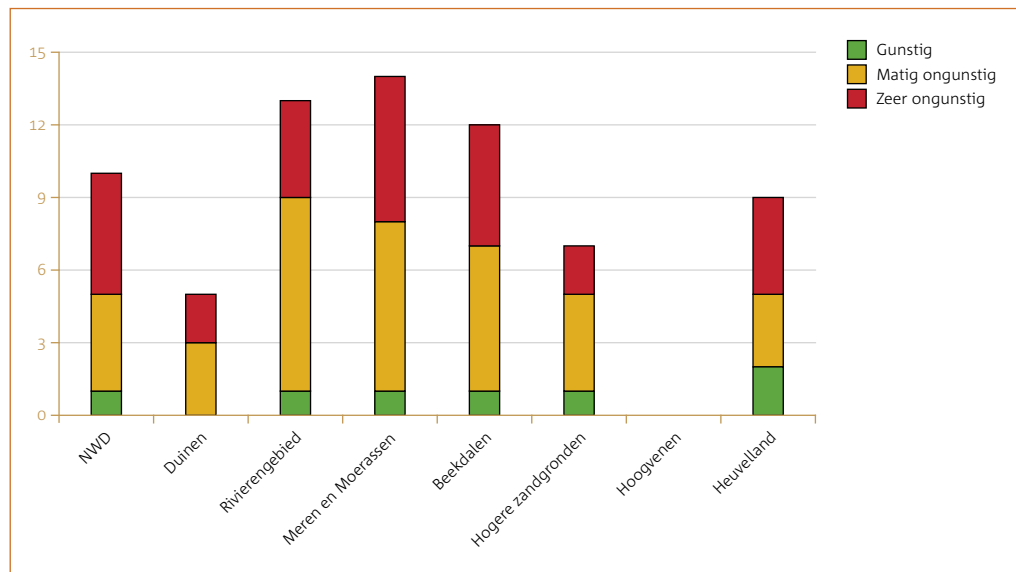
van instandhouding voor de soorten per Natura 2000 landschap. Voor een compleet overzicht wordt verwezen naar bijlage 9.2.

Voor twee soorten, waarvan de ondersoorten die beschermd moeten worden exclusief in ons land voorkomen, de grote vuurvlieder (H1060) en de noordse woelmuis (*H1340), is de staat van instandhouding zeer ongunstig. Bij de noordse woelmuis (*H1340) komt dat vooral doordat een aantal geïsoleerde deelpopulaties in Friesland onder druk staan. De grote vuurvlieder (H1060) komt slechts in één gebied voor in een duurzame populatie, voldoende geschikt voortplantingsbiotoop blijft een risicofactor.

Met de twee andere vlindersoorten, het donker pimperlblauwtje (H1061) en het pimperlblauwtje (H1059), waar Nederland een minder grote verantwoordelijkheid voor heeft, gaat het eveneens niet goed.

Gaffellibel (H1037), gevlekte witsnuitlibel (H1042) én gestreepte waterroofkever (H1082) scores ook zeer ongunstig. De spaanse vlag (*H1078), een relatief nieuwe soort voor Nederland, scoort daarentegen op alle onderdelen gunstig.

Een aantal soorten is zowel als broedvogel én als niet-broedvogel beoordeeld voor wat betreft de staat van instandhouding.

Figuur 4.3.2. Staat van instandhouding bijlage II soorten per Natura 2000 landschap

Met betrekking tot de groenknolorchis (H1903) kan worden geconcludeerd dat de soort het sterkst is achteruitgegaan in het binnenland (door areaal en kwaliteitsverlies van trilvenen); in de duinen komen nog vitale populaties van deze soort voor.

Trekvissen als elft (H1102), fint (H1103) en zalm (H1106) scoren zeer ongunstig. Zeeprík (H1095) en de rivierprík (H1099) scoren matig ongunstig. Voor trekvissen als elft, zalm en zeeprík is Nederland vooral van belang als toegangspoort naar de rivieren Rijn en Maas. Voor de overige trekvissen is Nederland ook van belang als paai- en opgroei-gebied, daarnaast is een goed functionerende verbinding naar het Duitse en Vlaamse achterland van groot belang voor de samenhang in het Natura 2000 netwerk.

Staat van instandhouding vogels

Voor 95 vogelsoorten heeft Nederland een verplichting in Europees verband. Een aantal soorten is zowel als broedvogel én als niet-broedvogel beoordeeld voor wat betreft de staat van instandhouding.

Opvallend is het grote verschil in de staat van

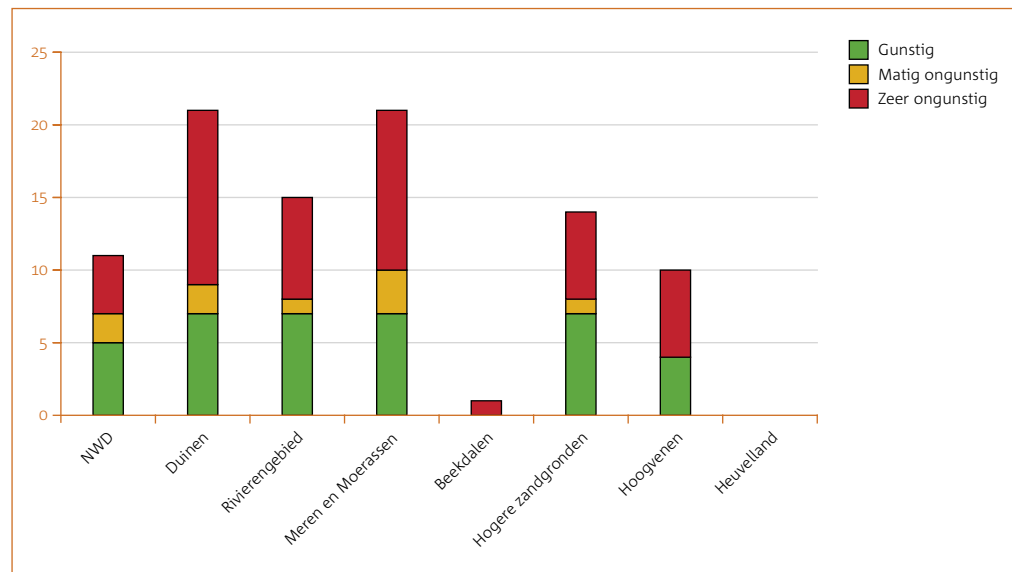
Met de niet-broedvogels gaat het in het algemeen veel beter dan met de broedvogels. Voor een compleet overzicht wordt verwezen naar bijlage 9.2.

instandhouding van enerzijds de in ons land broedende vogels ('broedvogels') en anderzijds de elders broedende vogels die in ons land alleen doortrekken of overwinteren ('niet-broedvogels'). Met de niet-broedvogels gaat het in het algemeen veel beter dan met de broedvogels. Voor een compleet overzicht wordt verwezen naar bijlage 9.2.

Figuur 4.3.3 en figuur 4.3.4 geven een beeld van de staat van instandhouding van de broedvogels en niet-broedvogels per Natura 2000 landschap.

Broedvogels

Op de Nederlandse lijst staan veel soorten van internationaal bedreigde groepen. Het betreft vooral vogels die broeden in moerassen (zoals roerdomp (A021), purperreiger (A029), woudaap (A022), zwarte stern (A197), grote karekiet (A298), snor (A292) en porseleinhoen (A119)), kustbroedvogels (zoals grote stern (A191), dwergstern (A195), kluut (A132), visdief (A193), strandplevier (A138), tapuit (A277), velduil (A222) en blauwe kiekendief (A082)) en soorten gebonden aan plas-dras situaties (kemphaan (A151)), watersnip (A153)). Achteruitgang van geschikt leefgebied

Figuur 4.3.3. Staat van instandhouding broedvogels per Natura 2000 landschap

Nederland is gezien zijn ligging én op grond van het relatief grote aandeel vogels dat tijdelijk in ons land verblijft, een zeer belangrijk gebied ...

binnen Nederland is voor al deze soorten de belangrijkste oorzaak.

Een aantal soorten van heide en stuifzanden (korhoen (A107), draaihals (A233), duinpieper (A255), tapuit (A277)) is sterk achteruitgegaan. Belangrijkste oorzaak daarvoor is de vergrassing van het leefgebied ten gevolge van stikstofdepositie en minder intensief beheer in combinatie met nattere winters. Voor twee soorten waarvoor Nederland aan de rand van het verspreidingsgebied ligt, is het 'twee voor twaalf': korhoen (A107) en duinpieper (A255).

Hier staat tegenover dat het met de lepelaar (A034), een soort waar Nederland relatief belangrijk voor is, goed gaat (score gunstig). Recent sterk toenemende soorten als de grote zilverreiger (A027) ontwikkelen zich voorspoedig binnen Nederland (score: gunstig).

Niet-broedvogels

Nederland is gezien zijn ligging én op grond van het relatief grote aandeel vogels dat tijdelijk in ons land verblijft, een zeer belangrijk gebied voor

niet-broedvogels (trekvoegels). Het betreft vooral soorten van internationaal stabiele groepen (toendra, taiga en hoogvenen). De soorten overwinteren binnen Nederland vooral in de waterrijke gebieden en foerageren deels op grasland en akkers.

Van de 64 soorten niet-broedvogels scoren 32 gunstig (51%), 20 matig ongunstig (32%) en 11 zeer ongunstig (17%) (1 soort nog niet beoordeeld). Voor een compleet overzicht zie bijlage 9.2. Gunstig scoren grasetende watervogels (ganzen en smienten (A050)) als gevolg van het ruime voedselaanbod (veel eiwitrijk gras). De vraag kan gesteld worden of de huidige aantallen in Nederland niet boven het niveau van gunstige staat van instandhouding liggen ten gevolge van bemesting van graslanden. Zwemeenden (zoals krakeend (A051), wilde eend (A053), slobeend (A056)) scoren eveneens gunstig. Dit komt mede voort uit de toename van geschikt leefgebied (o.a. door minder jacht) in geheel Europa. Herstel van de populaties van roofvogels (visarend (A094) en slechtvalk (A103)) elders in Eu-

ropa heeft een gunstig effect op het voorkomen van de soort in Nederland waar ook voldoende interessant leefgebied aanwezig is.

De soorten afhankelijk van schelpdierbanken (zoals eider (A063), topper (A062), scholekster (A130), kanoet (A143) en steenloper (A169)) scoren matig ongunstig of zeer ongunstig. Een relatief groot deel van de Europese populaties is voor hun duurzaam voortbestaan aangewezen op de Nederlandse wateren.

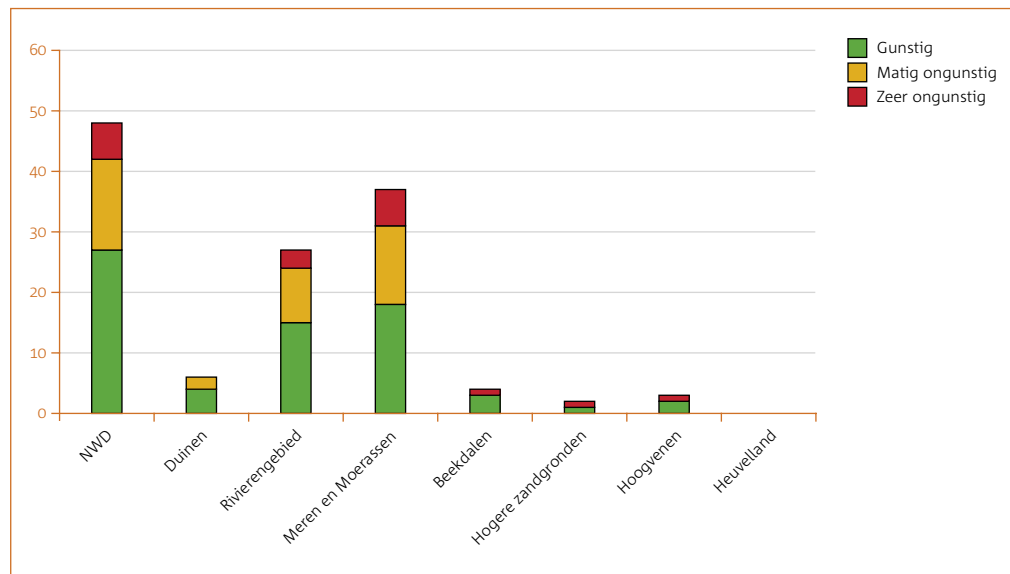
Een aantal viseters heeft landelijk een matig ongunstige staat van instandhouding (fuut (A005), nonnetje (A068), dwergmeeuw (A177)) of een zeer ongunstige staat van instandhouding (grote zaagbek (A070), zwarte stern (A197))(mede) doordat de draagkracht van de leefgebieden verandert als gevolg van veranderingen in de samenstelling van de visstand, met name in het IJsselmeergebied (afname spiering) en in mindere mate het Deltagebied (successie in de visgemeenschap na de uitvoering van de Deltawerken). Enkele soorten hebben landelijk een (matig) ongunstige staat van instandhouding door afne-

De gesignaleerde trends van de Nederlandse populaties van veel niet-broedvogels komen overigens overeen met de trends in de rest van Europa.

mende landelijke aantallen, terwijl de aantallen in het Natura 2000 netwerk stabiel zijn of toenemen. Dit heeft te maken met veranderingen in habitat/gebiedskeuze in relatie tot veranderingen in de kwaliteit van het leefgebied buiten het netwerk. Dit is met name het geval bij goudplevier (A140) en grutto (A156). In zulke gevallen zijn herstelopgaven binnen de gebieden niet zinvol ondanks de landelijk ongunstige staat van instandhouding.

Bij sommige soorten wordt de Nederlandse niet-broedvogelpopulatie in het winterhalfjaar of de trekperiode grotendeels gevormd door onze eigen broedvogels. Enkele daarvan hebben een ongunstige staat van instandhouding die vooral zijn oorzaken heeft in de omstandigheden in het broedhabitat. Ook dan zijn herstelopgaven binnen de gebieden waar deze vogels zich buiten de broedtijd ophouden niet altijd zinvol, bijvoorbeeld bij grutto (A156) en strandplevier (A138).

De gesignaleerde trends van de Nederlandse populaties van veel niet-broedvogels komen overigens overeen met de trends in de rest van Europa.

Figuur 4.3.4. Staat van instandhouding niet-broedvogels per Natura 2000 landschap

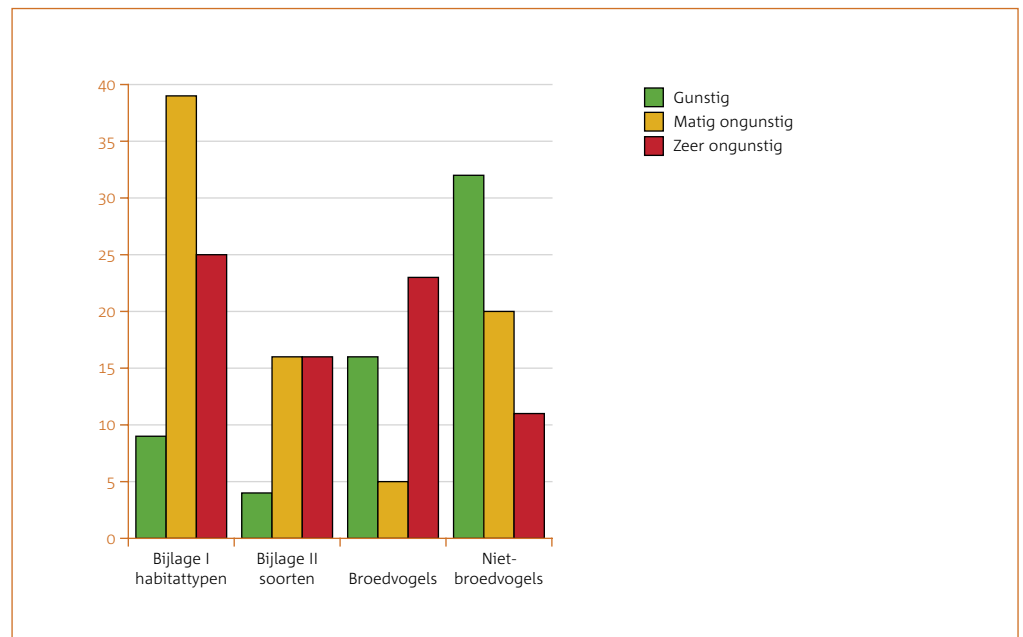

De niet-broedvogels scoren relatief het beste.

Samenvattend

Figuur 4.3.5. geeft een totaal beeld voor alle habitattypen en soorten waarvoor Nederland Natura 2000 gebieden heeft aangewezen.

De niet-broedvogels scoren relatief het beste. De score zeer ongunstig voor broedvogels valt in belangrijke mate samen met de score matig ongunstig voor een aantal habitattypen waar kwaliteitsverbetering de belangrijkste opgave is. Voor de habitattypen wordt relatief vaak matig ongunstig gescoord gerelateerd aan de kwaliteit van de habitattypen.

Figuur 4.3.5. Staat van instandhouding habitattypen en soorten

... meer geleidelijke zoet-zoutovergangen, (ook zilte pionierbegroeiingen), verjonging van kwelders, voldoende rust- en voedselgebied ...

4.4 Belangrijkste opgaven Natura 2000 in Nederland

Deze paragraaf geeft een beeld van de belangrijkste verbeteropgaven en mogelijke oplossingsrichtingen. De kernopgaven voor de verschillende Natura 2000 landschappen en de concrete Natura 2000 gebieden staan in hoofdstuk 5.

Inleiding

In deze paragraaf zijn voor de habitattypen, vogels en andere soorten de belangrijkste verbeteropgaven opgenomen. Opgaven kunnen betrekking hebben op een meer adequaat beheer en/of het beter op orde krijgen van de ecologische vereisten. De kern van een Natura 2000 opgave is vaak niet een aanpak per habitatype en per soort. De essentie zit in een aanpak gericht op habitattypen en soorten (of habitattypen en habitattypen) in hun onderlinge samenhang en waar nodig een aanpak gericht op samenhang op landschapsniveau. Zoals in hoofdstuk 3 is aangegeven zijn met het oog hierop kernopgaven geformuleerd. Voor een op termijn duurzaam resultaat is een samenhangende aanpak, zoals ook geduid in

de kernopgaven, nodig. Ook delen van gebieden waar geen Vogel- en/of Habitatrichtlijnwaarden aanwezig zijn hebben een specifieke betekenis voor de duurzame instandhouding voor de Natura 2000 habitattypen en soorten. Zij zijn bijvoorbeeld nodig voor het realiseren van duurzame ecologische condities, voor de interne en externe samenhang van de Natura 2000 gebieden of op termijn realisering van de beoogde Natura 2000 waarden.

In paragraaf 4.5 staan de Natura 2000 doelen op landelijk niveau. In hoofdstuk 5 staan de kernopgaven per landschap en per gebied.

Belangrijkste opgaven habitattypen

Hoogveenlandschappen

Een belangrijke opgave zit bij de resten van hoogveenlandschappen (de grotere venen). Het betreft uitbreiding van de actieve kern en in het bijzonder het ontwikkelen van overgangszones (zowel noodzakelijke voor de instandhouding van het hoogveen als voor soorten zoals het paapje (A275), die gebonden zijn aan hoogveensystemen). Aanpassing van de begrenzing van een aantal gebieden en

verbetering van de ecologische vereisten bieden hier perspectief.

Zoute wateren

Een tweede belangrijke opgave zit bij de zoute wateren, waar vooral een herstelopgave geldt voor de compleetheid van de systemen. Belangrijke aandachtspunten ten aanzien van de zoute wateren zijn voor de Waddenzee (1) het nagenoeg ontbreken van biogene structuren met o.a. mossels; voor de Oosterschelde (118) de achteruitgang van het areaal getijdenplaten door het naijlend effect van de stormvloedkering en voor Westerschelde & Saeftinghe (122) het gebrek aan ruimte en daardoor verlies aan waardevol laagdynamisch areaal. Wat betreft de zoute wateren zit de grootste opgave in het herstel van zowel sublitorale als litorale schelpdierbanken, herstel van zeegrasvelden, meer geleidelijke zoet-zoutovergangen, (ook zilte pionierbegroeiingen), verjonging van kwelders, voldoende rust- en voedselgebied (inclusief hoogwatervluchtplaat- sen) voor vogels en zeehonden.

Om de biologische rijkdom van de eiken-haagbeukenbossen (*heuvelland*) (H9160_B) te behouden dan wel te vergroten is eveneens dynamiek nodig.

Graslanden

De grootste opgave zit bij de vochtige en natte graslanden (blauwgraslanden (H6410) en heischrale graslanden (*H6230)), overgangs- en trilvenen (H7140) en kalkmoerassen (H7230), waar zowel een opgave uitbreiding oppervlakte, als herstel van de soortenrijkdom geldt (kwaliteitsverbetering). Het betreft habitattypen waar Nederland relatief belangrijk voor is gezien het aandeel in het totale Europese oppervlakte of gezien de soortensamenstelling. Het huidige probleem zit vooral in verdroging, waaronder het wegvallen van meer of minder kwel en daarnaast in onvoldoende adequaat terreinbeheer. Voor blauwgraslanden (H6410) biedt het aanpassen van de begrenzing van een aantal gebieden voor de langere termijn duurzame oplossingen. Voor laagvenen zit de opgave vooral in de ontwikkeling van jonge verlandingsstadia (inclusief vegetatierijke wateren).

Wat betreft stroomdalgraslanden (*H6120) is het op de korte termijn de opgave om de resterende locaties adequaat te beheren. Op de langere termijn is het echter noodzakelijk om nieuwe

locaties met voldoende afzetting van zand en incidentele overstroming te creëren.

De genoemde habitattypen zijn ook de habitattypen waar een relatief groot Europees belang bestaat, gezien de Nederlandse oppervlakte en soortensamenstelling nu, of in het recente verleden.

Zandverstuivingen

Nederland is voor zandverstuivingen (H2330) het belangrijkste land binnen de Europese Unie. Naast kwaliteitsverbetering (meer winddynamiek en terugdringen van de effecten van atmosferische depositie) ligt er een opgave voor uitbreiding oppervlakte en een betere inbedding in het omringende landschap (ook gericht op kwaliteitsverbetering).

Adequaat beheer

Met betrekking tot grijze duinen (*H2130), boshabitattypen als eiken-haagbeukenbossen (H9160), veldbies-beukenbossen (H9110), droge heiden (H4030), glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510) ligt de opgave met name bij een meer adequaat beheer. De duurzame instandhouding

van de genoemde habitattypen is in belangrijke mate afhankelijk van natuurlijke of antropogene dynamiek.

Voor grijze duinen (*H2130) én voor vogelsoorten als velduil (A222) en tapuit (A277), is de opgave om de vegetatie door gerichte maatregelen meer open te maken, om zo de effecten van vermessing en verzuring terug te dringen. Voor grijze duinen (*H2130) is een intensivering van kleinschalig beheer nodig.

Om de biologische rijkdom van de eiken-haagbeukenbossen (*heuvelland*) (H9160_B) te behouden dan wel te vergroten is eveneens dynamiek nodig. In grote aaneengesloten bospercelen is voldoende ruimte voor natuurlijke verjonging (o.a. door windworp). Mede gezien de huidige oppervlaktes, met name van het orchideerijke type, dat een open bodem en warme microklimaat vereist, ligt actief door de mens gestuurd beheer meer in de rede.

Bij de droge bossen, zoals duinbossen (H2180) en beuken-eikenbossen met hulst (H9120), ligt de opgave met name bij een meer adequaat beheer.

Meer en stevig waterriet is nodig om de betekenis van Nederland in Europees verband ook voor de toekomst te blijven vervullen.

De belangrijkste opgave voor de vochtige bossen zoals vochtige alluviale bossen (*H91E0), ligt bij verbetering van de waterhuishouding.

Belangrijkste opgaven bijlage II soorten

Wat betreft de soorten van de Habitatrichtlijn zit de grootste opgave bij de noordse woelmuis (*H1340). Deze ondersoort staat als prioritaire soort op bijlage II en komt bovendien alleen in Nederland voor. Vooral de deelpopulaties in Friesland, Texel en Delta staan onder druk. Voor de Delta biedt verruiming van de begrenzing een duurzaam perspectief, voor Friesland zit de opgave vooral in het op orde brengen van de ecologische vereisten van de gebieden. Een tweede grote opgave geldt voor de grote vuurvliinder (H1060) (eveneens een voor ons land exclusieve ondersoort). Meer gericht beheer blijft aandacht vragen.

De groenknolorchis (H1903) is het sterkst achteruitgegaan in het binnenland. Herstel van overgangs- en trilvenen (H7140) is voor het duurzaam behoud van deze soort een essentiële opgave.

De opgave voor de soort kruipend moeras-

scherm (H1614) is om binnen één of meer Natura 2000 gebieden in het oosten van het land geschikte, duurzame groeiplaatsen voor spontane vestiging te herstellen.

Voor grijze zeehond (H1364) en gewone zeehond (H1365) is vooral het waarborgen van voldoende rustplekken van groot belang. Voor de fint (H1103) is een betere bereikbaarheid en betere kwaliteit van het oorspronkelijke paaien opgroeigebieden van belang om weer een duurzame populatie in Nederland te krijgen.

Belangrijkste opgaven broedvogels

Voor kustvogels zoals sterns, kluut (A132), bontbekplevier (A137) en strandplevier (A138) is voldoende beschikbaarheid van kaal zand, met name voldoende beschikbaarheid van pionierhabitats in de Delta en het Waddengebied, een belangrijke opgave. Met meer geschikte broedgelegenheden op de stranden zou het broedsucces van met name sterns en strandplevieren (A138) in belangrijke mate toenemen. Dit laat onverlet dat de beschikbaarheid van voldoende voedsel eveneens van belang is.

Voor kustvogels als tapuit (A277), grauwe klau-

wier (A338), velduil (A222) en blauwe kiekendief (A082) is een belangrijke opgave dat er meer open duinbegroeiingen komen. Op korte termijn is meer adequaat beheer nodig, op langere termijn speelt tegengaan van vermessing en verzuring.

Voor soorten van heiden en zandverstuivingen, zoals draaihals (A233), duinpieper (A255) en korhoen (A107) is de belangrijkste opgave het herstellen van het voedselaanbod. Op kortere termijn door het creëren van meer openheid (grotere gebieden zonder bos én meer kale zandbodems). Voor moerassoorten (zoals grote karekiet (A298), woudaap (A022), roerdomp (A021), snor (A292), purperreiger (A029), porseleinhoen (A119) en zwarte stern (A197) is de belangrijkste opgave een meer natuurlijk peilbeheer in combinatie met een adequaat rietbeheer en meer jonge successtadië. Meer en stevig waterriet is nodig om de betekenis van Nederland in Europees verband ook voor de toekomst te blijven vervullen. Voor broedvogels gebonden aan plas-dras situaties zoals kemphaan (A151), porseleinhoen (A119), kwartelkoning (A122) én watersnip (A153) is het

... voor stroomdalgraslanden (*H6120). Op de langere termijn is een aanpak op landschapsniveau nodig. Dan is nieuwvorming en meer morfodynamiek noodzakelijk.

belangrijk dat er meer locaties komen waar in het zomer-halfjaar plas-dras situaties aanwezig zijn.

Belangrijkste opgaven niet-broedvogels

Voor grasetende watervogels is de opgave het behoud van voldoende bescherming en voedsel-aanbod. Voor welke aantallen is één van de te maken keuzes.

De belangrijkste opgave bij niet-broedvogels is gelegen in het verder verbeteren van de voedselsituatie voor schelpdiereters (eider (A063), topper (A062), scholekster (A130), kanoet (A143), kuifeend (A061).

Bij soorten als fuut (A005), dwergmeeuw (A177), zwarte stern (A197), nonnetje (A068) én grote zaagbek (A070) is voldoende beschikbaarheid van stapelvoedsel (kleine vis) punt van aandacht.

Belangrijkste opgaven op landschapsniveau

Hierboven zijn de opgaven per habitattypen, vogels en andere soorten beschreven. De belangrijkste opgave voor Natura 2000, en de grootste uitdaging, is echter oog hebben voor de onderlinge samenhang van habitattypen in hun landschappelijke context. Door natuurlijke

successie waarin het ene habitatype in het andere overgaat, wisselen deze verhoudingen tussen de habitattypen (voorkomen) in de loop van de tijd. Vanuit een oogpunt van biodiversiteit, is de aanwezigheid van alle successiestadia (de compleetheid van het systeem) van groot belang. In laagvenen kan dit alleen door actief menselijk ingrijpen worden gerealiseerd. In estuaria en de duinen op de Waddeneilanden is handhaven van voldoende ruimte voor dynamische processen de belangrijkste opgave.

In dynamische systemen kan instandhouding niet betekenen dat alles blijft zoals het nu is. Zo is in het Waddengebied genoeg dynamiek om embryonale duinen (H2110) in voldoende maar wisselende oppervlakte aanwezig te doen zijn. Dynamiek die ook nodig is voor behoud aan oppervlakte en kwaliteit van witte duinen (H2120), grijze duinen (*H2130) en vochtige duinvalleien (H2190).

Voor een aantal habitattypen is de eerste zorg vooral gelegen in het behouden van de goede voorbeelden (kwalitatief beter ontwikkelde voor-komens van een habitatype), zoals bijvoorbeeld voor stroomdalgraslanden (*H6120). Op de lan-

gere termijn is een aanpak op landschapsniveau nodig. Dan is nieuwvorming en meer morfodynamiek noodzakelijk.

Het spreekt voor zich dat soorten als beekprik (H1096), gaffellibel (H1037), rivierdonderpad (H1163) en drijvende waterweegbree (H1831) alleen duurzaam voortbestaan als beeklopen op landschapsschaal worden hersteld met de bijbehorende natuurlijke morfologie, dynamiek en waterkwaliteit. Maar ook voor het duurzaam voortbestaan van kalkmoerassen (H7230), blauwgraslanden (H6410) en heischrale graslanden (*H6230) in het Natura 2000 landschap Beekdalen is op de langere termijn beekherstel nodig, met op de beekdalflanken de fijnmazige gradiënten noodzakelijk voor de genoemde habitattypen. De aan de kleinschalige mozaïeken van heischrale graslanden (*H6230), blauwgraslanden (H6410) en vochtige heiden (H4010) gebonden soorten als paapje (A275) en de grauwe klauwier (A338) zullen hiervan profiteren.

In tekstkader 4.4.1. wordt ingegaan op de kansrijkdom van het habitatype blauwgraslanden (H6410) in de landschappelijke context.

Kansrijkdom voor ontwikkeling van het habitatype blauwgraslanden

Inleiding

Potenties voor het realiseren van instandhoudingsdoelen voor het habitatype blauwgraslanden (H6410) in Natura 2000 gebieden variëren sterk en hangen sterk samen met het Natura 2000 landschap waarbinnen een gebied ligt en de daarmee samenhangende verschillen in lokale geologische en hydrologische gesteldheid. De beste potenties liggen in het Natura 2000 landschap Beekdalen en daarnaast zijn er ook goede potenties aanwezig in het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden en in een tweetal duingebieden. In het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen zijn de potenties het laagst. Behoud en ontwikkeling van blauwgraslanden in een brede range van Natura 2000 gebieden en in uiteenlopende landschappen is van belang voor het waarborgen van de rijke variatie van dit habitatype binnen Nederland. De inspanningen richten zich niet alleen op de Natura 2000 gebieden met hoge en zeer hoge potenties, maar ook op het veiligstellen en verbeteren van de kwaliteit van blauwgraslanden in het meren- en laagveengebied. Behoud van ecologische variatie en geografische spreiding liggen hieraan ten grondslag.

Kansrijkdom in Natura 2000 landschap Beekdalen

De gebieden in het Natura 2000 landschap Beekdalen hebben de beste potenties voor het realiseren van de instandhoudingsdoelen voor

blauwgraslanden (H6410). Zes Natura 2000 gebieden hebben zeer hoge potenties waarbij een sterke uitbreiding van het oppervlakte met goed ontwikkeld blauwgraslanden mogelijk is. Het betreft gebieden met of wel de combinatie van kalk ondiep in de ondergrond en kwel of wel gebieden met een sterke overdruk vanuit een groot regionaal grondwatersysteem. Vijf andere Natura 2000 gebieden hebben een hoge potentie voor uitbreiding van het oppervlakte of verbetering van de kwaliteit

Kansrijkdom in Natura 2000 landschap Hogere zandgronden

In het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden hebben twee gebieden hoge potenties voor blauwgraslanden (H6410). Gezien de aard van de kleinschalige patronen (kleine natte laagtes, grote droge gebieden), liggen hier geen mogelijkheden voor een sterke uitbreiding van de oppervlakte.

Kansrijkdom in Natura 2000 landschap Meren en Moerassen

In de meeste Natura 2000 gebieden van het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen staat het habitatype blauwgraslanden (H6410) er slecht voor. De potenties zijn meestal laag of matig. Bij matige potenties is kleine uitbreiding van het oppervlakte of enige verbetering van de kwaliteit mogelijk. Ervaringen met effectgerichte

herstelmaatregelen (OBN) hebben afgelopen 15 jaar eveneens vaak slechte tot matige resultaten opgeleverd. Herstel op veenbodems zonder kleidek is zeer moeilijk. Blauwgraslanden op legakkers (blauwkoppen) en oude verlandingen in petgaten verzuren verder en zijn zonder inundatie met schoon, basenrijk oppervlaktewater op de lange termijn niet te behouden. Wel is op de lange termijn nieuwvorming mogelijk door nieuwe petgaten te graven en te laten verlanden. Blauwgraslanden in polders waar de toplaag van de bodem uit klei of kleilig veen bestaat, bieden een beter perspectief. In de Zouweboezem (105) (om andere redenen toebedeeld Natura 2000 landschap Rivierengebied) zijn de potenties hoog en is recent herstel opgetreden. De inschatting is dat in diverse Natura 2000 gebieden herstelpotentie op kleine schaal aanwezig zijn in gebiedsdelen met kwel uit poldersystemen en in gebieden waar herstel van inundatie met schoon, basenrijk oppervlaktewater mogelijk is.

Kansrijkdom in Natura 2000 landschap Duinen

Goed ontwikkelde vormen van blauwgraslanden kwamen voor aan de binnenduinrand. In twee gebieden zijn hoge potenties aanwezig voor herstel. Hier zijn door het optreden van sterke kwel van basenrijk grondwater aan de rand van de zoetwaterbel fraaie gradiënten te ontwikkelen met heischrale graslanden (*H6230)

Een eveneens hoge doelstelling geldt voor soorten die internationaal belangrijk zijn en sterk onder druk staan, zoals noordse woelmuis (*H1340), ...

4.5 Natura 2000 doelen op landelijk niveau

Inleiding

De doelen zijn geformuleerd in termen van behoud en/of verbetering: bijvoorbeeld behoud van oppervlakte en kwaliteit van een habitatype, verbetering van de kwaliteit van het leefgebied van een soort, of uitbreiding van de verspreiding van een soort of habitatype.

Eén van de hoofdlijnen zoals opgenomen in de Natura 2000 contourennotitie zegt dat in beginsel de bestaande kwaliteit en omvang in Nederland en in concrete gebieden gehandhaafd moet worden en waar nodig in een gunstige staat van instandhouding moet worden gebracht (hoofdpijn 3). Daarbij komt dat een hogere inzet wordt nagestreefd voor soorten en habitattypen waar Nederland relatief belangrijk voor is en/of voor habitattypen en soorten die sterk onder druk staan (hoofdpijn 4). Daar staat tegenover dat een minder hoge inzet wordt nagestreefd als van Nederland redelijkerwijs niet verwacht kan worden dat een bepaalde soort of habitatype (op die plaats) op de langere termijn in een gunstige

staat van instandhouding gebracht kan worden (hoofdpijn 5).

Overzicht Natura 2000 doelen op landelijk niveau

In bijlage 9.3 zijn de landelijke doelen voor de habitattypen en soorten opgenomen. Daarbij is in de toelichting aangegeven welke gebieden de belangrijkste bijdrage leveren aan de realisering van de landelijke doelen. Hieronder worden de landelijke doelen door de oogcharen heeft geschetst.

Habitattypen en soorten

Bij de landelijke doelen is gekozen om een grote opgave te leggen bij habitattypen die in een zeer ongunstige staat verkeren en waarvoor Nederland internationaal een grote verantwoordelijkheid heeft. Dit betreft voor een belangrijk deel schrale graslanden - waaronder enkele prioritair typen -, waarvan de oppervlakte en de kwaliteit de laatste decennia sterk is afgenomen. Voorbeelden zijn grijze duinen (*H2130), vochtige duinvalleien (H2190), stroomdalgraslanden (*H6120), blauwgraslanden (H6410), heischrale graslanden (*H6230), glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510), kalkmoerassen (H7230), overgangs- en

trilvenen (H7140), waarvoor zowel uitbreiding oppervlakte als kwaliteitsverbetering nagestreefd wordt in diverse gebieden. Voor een aantal van deze typen is tevens als doel uitbreiding of verbetering van de begrenzing geformuleerd. De vochtige alluviale bossen (*H91E0) en slikkige rivieroeveren (H3270) passen ook in dit rijtje.

Een eveneens hoge doelstelling geldt voor soorten die internationaal belangrijk zijn en sterk onder druk staan, zoals noordse woelmuis (*H1340), grote vuurvlinder (H1060), groenknolorchis (H1903) en gevlekte witsnuitlibel (H1042). Ook wordt sterk ingezet op verbetering van de kwaliteit van enkele (internationaal) belangrijke typen die nog wel in grote oppervlakte aanwezig zijn, zoals droge heiden (H4030), schorren en zilte graslanden (H1330) en slik- en zandplaten (H1140). Zowel voor de veldbies-beukenbossen (H9110) en beuken-eikenbossen met hulst (H9120) als voor de oude eikenbossen (H9190) zijn doelen met betrekking tot verbetering van de kwaliteit geformuleerd.

De ambitie voor (deels ongunstig scorende) habitattypen en soorten die in ons land al lange

Voor 18 soorten is als landelijk doel geformuleerd: uitbreiding van de populatie. Het betreft onder meer moerasvogels als roerdomp (A021), woudaap ...

tijd in zeer beperkte mate aanwezig zijn, is over het algemeen klein gehouden en beperkt tot weinige gebieden, zoals voor pionierbegroeiingen op rotsbodemp (*H6110), zinkweiden (*H6130), duinheiden met struikhei (*H2150), kalktufbronnen (*H7220) en de soorten zeggekorfslak (H1016), geel schorpioenmos (H1393) en tonghaarmuts (H1387).

Voor typen waarvan een gunstige staat van instandhouding onbereikbaar lijkt is een zeer laag ambitieniveau aangehouden, met als duidelijkste voorbeeld slijkgrasvelden (H1320). Hetzelfde geldt voor typen en soorten die - zonder veel extra inspanningen - de laatste jaren een positieve trend vertonen, kruipend moerasscherm (H1614), grijze zeehond (H1364) en spaanse vlag (*H1078).

Broedvogels

Vanuit een oogpunt van behoud van biodiversiteit is het streven erop gericht om alle broedvogels voor Nederland te behouden. Een bepaalde minimum omvang voor de Nederlandse populatie (een zogenaemde minimumpopulatie) en een verdeling over een aantal deelpopulaties

(zogenoemde sleutelpopulaties) zijn daarvoor nodig. Voor niet alle soorten is het duurzame behoud voor Nederland een eenvoudige opgave. Van de 44 broedvogelsoorten is voor 23 soorten op landelijk niveau een behoudsopgave geformuleerd. Voor 18 soorten is als landelijk doel geformuleerd: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding van de populatie. Het betreft onder meer moerasvogels als roerdomp (A021), woudaap (A022), purperreiger (A029) en grote karekiet (A298). Voor de korhoen (A107) en de duinpieper (A255) is het landelijk doel vooralsnog alleen gericht op behoud van de populatie in respectievelijk de Sallandse Heuvelrug (42) en de Veluwe (57) door verbetering van de condities daar. Een onderbouwing van de doelformulering bij broedvogels wordt gegeven in tekstkader 4.5.1.

Niet-broedvogels

Voor 56 van de in totaal 64 niet broedvogelsoorten zijn doelen geformuleerd in termen van behoud, omvang en kwaliteit leefgebied en behoud omvang populatie. Voor niet-broedvogels zijn geen doelen geformuleerd met betrek-

king tot verspreiding. Voor het grootste deel van de niet-broedvogels zijn op landelijk niveau behoudsopgaven geformuleerd. Voor soorten als fuut (A005), krakeend (A051), slobbeend (A056), kuifeend (A061), meerkoet (A125), kluut (A132) en brilduiker is aangegeven dat op landelijk niveau achteruitgang van aantallen ten gevolge van het eventueel vergroten van de zout-invloeden in het Krammer-Volkerrak (114) en het Zoommeer (120) zijn toegestaan.

Voor kolgans (A041), grauwe gans (A043), brandgans (A045) en smient (A050) is aangegeven dat achteruitgang van leefgebied ten gevolge van natuurontwikkelingsmaatregelen en extensivering van het agrarisch gebruik op termijn mogelijk is. Voor het Natura 2000 landschap Rivierengebied is voor deze soorten een zogenaemde ten gunste formulering in de doelen op gebiedsniveau opgenomen.

Voor de viseters (fuut (A005), nonnetje (A068), grote zaagbek (A070), dwergmeeuw (A177) en zwarte stern (A197), die ongunstig scoren, is vooralsnog geen herstelopgave op landelijk niveau geformuleerd. Eerst wordt nader onderzocht wat voor de Natura 2000 gebieden IJsselmeergebied

Voor de viseters ... die ongunstig scoren, is vooralsnog geen herstelopgave op landelijk niveau geformuleerd.

(72) en Markermeer & IJmeer (73) de mogelijkheden voor verbetering van de kwaliteit van het leefgebied zijn. Afhankelijk daarvan wordt bezien of zowel op het niveau van de landelijke doelen als op het niveau van de gebiedsdoelen voor deze twee concrete gebieden een herstelopgave wordt geformuleerd.

Voor de tafeleend (A059) wordt de herstelopgave afhankelijk gesteld van de nog te verkennen mogelijkheden voor verbetering van de kwaliteit van het leefgebied in het Markermeer & IJmeer (73).

Voor de schelpdiereters (topper (A062), eider (A063), scholekster (A130), kanoet (A143) en steenloper (A169)) is op landelijk niveau een herstelopgave geformuleerd die volledig gedekt moet worden uit de Waddenzee (1). Daarbij is in de toelichting op de landelijke doelen aangegeven dat dit ten koste mag gaan van wormeneters als bontbekplevier (A138), bonte strandloper (A149), drieteenstrandloper (A144), zilverplevier (A141), en rosse grutto (A157). Voor deze soorten met uitzondering van de zilverplevier (A141) is het landelijke aantal daarop bijgesteld.

Voor slechts 8 van de 31 soorten die een ongunstige staat van instandhouding hebben,

een herstelopgave op landelijk niveau is geformuleerd. Voor de goudplevier (A140), de grutto (A156) en voor de kraanvogel (A127) is weliswaar op landelijk niveau een herstelopgave geformuleerd, hiervoor geldt echter dat de belangrijkste bijdrage van gebieden buiten het Natura 2000 netwerk moet komen. Voor de strandplevier (A138), is in tegenstelling tot de herstelopgave voor de strandplevier als broedvogel, geen herstelopgave geformuleerd omdat de oorzaken van de achteruitgang met name gelegen zijn in de achteruitgang van het aantal broedvogels. Het zijn vooral de broedvogels die hier meetellen als niet-broedvogels. Aantal is berekend over de periode 1989-2003.

Samenhang tussen landelijk en gebiedsniveau

De Natura 2000 doelen op landelijk en op gebiedsniveau zijn in samenhang met elkaar geformuleerd. In hoofdstuk 4 is ingegaan op de wijze waarop. De landelijke doelen vormen een kader voor de formulering van instandhoudingsdoelen op gebiedsniveau. De gebiedsdoelen bij elkaar 'opgeteld', eventueel tezamen met een opgave buiten het Natura 2000 netwerk, hebben als som

het landelijke doel. Nederland is de verplichting aangegaan om op landelijk niveau er naar te streven om de soorten en habitattypen in een gunstige staat van instandhouding te brengen. Met de Natura 2000 gebieden wordt een bepaald oppervlakte van habitattypen en leefgebieden en soorten afgedekt.

Ook de gebieden buiten het Natura 2000 netwerk zijn in meer of mindere mate van betekenis voor het realiseren van het doel op landelijk niveau.

Landelijke doelen broedvogels

Een bepaalde minimum omvang voor de Nederlandse populatie (een zogenoemde minimumpopulatie) met een verdeling over een aantal deelpopulaties met een bepaald minimum aantal paren (zogenoemde sleutelpopulaties), is nodig voor duurzaam behoud van iedere Nederlandse broedvogel. Voor Natura 2000 soorten kunnen deze sleutelpopulaties deels binnen de Natura 2000 gebieden worden gerealiseerd. In een aantal gevallen echter is het Natura 2000 gebied te klein om een populatie van een dergelijke omvang te kunnen huisvesten. Voor deze gevallen kan met in achtneming van omliggende terreinen in de regio, wel het niveau van een sleutelpopulatie worden gehaald. Hierbij spreken we van een regionale sleutelpopulatie waaraan het betreffende Natura 2000 gebied een bijdrage levert. Voor niet alle soorten is het duurzame behoud voor Nederland een eenvoudige opgave.

Bij de formulering van de Natura 2000 doelen voor broedvogels zijn de volgende keuzes gemaakt:

keuze bij broedvogels – gunstig:

Ongeveer één derde van de broedvogelsoorten verkeert in een gunstige staat van instandhouding. Bij deze soorten is als Natura 2000 doel op landelijk niveau gekozen voor behoud van de actuele populatie.

Het gaat daarbij vooral om:

- soorten van moerassen die niet specifiek gebonden zijn aan ‘vitaal riet’ (dodaars (A004), geoorde fuut (A008), aalscholver (A017), grote zilverreiger (A027), lepelaar (A034), bruine kiekendief (A081) en blauwborst (A272));
- enkele kustvogels (zwartkopmeeuw (A176), kleine mantelmeeuw (A183) en noordse stern (A194));

- enkele soorten die vooral in het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden worden aangetroffen (wespandief (A072), ijsvogel (A229), zwarte specht (A236), boomleeuwerik (A246) en roodborsttapuit (A276).

keuze bij broedvogels – matig ongunstig:

Ongeveer één zesde deel van de soorten verkeert in een matig ongunstige staat van instandhouding.

- Behoud: voor behoud van de omvang van de populaties is gekozen als de populatie in historisch perspectief gunstig afsteekt (o.a. kluut (A132), nachtzwaluw (A224) en rietzanger (A295)).
- Herstel: voor soorten waarvan het populatieniveau nog ver beneden het historisch niveau verkeert en waarvan de oorzaken door gericht natuur en milieubeleid (verder) kunnen herstellen is een herstelopgave gewenst (purperreiger (A029), kwartelkoning (A122) en visdief (A193)).

keuze bij broedvogels – zeer ongunstig:

Het spreekt voor zich dat herstel van de populatie gewenst is bij de meeste soorten die in een ongunstige staat van instandhouding verkeren. Bij het merendeel van deze soorten is een herstelopgave van toepassing:

- Behoud: voor twee soorten waarvan de actuele populatie nog voldoet aan de gewenste omvang van de landelijke minimumpopulatie is voor behoud gekozen (eider (A063) en bontbekplevier ((A137). Eider heeft nog een aanzienlijke populatie en ook de bontbekplevier weet zich relatief goed te handhaven).
- Herstel tot boven niveau landelijke minimumpopulatie: met het oog op het historisch voorkomen in relatie tot de oorzaken van de

achteruitgang in aantal is voor een aantal soorten een herstel gewenst tot boven het niveau van de minimum populatie, mede als ‘verzekering’ naar de toekomst (strandplevier (A138), kemphaan (A151), grote stern (A191), dwergstern (A195) en zwarte stern (A197)). In principe is er voldoende kwalitatief hoogwaardig leefgebied te realiseren voor deze soorten.

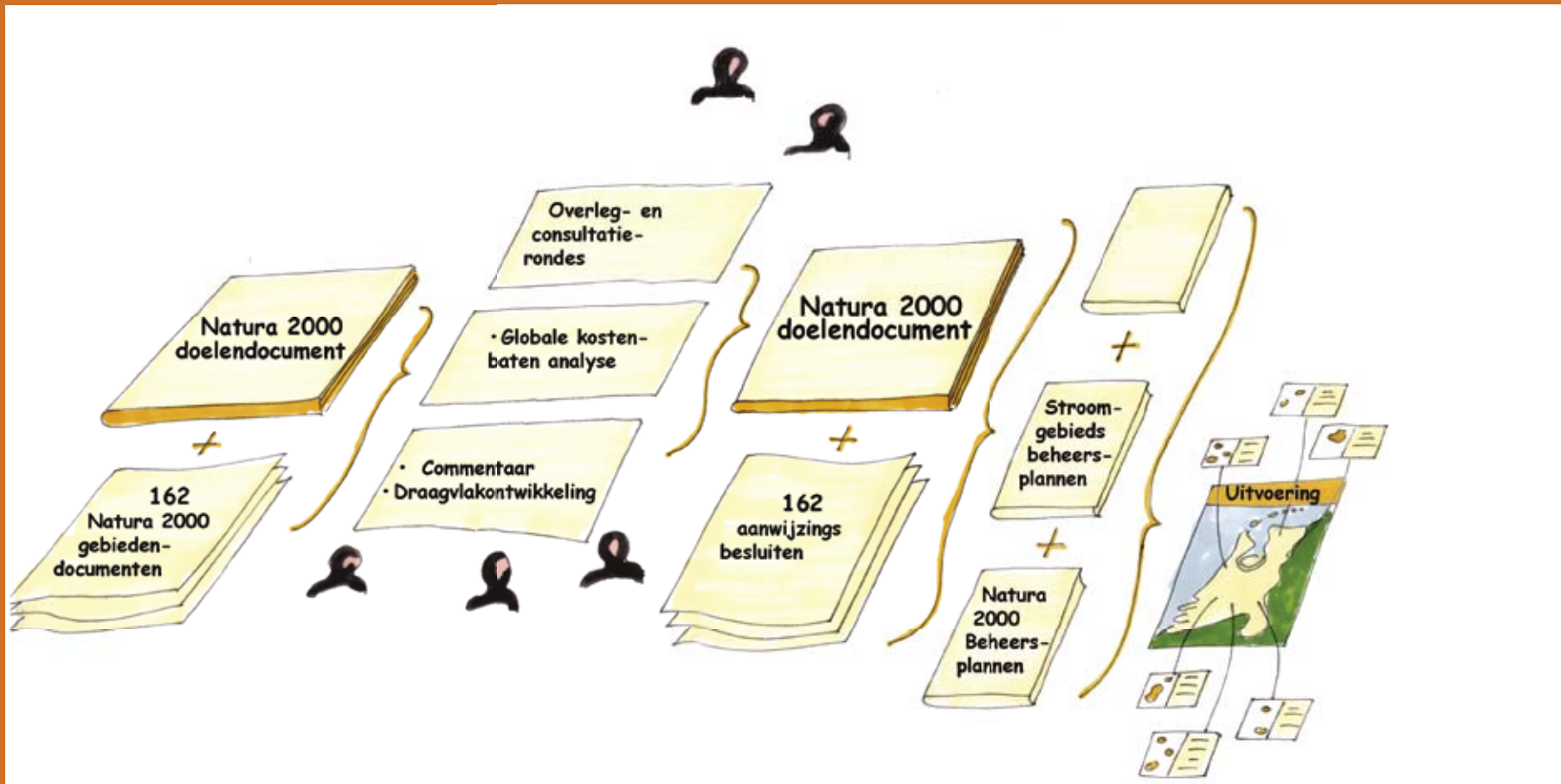
- Herstel tot niveau landelijke minimumpopulatie: bij een aantal soorten is het streven er op gericht tenminste de gewenste minimumpopulatie voor Nederland te herstellen (roerdomp (A021), paapje (A277), tapuit (A275) en snor(A292)).

Gemaakte keuze: bij een tiental soorten is het niet eenvoudig om de gewenste minimum populatie weer te bereiken. Extra inspanningen zijn daarvoor nodig. Het betreft ‘zeer specialistische’ soorten van:

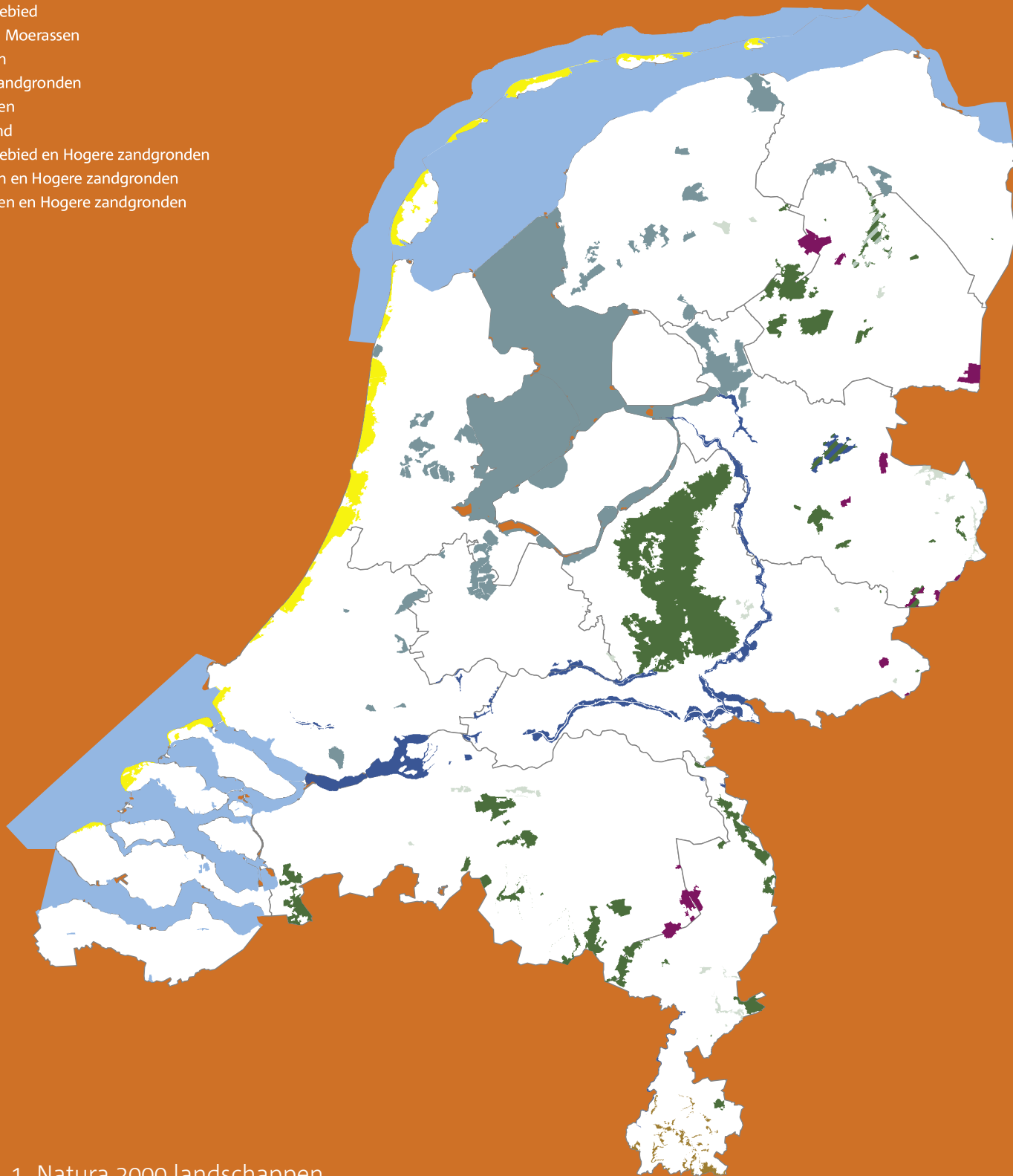
- moeras (woudaap (A022), porseleinhoen (A119), grote karekiet (A298));
- open duin (blauwe kiekendief (A082), velduil (A222));
- heide- en stuifzanden (draaihals (A233), duinpieper (A255));
- of habitat complexen (grouwe kiekendief (A084), grouwe klauwier (A298)).

Bij deze soorten ligt de grootste uitdaging ze voor de Nederlandse broedvogelpopulatie te behouden, door het leefgebied van deze soorten in kwaliteit te verhogen en ook in omvang uit te breiden. Veelal betreft het inspanningen in het kader van beheer.

Voor de korhoen (A107) en voor de duinpieper (A255) is vooralsnog voor een lager doel gekozen.

- Noordzee, Waddenzee en Delta
- Duinen
- Rivierengebied
- Meren en Moerassen
- Beekdalen
- Hogere zandgronden
- Hoogvenen
- Heuvelland
- Rivierengebied en Hogere zandgronden
- Beekdalen en Hogere zandgronden
- Hoogvenen en Hogere zandgronden

Figuur 5.1.1. Natura 2000 landschappen

Landschappen met elk hun eigen kenmerken, eigen kernopgaven en hun eigen specifiek benodigde aanpak ...

Acht landschapstypen
Kernopgaven per landschapstype
Doelen op gebiedsniveau

Hoofdstuk 5

Natura 2000 opgaven per landschap en doelen op gebiedsniveau

In dit hoofdstuk worden per Natura 2000 landschap behandeld: de kernopgaven, een analyse of de kernopgave met bestaand beleid al bereikt is of bereikbaar zal zijn, de gebiedsdoelen op hoofdlijnen en de toedeling van de kernopgaven aan de gebieden. De doelen op gebiedsniveau zijn opgenomen in het Natura 2000 gebiedendocument.

5.1 Inleiding

De Natura 2000 gebieden zijn toebedeeld aan acht zogenoemde Natura 2000 landschappen (zie figuur 5.1.1), te weten:

1. Noordzee, Waddenzee en Delta
2. Duinen
3. Rivierengebied
4. Meren en Moerassen
5. Beekdalen
6. Hogere zandgronden
7. Hoogvenen
8. Heuvelland.

Landschappen met elk hun eigen kenmerken, eigen kernopgaven en hun eigen specifiek

benodigde aanpak om het Natura 2000 netwerk waar nodig te verbeteren om een duurzame instandhouding op de langere termijn te kunnen garanderen. In de volgende paragrafen wordt per Natura 2000 landschap aangegeven welke gebieden er onderdeel van uitmaken, wat de kenmerkende habitattypen en soorten zijn, de kernopgaven worden gepresenteerd en worden de hoofdlijnen van de doelen op gebiedsniveau geschetst.

Natura 2000 doelen op gebiedsniveau

In de paragrafen 5.2 tot en met 5.9 wordt per Natura 2000 landschap ingegaan op de gebiedsdoelen op hoofdlijnen. De concrete gebiedsdoelen zijn nu opgenomen in de Natura 2000 gebiedendocumenten. Deze documenten geven de instandhoudingsdoelen weer zoals ze te zijner tijd worden opgenomen in de aanwijzingsbesluiten. In bijlage 9.4 is een overzicht van de gebieden, habitattypen en soorten per Natura 2000 landschap opgenomen.

In tekstkader 5.1.1 wordt aan de hand van de meest gestelde vragen over de doelen een toelichting gegeven.

Meest gestelde vragen over doelen op gebiedsniveau

Vraag 1: Voor welke habitattypen en soorten zijn doelen geformuleerd?:

In principe zijn doelen voor de habitattypen en de soorten, inclusief vogels, die vermeld zijn in de Natura 2000 database zoals in 2003 en 2004 ingediend bij de Europese Commissie. Alleen voor habitattypen en soorten die in de database zijn aangemeld als niet significant voorkomend (code D voor representativiteit) wordt geen doel geformuleerd. Bij de voorbereiding van de Natura 2000 doelen is nieuwe informatie beschikbaar gekomen. In de Natura 2000 gebiedendocumenten zijn voorstellen voor wijzigingen van de databases aangegeven. Voor vogels is daarbij gebruik gemaakt van de meest recente trendgegevens.

Vraag 2: Zijn alleen doelen voor kwalificerende soorten opgesteld?

Voor alle vogelsoorten, de kwalificerende én de begrenzingssoorten zijn instandhoudingsdoelen opgesteld. Zo zijn ook voor alle habitattypen en soorten in een concreet gebied doelen geformuleerd. Het verschil tussen 'belangrijkste gebied voor' en 'verder aangemeld voor' is gehanteerd t.b.v. de selectie van de gebieden. Samen staan ze voor een bepaald aandeel van de totale Nederlandse oppervlakte of aandeel van de totale populatie. Dit aandeel is door de Europese Commissie als voldoende beoordeeld. Dit laat onverlet dat er gezien de verplichting om habitattypen en (vogel)soorten in een gunstige staat van instandhouding te brengen er voor een concreet gebied een doel gericht op uitbreiding oppervlakte of verbetering kwaliteit geformuleerd kan zijn.

Vraag 3: Instandhouding wat betekent dat?

Instandhouding kan zowel behoud, uitbreiding of verbetering betreffen.

Verbetering kan op drie elkaar manieren:

- uitbreiding van oppervlakte van een habitatype of omvang leefgebied van een soort;
- verbetering van de kwaliteit van een habitatype of van het leefgebied van een soort;
- verbetering van de ruimtelijke samenhang van een habitatype of het leefgebied van een soort door verbinding, door verbetering van de verspreiding (zowel op landelijk niveau als binnen een concreet gebied).

Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied kan zowel gerelateerd worden aan behoud van de populatie op een bepaald niveau of aan uitbreiding van de populatie.

Overigens hoeft uitbreiding of verbetering niet per definitie door menselijk handelen te worden bewerkstelligd. Door dynamische processen, door successie kan bijvoorbeeld het oppervlakte van een bepaald habitatype toenemen. Instandhouding betekent niet dat elk habitatype of leefgebied van een soort steeds in de zelfde omvang of op eenzelfde locatie aanwezig hoeft te zijn. In het kader van de op te stellen beheersplannen dient nader te worden uitgewerkt of het noodzakelijk is dat bepaalde maatregelen worden genomen om een doel als uitbreiding oppervlakte habitatype of leefgebied te realiseren.

Afhankelijk van de in de gebieden aanwezige dynamiek kan meer of minder menselijk handelen nodig zijn.

Vraag 4: Welk jaar is als uitgangspunt genomen bij het vaststellen van de doelen?

Bij het vaststellen van de doelen op gebiedsdoelen is niet uitgegaan van een bepaald jaar als referentiejaar (bijvoorbeeld het moment van aanwijzing als Vogelrichtlijngebied of aanmelding als Habitatrictlijngebied). Bij het vaststellen van de doelen is gekeken naar wat het (minimaal) benodigde aantal soorten en/of minimaal benodigde oppervlakte leefgebied of oppervlakte van een habitatype nodig is om een gunstige staat van instandhouding op landelijk niveau te realiseren. Nederland heeft immers niet de verplichting op zich genomen een bepaald oud niveau te behouden of opnieuw te bereiken, maar om maatregelen te nemen om de natuurlijke habitats en de wilde dier- en plantensoorten van communautair belang in een gunstige staat van instandhouding te behouden of brengen. Dit laat onverlet dat daarbij tevens de hoofdlijnen zoals opgenomen in de Natura 2000 contourennotitie leidend zijn.

Vraag 5: Mogen waarden in een gebied achteruit gaan?

Nee, in principe geldt dat een habitatype of leefgebied van een soort niet mag achteruitgaan in een concreet gebied ('stand still beginsel'). Bij uitzondering wordt een doel geformuleerd in termen van enige achteruitgang is toegestaan, maar alleen als dit nodig is voor het bereiken van een landelijk gunstige staat van instandhouding van een ander habitatype of soort en als binnen een concreet gebied onvoldoende ruimte aanwezig is om een doel gericht op uitbreiding en/of verbetering kwaliteit te realiseren.

Vraag 6: Hoe moeten de aantallen worden gehanteerd?

De gehanteerde aantallen zijn een indicatie voor de gewenste draagkracht van het leefgebied en ze vormen een hulpmiddel bij het bepalen van de te nemen maatregelen en de monitoring van de ontwikkelingen in de gebieden. Dit betekent niet dat een beheerder moet garanderen dat elk jaar een zelfde aantal vogels in een gebied zijn. Dit zou onlogisch zijn omdat bijvoorbeeld voor niet-broedvogels de aantallen, die de draagkracht van een gebied weergeven, gebaseerd zijn op gemiddelden over een bepaalde periode. Het doel is zodanig geformuleerd dat het accent ligt op omvang en kwaliteit van het leefgebied, dat dient op orde te zijn of te worden gebracht. Daarbij komt dat bijvoorbeeld afhankelijk van het voedselaanbod elders, of de verdeling van de vorst over het land, over door oorzaken buiten Nederland de aantallen jaarlijks ‘per definitie’ wisselen.

Vraag 7: Hoe wordt rekening gehouden met fluctuaties van aantallen?

Door hun grote mobiliteit kunnen aantallen niet-broedvogels in een gebied van jaar tot jaar sterk fluctueren door wisselende omstandigheden binnen of buiten het gebied. Hetzelfde geldt onder meer voor habitattypen die uit pionierbegroeiingen bestaan (bijvoorbeeld slikkige rivieroeveren). Voor een aantal kustbroedvogels, met sterk wisselende voorkomens, worden voor de Delta doelen op regioniveau geformuleerd. Dit laat onverlet dat voldoende oppervlakte en kwaliteit van de leefgebieden in de verschillende deelgebieden op orde gehouden moet worden als ware het of de vogels elk jaar het gebied opzoeken om te broeden. Voor de overige vogels zie onder vraag 6.

Vraag 8: Waar worden de doelen juridisch vastgelegd?

Conform de Natuurbeschermingswet 1998 worden de doelen vastgelegd in de aanwijzingsbesluiten van de gebieden. De doelen worden in omvang, ruimte en tijd nader uitgewerkt in de Natura 2000 beheersplannen. In de handreiking beheersplannen wordt daar een nadere toelichting op gegeven.

Vraag 9: Wat is de betekenis van de relatieve bijdrage?

Het ene Natura 2000 gebied levert een grotere relatieve bijdrage aan de realisering van de gunstige staat van instandhouding of het landelijk doel. Bij de formulering van de doelen is rekening gehouden met deze (verschillen in) relatieve bijdrage. Het ligt in de rede om bij de vergunningverlening of bij de beoordeling van (beheer)maatregelen rekening te houden met de relatieve bijdrage voor een habitatype of soort aan de realisering van het landelijk doel. Zo kan bijvoorbeeld voor het gehele IJsselmeergebied meegewogen worden bij het nemen van concrete beheermaatregelen welk Natura 2000 gebied de belangrijkste bijdrage levert aan de realisering van een landelijk doel. Overigens leveren de aan concrete gebieden toebedeelde kernopgaven hiertoe ook een handreiking. Deze kernopgaven duiden de niche van een Natura 2000 gebied en maken inzichtelijk welke soorten en/of habitattypen de grootste relatieve bijdrage leveren of gaan leveren.

Vraag 10: Hoe wordt rekening gehouden met de dynamiek van natuurlijke systemen?

De geformuleerde instandhoudingsdoelen worden in omvang, ruimte en tijd nader uitgewerkt

in de beheersplannen. Verder zijn de doelen zodanig geformuleerd dat wel aangegeven wordt dat bijvoorbeeld de oppervlakte behouden dient te worden, dit binnen de marges van natuurlijke fluctuaties. Dit betekent niet dat het habitattypen steeds op de zelfde plek hoeft te liggen. In een aantal situaties is aangegeven dat uitbreiding van het oppervlakte van een bepaald habitatype (bijvoorbeeld door successie) ten koste mag gaan van een ander habitatype. In sommige gevallen wordt alleen aanwezigheid van een habitatype als doel gesteld, zonder specificatie van het vereiste oppervlakte.

Vraag 11: Wanneer moeten de doelen gerealiseerd zijn?

De Habitatrictlijn en de Vogelrichtlijn noemen geen termijn voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding van habitattypen en soorten. Het ligt in de rede om voor de kernopgaven, en de daaronder vallende habitattypen en soorten, waarvoor een sense of urgency is geformuleerd te zorgen dat door adequate maatregelen de specifieke ecologische vereisten zo snel als mogelijk, doch uiterlijk binnen 10 jaar na nu op orde gebracht worden.

Vraag 12: Wat gebeurt met doelen van Natuurmonumenten die samenvallen met Natura 2000 gebieden?

Wanneer (een deel van) een Natura 2000 gebied aangewezen is als beschermd natuurmonument onder de Natuurbeschermingswet, worden de doelen voorzover ze niet gelijk zijn of samenvallen met de Natura 2000 doelen als instandhoudingsdoelen toegevoegd aan het aanwijzingsbesluit.

Figuur 5.2.1. Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta

Het Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta omvat een substantieel deel van de totale oppervlakte van het Natura 2000 netwerk (16 gebieden).

5.2 Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta

Namen van gebieden:	Aantal: 16
1. Waddenzee; 7. Noordzeekustzone; 109. Haringvliet; 113. Voordelta; 114. Krammer-Volkerak; 115. Grevelingen; 118. Oosterschelde; 119. Veerse Meer; 120. Zoommeer; 121. Yerseke en Kapelse Moer; 122. Westerschelde & Saeftinghe; 123. Zwin & Kievittepolder; 124. Grote Gat; 125. Canisvlietse Kreek; 126. Vogelkreek en 127. Markiezaat.	

Inleiding

Het Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta omvat een substantieel deel van de totale oppervlakte van het Natura 2000 netwerk. Er behoren 16 gebieden tot dit landschap, waaronder de Noordzeekustzone (7), Waddenzee (1) en alle wateren in de Delta. De drie gebieden die op de communautaire lijst staan voor kruipend moerasscherm (H1614): Grote Gat (124), Canisvlietse Kreek (125) en Vogelkreek (126) zijn ook aan dit landschap toebedeeld. Verder wordt het gebied Yerseke en Kapelse Moer (121) met belangrijke voorkomens van schorren en zilte graslanden (*binnendijks*) (H1330_B) tot dit Natura 2000 landschap gerekend. Figuur 5.2.1. geeft een kaartbeeld.

Habitattypen en soorten

Twee groepen van habitattypen zijn binnen dit landschap te onderscheiden: de habitattypen in de wateren en de meer terrestrische typen. Tot de

eerste groep behoren de permanent overstromende zandbanken (H1110), slik- en zandplaten (H1140) en het habitatype grote baaien (H1160). Zowel binnendijks als buitendijks komen de habitattypen zilte pionierbegroeiingen (H1310), schorren en zilte graslanden (H1330) en ruigten en zomen (H6430) voor.

Trekvissen als elft (H1102), fint (H1103) en zalm (H1106) komen in het landschap voor. Verder is de Delta van belang voor de noordse woelmuis (*H1340). De soort kruipend moerasscherm (H1614) komt alleen in de Delta voor. Het Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta herbergt een groot aantal karakteristieke Nederlandse broedvogels waarvoor Nederland ook in Europees verband een belangrijke rol speelt. Het gaat onder meer om meeuwen en sterns (kleine mantelmeeuw (A183), grote stern (A191), noordse stern (A194), visdief (A193) en dwergstern (A195) en steltlopers kluut (A132), bontbekplevier (A137) en strandplevier (A138)). Zij broeden veelal op schaars begroeide zandplaten, schorren en kwelders.

1. Waddenzee; 7. Noordzeekustzone; 109. Haringvliet; 113. Voordelta; 114. Krammer-Volkerak; 115. Grevelingen; 118. Oosterschelde; 119. Veerse Meer;

De intergetijdegebieden zijn van grote internationale betekenis als voedselgebied voor niet-broedvogels zoals de eider (A063) en voor steltlopers als scholekster (A130), kluut (A132), zilverplevier (A141), kanoet (A143), bonte strandloper (A149), tureluur (A162), steenloper (A169), rosse grutto (A157) en wulp (A160). De kwelders en schorren zijn van grote betekenis voor planteneters, zoals rotgans (A046), brandgans (A045) en pijlstaart (A054). Het open water is van belang voor duikende schelpdiereters (topper (A062), eider (A063) en zwarte zee-eend (A065)) en voor viseters als roodkeelduiker (A001), parelduiker (A002), fuut (A005), aalscholver (A017) en meeuwen en sterns. De Grevelingen (115) van bijzondere betekenis voor met name de geoorde fuut (A008) en de middelste zaagbek (A069).

Kernopgaven

Voor alle grote wateren geldt dat behoud of herstel van de ruimtelijke samenhang tussen geulen, ondieptes, platen en kwelders (of schorren) en de bijbehorende sedimentatie- en erosieprocessen van groot belang zijn. Met name in de Delta geldt dat voor een aantal gebieden ten gevolge van

eerdere ingrepen t.b.v. veiligheid tegen overstromen de huidige sedimentatie- en erosieprocessen daar door bepaald worden. Voor de Westerschelde & Saefthinghe (122) zijn afspraken gemaakt over 600 hectare nieuwe estuariene natuur, voor het Haringvliet (109) wordt door de 'kier' de zout-waterinvloed vergroot. Voor het Krammer-Volkerak (114) en het Zoommeer (120) loopt een studie. Binnen deze kaders zijn de doelen voor de grote wateren van het Deltagebied geformuleerd.

Voor vogels in het bijzonder geldt dat voldoende rust en ruimte om te foerageren en voldoende hoogwatervluchtplaatsen van groot belang zijn. Voor het Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta zijn 19 kernopgaven geformuleerd. Met betrekking tot open water zijn kernopgaven geformuleerd voor:

- de permanent overstroomde zandbanken en de daarbij behorende fauna (inclusief mosselbanken);
- behoud van de kwaliteit van het leefgebied van zeezoogdieren;
- behoud van de foerageerfunctie voor visetende vogels.

Met betrekking tot zoet-zoutovergangen geldt:

- verbetering van de kwaliteit van de estuarium Westerschelde (122) en behoud van de kwaliteit Eems-Dollard (onderdeel van Waddenzee (1));
- herstel van zoet-zout overgangen ten behoeve van visintrek en verbetering kwaliteit van de habitattypen permanent overstroomde zandbanken (*getijdengebied*, H1110_A), van slik- en zandplaten (H1140) o.a. voor zeegrasvelden) en estuaria (H1130) voor de Waddenzee (1);
- een grensoverschrijdende opgave met Duitsland en Vlaanderen voor de voor de trekvis fint (H1103).

Voor de permanent overstroomde zandbanken (H1110) is gekozen voor behoud van de kwaliteit. Alleen voor de Waddenzee (1) is voor permanent overstroomde zandbanken (*getijdengebied*) (H1110_A) gekozen voor verbetering kwaliteit. Met betrekking tot de getijdenplaten zijn de opgaven: verbetering kwaliteit van de slik- en zandplaten (H1140) ten behoeve van vergroting diversiteit en behoud van platen voor rustende en

120. Zoommeer; 121. Yerseke en Kapelse Moer; 122.

Westerschelde & Saefthinghe; 123. Zwin & Kievittepolder;

124. Groote Gat; 125. Canisvlietse Kreek;

foeragerende niet-broedvogels en als rustgebied voor zeehonden.

Behoud van platen voor niet-broedvogels is van groot belang gezien de aantallen doortrekkende en overwinterende watervogels in Nederland, m.n. voor het gebied Waddenzee (1). Voor het gebied Oosterschelde (118) is de inschatting gemaakt dat de autonome ontwikkeling van achteruitgang van de platen niet gekeerd kan worden. Als behoudopgave wordt geformuleerd om de achteruitgang van de platen zoveel mogelijk 'te remmen', onder meer gezien de functie als foerageergebied en om tegelijkertijd te onderzoeken welke maatregelen redelijkerwijs genomen kunnen worden. De doelen zijn op deze afname van de platen met ongeveer 50 ha per jaar afgestemd.

Voor permanent droge zandplaten en stranden is de kernopgave behoud van ongestoorde hoogwatervluchtplaatsen voor niet-broedvogels. De kernopgave voortplantingshabitat is opgenomen omdat grijze zeehonden (H1364) nu een suboptimaal habitat hebben. Daarnaast is deze kernopgave van belang voor vogelsoorten, zoals grote stern (A191) en dwergstern (A195), bont-

bekplevier (A137) en strandplevier (A138), die sterk onder druk staan.

Voor diversiteit schorren en kwelders is voor de Delta een herstelopgave voor oppervlakte en kwaliteit geformuleerd. Kwaliteit betekent aanwezigheid van alle successiestadia, zoet-zoet-overgangen, verscheidenheid in substraat en getijregime. Voor de Waddenzee (1) ligt er een behoudopgave voor diversiteit schorren en kwelders. Andere belangrijke opgaven voor schorren en kwelders zijn behoud foerageerfunctie voor ganzen, behoud broedgelegenheid en behoud van de functie als hoogwatervluchtplaats.

Tabel 5.2.1 en 5.2.2 geven een compleet overzicht van de kernopgaven en toedeling aan gebieden voor het Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta.

Gebiedsdoelen op hoofdlijnen

Voor de permanent overstroomde zandbanken (*Noordzee-kustzone*) (H1110_B) zijn de doelen op behoud gesteld. Voor de permanent overstroomde zandbanken (*getijdengebied*) (H1110_A) geldt alleen voor de Waddenzee (1) een verbeterop-

gave (met name gericht op ontwikkeling van biogene structuren met mossels).

Voor slik- en zandplaten (H1140) geldt als doel behoud van het oppervlak en een verbetering van de kwaliteit in de meeste gebieden. Het habitatype grote baaien H1160 is alleen voor de Oosterschelde (118) van toepassing. Het doel is gericht op verbetering kwaliteit. Voor het habitatype estuaria (H1130) is alleen een opgave voor verbetering kwaliteit geformuleerd voor de Westerschelde (122). Voor de Waddenzee (1) is het vooral van belang dat (kleinschalige) zoet-zout overgangen ten behoeve van de verbetering van het habitatypen, permanent overstroomde zandbanken (H1110), slik en zandplaten (*getijdengebied*) (H1140_A) en estuaria (H1130) worden gerealiseerd.

Voor de soorten van bijlage II van de Habitatrictlijn is voor de gewone zeehond (H1365) in de Delta als doel verbetering van de kwaliteit van het leefgebied met het oog op uitbreiding van de populatie gesteld. Voor soorten als groenknolorchis (H1903) en nauwe korfslak (H1014) geldt behoud biotoop/leefgebied voor behoud populatie. Voor

126. Vogelkreek en 127. Markiezaat.

de overige soorten geldt zowel behoud als uitbreiding en verbetering.

De typische broedvogels van onze kust doen het over het algemeen goed, zodat kan worden volstaan met behoud leefgebied voor behoud populatie. Voor een aantal soorten zoals zwartkopmeeuw (A176), strandplevier (A138) en grote stern (A191) zijn doelen op het niveau van de regio Delta geformuleerd. Voor de strandplevier (A138) zullen de mogelijkheden voor verbetering kwaliteit leefgebied worden onderzocht om meer te garanderen dat de soort zich in Nederland op het niveau van een duurzame populatie kan handhaven.

Voor niet-broedvogels soorten is dit Natura 2000 landschap van groot belang. Een deel van de soorten concentreert zich in de Delta. Het betreft onder meer: fuut (A005), kuifduiker (A007), kleine zilverreiger (A026), krakeend (A051), slobbeend (A056), brilduiker (A067) en middelste zaagbek (A069). Grevelingen (115) is van grote betekenis voor viseters. Bij het behoud van de kwaliteit van het leefgebied voor deze viseters is het van belang dat de maatregelen zodanig worden uitgevoerd

dat condities voor instandhouding van groenknolorchis (H1903) en vochtige duinvalleien (H2190) in voldoende mate gewaarborgd zijn. De grootste aantallen van eider (A063), zwarte zee-eend (A065) komen voor in de Waddenzee (1) en de Noordzeekustzone (7). Soorten als zilverplevier (A141), rosse grutto (A157), wulp (A160) en groenpootruiter (A164). Voor een groot aantal steltlopers zoals scholekster (A130), kanoet (A143) is de Waddenzee (1) verreweg het belangrijkste gebied gevolgd door respectievelijk Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saeftinghe (122)

De doelen op gebiedsniveau zijn overwegend geformuleerd in termen van behoud leefgebied voor behoud populatie. Uitzondering betreft de Waddenzee (1) waarvoor soorten als eider (A063), kanoet (A143), scholekster (A130), steenloper (A169) en topper (A062) een herstelopgave is geformuleerd. Bij de formulering van deze doelen wordt voorzover mogelijk rekening gehouden met de onzekerheden met betrekking tot toekomstige ontwikkelingen ten gevolge van klimaatveranderingen.

Voor de soorten roodkeelduiker (A001) en parelduiker (A002) zijn alleen (behouds)doelen geformuleerd voor de Noordzeekustzone (7) en Voordelta (113).

Tabel 5.2.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta

Opgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid:		
		Waarom:
<p>Behoud of herstel ruimtelijke samenhang diep water, kreken, geulen, ondiep water, platen, kwelders of schorren, stranden en bijbehorende sedimentatie- en erosieprocessen. Behoud openheid, rust en donkerte. Voor vogels betekent dit voldoende rust en ruimte om te foerageren en voldoende rustige hoogwatervluchtplaatsen op korte afstand van foerageergebieden in het intergetijdengebied.</p>		<p>Duurzaamheid betreffende habitattypen en soorten, behoud biodiversiteit (gradiënten) is alleen op landschapschaal te realiseren.</p>
Kernopgaven per hoofdtype:		
Typering:	Kernopgave:	Waarom:
Hoofdtype: Open water		
1.01 Overstroomde zandbanken	Behoud zee-ecosysteem met permanent overstroomde zandbanken (<i>Noordzee-kustzone</i>) H1110_B ⁴ , als habitat voor zwarte zee-eend A065 , roodkeelduiker A001 , topper A062 en eider A063 , met bodems van verschillende ouderdom en meer natuurlijke opbouw van vispopulaties.	Permanent overstroomde zandbanken internationaal van belang vanwege groot aandeel binnen Europa. Van internationaal belang als overwinteringsgebied van zeevogels.
1.02 Zeezoogdieren	Verbetering kwaliteit leefgebied zeezoogdieren.	Van nationaal belang voor zeehonden en bruinvis.
1.03 Overstroomde zandbanken & biogene structuren	Verbetering kwaliteit permanent overstroomde zandbanken (<i>getijdengebied</i>) H1110_A o.a. met biogene structuren met mossels. Tevens van belang als leefgebied voor eider A063 en zwarte zee-eend A065 en als kraamkamer voor vis.	Permanent overstroomde zandbanken internationaal van belang vanwege groot aandeel binnen Europa. Van internationaal belang voor doortrekkende en overwinterende watervogels.
1.04 Foerageerfunctie visetende vogels	Behoud foerageerfunctie visetende vogels in het bijzonder voor fuut A005 , geoorde fuut A008 en middelste zaagbek A069 .	Van internationaal belang voor doortrekkende en overwinterende watervogels.
Hoofdtype: Estuaria en zoet-zout overgang		
1.05 Kwaliteit estuaria	Verbetering kwaliteit estuaria H1130 Westerschelde (ruimte, verhouding tussen deelsystemen/laag productieve en hoog productieve onderdelen) en behoud kwaliteit Eems-Dollard.	Estuaria internationaal van belang vanwege het grote aandeel binnen Europa.

⁴ Staat van instandhouding: rood is ongunstig, oranje is matig ongunstig, groen is gunstig, grijs is onbekend

Tabel 5.2.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta (vervolg)

<p>1.06 Herstel zout-Invloed Haringvliet</p> <p>1.07 Zoet-zout overgangen Waddengebied</p> <p>1.09 Achterland fint¹</p>	<p>Herstel zout invloed in Haringvliet, vooral voor trekvisen, zoals zeeprrik H1095, elft H1102, fint H1103 en zalm H1106, en mede voor brakke variant van ruigten en zomen (<i>harig wilgenroosje</i>) H6430_B en schorren en zilte graslanden (<i>buitendijks</i>) H1330_A.</p> <p>Herstel zoet-zout overgangen (bijvoorbeeld via spuiregime en vistrappen) i.h.b. visintrek Afsluitdijk, Westerwoldse Aa en Lauwersmeer/Reitdiep in relatie tot Drentsche Aa (rivierprrik H1099).</p> <p>Behoud van verbinding met Schelde en Eems ten behoeve van paaifunctie voor fint H1103 in België en Duitsland.</p>	<p>Genoemde trekvisen van actueel (zeeprrik) of potentieel internationaal belang. Potentieel belangrijkste toegangspoort voor de Rijn en de Maas.</p> <p>Brakke ruigten van internationaal belang vanwege centrale ligging en groot aandeel binnen Europa.</p> <p>Van nationaal belang voor trekvisen.</p> <p>Is voorwaarde voor verbetering kwaliteit slik- en zandplaten, permanent overstroomde zandbanken (o.a. voor zeegrasvelden) en estuaria in de Waddenzee.</p> <p>Nederlandse deel van deze estuaria van grensoverschrijdend belang als opgroeigebied voor de fint, die paait in Duitse deel van de Eems, en idem voor de potentiële paaipopulatie in de (Belgische) Zeeschelde.</p>
<p>Hoofdtype: Getijdenplaten</p>		
<p>1.10 Diversiteit getijdenplaten</p> <p>1.11 Rust- en foerageergebieden</p>	<p>Verbetering kwaliteit slik- en zandplaten (<i>getijdengebied</i>) H1140_A ten behoeve van vergroting van diversiteit.</p> <p>Behoud slikken en platen voor rustende en foeragerende niet-broedvogels zoals voor bonte strandloper A149, rosse grutto A157, scholekster A130, kanoet A143, steenloper A169 en eider A063 en rustgebieden voor gewone zeehond H1365 en grijze zeehond H1364.</p>	<p>Slik- en zandplaten van internationaal belang door groot aandeel binnen Europa. Van belang voor algemene biodiversiteit.</p> <p>Internationaal van belang voor doortrekkende en overwinterende watervogels.</p> <p>Waddenzee nationaal belangrijkste gebied voor de zeehonden. Voor de zeehonden vooral een belangrijke opgave in de Delta.</p>
<p>Hoofdtype: Permanent droge zandplaten en stranden</p>		
<p>1.12 Hoogwatervluchtplaats vogels</p> <p>1.13 Voortplantingshabitat</p> <p>1.14 Leefgebied noordse woelmuis</p> <p>1.15 Lage begroeiingen</p>	<p>Behoud en herstel ongestoorde hoogwatervluchtplaatsen.</p> <p>Behoud ongestoorde rustplaatsen en optimaal voortplantingshabitat (waaronder embryonale duinen H2110) voor bontbekplevier A137, strandplevier A138, kluut A132, grote stern A191 en dwergstern A195, visdief A193 en grijze zeehond H1364.</p> <p>Behoud van geïsoleerde eilanden als leefgebied voor noordse woelmuis *H1340 (onbereikbaar voor concurrenten).</p> <p>Behoud platen Grevelingen met lage begroeiingen van vochtige duinvalleien (<i>kalkrijk</i>) H2190_B, grijze duinen *H2130, kruipwilgstruwelen H2170 en groenknolorchis H1903.</p>	<p>Grote internationale betekenis voor trekvogels.</p> <p>Nationaal belang voor grijze zeehond, heeft nu op suboptimaal habitat (overstromingsrisico). Van nationaal belang voor kustbroedvogels die hier hun oorspronkelijke broedplaats hebben.</p> <p>Noordse woelmuis prioritair.</p> <p>Internationaal zeer belangrijk (endemische ondersoort).</p> <p>Grijze duinen prioritair.</p> <p>Vochtige duinvalleien internationaal van belang vanwege centrale ligging en groot aandeel.</p> <p>Internationaal belang groenknolorchis.</p>

¹ Kernopgave 1.08: zoet-zoutovergang Oosterschelde is vervallen

Tabel 5.2.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta (vervolg)

Hoofdtype: Schorren en kwelders		
1.16 Diversiteit schorren en kwelders	Behoud (Waddenzee) en herstel (Delta) van schorren en zilte graslanden (<i>buitendijks</i>) H1330_A met alle successiestadia, zoet-zout overgangen, verscheidenheid in substraat en getijregime en mede als hoogwatervluchtplaats.	Schorren en zilte graslanden van internationaal belang vanwege centrale ligging en groot aandeel in Europa. Nederland heeft relatief het hoogste aantal onbeweide kwelders. Essentieel onderdeel getijdengebied vooral foerageren en overtijen (hoogwatervluchtplaatsen).
1.17 Broedgelegenheid en foerageergebied	Behoud habitat broedvogels als grote stern A191 en dwergstern A195, visdief A193, lepelaar A034, foerageergebied voor ganzen.	Internationaal belang voor lepelaar, grauwe gans, brandgans en rotgans.
Hoofdtype: Binnendijkse zilte vegetaties		
1.18 Kruiwend moerasscherm	Behoud leefomstandigheden kruiwend moerasscherm H1614 in krekens (o.a. wisselende waterstanden).	Kruiwend moerasscherm van internationaal belang vanwege centrale ligging en groot aandeel populatie in Europa.
1.19 Binnendijkse brakke gebieden	Behoud en ontwikkeling kwaliteit binnendijkse brakke gebieden voor noordse woelmuis *H1340, broedvogels (kluut A132, sterns), overgangs- en trilvenen (<i>veenmosrietlanden</i>) H7140_B, schorren en zilte graslanden (<i>binnendijks</i>) H1330_B (bijv. Yerseke Moer), brakke variant van ruigten en zomen (<i>harig wilgenroosje</i>) H6430_B en als hoogwatervluchtplaats.	Noordse woelmuis prioritair. Internationaal zeer belangrijk (endemische ondersoort). Van nationaal belang voor bedreigde broedvogels, zoals kluut en visdief en potenties voor veenmosrietlanden.

Tabel 5.2.2 Kernopgaven Noordzee, Waddenzee en Delta: toedeling aan gebieden

Hoofdtype: Open water	
1.01 Overstroomde zandbanken	7. Noordzeekustzone (w); 113. Voordelta (w).
1.02 Zeezoogdieren	7. Noordzeekustzone (w).
1.03 Overstroomde zandbanken (incl. biogene structuren)	1. Waddenzee (w).
1.04 Foerageerfunctie visetende vogels	115. Grevelingen (w); 119. Veerse Meer.
Hoofdtype: Estuaria en zoet-zout overgang	
1.05 Kwaliteit estuaria	1. Waddenzee; 122. Westerschelde & Saeftinghe (w).
1.06 Herstel zout-invloed Haringvliet	109. Haringvliet (w); 113. Voordelta (w).
1.07 Zoet-zoutovergangen Waddengebied	1. Waddenzee (w); 8. Lauwersmeer (w).

Tabel 5.2.2 Kernopgaven Noordzee, Waddenzee en Delta: toedeling aan gebieden (vervolg)

Hoofdtype: Getijdenplaten	
1.09 Achterland fint ¹	1. Waddenzee (w); 122. Westerschelde (w).
1.10 Diversiteit getijdeplaten	1. Waddenzee (w); 113. Voordelta (w).
1.11 Rust- en foerageergebieden	1. Waddenzee; 7. Noordzeekustzone; 113. Voordelta; 118. Oosterschelde (z).
Hoofdtype: Permanent droge zandplaten en stranden	
1.12 Hoogwatervluchtplaats vogels	120. Zoommeer; 127. Markiezaat.
1.13 Voortplantingshabitat	1. Waddenzee; 7. Noordzeekustzone (z); 109. Haringvliet; 114. Krammer-Volkerak; 115. Grevelingen; 122. Westerschelde & Saeftinghe; 123. Zwin & Kievittepolder.
1.14 Leefgebied noordse woelmuis	109. Haringvliet; 115. Grevelingen.
1.15 Lage begroeiingen	115. Grevelingen (w).
Hoofdtype: Schorren en kwelders	
1.16 Diversiteit schorren en kwelders	1. Waddenzee (w); 118. Oosterschelde (w); 122. Westerschelde & Saeftinghe (w); 123. Zwin & Kievittepolder (w).
1.17 Broedgelegenheid en foerageergebied	109. Haringvliet; 114. Krammer-Volkerak (w).
Hoofdtype: Binnendijkse zilte vegetaties	
1.18 Kruiwend moerasscherm	124. Grootte Gat (w); 125. Canisvlietse Kreek (w); 126. Vogelkreek (w).
1.19 Binnendijkse brakke gebieden	118. Oosterschelde (w); 120. Zoommeer (w); 121. Yerseke en Kapelse Moer (w); 122. Westerschelde & Saeftinghe (w).

¹ Kernopgave 1.08: zoet-zoutovergang Oosterschelde is vervallen

w wateropgave;

 sense of urgency: beheeropgave;

 sense of urgency opgave m.b.t. watercondities (zie verder toelichting paragraaf 3.3).

Figuur 5.3.1. Natura 2000 landschap Duinen

Het Natura 2000 landschap Duinen omvat 18 gebieden, de duinen van de Waddeneilanden, langs de vastelandskust en de duinen in de Delta.

Namen van gebieden

Aantal: 18

2. Duinen en Lage Land Texel; 3. Duinen Vlieland; 4. Duinen Terschelling; 5. Duinen Ameland; 6. Duinen Schiermonnikoog; 84. Duinen Den Helder – Callantsoog; 85. Zwanenwater & Pettemerduinen; 86. Schoorlse Duinen; 87. Noordhollands Duinreservaat; 88. Kennemerland-Zuid; 96. Coepelduynen; 97. Meijndel & Berkheide; 98. Westduinpark & Wapendal; 99. Solleveld & Kapittelduinen; 100. Voornes Duin; 101. Duinen Goeree & Kwade Hoek; 116. Kop van Schouwen en 117. Manteling van Walcheren.

5.3 Natura 2000 landschap Duinen

Inleiding

Het Natura 2000 landschap Duinen omvat 18 gebieden, de duinen van de Waddeneilanden, langs de vastelandskust en de duinen in de Delta. Nagenoeg alle Nederlandse duinen, die tevens een belangrijke functie hebben voor het waarborgen van de veiligheid, zijn onderdeel van het Natura 2000 netwerk. In internationaal opzicht zijn de Nederlandse duinen van groot tot zeer groot belang. Dit onder meer door de aanwezigheid van grijze duinen (*H2130) en vochtige duinvalleien (H2190). Het eerste type komt over grote oppervlaktes in goed ontwikkelde vormen voor, het laatste type is in de Nederlandse duinen zeer gevarieerd en over grote oppervlakte aanwezig.

Het Natura 2000 landschap wordt gekenmerkt door gradiënten langs en dwars op de kust. De meest dynamische omstandigheden komen voor op de Waddeneilanden. De gradiënt van noord naar zuid, van kalkarm van het noorden tot aan Bergen en kalkhoudend ten zuiden hiervan. De

duinen in de Delta vormen een mozaïek van kalkarm en kalkhoudend. Dwars op de kust zijn de volgende gradiënten te onderscheiden, van zeereep naar binnenduinrand: meer of minder wind, meer of minder zout en van jong naar oud. In het hele duinmassief zijn gradiënten van droog naar nat te onderscheiden. Figuur 5.3.1 geeft een overzicht van de ligging van de gebieden.

Habitattypen en soorten

Relatief belangrijke habitattypen in dit landschap zijn: grijze duinen (*H2130), droge duinbossen (H2180), vochtige duinvalleien (H2190) en in de binnenduinrand mozaïeken van heischrale graslanden (*H6230) en blauwgraslanden (H6410). Witte duinen (H2120) en embryonale duinen (H2110), en de daarbij behorende dynamische processen, zijn van groot belang voor de duurzame instandhouding van het prioritair habitat-type grijze duinen (*H2130).

Voor de prioritair habitattypen duinheiden met kraaihei (*H2140) en duinheiden met struikhei (*H2150) is Nederland van minder belang gezien de ligging aan de rand van het areaal, gezien de omvang en soortensamenstelling.

2. Duinen en Lage Land Texel; 3. Duinen Vlieland; 4. Duinen Terschelling; 5. Duinen Ameland; 6. Duinen Schiermonnikoog; 84. Duinen Den Helder – Callantsoog;

De nauwe korfslak (H1014) is wat betreft zijn voorkomen in Nederland vrijwel volledig gebonden aan de duinen. De grootste en meest duurzame populaties van de groenknolorchis (H1903) komen voor in de duinen.

Voor een aantal broedvogelsoorten die sterk onder druk staan, zoals blauwe kiekendief (A082), velduil (A222) en tapuit (A277) liggen binnen Nederland de belangrijkste broedgebieden in de duinen. In het bijzonder de duinen op de Waddeneilanden zijn van groot belang voor de velduil (A222) en de blauwe kiekendief (A082). Ook voor de lepelaar (A034) vormen de duinen een belangrijk broedgebied.

Voor niet-broedvogels is een aantal duingebieden van betekenis als slaap- of hoogwatervluchtplaats in relatie tot nabijgelegen foerageergebieden (intergetijdengebied). Dit is het geval bij Duinen Vlieland (3) en in het bijzonder de Duinen van Goeree & Kwade Hoek (101). Duinplassen zijn soms van enige betekenis voor watervogels als de lepelaar (A034) en slobbeend (A056) (Duinen van Goeree & Kwade Hoek (101), Zwanenwater & Pettemerduinen (85)).

Kernopgaven

De essentie van de verbeteropgave voor het Natura 2000 landschap Duinen is dat de verstar- ring van het landschap en de vervilting van de graslanden aangepakt moet worden. Het meest essentiële proces in de duinen, de dynamiek door verstuiving en duinvorming, is grotendeels ver- loren gegaan. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn vastlegging van de kust, stikstofdepositie én wegvallen van historisch gebruik. De grootste mogelijkheden voor dynamiek en verstuiving lig- gen op de Waddeneilanden. Dit laat onverlet dat voor het duurzaam voortbestaan van bijvoor- beeld de grijze duinen (*H2130) ook meer ruimte voor verstuiving langs de vastelandskust en in de Delta nodig is.

Belangrijke opgave voor het Natura 2000 land- schap Duinen is het versterken van een samen- hangend landschap met een aantal gradiënten en mozaïeken. Het versterken van de noord-zuid gradiënt en de samenhang daarbinnen. Herstel van de gradiënt van zeereep naar binnenduintrand én behoud en herstel van de mozaïeken ‘open’ naast ‘dicht’ en ‘hoog’ naast ‘laag’. Acht kernopgaven zijn geformuleerd met betrek-

king tot de zeereep, de droge binnenduinen (inclusief droge bossen), (secundaire) duinval- leien en strandvlaktes (inclusief vochtige bossen) en de binnenduintrand (overgang naar polders) (inclusief vochtige bossen).

Voor de zeereep is als kernopgave 2.01 geformu- leerd: ruimte voor natuurlijke verstuiving. Ener- zijds omdat witte duinen (H2120) en embryonale duinen (H2110) van groot belang zijn voor onder druk staande soorten als strandplevier (A138), bontbekplevier (A137) en dwergstern (A195) én anderzijds omdat verstuiving essentieel is voor behoud en kwaliteitsverbetering van de grijze duinen (*H2130).

De kernopgaven die het meest zijn toebedeeld aan concrete gebieden zijn de kernopgaven 2.02 grijze duinen en kernopgave 2.05 open vochtige duinvalleien (incl. vochtige duinbossen).

De kernopgave 2.02 grijze duinen is relatief vaak toebedeeld, mede samenhangend met het aantal subtypen dat voor grijze duinen (*H2130) geldt. Hetzelfde geldt voor kernopgave 2.05 open voch- tige duinvalleien.

85. Zwanenwater & Pettemerduinen; 86. Schoorlse Duinen; 87. Noordhollands Duinreservaat; 88. Kennemerland-Zuid; 96. Coepelduynen; 97. Meijendel & Berkheide;

De kernopgave 2.08 gradiënt binnenduintrand is alleen toebedeeld aan de gebieden op de Waddeneilanden én aan de Kop van Schouwen. Binnenduintranden zijn momenteel onvoldoende ontwikkeld. Deze kernopgave is gericht op de meest kansrijke locaties (zoveel als mogelijk aansluitend bij lopende plannen én projecten). De kernopgave 2.07 duinbeken is slechts één keer toebedeeld. Alleen in het gebied Schoorlse duinen (86) wordt dit als een reële opgave gezien. Dit hangt mede samen met de interpretatie van het habitattypen beken en rivieren met waterplanten (*waterranonkels*) (H3260_A).

Voor de kernopgave 2.02 grijze duinen is voor alle gebieden, met uitzondering voor de Coepelduynen (96), een sense of urgency voor beheer toegekend. De belangrijkste opgaven voor grijze duinen zijn: herstel kwaliteit door meer verstuiving, het meer open maken van de vegetatie en het opheffen van de verzuringseffecten door meer adequaat beheer. Verder is een beheeropgave toegekend aan Duinen en Lange Land Texel (2). Voor de Duinen Schiermonnikoog (6) is een sense of urgency met betrekking tot de watercon-

ditie toegekend voor de kernopgave 2.06 graslanden, verder aan Duinen Schiermonnikoog (6), Noordhollands Duinreservaat (87) en Kop van Schouwen (116) voor de kernopgave 2.08 gradiënt binnenduintrand.

Alle kernopgaven en de daarmee samenhangende gebiedsdoelen voor het Natura 2000 landschap passen binnen bestaand beleid.

Een groot aantal opgaven hangt samen met een noodzakelijke intensivering van het beheer. De zwaarste opgaven hebben betrekking op de kernopgaven 2.08 binnenduintrand (Duinen Terschelling, 4), kernopgave 2.05 open vochtige duinvalleien (Duinen Ameland, 5) én op de kernopgave 2.06 graslanden voor de gebieden Duinen Den Helder – Callantsoog (84), Zwanewater en Pettemerduinen (85) en Kop van Schouwen (116). Deze opgaven hebben vooral betrekking op ontwikkeling van heischrale graslanden (*H6230), blauwgraslanden (H6410) of grijze duinen (*heischraal*) (*H2130_C). Het betreft typen die sterk onder druk staan en waar Nederland relatief belangrijk voor is. In het kader van de Natura 2000 beheersplannen is het de opgave maximaal

resultaat te halen door het slim lokaliseren van de doelen én door het slim nemen van maatregelen.

Tabel 5.3.1 en 5.3.2 geven een compleet overzicht van kernopgaven en toedeling aan gebieden voor het Natura 2000 landschap Duinen.

Gebiedsdoelen op hoofdlijnen

Voor zeven habitattypen zijn de doelen op gebiedsniveau voor alle gebieden geformuleerd in termen van behoud oppervlakte, behoud en/of verbetering van kwaliteit. Voor de habitattypen embryonale duinen (H2110), duinheiden met struikhei (*H2150) en duindoornstruwelen (H2160) geldt, met een enkele uitzondering, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit. Voor vrijwel alle 17 gebieden is opgenomen dat het type duindoornstruwelen (H2160) in oppervlakte mag achteruitgang ten gunste van de habitattypen grijze duinen (H2130) of vochtige duinvalleien (H2190). Voor witte duinen (H2120) geldt nagenoeg in alle gebieden behoud van oppervlakte en in de meeste situaties verbetering van de kwaliteit.

Voor duinbossen (H2180) geldt dat voor de subty-

98. Westduinpark & Wapendal; 99. Solleveld & Kapittel- duinen; 100. Voornes Duin; 101. Duinen Goeree & Kwade Hoek; 116. Kop van Schouwen; 117. Manteling van Walcheren.

pen A: *droog* en C: *binnenduinrand* in de meeste gevallen zowel oppervlakte als kwaliteit op behoud is gesteld. Alleen voor Duinen Vlieland (3), Duinen Terschelling (4) en Duinen Schiermonnikoog (6) is oppervlakte op uitbreiding en kwaliteit op verbetering gesteld.

Voor het habitatype grijze duinen (*H2130) en vochtige duinvalleien (H2190) wordt in de meeste gebieden gestreefd naar verbetering kwaliteit en uitbreiding oppervlakte. Alleen voor de Schoorlse duinen (86) is een ontwikkeldoel voor duinbeken (H3260) geformuleerd. Het habitatype heischrale graslanden (*H6230) is voor alle duinen waarvoor van toepassing op uitbreiding oppervlakte gesteld, voor blauwgraslanden (H6410) geldt dit ongeveer voor de helft van de gebieden.

Voor de soort nauwe korflak (H1014) is in alle gebieden behoud leefgebied voor behoud populatie als doel toegekend. Voor de groenknolorchis (H1903) is overwegend behoud biotoop voor behoud populatie van toepassing. Vanwege geografische spreiding is aan Kennemerland-Zuid (88) als doel uitbreiding van geschikt biotoop voor uitbreiding van de populatieomvang toebedeeld.

Voor de broedvogels van de droge, open duinen hebben te maken gehad met een sterke achteruitgang van het leefgebied en van de populaties. Uitbreiding en/of verbetering kwaliteit van het leefgebied voor uitbreiding van de populatie is doorgaans als doel geformuleerd bij soorten als de blauwe kiekendief (A082), velduil (A222) en tapuit (A277) (Duinen Schiermonnikoog (6) vormt hierop een uitzondering). Ook bij enkele soorten van vochtige en gevarieerde duinvalleien, als paapje (A275) en grauwe klauwier (A338), is dit het geval. Bij de soorten van de (riet)moerassen in de duinen, als aalscholver (A017), bruine kiekendief (A081), lepelaar (A034) en roerdomp (A021), is behoud leefgebied voor behoud populatie voldoende.

Voor niet-broedvogels zijn met name Duinen Vlieland (3) en Duinen Goeree & Kwade hoek (101) van belang. De doelen voor de niet-broedvogels is behoud leefgebied voor behoud populatie geformuleerd.

Tabel 5.3.1 Kernopgaven Natura 2000 landschap Duinen

Opgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid:		
		Waarom:
<p>Samenhangend landschap met aantal gradiënten en mozaïeken:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Versterken van noord-zuid gradiënt en samenhang daarbinnen. • Herstel gradiënt van zeereep-binnenduintrand: droog-nat, meer of minder wind, meer of minder zout, jong-oud. • Behoud en herstel van mozaïeken: open-dicht, hoog-laag. <p>Behoud en herstel van rust en donker voor fauna.</p> <p>Versterken samenhang met Noordzee, Wadden en Delta én met Meren en Moerassen.</p>		<p>Dynamisch landschap, met landschapsvormende processen, van belang uit oogpunt van biodiversiteit (gradiënten) en duurzaamheid (jonge en oudere successiestadia naast elkaar).</p> <p>Duinen als geheel van internationaal belang door groot oppervlakte, landschappelijke samenhang en biodiversiteit. Waarden in duinen staan sterk onder druk m.n. soorten van graslanden en pioniervegetaties en verstoringsgevoelige fauna.</p>
Kernopgaven per hoofdtype:		
Typering:	Kernopgave:	Waarom:
Hoofdtype: Zeereep		
2.01 Witte duinen en embryonale duinen	Ruimte voor natuurlijke verstuing; witte duinen H2120 ⁵ en embryonale duinen H2110 o.m. van belang als habitat voor kleine mantelmeeuw A183, dwergstern A195, bontbekplevier A137 en strandplevier A138.	Witte duinen van internationaal belang doordat dit habitattype essentieel voor behoud prioritair habitattype grijze duinen. Nederland heeft relatief groot oppervlak van dit habitattype. Beide habitattypen van nationaal belang voor o.a. blauwe zeedistel en genoemde bedreigde vogels.
Hoofdtype: Droge binnenduinen (inclusief droge bossen)		
2.02 Grijze duinen	Uitbreiding en herstel kwaliteit van grijze duinen *H2130, ook als habitat van tapuit A277, velduil A222 en blauwe kiekendief A082, door tegengaan vergrassing en verstruweling.	Grijze duinen prioritair. Groot internationaal belang door centrale ligging en groot aandeel, en door hoge kwaliteit. Nationaal van zeer groot belang als leefgebied voor blauwe kiekendief en velduil en van groot belang voor de tapuit. De grijze duinen zijn voor blauwe kiekendief en velduil momenteel respectievelijk het belangrijkste en enige gebied met potenties voor duurzame populaties. Verder van nationaal belang omdat grijze duinen belangrijkste leefgebied vormen voor andere aan dit habitattype gebonden bedreigde fauna en flora.

⁵ Staat van instandhouding: rood is ongunstig, oranje is matig ongunstig, groen is gunstig, grijs is onbekend

Tabel 5.3.1 Kernopgaven Natura 2000 landschap Duinen (vervolg)

2.03 Duinheiden	Behoud oppervlakte en kwaliteit duinheiden met kraaihei *H2140 en duinheiden met struikhei *H2150.	Beide habitattypen prioritair, liggend aan rand van areaal en matig ontwikkeld. Nationaal belang duinheiden met struikhei vanwege geografische spreiding en andere soortensamenstelling (o.a. korstmossen).
2.04 Droge duinbossen	Uitbreiding oppervlakte (ook in zeereep) ⁶ en verbetering kwaliteit (structuurvariatie en soortenrijkdom) van duinbossen (droog) H2180_A.	Duinbossen van internationaal belang door centrale ligging en groot aandeel, en goed ontwikkeld. Nationaal van belang met name voor plantensoorten van zomen.
Hoofdtype: Duinvalleien (secundaire) en strandvlaktes (inclusief vochtige bossen)		
2.05 Open vochtige duinvalleien (inclusief vochtige duinbossen)	Behoud oppervlakte en herstel kwaliteit van vochtige duinvalleien (kalkrijk) H2190_B. Behoud vochtige duinvalleien H2190 als habitat van roerdomp A021, lepelaar A034, blauwe kiekendief A082, velduil A222, noordse woelmuis *H1340, nauwe korfslak H1014 en groenknolorchis H1903 (vergroting oppervlakte is vrijwel overal gedaan). Op Terschelling en Schiermonnikoog meer ruimte voor duinbossen (vochtig) H2180_B.	Noordse woelmuis prioritair. Vochtige duinvalleien internationaal van belang vanwege centrale ligging, groot aandeel en hoge kwaliteit. En duinbossen (vochtig) vanwege Europese zeldzaamheid en groot aandeel. Genoemde soorten zijn Europees van belang. Vochtige bossen van duinvalleien zijn natuurlijke bossen waar meer ruimte voor nodig is. Nationaal van belang als broedgebied voor roerdomp, blauwe kiekendief en velduil (van laatste twee lopen aantallen sterk achteruit).
Hoofdtype: Binnenduinstrand (overgang naar polders, inclusief vochtige bossen)		
2.06 Graslanden	Ontwikkeling heischrale graslanden *H6230, grijze duinen (heischraal) *H2130_C en blauwgraslanden H6410 op kansrijke locaties.	Heischrale graslanden en grijze duinen prioritair. Internationaal belang heischrale graslanden en blauwgraslanden vanwege centrale ligging in Atlantische regio en groot aandeel. Beide typen staan sterk onder druk. Nationaal van belang voor aantal bedreigde plant- en diersoorten.
2.07 Duinbeken	Herstel beken en rivieren met waterplanten (waterranonkels) H3260_A.	Nationaal belang vanwege zeer ongunstige staat van instandhouding en behoud van enkele bedreigde plant- en diersoorten.
2.08 Gradiënt binnenduinstrand	Herstel hydrologie/vochtgradiënt duinbossen (binnenduinstrand) H2180_C, heischrale graslanden *H6230 en blauwgraslanden H6410 (Schouwen, Texel, Terschelling, Schiermonnikoog, langs vastelandskust én Goeree en Voorne). Op Texel mede t.b.v. noordse woelmuis *H1340.	Heischrale graslanden en noordse woelmuis prioritair. Internationaal belang heischrale graslanden, blauwgraslanden en duinbossen vanwege centrale ligging in Atlantische regio en groot aandeel. Genoemde habitattypen staan sterk onder druk. Nationaal belang voor aantal bedreigde plant- en diersoorten. Staat van instandhouding van twee habitattypen zeer ongunstig.

⁶ Let op: duingraslanden relatief belangrijker (slim lokaliseren).

Tabel 5.3.2. Kernopgaven Duinen: toedeling aan gebieden

Hoofdtype: Zeereep	
2.01 Witte duinen en embryonale duinen	3. Duinen Vlieland; 4. Duinen Terschelling; 5. Duinen Ameland; 86. Schoorlse Duinen; 87. Noordhollands Duinreservaat; 88. Kennemerland-Zuid; 97. Meijendel & Berkheide; 101. Duinen Goeree & Kwade Hoek; 123. Zwin & Kievittepolder.
Hoofdtype: Droge binnenduinen (inclusief droge bossen)	
2.02 Grijze duinen	2. Duinen en Lage Land Texel (🌿); 3. Duinen Vlieland; 4. Duinen Terschelling (🌿); 5. Duinen Ameland (🌿); 6. Duinen Schiermonnikoog (🌿); 84. Duinen Den Helder – Callantsoog (🌿); 85. Zwanenwater & Pettemerduinen (🌿); 87. Noordhollands Duinreservaat (🌿); 88. Kennemerland-Zuid (🌿); 96. Coepelduynen; 97. Meijendel & Berkheide (🌿); 98. Westduinpark & Wapendal (🌿); 99. Solleveld & Kapittelduinen (🌿); 100. Voornes Duin (🌿); 116. Kop van Schouwen.
2.03 Duinheiden	3. Duinen Vlieland; 4. Duinen Terschelling; 86. Schoorlse Duinen; 98. Westduinpark & Wapendal; 99. Solleveld & Kapittelduinen.
2.04 Droge duinbossen	86. Schoorlse Duinen; 87. Noordhollands Duinreservaat; 88. Kennemerland-Zuid; 97. Meijendel & Berkheide; 100. Voornes Duin; 117. Manteling van Walcheren.
Hoofdtype: Duinvalleien (secundaire) en strandvlaktes: (inclusief vochtige bossen)	
2.05 Open vochtige duinvalleien (incl. vochtige duinbossen)	2. Duinen en Lage Land Texel (🌿, w); 3. Duinen Vlieland (w); 4. Duinen Terschelling (w); 5. Duinen Ameland (w); 6. Duinen Schiermonnikoog (w); 84. Duinen Den Helder – Callantsoog (w); 85. Zwanenwater & Pettemerduinen (w); 87. Noordhollands Duinreservaat (w); 88. Kennemerland-Zuid (w); 97. Meijendel & Berkheide (w); 100. Voornes Duin (w); 101. Duinen Goeree & Kwade Hoek (w); 116. Kop van Schouwen (w); 117. Manteling van Walcheren (w).
Hoofdtype: Binnenduinrand (overgang naar polders, inclusief vochtige bossen)	
2.06 Graslanden	2. Duinen en Lage Land Texel (w); 6. Duinen Schiermonnikoog (🌿, w); 84. Duinen Den Helder – Callantsoog (w); 85. Zwanenwater & Pettemerduinen (w); 101. Duinen Goeree & Kwade Hoek (w); 116. Kop van Schouwen (w).
2.07 Duinbeken	86. Schoorlse Duinen (w).
2.08 Gradiënt binnenduinrand	2. Duinen en Lage Land Texel (w); 4. Duinen Terschelling (w); 5. Duinen Ameland (w); 6. Duinen Schiermonnikoog (🌿, w); 87. Noordhollands Duinreservaat (w); 116. Kop van Schouwen (🌿, w).

 wateropgave;
 sense of urgency: beheeropgave;
 sense of urgency opgave m.b.t. watercondities (zie verder toelichting paragraaf 3.3).

Figuur 5.4.1. Natura 2000 landschap Rivierengebied

Het Natura 2000 landschap Rivierengebied omvat 17 gebieden. Deze gebieden liggen langs de grote rivieren of langs de kleinere rivieren ...

Namen van gebieden

Aantal: 17

36. Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht; 38. Uiterwaarden IJssel; 39. Vecht en Beneden-Reggegebied; 66. Uiterwaarden Neder-Rijn; 67. Gelderse Poort; 68. Uiterwaarden Waal; 70. Zuider Lingedijk & Diefdijk-Zuid; 71. Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem; 81. Kolland & Overlangbroek; 82. Uiterwaarden Lek; 105. Zouweboezem; 108. Oude Maas; 111. Hollands Diep; 112. Biesbosch; 141. Oeffelter Meent; 143. Zeldersche Driessen en 152. Grensmaas.

5.4 Natura 2000 landschap Rivierengebied

Inleiding

Het Natura 2000 landschap Rivierengebied omvat 17 gebieden⁷. Deze gebieden liggen langs de grote rivieren of langs kleinere rivieren zoals de Linge, Vecht en Regge en Niers. De Natura 2000 gebieden Hollands Diep (111) en Biesbosch (112) worden ook tot het Natura 2000 landschap Rivierengebied gerekend, evenals Zouweboezem (105). Dit gebied heeft een grote component Meren en Moerassen, hetgeen blijkt uit de aan het gebied toegekende doelen

De gebieden langs de grote rivieren zijn grotendeels gebieden die zijn aangewezen op basis van de Vogelrichtlijn, delen daarvan worden aangewezen op basis van de Habitatrichtlijn. Figuur 5.4.1. geeft een beeld van de ligging van de gebieden.

Habitattypen en soorten

Voor een groot aantal geheel, of in belangrijke mate, aan het Rivierengebied gebonden habitat-

typen, is Nederland van relatief groot belang. Dit geldt voor de vochtige alluviale bossen (*zachthoutoibossen*) (*H91E0_A), droge hardhoutoibossen (H91F0), stroomdalgraslanden (*H6120) en glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510). Dit laatste habiattype omvat naast de glanshaverhooilanden, ook de zogenoemde kievitsbloemhooilanden (gebieden Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht (36) en Uiterwaarden IJssel (38) en de zogenoemde weidekervelhooilanden (alleen voorkomend in de Biesbosch (112)). Van nature is het Rivierengebied ook van belang voor krabbenscheerbegroeiingen (habitattype H3150), het type komt thans slechts sporadisch voor.

Het Rivierengebied is van belang voor bijna alle trekvissen en voor vissoorten als bittervoorn (H1134), grote modderkruiper (H1145) en kleine modderkruiper (H1149). De mossoort tonghaarmuts (H1387) komt slechts op één locatie voor in de Biesbosch (112).

⁷ Het Vecht- en Beneden-Reggegebied (39) is ook toebedeeld aan het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden

36. Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht; 38. Uiterwaarden IJssel; 39. Vecht en Beneden-Reggegebied; 66. Uiterwaarden Neder-Rijn; 67. Gelderse Poort;

Daarnaast is het Rivierengebied van grote betekenis als broedgebied voor een aantal moerasvogels. Een deel van deze vogels is aangewezen op rietmoerassen (bijv. roerdomp (A021), woudaap (A022), grote karekiet (A298) en snor (A292)) en een deel op jonge verlandingsstadia (porseleinhoen (A119) en zwarte stern (A197)). Ook voor soorten van vochtige graslanden en ruigten, zoals de kwartelkoning (A122) is dit landschap van groot belang.

Bij niet-broedvogels is het Rivierengebied van bijzonder betekenis voor planteneters, met name voor wilde zwaan (A038), toendrarietgans (A039) en kolgans (A041). Maar ook voor grauwe gans (A043), krakeend (A051), wilde eend (A053) en meerkoet (A125). Daarnaast is het rivierengebied van nationale en internationale betekenis voor foeragerende en rustende kieviten (A142) en grutto's (A156).

Kernopgaven

Voor een duurzame instandhouding van de natuurwaarden in het Rivierengebied is het van groot belang de landschappelijke samenhang van de Natura 2000 gebieden in het Rivieren-

gebied te versterken, onder andere door een versterking van de relaties tussen binnendijkse en buitendijkse gelegen gebieden en verder door te bewerkstelligen dat binnen de uiterwaarden een duidelijke afwisseling van grootschalige én open gebieden met kleinschalige én dichte gebieden blijft bestaan. Een evenwichtige verdeling van laaggelegen uiterwaarden (voor rietmoerassen en vochtige alluviale bossen, *H91E0), hooggelegen uiterwaarden (o.a. met droge harthoutoobossen H91F0), nevengeulen en diepe plassen is eveneens van belang.

Gezien de ligging ten opzichte van het Europese achterland vormen de Nederlandse rivieren een doorgaande verbinding naar Duitsland en België voor de trekvissen.

De rivieren vormen een dynamisch systeem, een samenspel van natuurlijke processen en menselijk handelen. Voor een aantal habitattypen zijn erosie- en sedimentatieprocessen van groot belang voor het duurzaam voortbestaan van de habitattypen op de lange termijn. Meer ruimte voor erosie- en sedimentatieprocessen, en meer mogelijkheden voor verschuivingen in ruimte en

tijd van diverse successiestadia van habitattypen en leefgebieden van soorten zijn essentieel. Vanwege veiligheid en scheepvaart is ongestoorde rivierdynamiek niet mogelijk. Derhalve zijn beheer- en inrichtingsmaatregelen noodzakelijk. Zoals verwoord in het Strategisch kader VHR: Ruimte voor de Rivier en Ruimte voor Natura 2000 hebben rivierverruimende maatregelen, mits goed gelokaliseerd, ook als resultaat een bijdrage aan uitbreiding en verbetering van habitattypen en leefgebieden van soorten.

Voor het Rivierengebied zijn 14 kernopgaven geformuleerd, te onderscheiden naar de volgende hoofdtypen: rivier, nevengeulen en diepe plassen; zoetwatergetijdegebied; laaggelegen uiterwaarden (incl. voormalige uiterwaarden) en hooggelegen uiterwaarden (incl. voormalige uiterwaarden).

De kernopgaven trekvissen en behoud open water zijn alleen toebedeeld aan het Hollands Diep (111). De kernopgaven 3.02 waterplanten (behoud habitatype H3260_B beken en rivieren met waterplanten (*grote fonteinkruiden*)), is al-

68. Uiterwaarden Waal; 70. Zuider Lingedijk & Diefdijk- Zuid; 71. Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem; 81. Kolland & Overlangbroek; 82. Uiterwaarden Lek;

leen toegekend aan Uiterwaarden IJssel (38) en Grensmaas (112).

De kernopgave 3.05 kwaliteitsverbetering zoetwatergetijdegebied is toegekend aan de gebieden Hollands Diep (111), Biesbosch (112) en Oude Maas (108). In het gebied Oude Maas (108) komen momenteel de kwalitatief best ontwikkelde voorbeelden van vochtige alluviale bossen (*zachtouthoutoibossen*, *H91E0_B) voor. Biesbosch (112) vormt het grootste zoetwatergetijdegebied van Europa.

Het Rivierengebied is van oudsher binnen Nederland van groot belang voor thans onder druk staande moerasvogels als zwarte stern (A197), roerdomp (A021) en grote karekiet (A298) en de onder druk staande krabbenscheerbegroeiingen (H3150)(kernopgaven 3.06 krabbenscheerbegroeiingen en 3.08 rietmoeras). In het Rivierengebied komt de purperreiger (A029) alleen voor in de Zouweboezem (105). De soort komt hier in relatief grote aantallen voor. De soort is niet opgenomen in kernopgave 3.08 omdat het een soort van het Meren en Moerassen landschap betreft.

Voor het Rivierengebied is in 16 situaties een sense of urgency toegekend zowel wat betreft wateropgaven (m.b.t. watercondities) als beheeropgaven .

Het betreft twee wateropgaven voor vochtige graslanden (kievitsbloem-hooilanden) in Uiterwaarden Zwarte water en Vecht (36) en voor rietmoeras in de Gelders Poort (67).

Van de 12 beheeropgaven zijn er twee toegekend aan rietmoeras (Uiterwaarden Zwarte water en Vecht (36) en Gelderse Poort (67)). Zowel Gelderse Poort (67) en Uiterwaarden Zwarte water en Vecht (36) zijn van groot belang voor de samenhang in het Natura 2000 netwerk; op korte termijn liggen hier aanzienlijke verbeteropgaven. De overige beheeropgaven gelden voor de kernopgave 3.13 droge graslanden. Meer adequaat beheer op de korte termijn is van groot belang.

De realisering van droge hardhoutoibossen (kernopgave 3.14) in de Uiterwaarden Zwarte water en Vecht (36) en Uiterwaarden IJssel (38) en de kwaliteitsverbetering zoetwatergetijdegebied (kernopgave 3.05 in Biesbosch (112)) zijn verbe-

teropgaven, die grotendeels zijn afgedekt door maatregelen in het kader van de realisering van de ecologische hoofdstructuur.

De kernopgave 3.13 droge graslanden voor de Zeldersche Driessen (143) vormt een grensoverschrijdende opgave.

Voor een aantal kernopgaven is een wateropgave geformuleerd. Het gaat onder meer om 3.06 krabbenscheerbegroeiingen, 3.07 vochtige alluviale bossen, 3.08 rietmoeras, 3.09 vochtige graslanden en 3.12 plas-dras situaties. Afhankelijk van de huidige situatie en de aard van het gebied zal deze opgave in zwaarte variëren.

Tabel 5.4.1 en 5.4.2 geven een compleet overzicht van kernopgaven en toedeling aan gebieden voor het Natura 2000 landschap Rivierengebied.

Gebiedsdoelen op hoofdlijnen

De formulering van de gebiedsdoelen voor de Natura 2000 gebieden is afgestemd met het Strategisch Kader Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn. Ruimte voor de Rivier én Ruimte voor Natura 2000 (2003) en de PKB-Ruimte voor de Rivier.

105. Zouweboezem; 108. Oude Maas; 111. Hollands Diep; 112. Biesbosch; 141. Oeffelter Meent; 143. Zeldersche Driessen en 152. Grensmaas.

Om de strategische elementen volledig te kunnen laten doorwerken in de doelen op gebiedsniveau is gebruikt gemaakt van de mogelijkheden van complementaire doelen en van ten gunste formuleringen. Hieronder wordt dat nader geduid.

Voor het Natura 2000 landschap Rivierengebied zijn op hoofdlijnen de volgende doelen voor de habitattypen geformuleerd:

- Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150): in alle gebieden op uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.
- Slikkige rivieroever (H3270): uitbreiding oppervlakte in de gebieden Haringvliet (109), Uiterwaarden IJssel (38), Gelderse Poort (67) en Uiterwaarden Waal (68).
- Stroomdalgraslanden (*H6120): oppervlakte-uitbreiding in nagenoeg alle gebieden.
- Ruigten en zomen (H6430): het subtype A (*moerasspirea*) in nagenoeg alle gebieden op behoud, het subtype C (*droge bosranden*) staat overal op uitbreiding in samenhang met de uitbreiding van droge hardhoutbossen (H91F0).

- Glanshaver- en vossestaartheooilanden (H6510): in meer dan de helft van de gebieden oppervlakte-uitbreiding.
- Vochtige alluviale bossen H91E0: het subtype B (*essen-iepenbossen*) staat in nagenoeg alle gebieden op uitbreiding oppervlakte, het subtype A (*zachtouthoutbossen*) staat voor de helft van de gebieden op uitbreiding oppervlakte (in de meeste gebieden op behoud kwaliteit).
- Droge hardhoutoibossen (H91F0): uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit in vier gebieden (Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht (36), Uiterwaarden IJssel (38), Gelderse Poort (67) en Uiterwaarden Neder-Rijn(66)). Voor Zeldersche Driessen (143) geldt een behoudsdoel.

Voor een aantal van de hierboven genoemde habitattypen zijn in één of meer gebieden zogenoemde complementaire doelen toegevoegd aan de instandhoudingsdoelen: Uiterwaarden IJssel (38), Uiterwaarden Neder-Rijn (66) en Uiterwaarden Waal (68).

Zouweboezem (105) heeft een doel voor uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit blauwgraslanden (H6410) toebedeeld gekregen (element van Natura 2000 landschap Meren en Moerassen). Voor vissoorten en andere soorten gelden de volgende doelen:

- Voor de vissoorten bittervoorn (H1134) en kleine modderkruiper (H1149) en voor de soort meervleermuis (H1318) is overal behoud leefgebied voor behoud populatie toegekend.
- Voor de rivierprik (H1099) en zeeprik (H1095) ligt op (nagenoeg) alle gebieden een opgave voor uitbreiding van het leefgebied voor uitbreiding van de populatie.
- Alleen voor de Biesbosch (112) is een doel voor de fint (H1103) geformuleerd gericht op behoud kwaliteit leefgebied voor uitbreiding van de populatie.
- Voor kamsalamander (H1166) en de grote modderkruiper (H1145) doelen zowel behoud als verbetering van de kwaliteit van het leefgebied.

Voor de soorten zeeprik (H1095), rivierprik (H1099), elft (H1102), fint (H1103), zalm (H1106), grote modderkruiper (H1145), kamsalamander (H1166) en bever (H1337) zijn in één of meer van de volgende gebieden zogenoemde complementaire doelen toegevoegd aan de instandhoudingsdoelen: Uiterwaarden IJssel (38), Uiterwaarden Neder-Rijn (66), Uiterwaarden Waal (68), Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem (71) en Hollands Diep (111).

Voor de meeste broedvogelsoorten van het Rivierengebied is behoud van het leefgebied voor behoud van de huidige populatie als doel gesteld. Bij soorten van rietmoeras en vochtige tot natte kruidenvegetaties als roerdomp (A021), porseleinhoen (A119), kwartelkoning (A122) en grote karekiet (A298) is uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie het doel. Hoewel de populatie van de zwarte stern (A197) het redelijk doet, is uitbreiding van het leefgebied in de vorm van drijvende waterplantenvegetaties als natuurlijke nestplaatsen gewenst.

Voor de niet-broedvogels, zijn de doelen op gebiedsniveau in termen van behoud kwaliteit leefgebied geformuleerd.

Voor de niet-broedvogels kolgans (A041), grauwe gans (A043) en smient (A050) is enige achteruitgang in omvang foerageergebied toegestaan ten gunste van habitattypen stroomdalgraslanden (*H6120), glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510), vochtige alluviale bossen (*H91E0) of droge hardhoutoibossen (H91F0) of broedvogelsoorten porseleinhoen (A119) of kwartelkoning (A122).

Tabel 5.4.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Rivierengebied

Opgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid:		
		Waarom:
<p>Versterken van landschappelijke samenhang binnen het rivierengebied en met omgeving door:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Herstel van ecologische relaties tussen binnendijkse en buitendijkse gebieden. Verbinden van leefgebieden van amfibieën, leefgebieden van vissen, met bossen binnendijs, met moerassystemen op de Natte As, met hogere zandgronden en beeksystemen. Verder behoud van huidige slaappleatsen en foerageergebieden vogels in komgronden. • Behoud en herstel binnen uiterwaarden van afwisseling tussen grootschalige én open gebieden met kleinschalige én half open gebieden. Herstel van evenwichtige verdeling met laaggelegen uiterwaarden (rietmoerassen en vochtige alluviale bossen) met hooggelegen uiterwaarden (met droge hardhoutoobossen) met nevengeulen en met diepe plassen bijvoorbeeld door herstel van erosie en sedimentatieprocessen. • Herstel van rivierdelta's én zoetwatergetijdegebied met voldoende doorstroming en overstromingsdynamiek én met doorgaande verbinding naar Europese achterland voor trekvis-sen. 		<p>Nederlandse rivierengebied van groot internationaal belang voor groot aantal habitattypen en soorten. Rivieren toegangspoort voor groot aantal soorten.</p> <p>Door grote hoeveelheid gradiënten levert Rivierengebied grote bijdrage aan biodiversiteit.</p> <p>Voor niet-broedvogels en broedvogels levert Rivierengebied relatief grote bijdrage binnen Nederland.</p>
Kernopgave per hoofdtype		
Typering:	Kernopgave:	Waarom:
Hoofdtype: Rivier, nevengeulen en diepe plassen		
3.01 Trekvis-sen	Geen barrières in de trekroute zalm H1106 ⁷ , zee-prik H1095, rivier-prik H1099 en elft H1102.	Van actueel internationaal belang voor rivierprik vanwege centrale ligging en groot aandeel. Internationaal is Nederland van belang als toegangspoort tot Europa, via Rijn en Maas.
3.02 Waterplanten	Behoud beken en rivieren met waterplanten (<i>grote fonteinkruiden</i>) H3260_B.	Nationaal van belang voor enkele bedreigde planten en vissen.
3.03 Open water	Foerageergebied en uitwijkmogelijkheid bij vorst voor soorten als kuifeend A061.	De rivieren zijn internationaal en nationaal van belang voor trek-kende watervogels. Nederland herbergt van veel soorten water-vogels meer dan 1% van de internationale populaties.
3.04 Rivieroever-s met pioniervegetaties	Behoud en uitbreiding van slikkige rivieroever-s H3270 én grind-banken met pioniervegetaties.	Nationaal belang voor zeldzame plant- en diersoorten. Grensmaas heeft een unieke positie vanwege voorkomen van grindbanken.

⁷ Staat van instandhouding: rood is ongunstig, oranje is matig ongunstig, groen is gunstig, grijs is onbekend

Tabel 5.4.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Rivierengebied (vervolg)

Hoofdtype: Zoetwatergetijdengebied		
3.05 Kwaliteitsverbetering zoetwatergetijdengebied	Kwaliteitsverbetering zoetwatergetijdengebied t.b.v. vochtige alluviale bossen (<i>zachtouthoutoibossen</i>) *H91E0_A, ruigten en zomen (<i>harig wilgenroosje</i>) H6430_B, slikkige rivieroeveren H3270, fint H1103 (inclusief paaiplaats), noordse woelmuis *H1340, tonghaar-muts H1387 en bever H1337.	Vochtige alluviale bossen (<i>zachtouthoutoibossen</i>) en noordse woelmuis prioritair. Internationaal van belang voor <i>zachtouthoutoibossen</i> onder getijde-invoel vanwege centrale ligging en groot aandeel. Biesbosch vormt het grootste zoetwatergetijdegebied van Europa. Oude Maas momenteel kwalitatief beste voorbeeld. Van groot nationaal belang voor bedreigde tot het zoetwatergetijdegebied beperkte soorten.
Hoofdtype: Laaggelegen uiterwaarden (inclusief voormalige uiterwaarden)		
3.06 Krabbenscheer-begroeiingen	Behoud en uitbreiding van meren met krabbenscheer en fontein-kruiden H3150, in de vorm van strangen, in het bijzonder herstel van krabbenscheerbegroeiingen, ook als broedbiotoop van zwarte stern A197.	Nederland is in de Atlantische regio belangrijk voor dit type vanwege centrale ligging en groot aandeel. Het rivierengebied is de natuurlijke plek van krabbenscheervegetaties, het type komt hier momenteel echter slechts sporadisch voor.
3.07 Vochtige alluviale bossen	Vochtige alluviale bossen (<i>zachtouthoutoibossen</i> en <i>essen-iepenbossen</i>) *H91E0_A en *H91E0_B uitbreiden mede ten behoeve van bever H1337.	Vochtige alluviale bossen (<i>zachtouthoutoibossen</i> en <i>essen-iepenbossen</i>) prioritair. Internationaal van belang voor <i>zachtouthoutoibossen</i> vanwege centrale ligging en groot aandeel. Met name <i>essen-iepenbossen</i> op termijn weer van nationaal belang voor bedreigde bossoorten, momenteel zeer zeldzaam voorkomend subtype.
3.08 Rietmoeras	Kwaliteitsverbetering en uitbreiding rietmoeras met de daarbij behorende broedvogels (roerdomp A021, grote karekiet A298), aangevuld met noordse woelmuis *H1340.	Noordse woelmuis prioritair. Internationaal van belang voor Nederlandse ondersoort van noordse woelmuis en voor roerdomp door groot aandeel en centrale ligging. Van oudsher binnen Nederland is het Rivierengebied van groot belang voor onder druk staande moerasvogels als zwarte stern, roerdomp en grote karekiet.
3.09 Vochtige graslanden	Herstel glanshaver- en vossenstaarthooilanden (<i>grote vossenstaart</i>) H6510_B en blauwgraslanden H6410.	Blauwgraslanden van internationaal belang in Atlantische regio door centrale ligging en grote aandeel. Van nationaal belang voor weidevogels (kemphaan, watersnip) en bedreigde planten.
3.10 Grasetende water-vogels	Behoud voldoende slaapplaatsen- en foerageerterrein voor ganzen, kleine zwanen A037, wilde zwanen A038 en smienten A050.	De graslanden langs de rivieren zijn internationaal en nationaal van belang voor trekkende watervogels. Nederland herbergt van veel soorten watervogels meer dan 1% van de internationale populaties.

Tabel 5.4.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Rivierengebied (vervolg)

3.11 Vissen en amfibieën	Laagdynamische wateren voor grote modderkruiper H1145, bittervoorn H1134 en amfibieën, zoals kamsalamander H1166.	Grote modderkruiper en bittervoorn van internationaal belang in Atlantische regio door centrale ligging en groot aandeel. Van nationaal belang voor bedreigde vissen en kamsalamander.
3.12 Plas-dras situaties	Behoud en uitbreiding areaal van plas-dras situaties en ondiep water voor eenden, kwartelkoning A122, porseleinhoen A119 en steltlopers.	Rivierengebied is van internationaal belang voor trekkende watervogels, zoals de grutto. Nederland herbergt van veel soorten watervogels meer dan 1% van de internationale populaties. Van nationaal belang voor porseleinhoen en kwartelkoning.
Hoofdtype: Hooggelegen uiterwaarden (inclusief voormalige uiterwaarden)		
3.13 Droge graslanden	Kwaliteitsverbetering en uitbreiding van stroomdalgraslanden *H6120, glanshaver- en vossestaarhooilanden (glanshaver) H6510_A.	Stroomdalgraslanden prioritair. Stroomdalgraslanden van internationaal belang in Atlantische regio door centrale ligging en groot aandeel. Glanshaverhooiland van internationaal belang door groot aandeel vlakdekkende voorkomens. Van nationaal belang voor bedreigde planten.
3.14 Droge hardhoutooibossen	Ontwikkeling droge hardhoutooibossen H91F0: groter oppervlakte en kwaliteitsverbetering.	Droge hardhoutooibossen van internationaal belang in Atlantische regio door centrale ligging en groot aandeel. In Nederland strikt gebonden aan het Rivierengebied.

Tabel 5.4.2. Kernopgaven Rivierengebied: toedeling aan gebieden

Hoofdtype: Rivier, nevengeulen en diepe plassen	
3.01 Trekvissen	111. Hollands Diep (w); 152. Grensmaas (w).
3.02 Waterplanten	38. Uiterwaarden IJssel (w).
3.03 Open water	111. Hollands Diep (w).
3.04 Rivieroever met pionier-vegetaties	68. Uiterwaarden Waal (w); 152. Grensmaas (w).

Tabel 5.4.2. Kernopgaven Rivierengebied: toedeling aan gebieden (vervolg)

Hoofdtype: Zoetwatergetijdengebied	
3.05 Kwaliteitsverbetering zoetwatergetijdegebied	108. Oude Maas (w); 111. Hollands Diep (w); 112. Biesbosch (w).
Hoofdtype: Laaggelegen uiterwaarden (inclusief voormalige uiterwaarden)	
3.06 Krabbenscheerbegroeiingen	36. Uiterwaarden Zwarte water en Vecht (w); 38. Uiterwaarden IJssel; 105. Zouweboezem (w).
3.07 Vochtige alluviale bossen	38. Uiterwaarden IJssel (w); 67. Gelderse Poort (w); 68. Uiterwaarden Waal (w); 71. Loevestein, Pompveld & Kornsche boezem (w); 81. Kolland & Overlangbroek (w).
3.08 Rietmoeras	36. Uiterwaarden Zwarte water en Vecht (w, w); 67. Gelderse Poort (w, w); 105. Zouweboezem (w); 112. Biesbosch (w).
3.09 Vochtige graslanden	36. Uiterwaarden Zwarte water en Vecht (w); 38. Uiterwaarden IJssel (w); 66. Uiterwaarden Neder-Rijn (w, w); 105. Zouweboezem (w, w); 112. Biesbosch (w).
3.10 Grasetende watervogels	38. Uiterwaarden IJssel; 66. Uiterwaarden Neder-Rijn; 67. Gelderse Poort; 68. Uiterwaarden Waal.
3.11 Vissen en amfibieën	39. Vecht en Beneden-Reggegebied (w); 70. Zuider Lingedijk & Diefdijk-Zuid (w); 71. Loevestein, Pompveld & Kornsche boezem (w); 105. Zouweboezem (w).
3.12 Plas-dras situaties	38. Uiterwaarden IJssel (w); 66. Uiterwaarden Neder-Rijn (w); 68. Uiterwaarden Waal (w).
Hoofdtype: Hooggelegen uiterwaarden (inclusief voormalige uiterwaarden)	
3.13 Droge graslanden	38. Uiterwaarden IJssel (w); 39. Vecht en Beneden-Reggegebied (w); 66. Uiterwaarden Neder-Rijn (w); 67. Gelderse Poort (w); 68. Uiterwaarden Waal (w); 71. Loevestein, Pompveld & Kornsche boezem (w); 82. Uiterwaarden Lek (w); 112. Biesbosch (w); 141. Oeffelter Meent (w); 143. Zeldersche Driessen (w); 152. Grensmaas (w).
3.14 Droge hardhoutooibossen	36. Uiterwaarden Zwarte water en Vecht; 38. Uiterwaarden IJssel; 66. Uiterwaarden Neder-Rijn.

 wateropgave;
 sense of urgency: beheeropgave;
 sense of urgency opgave m.b.t. watercondities (zie verder toelichting paragraaf 3.3).

Figuur 5.5.1. Natura 2000 landschap Meren en Moerassen

Het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen bestaat uit 37 gebieden. Het grootste aantal gebieden (23) betreft de categorie C. Laagveen.

Namen van gebieden: Aantal: 37

A. Afgesloten zeearmen en randmeren:

8. Lauwersmeer; 72. IJsselmeer; 73. Markermeer & IJmeer; 74. Zwarte Meer; 75. Ketelmeer & Vossemeer; 76. Veluwerandmeren en 77. Eemmeer & Gooimeer Zuidoever .

B. Zeeklei:

10. Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving; 56. Arkemheen; 78. Oostvaardersplassen; 79. Lepelaarplassen; 106. Boezems Kinderdijk; 110. Oudeland van Strijen en 162. Abtskolk en De Putten.

C. Laagveen:

9. Groote Wielen; 11. Witte en Zwarte Brekken; 12. Sneekermeergebied; 13. Alde Feanen; 14. Deelen; 18. Rottige Meenthe & Brandemeer; 19. Leekstermeergebied; 20. Zuidlaardermeergebied; 34. Weerribben; 35. Wieden; 37. Olde Maten & Veerslootslanden; 83. Botshol; 89. Eilandspolder; 90. Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder; 91. Polder Westzaan; 92. Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske; 93. Zeevang; 94. Naardermeer; 95. Oostelijke Vechtplassen; 102. De Wilck; 103. Nieuwkoopse Plassen & De Haeck; 104. Broekvelden, Vettenbroek & Polder Stein en 107. Donkse Laagten.

5.5 Natura 2000 landschap Meren en Moerassen

Inleiding

Het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen bestaat uit 37 gebieden. Het landschap omvat de categorieën van gebieden: A. Afgesloten zeearmen en randmeren, B. Zeeklei en C. Laagveen. De afgesloten zeearmen omvatten Lauwersmeer (8), het IJsselmeer (72), Markermeer & IJmeer (73) en de randmeren (74, 75, 76 en 77). De categorie Zeeklei omvat, met uitzondering van Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (10), alleen gebieden die zijn aangewezen als Vogelrichtlijn-gebied.

Het grootste aantal gebieden (23) betreft categorie C. Laagveen.

Figuur 5.5.1. geeft een beeld van de ligging van de Natura 2000 gebieden in het landschap Meren en Moerassen.

Habitattypen en soorten

In het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen komt een aantal sterk onder druk staande habitattypen voor, zoals blauwgraslanden (H6410) en overgangs- en trilvenen (H7140). Deze habitattypen komen vooral voor in de laagveengebieden. De kranswierwateren (H3140) en meren met krabben-scheer en fonteinkruiden (H3150) hebben het zwaartepunt zowel in de laagveengebieden als in de afgesloten zeearmen en randmeren.

In de randmeren en in het IJsselmeer (72) komen grote aantallen van de rivierdonderpad (H1163) voor.

Een aantal soorten, zoals grote vuurvliedder (H1060), gevlekte witsnuitlibel (H1042), gestreepte waterroofkever (H1082), platte schijfhoren (H101x) en geel schorpioenmos (H1393), zijn nagenoeg geheel gebonden aan de Natura 2000 gebieden van Meren en Moerassen. Het landschap is verder van grote betekenis voor de prioritaire soort noordse woelmuis (*H1340), voor de vissoorten kleine modderkruiper (H1149) en grote modderkruiper (H1145), voor de soort groen-

8. Lauwersmeer; 72. IJsselmeer; 73. Markermeer & IJmeer; 74. Zwarte Meer; 75. Ketelmeer & Vossemeer; 76. Veluwerandmeren; 77. Eemmeer & Gooimeer Zuidoever;

knolorchis (H1903) én als foerageergebied van de meervleermuis (H1318).

Het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen is van zeer groot belang als broedgebied voor water- en moerasvogels. In de eerste plaats voor koloniebroeders die in uitgestrekte moerassen broeden. Voorbeelden daarvan zijn lepelaar (A034), purperreiger (A029) en grote zilverreiger (A027). Daarnaast voor broedvogels van vitale rietvelden als roerdomp (A021), woudaap (A022), bruine kiekenief (A081), grote karekiet (A298) en snor (A292). Ook voor soorten van jonge verlandingsstadia zoals porseleinhoen (A119) en zwarte stern (A197) en soorten van vochtige graslanden en ruigten als kwartelkoning (A122), kemphaan (A151), watersnip (A153) en blauwborst (A272) is dit landschap van groot belang.

De meren en moerassen zijn van nationale en/of internationale betekenis voor waterplantenetters als kleine zwaan (A037), krakeend (A051), krooneend (A058) en meerkoet (A125), voor de slobbeend (A056) en voor bodemfauna-eters waaronder tafeleend (A059), kuifeend (A061) en

topper (A062). Met name het IJsselmeergebied heeft ook een belangrijke functie voor duikende viseters zoals fuut (A005), aalscholver (A017), nonnetje (A068) en grote zaagbek (A070), maar ook voor vliegende viseters als dwergmeeuw (A177) en zwarte stern (A197). Deels als foerageergebied maar in het bijzonder als slaapplek zijn de meren en moerassen van betekenis voor graseters als ganzen en smient (A050) en voor steltlopers, in het bijzonder grutto (A156) en kemphaan (A151).

Kernopgaven

Voor het Natura 2000 landschap zijn voor de hoofdtypen afgesloten zeearmen en randmeren, zeeklei én laagveen (plassen, moerassen en graslanden) 16 kernopgaven geformuleerd. De kernopgaven rui- en rustplaatsen en plas- en dras situaties zijn voor alle drie de deellandschappen geformuleerd. Dit duidt op het grote belang van het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen voor broed- en niet-broedvogels.

De meest essentiële opgave voor het deellandschap afgesloten zeearmen en randmeren is het

nastreven van een meer evenwichtig systeem met goede waterkwaliteit. Dit is van groot belang voor de duurzame instandhouding van de habitattypen kranswierwateren (H3140) en meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150). Verder is dit van groot belang voor waterplantenetters als kleine zwaan (A037) en voor schelpdiereters als nonnetje (A068) en kuifeend (A061). Dit deellandschap omvat de topgebieden voor trekvogels die aan zoetwater gebonden zijn. Daarbij komt dat Nederland het topgebied is voor de kleine zwaan (A037). Het IJsselmeer (72) is vooral van belang voor viseters. Voor een viseter als de aalscholver (A017) ligt tweederde deel van het Nederlandse foerageergebied in de afgesloten zeearmen en randmeren. Voldoende rui- en rustplaatsen (kernopgave 4.02) zijn noodzakelijk voor duurzame instandhouding. Naast voldoende beschikbaarheid van voedsel in open water is voor de grasetende watervogels, zoals smienten (A050), ganzen en voor de kemphaan (A151)(broedvogel), voldoende beschikbaarheid van plas-dras situaties van belang (kernopgave 4.04). De betekenis van het Markermeer & IJmeer (73) als foerageergebied voor benthoseters, zoals

10. Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving; 56.

Arkemheen; 78. Oostvaardersplassen; 79. Lepelaarplassen;

106. Boezems Kinderdijk; 110. Oudeland van Strijen;

de tafeleend (A059), staat onder druk. Het gebied heeft voor de kernopgave 4.01 evenwichtig systeem twee keer rood gescoord⁸.

Afgesloten zeearmen en randmeren zijn verder van betekenis voor moerasvogels. Gezien de ongunstige staat van instandhouding van moerasvogels is aan alle gebieden van dit deellandschap, op één na, kernopgave 4.03 moerasranden toegekend. Voor de kernopgave 4.03 moerasranden is voor het gebied Ketelmeer & Vossemeer (75) een sence of urgency toegekend. Dit omdat het laatste bolwerk van de grote karekiet (A298) hier bedreigd wordt.

Voor de zeekleigebieden die, zoals hierboven aangegeven, met uitzondering van Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (10), alleen Vogelrichtlijngebied zijn, zijn drie kernopgaven geformuleerd. Het betreft: beschikbaarheid van voldoende rui- en rustplaatsen voor watervogels (kernopgave 4.05), herstel van grote oppervlakten overjarig riet voor rietvogels (kernopgave 4.06) en beschikbaarheid van plas-dras situaties voor grasetende watervogels (kernopgave 4.07). De

kernopgaven 4.06 en 4.07 zijn ook gericht op verbeteren van de kwaliteit van het leefgebied van de noordse woelmuis (*H1340) (alleen van toepassing voor het gebied Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (10). Voor de realisering van de kernopgave 4.07 plas-dras situaties is een sence of urgency met betrekking tot de watercondities toegekend aan dit gebied.

Voor de 23 laagveengebieden zijn acht kernopgaven geformuleerd. De kernopgaven 4.08 evenwichtig systeem en 4.09 compleetheid in ruimte en tijd zijn gericht op behoud en vergroting van de biodiversiteit van het laagveen. Zo zijn deze opgaven gericht op kwaliteitsverbetering van de betreffende habitattypen en verbetering van de kwaliteit van het leefgebied van soorten. Aanwezigheid van alle successiestadia in ruimte en tijd is hierbij van groot belang. Deze kernopgaven zijn toebedeeld aan Natura 2000 gebieden waar duurzame situaties te realiseren zijn.

De kernopgave 4.14 hoogveenbossen is gericht op de langere termijn. Deze kernopgave is alleen toebedeeld aan het Naardermeer (94).

De kernopgaven 4.11 plas-dras situatie, 4.12 over-

jarig riet, 4.15 vochtige graslanden en 4.16 rui- en rustplaatsen, hebben betrekking op broedvogels en niet-broedvogels. Voor grasetende watervogels zoals smienten (A050) en ganzen en voor broedvogels als kemphaan (A151), kwartelkoning (A122) en porseleinhoen (A119) is voldoende beschikbaarheid van plas-dras situaties, in de juiste tijd van het jaar van groot belang.

Voor moerasvogels is de situatie in de Natura 2000 gebieden in het deellandschap zeekleimomenteel gunstiger. Gezien de staat van instandhouding van de moerasvogels is het noodzakelijk dat de laagveengebieden een substantiële bijdrage gaan leveren. Meer overjarig riet is een belangrijke opgave.

Kernopgave 4.15 vochtige graslanden is gericht op vergroting van het oppervlakte blauwgraslanden (H6410) en glanshaver- en vossenstaart-hooilanden (*grote vossenstaart*) (kievitsbloem-hooilanden, (H6510_B). Dit is mede van belang voor soorten als kemphaan (A151) en watersnip (A153).

⁸ Zie ook hoofdstuk 4.5.

9. Groote Wielen; 11. Witte en Zwarte Brekken; 12. Sneekermeeergebied; 13. Alde Feanen; 14. Deelen; 18. Rottige Meenthe & Brandemeer et cetera.

De kernopgave 4.13 brakke ruigtes is alleen toebedeeld aan Polder Westzaan (91) en Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (92). Behoud en herstel van de brakke variant van ruigten en zomen (subtype H6430_B *harig wilgenroosje*) is ook van betekenis als verbetering van het leefgebied van de noordse woelmuis (*H1340).

Tabel 5.5.1 en 5.5.2 geven een compleet overzicht van kernopgaven en toedeling aan gebieden voor het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen.

Gebiedsdoelen op hoofdlijnen

Voor de habitattypen hoogveenbossen (*H91D0), ruigten en zomen (H6430) is in nagenoeg alle gebieden behoud van het oppervlakte van toepassing. Voor de habitattypen blauwgraslanden (H6410), kranswierwateren (H3140), meren- met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), overgangs- en trilvenen (H7140) is in ongeveer de helft tot driekwart van de gebieden behoud van oppervlakte aan de orde. Voor de glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*grote vossenstaart*)(H6510_B) geldt in twee gebieden oppervlakte-uitbreiding.

De grote vuurvliinder (H1060) komt slechts in

enkele gebieden in de Kop van Overijssel en Zuidwest Friesland voor. Hier is uitbreiding en verbetering van het leefgebied de opgave. De noordse woelmuis (*H1340) komt voor in veel ruige rietlanden. Voor een deel van de leefgebieden is als doel verbetering kwaliteit van het leefgebied geformuleerd. Voor de soorten bittervoorn (H1134), grote en kleine modderkruiper (H1145 en H1149) en meervleermuis (H1318) is een behoudsdoel geformuleerd voor het leefgebied. Voor de soort geel schorpioenmos (H1393), die slechts in één gebied voorkomt is een doel voor uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit biotoop geformuleerd. Voor de gestreepte waterroofkever (H1082) is een uitbreidingsdoel geformuleerd.

Voor het overgrote deel van de broedvogels van Meren en Moerassen is het nodig het leefgebied en de populatie te vergroten. Enerzijds betreft dit de echte rietbroeders als purperreiger (A029), roerdomp (A021), woudaap (A022), bruine kiekendief (A081), grote karekiet (A298) en snor (A292). Anderzijds een aantal broedvogels van vroege verlandingsstadia en natte graslanden als porseleinhoen (A119), kemphaan (A151) en zwarte stern (A197). Het gebied Oostvaardersplas-

sen (deellandschap Zeeklei, 78) is zowel aangewezen voor niet-broedvogels als grutto (A156) en kemphaan (A151), als voor moerasvogels zoals de blauwe kiekendief (A082). Door keuzes in peilbeheer en het beheer van het buitenkaadse deel is het accent van de Oostvaardersplassen (78) verschoven naar 'moerasgebied'. Bij de formulering van de doelen op gebiedsniveau is hierop aangesloten. Het gebied Oostvaardersplassen (78) is het enige gebied buiten de duinen dat huisvesting biedt aan de blauwe kiekendief (A082). Door het gevoerde beheer en vanwege afname van de draagkracht van de omgeving loopt het aantal in dat gebied achteruit. Voor het gebied is een geringe verbeteropgave geformuleerd.

Zoals ook in paragraaf 4.5 en 6.3 aangegeven worden de mogelijkheden voor verbetering kwaliteit leefgebied in het Markermeer & IJmeer (73) en het IJsselmeer (72) voor viseters, alvorens zowel op landelijk als op gebiedsniveau een herstelopgave te formuleren. Voor het Markermeer & IJmeer (73) gebeurt dit ook voor de benthoseter tafeleend (A059). Voor de tafeleend (A059) en de kuifeend (A061) is voor Veluwerandmeren (76) opgenomen dat enige achteruitgang is toegestaan ten gunste van het habitattypen kranswierwateren (H3140).

Tabel 5.5.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Meren en Moerassen

Opgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid van het landschap:		
		Waarom:
Behoud en herstel van samenhang tussen slaappleatsen en foerageergebieden in het bijzonder voor grasetende watervogels en meervleermuizen. ⁹ Voor afgesloten zeearmen en randmeren behoud van de specifieke betekenis van de verschillende onderdelen voor habitattypen en vogels. Herstel van mozaïek van verlandingsstadia van open water tot moerasbos en herstel van gradiënt watertypen (inclusief brak) met name in het deellandschappen Laagveen.		Groot internationaal belang.
Kernopgaven per hoofdtype:		
Typering:	Kernopgave:	Waarom:
Hoofdtype: Afgesloten zeearmen en randmeren		
4.01 Evenwichtig systeem	Nastreven van een meer evenwichtig systeem met goede waterkwaliteit voor waterplanten, vissen en schelpdieren (met name in kranswierwateren H3140 ¹⁰ en meren met krabbescheer en fonteinkruiden H3150), mede t.b.v. vogels zoals kleine zwaan A037, tafeleend A059, kuifeend A061 en nonnetje A068.	Beide habitattypen zijn van internationaal belang in Atlantische deel door groot aandeel en centrale ligging. Nederland herbergt van veel soorten watervogels meer dan 1% van de internationale populaties. Nederland is topland voor de kleine zwaan. Waterplanten, vissen en schelpdieren zijn een belangrijke voedselbron voor trekkende watervogels. Van nationaal belang voor een aantal bedreigde plant- en diersoorten.
4.02 Rui- en rustplaatsen	Voldoende open water met ruiplaatsen en rustgebieden voor watervogels zoals fuut A005, ganzen, slobend A056 en kuifeend A061.	Afgesloten zeearmen zijn internationaal en nationaal van belang voor trekkende watervogels. Nederland herbergt van veel soorten watervogels meer dan 1% van de internationale populaties.
4.03 Moerasranden	Moerasvorming aan de randen van de meren voor land-water interactie, paaigebied vis, noordse woelmuis *H1340 en voor moerasvogels als roerdomp A021 en grote karekiet A298.	Noordse woelmuis is prioritair. Internationaal van belang voor Nederlandse ondersoort van noordse woelmuis door groot aandeel en centrale ligging. En internationaal van belang voor roerdomp. Nationaal belang voor een aantal bedreigde diersoorten. Grote karekiet staat sterk onder druk.
4.04 Plas-dras situaties	Plas-dras situaties voor smienten A050 en broedvogels, zoals kempfaan A151.	Grote meren zijn van internationaal en nationaal belang voor trekkende watervogels. Nederland herbergt van veel soorten watervogels meer dan 1% van de internationale populaties. Nationaal belang voor een aantal bedreigde broedvogels.

⁹ De belangrijkste kraamkamerfunctie en slaapfunctie van de meervleermuizen ligt vooral in gebouwen buiten de Natura 2000 gebieden.

¹⁰ Staat van instandhouding: rood is ongunstig, oranje is matig ongunstig, groen is gunstig, grijs is onbekend

Tabel 5.5.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Meren en Moerassen (vervolg)

Hoofdtype: Zeeklei		
4.05 Rui- en rustplaatsen	Voldoende ruiplaatsen en rustgebieden voor watervogels zoals fuut A005, ganzen, slobend A056 en kuifeend A061.	Nederland herbergt van veel soorten watervogels meer dan 1% van de internationale populaties.
4.06 Overjarig riet	Herstel van grote oppervlakten/brede zones overjarig riet, inclusief waterriet, door herstel van natuurlijke peildynamiek en tegengaan verdroging t.b.v. noordse woelmuis *H1340 en rietvogels, zoals roerdomp A021, woudaapje A022, snor A292 en grote karekiet A298.	Noordse woelmuis is prioritair. Internationaal van belang voor Nederlandse ondersoort van noordse woelmuis en voor roerdomp door groot aandeel en centrale ligging. Nationaal belang voor een aantal bedreigde broedvogels en insecten.
4.07 Plas-dras situaties	Plas-dras situaties voor smienten A050 en broedvogels zoals kemp-haan A151, porseleinhoen A119 en watersnip A153 en noordse woelmuis *H1340.	Noordse woelmuis prioritair. Zeekleigebied van internationaal en nationaal belang voor de Nederlandse ondersoort van noordse woelmuis en voor trekkende watervogels. Nederland herbergt van veel soorten watervogels meer dan 1% van de internationale populaties. Nationaal belang voor een aantal bedreigde broedvogels, zoals kemp-haan en porseleinhoen.
Hoofdtype: Laagveen - Plassen		
4.08 Evenwichtig systeem	Nastreven van een meer evenwichtig systeem (waterkwaliteit, waterkwantiteit en hydromorfologie): waterplantengemeenschap (voor kranzwierwateren H3140 en meren met krabbenscheer en fonteinkruiden H3150), zwarte stern A197, platte schijfhoren H101X en vissen zoals o.a. bittervoorn H1134, grote modderkruiper H1145, kleine modderkruiper H1149 en insecten, zoals gevlekte witsnuitlibel H1042 en gestreepte waterroofkever H1082.	Beide habitattypen zijn van internationaal belang in Atlantische deel door groot aandeel en centrale ligging. Nationaal belang voor een aantal bedreigde planten- en diersoorten, zoals de zwarte stern. Gestreepte waterroofkever is alleen in laagveenplassen aangetroffen.
Hoofdtype: Laagveen - Moerassen		
4.09 Compleetheid in ruimte en tijd	Alle successiestadia laagveenverlanding in ruimte en tijd vertegenwoordigd: overgangs- en trilvenen (<i>trilvenen</i> en <i>veenmosrielanden</i>) H7140_A en H7140_B met onder meer grote vuurvlieder H1060, groenknoororchis H1903 en vochtige heiden (<i>laagveen-gebied</i>) H4010_B, blauwgraslanden H6410, galigaanmoerassen *H7210 en hoogveenbossen H91D0, in samenhang met gemeenschappen van open water.	Hoogveenbossen en galigaanmoerassen zijn prioritair. Laagveengebied is van internationaal en nationaal belang voor de Nederlandse ondersoort van de grote vuurvlieder. Aquatische habitattypen, overgangs- en trilvenen en blauwgraslanden zijn van internationaal van belang in Atlantische deel door groot aandeel en centrale ligging. Nationaal belang voor veel bedreigde plant- en diersoorten.

Tabel 5.5.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Meren en Moerassen (vervolg)

<p>4.11 Plas-dras situaties¹¹</p>	<p>Plas-dras situaties voor smienten A050 en broedvogels zoals porseleinhoen A119 en kemphaan A151, kwartelkoning A122 en noordse woelmuis *H1340.</p>	<p>Noordse woelmuis prioritair. Laagveengebied van internationaal en nationaal belang voor de Nederlandse ondersoort van noordse woelmuis en voor trekkende watervogels. Nederland herbergt van veel soorten watervogels meer dan 1% van de internationale populaties. Van nationaal belang voor een aantal bedreigde broedvogels, zoals kemphaan en porseleinhoen.</p>
<p>4.12 Overjarig riet</p>	<p>Herstel van grote oppervlakten/brede zones overjarig riet, inclusief waterriet, door herstel van natuurlijke peildynamiek en tegengaan verdroging voor rietmoerasvogels, zoals roerdomp A021, purperreiger A029, snor A292, grote karekiet A298 en voor de noordse woelmuis *H1340.</p>	<p>Noordse woelmuis prioritair. Internationaal van belang voor Nederlandse ondersoort van noordse woelmuis en voor roerdomp door groot aandeel en centrale ligging in Atlantische regio. Nederland herbergt meer dan 1% van de internationale populatie van de purperreiger. Van nationaal belang voor een aantal bedreigde moerasvogels en insecten.</p>
<p>4.13 Brakke ruigtes</p>	<p>Behoud en herstel van brakke variant van ruigten en zomen (<i>harig wilgenroosje</i>) H6430_B in de laagveengebieden boven het IJ, mede als leefgebied voor de noordse woelmuis *H1340.</p>	<p>Noordse woelmuis prioritair. Internationaal van belang voor Nederlandse ondersoort van noordse woelmuis én door groot aandeel en centrale ligging in Atlantische regio van habitatype H6430_B Nationaal van belang voor een aantal bedreigde moerasvogels.</p>
<p>4.14 Hoogveenbossen</p>	<p>Behoud hoogveenbossen H91D0.</p>	<p>Hoogveenbossen zijn prioritair. Nationaal van belang vanwege bedreigde (veen)mossen, paddestoelen en geleedpotigen en voor compleetheid van hoogveenlandschap.</p>
<p>Hoofdtype: Laagveen - Graslanden</p>		
<p>4.15 Vochtige graslanden</p>	<p>Herstel inundatie, behoud en nieuwvorming blauwgraslanden H6410, glanshaver- en vossenstaarthooilanden (<i>grote vossenstaart</i>) H6510_B, met name kievitsbloemhooilanden, mede als leefgebied van de kemphaan A151 en watersnip A153.</p>	<p>Blauwgraslanden en kievitsbloemhooilanden van internationaal belang in Atlantische regio door centrale ligging en grote aandeel. Nationaal belang voor weidevogels (kemphaan, watersnip) en bedreigde planten.</p>
<p>4.16 Rui- en rustplaatsen</p>	<p>Voldoende ruiplaatsen en rustgebieden voor watervogels zoals fuut A005, ganzen, slobend A056 en kuifeend A061.</p>	<p>Nederland herbergt van veel soorten watervogels meer dan 1% van de internationale populaties.</p>

¹¹ Kernopgave 4.10 hoogveenregenwaterlenzen is vervallen.

Tabel 5.5.2. Kernopgaven Meren en Moerassen: toedeling aan gebieden

Hoofdtype: Afgesloten zeearmen en randmeren	
4.01 Evenwichtig systeem	8. Lauwersmeer (w); 72. IJsselmeer (w); 73. Markermeer & IJmeer (w); 74. Zwarte Meer (w); 75. Ketelmeer & Vossemeer; 76. Veluwerandmeren (w); 77. Eemmeer & Gooimeer Zuidoever (w); 127. Markiezaat.
4.02 Rui- en rustplaatsen	8. Lauwersmeer; 72. IJsselmeer; 73. Markermeer & IJmeer; 74. Zwarte Meer; 75. Ketelmeer & Vossemeer; 76. Veluwerandmeren; 127. Markiezaat.
4.03 Moerasranden	8. Lauwersmeer (w); 72. IJsselmeer (w); 73. Markermeer & IJmeer (w); 74. Zwarte Meer (w); 75. Ketelmeer & Vossemeer (, w); 76. Veluwerandmeren (w).
4.04 Plas-dras situaties	8. Lauwersmeer; 72. IJsselmeer (w).
Hoofdtype: Zeeklei	
4.05 Rui- en rustplaatsen	10. Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving; 78. Oostvaardersplassen; 79. Lepelaarplassen.
4.06 Overjarig riet	10. Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (w); 78. Oostvaardersplassen (w); 79. Lepelaarplassen (w); 106. Boezems Kinderdijk (w).
4.07 Plas-dras situaties	10. Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (, w); 78. Oostvaardersplassen (w); 110. Oudeland van Strijen; 162. Abtskolk en De Putten (w).
Hoofdtype: Laagveen - Plassen	
4.08 Evenwichtig systeem	13. Alde Feanen (, w); 14. De Deelen (, w); 18. Rottige Meenthe & Brandermeer (w); 34. Weerribben (, w); 35. Wieden (, w); 37. Olde Maten & Veerslootlanden (w); 83. Botshol (w); 90. Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder (w); 94. Naardermeer (w); 95. Oostelijke Vechtplassen (w); 103. Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (, w); 130. Langstraat (w); 132. Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek (w).

Tabel 5.5.2. Kernopgaven Meren en Moerassen: toedeling aan gebieden (vervolg)

Hoofdtype: Laagveen - Moerassen	
4.09 Compleetheid in ruimte en tijd	13. Alde Feanen (, w); 18. Rottige Meenthe & Brandermeer (w); 34. Weerribben (, w); 35. Wieden (, w); 83. Botshol (w); 89. Eilandspolder (w); 90. Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder (w); 92. Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (w); 94. Naardermeer (w); 95. Oostelijke Vechtplassen (, w); 103. Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (, w).
4.11 Plas-dras situaties ¹¹	9. Groote Wielen; 11. Witte en Zwarte Brekken (w); 12. Sneekermeergebied (w); 13. Alde Feanen (w); 19. Leekstermeergebied (w); 20. Zuidlaardermeergebied (w); 35. Wieden; 89. Eilandspolder (w); 90. Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder (w); 91. Polder Westzaan (w); 92. Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (w); 93. Zeevang (w); 102. De Wilck (w); 104. Broekvelden, Vettenbroek & Polder Stein (w); 107. Donkse Laagten (w).
4.12 Overjarig riet	9. Groote Wielen (w); 13. Alde Feanen (w); 14. De Deelen (w); 19. Leekstermeergebied (w); 20. Zuidlaardermeergebied (w); 34. Weerribben (w); 35. Wieden (w); 91. Polder Westzaan (w); 92. Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (w); 93. Zeevang (w); 94. Naardermeer (w); 95. Oostelijke Vechtplassen (, w); 103. Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (w).
4.13 Brakke ruigtes	91. Polder Westzaan (w); 92. Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (w).
4.14 Hoogveenbossen	94. Naardermeer (w).
Hoofdtype: Laagveen - Graslanden	
4.15 Vochtige graslanden	18. Rottige Meenthe & Brandermeer (w); 35. Wieden (w); 37. Olde Maten & Veerslootlanden (, w); 74. Zwarte Meer (w); 94. Naardermeer (w); 95. Oostelijke Vechtplassen (w); 103. Nieuwkoopse Plassen & De Haeck; 104. Broekvelden, Vettenbroek & Polder Stein (, , w); 107. Donkse Laagten (w).
4.16 Rui- en rustplaatsen	9. Groote Wielen; 11. Witte en Zwarte Brekken; 12. Sneekermeergebied; 35. Wieden; 104. Broekvelden, Vettenbroek & Polder Stein.

w wateropgave;
 sense of urgency: beheeropgave;
 sense of urgency opgave m.b.t. watercondities (zie verder toelichting paragraaf 3.3).

¹¹ Kernopgave 4.10 hoogveenregenwaterlenzen is vervallen.

Figuur 5.6.1. Natura 2000 landschap Beekdalen

Het Natura 2000 landschap Beekdalen omvat 21 gebieden van zeer uiteenlopend karakter. Belangrijkste overeenkomst in al deze gebieden is de toestroom van grondwater en/of ...

Namen van gebieden: Aantal: 21
15. Van Oordt's Mersken; 16. Wijnjeterper Schar; 25. Drentsche Aa-gebied; 28. Elperstroomgebied; 45. Springendal & Dal van de Mosbeek; 47. Achter de Voort, Agelerbroek & Voltherbroek; 48. Lemselermaten; 49. Dinkelland; 52. Boddenbroek; 58. Landgoederen Brummen; 60. Stelkampsveld; 63. Bekendelle; 65. Binnenveld; 69. Bruuk; 80. Groot Zandbrink; 129. Ulvenhoutse Bos; 130. Langstraat; 132. Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek; 147. Leudal; 148. Swalmdal en 150. Roerdal.

5.6 Natura 2000 landschap Beekdalen

Inleiding

Het Natura 2000 landschap Beekdalen omvat 21 gebieden¹² van zeer uiteenlopend karakter. Belangrijke overeenkomst in al deze gebieden is de toestroom van grondwater en/of de nadrukkelijke aanwezigheid van beeksystemen. In het bijzonder de aanwezigheid van (lokaal) toestromend grondwater is belangrijk. Slechts in een beperkt aantal gebieden, zoals in Leudal (147), Swalmdal (148) en Roerdal (150) is een beek aanwezig. Figuur 5.6.1. geeft een beeld van de ligging van de gebieden.

Habitattypen en soorten

In het Natura 2000 landschap Beekdalen komen relatief veel habitattypen voor, ongeveer de helft daarvan komt ook in andere landschappen voor. Dit komt door de vele overgangen van droog naar nat.

Naast de habitatype beken en rivieren met waterplanten (*waterranonkels*) (H3260_A) zijn de in het Natura 2000 landschap liggende voorkomens van

de habitattypen heischrale graslanden (*H6230), blauwgraslanden (H6410), overgangs- en trilvenen (*trilvenen*) (H7140_A) en kalkmoerassen (H7230) van groot belang voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. Wat betreft de boshabitattypen in het Natura 2000 landschap Beekdalen zijn van belang zowel voor het eiken-haagbeukenbossen (*hogere zandgronden*) (H9160_A) als vochtige alluviale bossen (*essen-iepenbossen*)(*H91E0_B) en vochtige alluviale bossen (*beekbegeleidende bossen*)(*H91E0_C). Pimpernelblauwtje (H1059), donkerblauw pimpernelblauwtje (H1061) en gaffellibel (H1037) zijn soorten die geheel of nagenoeg geheel aan het Natura 2000 landschap Beekdalen zijn verbonden. Voor alle drie de soorten is als doel op landelijke niveau, een uitbreiding van het aantal geschikte leefgebieden geformuleerd. De beekdalen zijn vooral van belang als broedgebied voor vogels van extensieve (kleinschalige) agrarische landschappen met vochtige graslan-

¹² Het Drentsche Aa-gebied (25) is ook toebedeeld aan het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden.

15. Van Oordt's Mersken; 16. Wijnjeterper Schar; 25. Drentsche Aa-gebied; 28. Elperstroomgebied; 45. Springendal & Dal van de Mosbeek;

den. Het gaat om het paapje (A275) en verder kempfaan (A151), watersnip (A153) en grauwe klauwier (A338). Voor de aangewezen niet-broedvogelsoorten zijn de beekdalen van relatief geringe betekenis.

Kernopgaven

Voor het Natura 2000 landschap zijn acht kernopgaven geformuleerd, opgaven m.b.t. de beeklopen en de beekdalflanken.

De kernopgave 5.01 waterplanten gericht op verbetering van de waterkwaliteit en hydrodynamiek van de beken, o.a. ten behoeve van drijvende waterweegbree (H1831), is overigens alleen toegepast voor gebieden die toegedeeld zijn aan het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden. De kernopgave 5.02 herstel beeklopen, een opgave op landschapsschaal, is toebedeeld aan het Drentsche Aa-gebied (25), Springendal & Dal van de Mosbeek (45), Dinkelland (49), Swalmdal (148) en Roerdal (150). Realisering van deze kernopgave is van betekenis voor de realisering van de kernopgaven 5.03 kalkmoerassen en trilvenen, 5.06 beekdalflanken en 5.07 vochtige alluviale bossen. Voor het Drentsche Aa-gebied (25) en Dinkelland (49) is dit een zware opgave.

De kernopgaven 5.03 kalkmoerassen en trilvenen, 5.05 schraalgraslanden en 5.06 beekdalflanken zijn in het bijzonder van belang voor het bereiken van een meer gunstige staat van instandhouding van de habitattypen heischrale graslanden (*H6230), blauwgraslanden (H6410), overgangsen trilvenen (*trilvenen*) (H7140_A) en kalkmoerassen (H7230). De opgave is vooral om de voorkomen van de habitattypen robuuster te maken en zodanig in het landschap te positioneren dat ze schommelingen in de waterhuishouding kunnen opvangen. Voor de gebieden Elperstroomgebied (28), Lemselermaten (48), Binnenveld (65), Landgoederen Brummen (58), Groot Zandbrink (80) is voor de kernopgaven 5.03 kalkmoerassen en trilvenen en 5.05 schraalgraslanden een sense of urgency met betrekking tot de watercondities geformuleerd.

Tabel 5.6.1 en 5.6.2 geven een compleet overzicht van kernopgaven en toedeling aan gebieden voor het Natura 2000 landschap Beekdalen.

Gebiedsdoelen op hoofdlijnen

Voor een aantal habitattypen die afhankelijk zijn van voedselarme omstandigheden is vaak

een doel voor uitbreiding van oppervlakte en verbetering van kwaliteit geformuleerd. Het gaat om de habitattypen heischrale graslanden (*H6230), blauwgraslanden (H6410), overgangsen trilvenen (*trilvenen*) (H7410_A) en kalkmoerassen (H7230). Deze habitattypen verkeren alle in een zeer ongunstige staat van instandhouding. Daarbij komt dat Nederland voor deze typen relatief belangrijk is.

Voor de beekbegeleidende bossen, eiken-haagbeukenbossen (H9160) en vochtige alluviale bossen (*beekbegeleidende bossen*) (*H91E0_C) is vaak verbetering van kwaliteit aan de orde. Verhoging van oppervlakte is minder vaak gekozen omdat de ontwikkeling van bosgemeenschappen zeer langzaam verloopt.

Stroomdalgraslanden (*H6120) komen voor op de oeverwallen van de grotere beken, zoals Dinkel, Roer en Swalm, in alle gevallen geldt hier oppervlakte-uitbreiding. Het habitatype vochtige heiden (*hogere zandgronden*) (H4010_A) is in beekdalen relatief goed op orde, toch is in de meeste situaties gekozen voor verbetering kwaliteit. Voor de soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn zijn de doelen voor het overgrote deel in termen van behoud omvang kwaliteit

47. Achter de Voort, Agelerbroek & Voltherbroek;
8. Lemselermaten; 49. Dinkelland; 52. Boddendoek;
58. Landgoederen Brummen; 60. Stelkampsveld et cetera.

biotoop/leefgebied voor behoud populatie geformuleerd. De doelen voor donker pimpernelblauwtje (H1061) en pimpernelblauwtje (H1059) zijn in alle gebieden in termen van uitbreiding populatie geformuleerd. Voor de kamsalamander (H1166) is in ongeveer de helft van de gebieden een doel voor uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie geformuleerd.

Alleen het gebied Van Oordt's Mersken (15) is Vogelrichtlijngebied. Voor dit gebied is als doel uitbreiding omvang en/of kwaliteit leefgebied voor paapje (A275) en kempfaan (A151) geformuleerd, ook zijn behoudsdoelen geformuleerd voor grasetzende trekvogels. Voor de soorten grauwe klauwier (A338), paapje (A275) en watersnip (A153) zijn, gezien hun staat van instandhouding op landelijk niveau, tevens complementaire doelen toegevoegd aan Drentsche Aa-gebied (25). Aan het Elperstroomgebied (29) is een doel voor de grauwe klauwier (A338) toegevoegd. Het betreft behoudsdoelstellingen, gebaseerd op de huidige aantallen.

Tabel 5.6.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Beekdalen

Opgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid:		
		Waarom:
<p>Versterken van de functionele samenhang van de Natura 2000 gebieden met hun omgeving ten behoeve van duurzame instandhouding en ter vergroting van de algemene biodiversiteit. Onder andere door herstel natuurlijke waterstromen en –standen, zowel grondwater als oppervlaktewater van goede kwaliteit, en op termijn herstel van overstromingsdynamiek. Binnen de Natura 2000 gebieden herstel van gradiënten en mozaïeken van verschillende onderdelen met name t.b.v. kalkmoerassen, blauwgraslanden en vochtige alluviale bossen.</p>		<p>Samenhang van het netwerk met name vanwege fauna; duurzaam maken ten behoeve van totale biodiversiteit. Versnippering is door de vorm van de gebieden (grote randlengten) groot. Compleetheid van levensgemeenschappen en biodiversiteit.</p>
Kernopgaven per hoofdtype:		
Typering:	Kernopgave:	Waarom:
Hoofdtype: Beeklopen		
5.01 Waterplanten	Verbetering waterkwaliteit en morfodynamiek, inclusief toestroom van grondwater, t.b.v. beken en riviertjes met waterplanten (<i>water-ranonkels</i>) H3260_A ¹³ en soorten als drijvende waterweegbree H1831.	Groot internationaal belang voor drijvende waterweegbree vanwege centrale ligging en groot aandeel van de totale populatie. Nationaal belang enkele bijzondere waterplanten. <i>Alleen toegepast bij Hogere zandgronden niet bij Beekdalen</i>
5.02 Herstel beeklopen	Herstel beeklopen met natuurlijke morfologie, dynamiek en waterkwaliteit, op landschapsschaal, o.a. t.b.v. gaffellibel H1037, beekprik H1096, rivierprik H1099, rivierdonderpad H1163 met name: <i>Drentsche Aa, Swalm, Dinkel en Roer</i> .	Internationaal van belang vanwege het type laaglandbeek in Atlantische regio door centrale ligging en groot aandeel. Nationaal van belang vanwege bedreigde fauna zoals vissen en libellen en kokerjuffers.
Hoofdtype: Beekdalgraslanden en veenvormende vegetaties		
5.03 Kalkmoerassen en trilvenen	Herstel kwaliteit en uitbreiding areaal van kalkmoerassen H7230 en overgangs- en trilvenen (<i>trilvenen</i>) H7140_A, in mozaïek met schraalgraslanden.	Internationaal belang voor overgangs- en trilvenen (trilvenen) in de Atlantische regio vanwege centrale ligging en relatief groot oppervlak. Op nationaal niveau van belang voor veel bijzondere soorten en in potentie voor geel schorpioenmos. Huidig oppervlak van beide habitattypen is klein.
5.04 Leefgebied pimperlblauwtjes	Vergroting en verbetering kwaliteit leefgebied pimperlblauwtje H1059 en donker pimperlblauwtje H1061.	Internationaal belang door centrale ligging en groot aandeel in Atlantische regio. Nationaal belang komt alleen in beekdallandschap voor. Pimperlblauwtje komt in slechts één gebied en het donker pimperlblauwtje komt in slechts twee gebieden voor.

¹³ Staat van instandhouding: rood is ongunstig, oranje is matig ongunstig, groen is gunstig, grijs is onbekend

Tabel 5.6.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Beekdalen (vervolg)

<p>5.05 Schraalgraslanden</p>	<p>Herstel kwaliteit en uitbreiding areaal van heischrale graslanden *H6230 en blauwgraslanden H6410.</p>	<p>Heischrale graslanden prioritair. Internationaal belang voor blauwgrasland binnen Atlantische regio vanwege centrale ligging én groot aandeel. Van nationaal belang voor bedreigde flora en fauna.</p>
<p>5.06 Beekdalflanken</p>	<p>Ontwikkelen van kleinschalige mozaïeken van heischrale graslanden *H6230 en blauwgraslanden H6410 met andere beekdalgraslanden en met vochtige heiden (<i>hogere zandgronden</i>) H4010_A op de beekdalflank t b.v. herpetofauna en insecten.</p>	<p>Heischrale graslanden prioritair. Internationaal belang voor blauwgrasland binnen Atlantische regio vanwege centrale ligging én groot aandeel. Van nationaal belang voor met name bedreigde fauna die afhankelijk is van mozaïeken, zoals het paapje, de grauwe klauwier en veel insecten.</p>
<p>Hoofdtype: Bossen in beekdalen</p>		
<p>5.07 Vochtige alluviale bossen</p>	<p>Herstel kwaliteit en vergroting areaal vochtige alluviale bossen (<i>essen-iepenbossen</i>) *H91E0_B en (<i>beekbegeleidende bossen</i>) *H91E0_C en behoud leefgebied zeggekorfslak H1016.</p>	<p>Vochtige alluviale bossen prioritair. Het subtype beekbegeleidende bossen komt versnipperd voor en is overal bedreigd in de Atlantische regio. Het subtype essen-iepenbossen is internationaal en nationaal uiterst zeldzaam; hakhoutvormen zijn uniek voor ons land en internationaal van groot belang voor zeldzame en bedreigde soorten (o.a. mossen). Het subtype beekbegeleidende bossen is binnen Nederland van groot belang voor zeldzame en bedreigde soorten.</p>
<p>5.08 Eiken-haagbeukenbossen</p>	<p>Vergroting areaal, behoud vegetatiestructuur en herstel kwaliteit en vergroting areaal eiken-haagbeukenbossen (<i>hogere zandgronden</i>) H9160_A.</p>	<p>Internationaal belang binnen Atlantische regio vanwege centrale ligging en groot aandeel. Nationaal belang voor bedreigde planten.</p>

Tabel 5.6.2. Kernopgaven Beekdalen: toedeling aan gebieden

Hoofdtype: Beeklopen	
5.01 Waterplanten	27. Drents-Friese Wold & Leggelderveld (w); 57. Veluwe (w); 135. Kempenland–West (w); 136. Leenderbos; Grootte Heide & De Plateaux (w); 149. Meinweg (w).
5.02 Herstel beeklopen	25. Drentsche Aa-gebied (w); 45. Springendal & Dal van de Mosbeek (w); 49. Dinkelland (w); 148. Swalmdal (w); 150. Roerdal (w).
Hoofdtype: Beekdalgraslanden en veenvormende vegetaties	
5.03 Kalkmoerassen en trilvenen	25. Drentsche Aa-gebied (w); 28. Elperstroomgebied (, w); 45. Springendal & Dal van de Mosbeek (w); 48. Lemselermaten (, w); 52. Boddenbroek (w); 60. Stelkampsveld (w); 65. Binnenveld (, w); 130. Langstraat (w).
5.04 Leefgebied pimpernelblauwtje	132. Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek; 150. Roerdal.
5.05 Schraalgraslanden	16. Wijnjeterper Schar (w); 58. Landgoederen Brummen (, w); 65. Binnenveld (, w); 69. Bruuk (w); 80. Groot Zandbrink (, w); 132. Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek (w).
5.06 Beekdalflanken	15. Van Oordt's Mersken (w); 16. Wijnjeterper Schar (, , w); 25. Drentsche Aa-gebied (, w); 28. Elperstroomgebied (w); 45. Springendal & Dal van de Mosbeek(w); 48. Lemselermaten (w); 49. Dinkelland (w); 60. Stelkampsveld (w).
Hoofdtype: Bossen in beekdalen	
5.07 Vochtige alluviale bossen	21. Lieftingsbroek (w); 25. Drentsche Aa-gebied (w); 45. Springendal & Dal van de Mosbeek (w); 47. Achter de Voort, Agelerbroek & Voltherbroek; 48. Lemselermaten (w); 49. Dinkelland (w); 50. Landgoederen Oldenzaal (w); 60. Stelkampsveld (w); 63. Bekendelle (w); 129. Ulvenhoutse Bos (, w); 131. Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen; 137. Strabrechtse Heide & Beuven (w); 142. Sint Jansberg (w); 147. Leudal (w); 148. Swalmdal (w); 149. Meinweg (w); 150. Roerdal (w).
5.08 Eiken-haagbeukenbossen	47. Achter de Voort, Agelerbroek & Voltherbroek (w); 49. Dinkelland (w); 63. Bekendelle (w); 129. Ulvenhoutse Bos (w).

w wateropgave;

 sense of urgency: beheeropgave;

 sense of urgency opgave m.b.t. watercondities (zie verder toelichting paragraaf 3.3).

Figuur 5.7.1. Natura 2000 landschap Hogere zandgronden

Het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden

omvat 36 gebieden. Vooral gelegen in Drenthe, Overijssel, Noord-Brabant en Limburg.

Namen van gebieden

Aantal: 36

17. Bakkeveense Duinen; 21. Lieftingsbroek; 22. Norgerholt; 25. Drentsche Aa-gebied; 26. Drouwenerzand; 27. Drents-Friese Wold & Leggelder-veld; 29. Havelte-Oost; 30. Dwingelderveld; 31. Mantingerbos; 32. Mantingerzand; 39. Vecht-en Beneden-Reggegebied; 41. Boetelerveld; 42. Sallandse Heuvelrug; 44. Borkeld; 46. Bergvennen & Brecklenkampse Veld; 50. Landgoederen Oldenzaal; 51. Lonnekermeer; 53. Buurserzand & Haaksbergerveen; 57. Veluwe; 59. Teeselinkven; 62. Wil-links Weust; 128. Brabantse Wal; 131. Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen; 133. Kampina & Oisterwijkse Vennen; 134. Regte Heide & Riels Laag; 135. Kempenland-West; 136. Leenderbos, Grootte Heide & De Plateaux; 137. Strabrechtse Heide & Beuven; 138. Weerter-en Budelerbergen & Ringselven; 142. Sint Jansberg; 144. Boschhuizerbergen; 145. Maasduinen; 146. Sarsven en De Banen; 149. Meinweg; 151. Abdij Lillbosch & voormalig Klooster Mariahoop en 155. Brunsummerheide.

5.7 Natura 2000 landschap Hogere zandgronden

Inleiding

Het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden omvat 36 gebieden¹⁴. Vooral gelegen in Drenthe, Overijssel, Noord-Brabant en Limburg. Het grootste Natura 2000 gebied in dit landschap is de Veluwe (57). In internationaal opzicht zijn met name de zandverstuivingen en loofbossen die in dit landschap voorkomen van groot belang. Een groot aantal gebieden van het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden is relatief klein en gelegen in een agrarisch cultuurlandschap. Het meest zuidelijke gebied van de Hogere zandgronden is Brunsummerheide (155). Vanwege de aanwezige habitattypen wordt dit gebied tot de Hogere zandgronden gerekend en niet tot Heuvelland. Het gebied Abdij Lilbosch & voormalig Klooster Mariahoop (151) omvat een aantal gebouwen die zijn aangemeld vanwege de aanwezige zomerbiotopen van de ingekorven vleermuis (H1321). Figuur 5.7.1. geeft een beeld van de ligging van de gebieden.

Habitattypen en soorten

Relatief belangrijke habitattypen in dit landschap zijn stuifzandheiden met struikhei (H2310), binnenlandse kraaiheibegroeiingen (H2320) en zandverstuivingen (H2330), zwak gebufferde vennen (H3130), vochtige heiden (H4010), heischrale graslanden (*H6230) en blauwgraslanden (H6410).

De belangrijkste voorkomens van de soort drijvende waterweegbree (H1831) liggen binnen dit landschap. Het vliegend hert (H1083) komt voor in een aantal gebieden op de Veluwe (57) en Sint Jansberg (142).

De gebieden van de Hogere zandgronden zijn van groot belang voor soorten als kamsalamander (H1166) en beekprik (H1096).

¹⁴ Het Drentsche Aa-gebied (25) is ook toebedeeld aan het Natura 2000 landschap Beekdalen. Het Vecht- en Beneden-Reggegebied (39) is ook toebedeeld aan het Natura 2000 landschap Rivierengebied. Het gebied Buurserzand & Haaksbergerveen (53) is ook toebedeeld aan het Natura 2000 landschap Hoogvenen.

17. Bakkeveense Duinen; 21. Lieftingsbroek; 22. Norgerholt; 25. Drentsche Aa-gebied; 26. Drouwenerzand; 27. Drents-Friese Wold & Leggelderveld;

Voor de broedvogels is het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden vooral van grote betekenis voor soorten van zandige tot (hei)schrone biotopen, al dan niet op de overgang naar open bossen. Het gaat om soorten als korhoen (A107), draaihals (A233), nachtzwaluw (A224), boomleeuwrik (A246), duinpieper (A255), roodborsttapuit (A276), tapuit (A277) en grauwe klauwier (A338). De hogere zandgronden zijn ook voor bosvogels als wespandief (A072) en zwarte specht (A236) van belang. De geoorde fuut (A008) en dodaars (A004) broeden in heidevennen.

Voor de aangewezen niet-broedvogelsoorten is dit landschap van beperkte betekenis, met uitzondering van enkele gebieden die slaap- of pleisterplaatsen herbergen van zwanen, ganzen of kraanvogels (A127)(Dwingelderveld (30), Kampina & Oisterwijkse Vennen (133), Strabrechtse Heide & Beuven (137)).

Kernopgaven

Voor het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden zijn 15 kernopgaven geformuleerd. Kernopgaven voor natte heiden, vennen en

veentjes, voor droge heiden met kleine stuifzanden, voor stuifzandlandschappen en voor droge bossen.

De kernopgaven 6.05 natte heiden en 6.06 schrale graslanden zijn gericht op kwaliteitsverbetering en waar mogelijk oppervlakte-uitbreiding van de volgende habitattypen: vochtige heiden (H4010), pioniervegetaties met snavelbiezen (H7150), heischrale graslanden (*H6230) en blauwgraslanden (H6410). Voor de laatste twee habitattypen is bij de toedeling aan gebieden nadrukkelijk gekeken waar zich de meest kansrijke situaties voordoen (schrale leemhoudende zandgronden).

De kernopgaven 6.08 structuurrijke droge heide, 6.09 intern verbinden en 6.12 stuifzandlandschappen zijn, naast het verbeteren van de staat van instandhouding van de betreffende habitattypen, nadrukkelijk ook gericht op het verbeteren van de kwaliteit van de leefgebieden van een aantal sterk onder druk staande broedvogelsoorten. Voor het habitatype zandverstuivingen (H2330), waar Nederland in internationaal opzicht belangrijk voor is, is naast kwaliteitsverbetering ook oppervlakte-

uitbreiding het doel.

Kernopgave 6.10 korhoen is vooralsnog alleen toegekend aan de Sallandse Heuvelrug (42). De kernopgave 6.07 eiken-haagbeukenbos is alleen toebedeeld aan Landgoederen Oldenzaal (50) en Willinks Weust (62).

De kernopgaven 6.07 eiken-haagbeukenbossen, 6.13 oude eikenbossen, 6.14 beuken-eikenbossen met hulst en 5.07 vochtige alluviale bossen scoren in alle situaties groen (= goed) voor de huidige situatie en groen (= makkelijk) voor de zwaarte van de opgave. Uitzondering hierop zijn de gebieden Lieftingsbroek (21) en Sint Jansberg (142) voor vochtige alluviale bossen (*H91E0). De kernopgave 6.03 zure vennen is toebedeeld aan zes gebieden. Overal is zowel de score voor de huidige situatie als voor de zwaarte van de opgave groen. De inschatting is dat de zwaarte van de opgave voor Maasduinen (145) groter is (gemiddeld).

Realisering van de kernopgave 6.11 jeneverbesstruwelen is afhankelijk van de mate waarin op de bestaande locaties verjonging optreedt. De

29. Havelte-Oost; 30. Dwingelderveld; 31. Mantingerbos;
32. Mantingerzand; 39. Vecht- en Beneden-Reggegebied;
41. Boetelerveld; 42. Sallandse Heuvelrug; et cetera.

kernopgave is aan de meest kansrijke gebieden toebedeeld.

In het landschap hogere zandgronden is voor een beperkt aantal gebieden een beheeropgave geformuleerd. Het betreft kernopgave 6.06 voor schrale graslanden in het gebied Halvelte-Oost (29) én voor de kernopgave 6.10 korhoen voor de Sallandse Heuvelrug (42). Alleen voor het gebied Brabantse Wal (128) is een sense of urgency met betrekking tot de watercondities geformuleerd ten aanzien van de kernopgave 6.01 zeer zwak gebufferde vennen.

Tabel 5.7.1 en 5.7.2 geven een compleet overzicht van kernopgaven en toedeling aan gebieden voor het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden.

Gebiedsdoelen op hoofdlijnen

Gezien de verschillen in oppervlakte van de gebieden is het logisch dat de relatief grootste bijdrage voor bepaalde habitattypen uit de grootste gebieden komt: Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27), Sallandse Heuvelrug (42) en Veluwe (57). Dit laat onverlet dat de belangrijkste bijdrage voor

bepaalde habitattypen of soorten grotendeels uit een van de kleinere gebieden komt. Zo is het zomerbiotoop van de ingekorven vleermuis (H1321) beperkt tot één gebied en is het Lieftingsbroek (21) relatief belangrijk voor beuken-eikenbossen met hulst (H9120).

Voor een aantal habitattypen en soorten geldt dat relatief veel gebieden een bijdrage leveren aan het landelijk doel. Dit hangt mede samen met het relatief kleine oppervlakte waarin sommige habitattypen binnen de gebieden voorkomen. Zo levert driekwart van de gebieden een bijdrage voor de realisering van het landelijk doel voor vochtige heiden. In de meeste situaties is voor het doel behoud van oppervlakte geformuleerd, omdat uitbreiding van het areaal niet mogelijk is. Drijvende waterweegbree (H1831) en kamsalamander (H1166) komen in ongeveer eenderde van de gebieden voor. Drijvende waterweegbree (H1831) met name in het zuiden van het land. Voor jeneverbesstruwelen (H5130) wordt vrijwel overal behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit beoogd.

Bij de Hogere zandgronden zijn de doelen voor broedvogels sterk uiteenlopend. Soorten van

heidevelden die het goed doen en waarvoor behoud leefgebied voor behoud populatie geldt zijn nachtzwaluw (A224), boomleeuwerik (A246) en roodborsttapuit (A276). Bij een tweede groep heidevogels, en wel met name de soorten van meer open en zandige heide (draaihals (A233), duinpieper (A255) en tapuit (A277) en zeer gevarieerde heideterreinen (korhoen (A107)) staan leefgebied en populatie sterk onder druk en is herstel de opgave (zie ook paragraaf 6.3). De op heidevennen broedende dodaars (A004) en geoorde fuut (A008) doen het goed, derhalve zijn doelen in termen van behoud leefgebied voor behoud populatie toegekend. Alleen voor Brabantse Wal (128) is verbetering van leefgebied toegekend. Voor het paapje (A275), een broedvogel van vochtige heiden en bloemrijke graslanden, ligt de situatie anders. Gezien de staat van instandhouding, zijn de doelen hier in termen van uitbreiding oppervlakte en/of verbetering kwaliteit leefgebied geformuleerd.

Voor de niet-broedvogels zijn alleen doelen in termen van behoud geformuleerd.

Tabel 5.7.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Hogere zandgronden

Opgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid:		
		Waarom:
Vergroten van interne samenhang van gebieden door herstel van evenwichtige verdeling van open en gesloten met meer geleidelijke overgangen van zandverstuivingen, heide, vennen, graslanden en bos. Versterken van het ruimtelijk netwerk van bos, heide- of stuifzandgebieden, waarbij tussenliggende gebieden gebruikt kunnen worden als stapstenen, met name voor soorten als reptielen en vlinders. Versterken van overgangen van droge naar natte gebieden, zoals beekdalen en herstel van vennen op landschapsschaal.		Nederland van relatief zeer groot belang voor onder andere zandverstuivingen en stuifzandheiden met struikhei. Functionele en ruimtelijke samenhang van het netwerk nodig met name voor duurzame instandhouding van fauna en herstel algemene biodiversiteit.
Kernopgaven per hoofdtype:		
Typering:	Kernopgave:	Waarom:
Hoofdtype: Nat - Vennen en veentjes		
6.01 Zeer zwakgebufferde vennen	Herstel en duurzaam behoud van grote zeer zwak gebufferde vennen H3110¹⁵ in grote open heidevelden.	Dit type (op zand) van internationaal belang in Atlantische regio, relatief klein totaal Europees oppervlakte, Nederland hiervan groot aandeel. Komt nauwelijks voor in België en Duitsland. Van nationaal belang voor enkele sterk bedreigde planten.
6.02 Zwak gebufferde vennen	Kwaliteitsverbetering (ook latere successiestadia) van zwakgebufferde vennen H3130 mede als habitat voor gevlekte witsnuitlibel H1042 en geoorde fuut A008 .	Internationaal belang voor Atlantische regio, vanwege groot aandeel; grensgebied tussen Atlantische en Continentale soorten. Van nationaal belang voor sterk bedreigde fauna en flora.
6.03 Zure vennen	Kwaliteitsverbetering van zure vennen H3160 .	Van nationaal belang vanwege voorkomen van enkele bedreigde planten, zoals drijvende egelskop.
6.04 Veentjes	Kwaliteitsverbetering van actieve hoogvenen (<i>heideveentjes</i>) *H7110_B in heideterreinen en bossen.	Actieve hoogvenen (heideveentjes) prioritair. Internationaal gaat oppervlakte achteruit, aandeel Nederland relatief klein. Nationaal van belang voor zeldzame en bedreigde flora en fauna.
Hoofdtype: Nat - Natte heiden		
6.05 Natte heiden	Kwaliteitsverbetering en vergroting oppervlakte vochtige heiden H4010 en pioniervegetaties met snavelbiezen H7150 en actieve hoogvenen (<i>heideveentjes</i>) *H7110_B .	Actieve hoogvenen (heideveentjes) prioritair. Internationaal belang voor vochtige heiden vanwege centrale ligging én groot aandeel. Van nationaal belang voor bedreigde soorten, zoals paapje en grauwe klauwier.

¹⁵ Staat van instandhouding: rood is ongunstig, oranje is matig ongunstig, groen is gunstig, grijs is onbekend

Tabel 5.7.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Hogere zandgronden (vervolg)

6.06 Schrale graslanden	Kwaliteitsverbetering en (indien mogelijk) oppervlakte uitbreiding heischrale graslanden *H6230 en blauwgraslanden H6410 in kansrijke situaties (op schrale leemhoudende zandgronden).	Heischrale graslanden prioritair. Internationaal belang voor blauwgraslanden en heischrale graslanden binnen Atlantische regio vanwege centrale ligging én groot aandeel. Van nationaal belang voor bedreigde flora en fauna.
Hoofdtype: Nat – Eiken-haagbeukenbos		
6.07 Eiken-haagbeukenbossen	Verbeteren kwaliteit en voorzover mogelijk uitbreiding areaal eiken-haagbeukenbossen (<i>hogere zandgronden</i>) H9160_A (zie ook 5.08).	Internationaal belang binnen Atlantische regio vanwege centrale ligging en groot aandeel. Nationaal belang voor bedreigde planten.
Hoofdtype: Droog – Droge heiden met kleine stuifzanden en jeneverbesstruwelen		
6.08 Structuurrijke droge heiden	Vergroting areaal stuifzandheiden met struikhei H2310, binnenlandse kraaiheibegroeiingen H2320, droge heiden H4030 en zandverstuivingen H2330 én verbeteren van de kwaliteit door vergroting van de variatie in structuur en ontwikkeling van geleidelijke overgangen met bos, mede t.b.v. vogelsoorten als duinpieper A255, korhoen A107, nachtzwaluw A224, draaihals A233 en tapuit A277.	Internationaal belang voor stuifzandheiden met struikhei en zandverstuivingen door centrale ligging en groot aandeel. Van nationaal belang voor bedreigde flora en fauna.
6.09 Intern verbinden	Verbinden heide- en stuifzandencomplexen met oog op fauna.	Van nationaal belang voor duurzaamheid én compleetheid van heide levensgemeenschap.
6.10 Korhoen	Herstel gevarieerd leefgebied voor de korhoen A107 met rijk gestructureerde heiden, voldoende rust en geschikte foerageergebieden buiten de heidevelden.	Internationaal van belang voor behoud sterk bedreigde laaglandpopulatie korhoen in Atlantische regio.
6.11 Jeneverbesstruwelen	Behoud areaal en kwaliteitsverbetering jeneverbesstruwelen H5130, verjonging stimuleren.	Nationaal van belang én kwaliteitsverbetering van belang voor biodiversiteit.
Hoofdtype: Droog – Stuifzandlandschappen		
6.12 Stuifzandlandschappen	Vergroting areaal gevarieerde zandverstuivingen H2330 met overgangen naar droge heiden en open bossen: Veluwe (57), Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen (131), Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27). Mede als leefgebied van de draaihals A233, tapuit A277, duinpieper A255 en nachtzwaluw A224.	Internationaal belang voor zandverstuivingen door centrale ligging en groot aandeel. Van nationaal belang voor bedreigde flora en fauna.

Tabel 5.7.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Hogere zandgronden (vervolg)

Hoofdtype: Droog – Droge bossen		
6.13 Oude eikenbossen	Behoud areaal oude eikenbossen (H9190, m.n. strubbebossen) en verbeteren kwaliteit, ook als habitat voor vliegend hert H1083.	Internationaal belang binnen Atlantische regio door centrale ligging en groot aandeel. Nationaal van belang voor bedreigde flora.
6.14 Beuken-eikenbossen met hulst	Uitbreiden tot substantiële oppervlakten beuken-eikenbossen met hulst H9120 en verbeteren kwaliteit (o.a. boomsoortensamenstelling en leeftijdsopbouw van bomen).	Internationaal belang voor de sub-Atlantische vorm door centrale ligging en redelijk groot aandeel. Met name oudere vormen van goede kwaliteit zijn zeldzaam en in Nederland in enkele gebieden aanwezig.
6.15 Gebouwen zomerbiotoop	Behoud kwaliteit zomerblijven ingekorven vleermuis H1321.	Van nationaal belang.

Tabel 5.7.2 Kernopgaven Hogere zandgronden: toedeling aan gebieden

Hoofdtype: Nat - Vennen en veentjes	
6.01 Zeer zwak gebufferde vennen	46. Bergvennen & Brecklenkampse Veld (w); 128. Brabantse Wal (w); 133. Kampina & Oisterwijkse Vennen (w); 137. Strabrechtse Heide & Beuven (w); 146. Sarsven en De Banen (w).
6.02 Zwak gebufferde vennen	46. Bergvennen & Brecklenkampse Veld (w); 49. Dinkelland (w); 51. Lonnekermeer (w); 53. Buurserzand & Haaksbergerveen (w); 59. Teeselinkven (w); 133. Kampina & Oisterwijkse Vennen (w); 135. Kempenland–West (w); 136. Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux (w); 138. Weerter- en Budelerbergen & Ringselven (w); 146. Sarsven en De Banen (w).
6.03 Zure vennen	27. Drents-Friese Wold & Leggelderveld (w); 30. Dwingelderveld (w); 39. Vecht en Beneden-Reggegebied (w); 57. Veluwe (w); 133. Kampina & Oisterwijkse Vennen (w); 136. Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux (w); 145. Maasduinen (w); 149. Meinweg (w).
6.04 Veentjes	27. Drents-Friese Wold & Leggelderveld (w); 30. Dwingelderveld (w); 57. Veluwe (w); 149. Meinweg (w); 155. Brunsummerheide (w).
Hoofdtype: Nat - Natte heiden	
6.05 Natte heiden	25. Drentsche Aa-gebied (w); 27. Drents-Friese Wold & Leggelderveld (w); 29. Havelte-Oost (w); 30. Dwingelderveld (w); 32. Mantingerzand (w); 39. Vecht en Beneden-Reggegebied (w); 41. Boetelerveld (w); 42. Sallandse Heuvelrug (w); 43. Wierdense Veld (w); 46. Bergvennen & Brecklenkampse Veld (w); 53. Buurserzand & Haaksbergerveen (w); 133. Kampina & Oisterwijkse Vennen (w); 134. Regte Heide & Riels Laag (w); 137. Strabrechtse Heide & Beuven (w); 145. Maasduinen (w); 149. Meinweg (w); 155. Brunsummerheide (w).
6.06 Schrale graslanden	29. Havelte-Oost (w); 41. Boetelerveld (w); 44. Borkeld (w); 46. Bergvennen & Brecklenkampse Veld (w); 51. Lonnekermeer (w); 62. Willinks Weust (w); 133. Kampina & Oisterwijkse Vennen (w).
Hoofdtype: Nat - Eiken-haagbeukenbossen	
6.07 Eiken-haagbeukenbossen	50. Landgoederen Oldenzaal (w); 62. Willinks Weust (w).

Tabel 5.7.2 Kernopgaven Hogere zandgronden: toedeling aan gebieden (vervolg)

Hoofdtype: Droog - Droge heiden	
6.08 Structuurrijke droge heiden	17. Bakkeveense Duinen; 25. Drentsche Aa-gebied; 26. Drouwenerzand; 27. Drents-Friese Wold & Leggelderveld; 29. Havelte-Oost; 32. Mantingerzand; 39. Vecht en Beneden-Reggegebied; 42. Sallandse Heuvelrug; 44. Borkeld; 53. Buurserzand & Haaksbergerveen; 57. Veluwe; 128. Brabantse Wal; 134. Regte Heide & Riels Laag; 136. Leenderbos, Grootte Heide & De Plateaux; 137. Strabrechtse Heide & Beuven; 138. Weerter- en Budelerbergen & Ringselven; 145. Maasduinen; 149. Meinweg; 155. Brunsummerheide.
6.09 Intern verbinden	57. Veluwe; 128. Brabantse Wal; 135. Kempenland-West; 145. Maasduinen.
6.10 Korhoen	42. Sallandse Heuvelrug .
6.11 Jeneverbesstruwelen	26. Drouwenerzand; 30. Dwingelderveld; 32. Mantingerzand; 39. Vecht en Beneden-Reggegebied; 42. Sallandse Heuvelrug; 44. Borkeld; 62. Willinks Weust; 144. Boschhuizerbergen.
Hoofdtype: Droog - Stuifzandlandschappen	
6.12 Stuifzandlandschappen	27. Drents-Friese Wold & Leggelderveld; 57. Veluwe; 131. Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen.
6.13 Oude eikenbossen	25. Drentsche Aa-gebied; 57. Veluwe; 142. Sint Jansberg.
6.14 Beuken-eikenbossen met hulst	21. Lieftingsbroek; 22. Norgerholt; 31. Mantingerbos.
6.15 Gebouwen zomerbiotoop	151. Abdij Lilbosch en voormalig Klooster Mariahoop.

W wateropgave;

 sense of urgency: beheeropgave;

 sense of urgency opgave m.b.t. watercondities (zie verder toelichting paragraaf 3.3).

Figuur 5.8.1. Natura 2000 landschap Hoogvenen

Het Natura 2000 landschap Hoogveen omvat 12 gebieden. Zeven gebieden daarvan worden gerekend tot de resten van hoogveenlandschap.

Namen van gebieden: **Aantal: 12**

Resten hoogveenlandschap:

23. Fochteloërveen; 24. Witterveld; 33. Bargerveen; 40. Engbertsdijksvennen; 43. Wierdense Veld; 139. Deurnsche Peel & Mariapeel en 140. Groote Peel.

Komvenen in dekzandlandschap:

53. Buurserzand & Haaksbergerveen; 54. Witte Veen; 55. Aamsveen; 61. Korenburgerveen en 64. Wooldse Veen.

5.8 Natura 2000 landschap Hoogvenen

Inleiding

Het Natura 2000 landschap Hoogvenen omvat 12 gebieden¹⁶. Zeven gebieden daarvan worden gerekend tot de resten van hoogveenlandschap. De andere vijf, die als een parelsnoer langs de grens met Duitsland liggen, zijn komvenen in dekzandlandschap. Voor alle hoogvenen geldt dat ze zeer afhankelijk zijn van een goede hydrologische situatie, zowel in de kern van het gebied als in de overgangszones. Het hoogveen in Nederland is lenshoogveen. Dit type is in de laatste eeuwen enorm achteruitgegaan. Nederland is internationaal gezien van groot belang omdat van dit type nog relatief veel restanten in Nederland voorkomen.

Figuur 5.8.1 geeft een overzicht van de ligging van de gebieden.

Habitattypen en soorten

Belangrijke habitattypen die in dit landschap voorkomen zijn: in de kernen van de gebieden actief hoogveen (*hoogveenlandschap*)

(*H7110_A) en herstellende hoogvenen (H7120). In de randzones van de gebieden hoogveenbossen (*H91D0), vochtige heiden (*hogere zandgronden*)(H4010_A) en zure vennen (H3160).

In de randzones van de hoogvenen op de overgangen naar de zandgronden komt de kamsalamander (H1166) voor. Deze randzones zijn verder vooral van belang voor vogelsoorten, zoals grauwe klauwier (A338).

De hoogvenen en de bijbehorende lagg-zones hebben grote betekenis als broedgebied voor vogelsoorten van relatief voedselarme wateren en open vochtige biotopen zoals geoorde fuut (A008), porseleinhoen (A119), watersnip (A153), paapje (A275) en grauwe klauwier (A338).

De hoogvenen zijn voor niet-broedvogels vooral van belang als slaapplekken voor taiga- en toen

¹⁶ Het gebied Buurserzand & Haaksbergerveen (53) is ook toebedeeld aan het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden.

23. Fochteloërveen; 24. Witterveld; 33. Bargerveen; 40. Engbertsdijksvennen; 43. Wierdense Veld; 139. Deurnsche Peel & Mariapeel en 140. Groote Peel;

drarietganzen (beide A039) en als pleisterplaatsen voor kraanvogels (A127).

Kernopgaven

Voor het Natura 2000 landschap Hoogvenen zijn zeven kernopgaven geformuleerd, vier voor de resten van het hoogveenlandschap: de grote venen en drie voor de komvenen in het dekzandlandschap.

De kernopgave 7.04 bovenveengraslanden is specifiek voor het Bargerveen (33). Het betreft de instandhouding van heischrale graslanden op veen.

Aan de meeste grote venen is een combinatie van twee kernopgaven toegekend. Kernopgave 7.02 initiëren hoogveenvorming in combinatie met kernopgave 7.01 uitbreiding actieve kern of in combinatie met kernopgave 7.03 overgangszones grote venen.

Aan de Groote Peel (140) en Wierdense Veld (43) is alleen kernopgave 7.02 initiëren hoogveenvorming toegekend. De kernopgave 7.01 uitbreiding van de actieve kern hoogveen komt slechts

voor bij drie van de zes resten hoogveenlandschap, dit zijn Fochteloërveen (23), Witterveld (24) en Bargerveen (33). De opgave om dit te kunnen realiseren betreft mede de verdere ontwikkeling van de randzones (kernopgave 7.03) van het actieve hoogveen. Aan het gebied Engbertsdijkvenen (40) en Deurnsche Peel & Maria Peel (139) is eveneens kernopgave 7.03 overgangszones grote venen toegekend. Duurzame instandhouding van de hoogvenen is geen eenvoudige opgave. Maatregelen om een meer gunstige waterhuishouding te bereiken zijn nodig.

Voor de kernopgave overgangszones grote venen, 7.03 is bij Fochteloërveen (23) een sense of urgency voor beheer toegekend. Punt van aandacht hier is dat bij vernatting van het gebied geschikt leefgebied hersteld moet worden. Voor het Bargerveen is een sense of urgency (met betrekking tot watercondities) toegekend. Met het voorstel voor herbegrenzing zoals opgenomen in paragraaf 6.3 wordt een deel van de waterproblematiek opgelost. Punt van aandacht voor dit gebied vormen de ontwikkelingen op Duits grondgebied.

Voor twee komhoogvenen is een sense of urgency in relatie met herstel van waterconcenties toegekend. Het betreft het gebied Buuserzand & Haaksbergerveen (53) voor kernopgave 7.05 herstel actief hoogveen en het Korenburgerveen (61) voor de kernopgave 7.07 inbedding in het landschap.

Tabel 5.8.1 en 5.8.2 geven een compleet overzicht van kernopgaven en toedeling aan gebieden voor het Natura 2000 landschap Hoogvenen.

Gebiedsdoelen op hoofdlijnen

Voor het landschap hoogvenen zijn de volgende gebiedsdoelen geformuleerd:

Voor met name de actieve hoogvenen (*hoogveenlandschap*)(*H7110_A) is altijd een uitbreiding van zowel oppervlakte als kwaliteit aangegeven. Voor herstellende hoogvenen (H7120) is voor de gebieden Fochteloërveen (23) en Engbertsdijksvennen (40) uitbreiding van oppervlakte geformuleerd. Bij dit habitatype geldt in alle gebieden verbetering van de kwaliteit. Nederland is belangrijk voor de habitatypes

53. Buurserzand & Haaksbergerveen; 54. Witte Veen; 55. Aamsveen; 61. Korenburgerveen en 64. Wooldse Veen.

blauwgraslanden (H6410) en zure vennen (H3160). De doelen voor deze habitattypen zijn, met uitzondering van het gebied Witte Veen (54), geformuleerd in termen van verbetering kwaliteit. Voor de habitattypen hoogveenbossen (*H91D0), vochtige heiden (H4010) en droge heiden (H4030) is in de meeste situaties gekozen voor een behoudsdoelstelling.

Voor de kamsalamander (H1166) is, voor genoeg alle gebieden waar de soort voorkomt, als doel behoud kwaliteit leefgebied voor behoud populatie geformuleerd.

Bij de meeste broedvogelsoorten waarvoor hoogveengebieden zijn aangemeld geldt als doelstelling behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie (dodaars (A004), geoorde fuut (A008), roodborsttapuit (A276)). Grauwe klauwier (A338) (Bargerveen (33)) en paapje (A275) (Fochteloërveen (23) en Bargerveen (33)) hebben echter gezien de huidige staat van instandhouding uitbreiding omvang en/of verbetering leefgebied voor uitbreiding populatie nodig. Blauwe kiekendief (A082) en velduil (A222) zijn inmiddels zo zeldzaam geworden in de hoogveengebieden

dat zelfs een behoudsdoelstelling mogelijk niet realistisch is. De kraanvogel (A127) heeft zich pas zeer recent gevestigd, voor deze broedvogel zijn vooralsnog geen instandhoudingsdoelen geformuleerd. Voor de niet-broedvogels zijn doelen in termen van behoud geformuleerd.

Tabel 5.8.1: Kernopgaven Natura 2000 landschap Hoogvenen

Opgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid:		
		Waarom:
<p>Voor herstel en kwaliteitsverbetering van de resten hoogveenlandschap is een essentiële randvoorwaarde dat de hydrologie (zowel intern als extern) op orde komt.</p> <p>Vorming van functionerende hoogvenen door kwaliteitsverbetering hoogveenresten en herstel randzones én vergroting van de interne en externe samenhang ten behoeve van fauna.</p> <p>Herstel keten van komvenen langs de Duitse grens.</p>		<p>Samenhang tussen gebieden noodzakelijk voor voortbestaan van aan hoogvenen gebonden soorten.</p> <p>Door ingrepen in het verleden staat duurzame instandhouding onder druk.</p>
Kernopgaven per hoofdtype:		
Typering:	Kernopgave:	Waarom:
Hoofdtype: Resten hoogveenlandschap: de grote venen (incl. meerstallen)		
7.01 Uitbreiding actieve kern	<p>Uitbreiding kernen van actieve hoogvenen (<i>hoogveenlandschap</i>) *H7110_A¹⁷.</p>	<p>Actieve hoogvenen (<i>hoogveenlandschap</i>) prioritair .</p> <p>Voor hoogveenecosystemen is Nederland vanwege het voorkomen van laaglandhoogveen (lenshoogveen) van belang (sub-Atlantisch type). Internationaal belang is groot door enorme achteruitgang van het lenshoogveen (meeste restanten nog in Nederland).</p> <p>Nationaal van belang voor zeldzame en bedreigde soorten.</p>
7.02 Initiëren hoogveen-vorming	<p>Op gang brengen of continueren van hoogveenvorming in herstellende hoogvenen H7120 in kansrijke situaties, met het oog op ontwikkeling van actieve hoogvenen (<i>hoogveenlandschap</i>) *H7110_A (waar nodig uitbreiding oppervlakte H7120).</p> <p>Instandhouding van huidige relicten als bronpopulaties fauna.</p> <p>Herstel van grote veengebieden met voldoende rust onder andere voor de niet-broedvogel kraanvogel A127.</p>	<p>Actieve hoogvenen (<i>hoogveenlandschap</i>) prioritair.</p> <p>Nationaal van belang voor zeldzame en bedreigde soorten.</p> <p>Groter oppervlakte mede nodig t.b.v. behoud én herstel van actieve kernen. Noodzakelijke voorwaarde voor habitatype H7110.</p>
7.03 Overgangszones grote venen	<p>Ontwikkeling van overgangszones van actieve hoogvenen (<i>hoogveenlandschap</i>) *H7110_A incl. laggzones (met o.a. hoogveenbossen *H91D0, zure vennen H3160 en porseleinhoen A119, paapje A275 en watersnip A153).</p>	<p>Actieve hoogvenen (<i>hoogveenlandschap</i>) en hoogveenbossen prioritair.</p> <p>Potentieel van belang in Atlantische regio voor sterk bedreigde soorten.</p> <p>Ontwikkeling overgangszones van nationaal belang voor biodiversiteit, o.a. porseleinhoen, en compleetheid levensgemeenschap.</p>
7.04 Bovenveengras-landen	<p>Behoud en waar mogelijk herstel van heischrale graslanden *H6230, ook van belang voor paapje A275 en grauwe klauwier A338.</p>	<p>Heischrale graslanden prioritair.</p> <p>Van nationaal belang, heischraal grasland op veen komt alleen voor in Bargerveen.</p>

¹⁷ Staat van instandhouding: rood is ongunstig, oranje is matig ongunstig, groen is gunstig, grijs is onbekend

Tabel 5.8.1: Kernopgaven Natura 2000 landschap Hoogvenen (vervolg)

Hoofdtype: Komvenen in dekzandlandschap		
7.05 Herstel actief hoogveen	Verbetering kwaliteit herstellende hoogvenen H7120 met het oog op ontwikkeling van actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) *H7110_A.	Actieve hoogvenen prioritair. Internationaal belang is groot vanwege enorme achteruitgang oppervlakte. Komvenen komen verder alleen voor in Duitsland en Denemarken. Nationaal van belang voor zeldzame en bedreigde soorten. Grensoverschrijdende opgave.
7.06 Randzone van het veen	Herstel van randzones van herstellende hoogvenen H7120 met o.a. hoogveenbossen *H91D0, zure vennen H3160, galigaanmoerassen *H7210.	Hoogveenbossen en galigaanmoerassen prioritair. Potentieel van belang in Atlantische regio voor sterk bedreigde soorten. Ontwikkeling overgangszones van nationaal belang voor biodiversiteit en compleetheid levensgemeenschap.
7.07 Inbedding in landschap	Herstel overgangen naar beekdalen en hogere zandgronden. Aansluiting bij vochtige heiden H4010, heischrale graslanden *H6230, hoogveenbossen *H91D0, galigaanmoerassen *H7210, blauwgraslanden H6410.	Hoogveenbossen, galigaanmoerassen en heischrale graslanden prioritair. Nationaal belang: compleetheid van levensgemeenschappen en biodiversiteit.

Tabel 5.8.2. Kernopgaven Hoogvenen: toedeling aan gebieden

Hoofdtype: Resten hoogveenlandschap: de grote venen (incl. meerstallen)	
7.01 Uitbreiding actieve kern	23. Fochteloërveen (w); 24. Witterveld (w); 33. Bargerveen (w).
7.02 Initiëren hoogveenvorming	23. Fochteloërveen (w); 33. Bargerveen (w); 40. Engbertsdijksvenen (w); 43. Wierdense Veld; 139. Deurnsche Peel & Mariapeel (w); 140. Grote Peel (w).
7.03 Overgangszones grote venen	23. Fochteloërveen (w); 24. Witterveld (w); 33. Bargerveen (w); 40. Engbertsdijksvenen (w); 139. Deurnsche Peel & Mariapeel (w).
7.04 Bovenveengraslanden	33. Bargerveen.
Hoofdtype: Komvenen in dekzandlandschap	
7.05 Herstel actief hoogveen	53. Buurserzand & Haaksbergerveen (w); 54. Witte Veen (w); 55. Aamsveen (w); 61. Korenburgerveen (w); 64. Wooldse Veen (w).
7.06 Randzone van het veen	53. Buurserzand & Haaksbergerveen (w); 54. Witte Veen (w); 61. Korenburgerveen (w); 64. Wooldse Veen (w).
7.07 Inbedding in het landschap	55. Aamsveen (w); 61. Korenburgerveen (w).

w wateropgave;

tree sense of urgency: beheeropgave;

tree sense of urgency opgave m.b.t. watercondities (zie verder toelichting paragraaf 3.3).

Figuur 5.9.1. Natura 2000 landschap Heuvelland

Het Natura 2000 landschap Heuvelland bestaat uit acht Natura 2000 gebieden. In dit landschap zijn geen gebieden aangewezen voor vogels.

Namen van gebieden:

153. Bunder- en Elsloërbos; 154. Geleenbeekdal; 156. Bemelerberg & Schiepersberg; 157. Geuldal; 158. Kunderberg; 159. Sint Pietersberg & Jekerdal; 160. Savelsbos en 161. Noorbeemden & Hoogbos.

Aantal: 8

5.9 Natura 2000 landschap Heuvelland

Inleiding

Het Natura 2000 landschap Heuvelland bestaat uit acht Natura 2000 gebieden. Gebieden als Bemelerberg & Schiepersberg (156), Kunderberg (158) en Sint Pietersberg & Jekerdal (159) zijn vooral van betekenis vanwege het voorkomen van mozaïeken van bijzondere graslanden. Noorbeemden & Hoogbos, Bunder- en Elsloërbos (153) en Geleenbeekdal (154) zijn van groot belang vanwege de aan grondwater gebonden habitattypen. Het Geuldal (157), het grootste van de Natura 2000 gebieden in Heuvelland omvat nagenoeg het hele scala aan habitattypen en soorten. De gebieden Geuldal (157), Noorbeemden & Hoogbos (161) en Sint Pietersberg & Jekerdal (159) zijn grensoverschrijdende gebieden met België. Figuur 5.9.1. geeft een beeld van de ligging van de gebieden.

Habitattypen en soorten

In het Natura 2000 landschap Heuvelland komt een groot aantal habitattypen voor die in hun voorkomen tot dit landschap beperkt zijn. Het

betreft: pionierbegroeiingen op rotsbodem (*H6110), zinkweiden (*H6130), kalkgraslanden (*H6210), kalktufbronnen (*H7220), veldbies-beukenbossen (H9110) en de eiken-haagbeukenbossen (*heuvelland*) (H9160_B). Verder is het landschap van groot belang voor habitattypen als heischrale graslanden (*H6230), ruigten en zomen (*droge bosranden*) (H6430_C) en vochtige alluviale bossen (*beekbegeleidende bossen*) (*H91E0_C).

Wat betreft soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn komen de soorten geelbuikvuurpad (H1193) en spaanse vlag (*H1078) alleen voor in dit Natura 2000 landschap. Heuvelland is van grote betekenis vanwege de overwinteringsgebieden voor vlermuizen. Landelijk gezien zijn de belangrijkste overwinteringsgebieden van vale en ingekorven vleermuis (H1324 en H1321) binnen Heuvelland gelegen. Belangrijke voorkomens van de zeggekorfslak (H1016) komen binnen dit landschap voor.

In het Natura 2000 landschap Heuvelland zijn geen gebieden aangewezen voor vogels.

153. Bunder- en Elsloërbos; 154. Geleenbeekdal;

156. Bemelerberg & Schiepersberg; 157. Geuldal;

158. Kunderberg; 159. Sint Pietersberg & Jekerdal;

Kernopgaven

Voor het Natura 2000 landschap Heuvelland zijn in totaal twaalf kernopgaven geformuleerd. De kernopgaven zijn gegroepeerd naar hellingen, plateau, beekdalen en groeves.

De kernopgave 8.01 mozaïek bijzonder graslanden beoogt het behouden en uitbreiden van het mozaïek van pionierbegroeiingen op rotsbodem (*H6110), kalkgraslanden (*H6210) en heischrale graslanden (*H6230). Het betreft drie prioritaire habitattypen. De habitattypen op zich zijn relatief belangrijk, de karakteristieke landschappelijke setting in Heuvelland maakt ze nog meer bijzonder. De kernopgave is toebedeeld aan vijf gebieden. Op landschapniveau is de opgave gelegen in het uitbreiding van de huidige oppervlakte waarbij gestreefd wordt naar herstel van grote vegetatiecomplexen, mede met het oog op herstel van de kwaliteit ten aanzien van kenmerkende fauna. Mogelijkheden daartoe bestaan aan de noordrand van het plateau van Ubachsberg (omgeving Kunderberg), in het dal van de Sinselbeek (tussen Wittem en Nijswiller), in het Gerendal, het Gulpdal, de omgeving van Fromberg (met de

Wrakelberg), de St. Pietersberg, de Bemelerberg & Schiepersberg en op de Gulpenerberg. Mede met het oog hierop wordt de begrenzing van het Geuldal (157) uitgebreid ten zuiden van Gulpen en wordt de begrenzing van het Savelsbos (160) aangepast.

De kernopgaven gericht op de bossen hebben vooral betrekking op herstel van een gevarieerde vegetatiestructuur, het verzachten van de bosranden en waar nodig streven naar een meer natuurlijke soortensamenstelling. Dit is mede van belang voor de spaanse vlag (*H1078).

De kernopgaven 8.02 en 8.11 zijn er op gericht om voor de geelbuikvuurpad (H1193) naar uitbreiding van het aantal levensvatbare populaties te komen, zodat de soort voor Nederland duurzaam kan worden behouden. Gestreefd wordt naar een duurzaam netwerk aan leefgebieden op landschapsschaal, waarbinnen levensvatbare populaties zich kunnen ontwikkelen. De opgave is het op korte termijn ontwikkelen van een vijftal populaties geelbuikvuurpad (H1193) op de volgende (meest kansrijke) locaties: 't Rooth en

Julianagroeven, Groeve Blom (nu geen geelbuikvuurpad), Groeve Curfs (nu geen geelbuikvuurpad), Meertensgroeven (nu geen geelbuikvuurpad) en Bemelerberg.

Voor het hoofdtype beekdalen – graslanden en brongebieden zijn vijf kernopgaven geformuleerd. De kernopgave 8.07 zinkgraslanden (van toepassing in het Geuldal (157) heeft een sense of urgency met betrekking tot de watercondities. De kernopgave 8.06 kalkmoerassen, toebedeeld aan het Geleenbeekdal (154) en het Geuldal (157), heeft ook een sense of urgency m.b.t. de watercondities. Het Geuldal (157) heeft verder een sense of urgency voor m.b.t. de kernopgave 8.07 zinkgraslanden. Voor de kernopgave 8.08 beekdalbossen hebben het Bunder- en Elsloërbos (153) en het Geleenbeekdal (154) een sense of urgency.

Tabel 5.9.1 en 5.9.2 geven een compleet overzicht van kernopgaven en toedeling aan gebieden voor het Natura 2000 landschap Heuvelland.

160. Savelsbos en 161. Noorbeemden & Hoogbos.

Gebiedsdoelen op hoofdlijnen

Voor het Natura 2000 landschap Heuvelland zijn alleen maar gebiedsdoelen voor habitattypen en soorten van de Habitatrichtlijn geformuleerd. De gebieden zijn niet aangewezen als Vogelrichtlijn-gebieden en er zijn geen complementaire doelen met betrekking tot vogels geformuleerd.

Habitattypen

Voor het Natura 2000 landschap Heuvelland zijn 13 habitattypen van toepassing. Voor de habitattypen heischrale graslanden (*H6230), beken en rivieren met waterplanten (H3260), kalkmoerassen (H7230), pionierbegroeiingen op rotsbodemp (*H6110) en ruigten en zomen, (*droge bosranden*) (H6430_C) is voor alle gebieden een uitbreiding van de oppervlakte toebedeeld.

Voor de habitattypen pionierbegroeiingen op rotsbodemp (*H6110), ruigten en zomen, droge bosranden (H6430_C) is bovendien voor alle gebieden verbetering van de kwaliteit van toepassing. Voor de habitattypen veldbies-beukenbossen (H9110), en zinkweiden (*H6130) zijn alleen voor het Natura 2000 gebied Geuldal (157) gebiedsdoelen geformuleerd. Voor beide zijn de

doelen op uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit gesteld.

Voor het habitatype eiken-haagbeukenbossen (*heuvelland*) (H9160_B) is voor de meeste gebieden behoud van oppervlakte en behoud van kwaliteit van toepassing. Voor vier gebieden (Bunder- en Elsoërbos (153), Geleenbeekdal (154), Geuldal (157) en Savelsbos (160)) geldt behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit. Voor het gebied Noorbeemden & Hoogbos (161) geldt zowel uitbreiding oppervlakte als verbetering kwaliteit. Voor vochtige alluviale bossen, (*beekbegeleidende bossen*)(*H91E0_C) en glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*glanshaver*)(H6510_A) geldt in alle gebieden waar dit type is aangemeld, verbetering van de kwaliteit. Voor het habitatype kalkgraslanden (*H6210) geldt voor alle gebieden, met uitzondering van Savelsbos (160), zowel uitbreiding oppervlakte als verbetering kwaliteit.

Soorten

Bij dit Natura 2000 landschap is relatief vaak voor de soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn een herstelopgave geformuleerd. Uitbreiding van het leefgebied is geformuleerd voor de soorten:

rivierdonderpad (H1163), beekprik (H1096), gaffellibel (H1037), geelbuikvuurpad (H1193). De drie eerstgenoemde soorten komen momenteel overigens slechts in één gebied voor.

Zowel de rivierdonderpad (H1163) en de beekprik (H1096) komen alleen voor in het Geuldal (157). Ten opzichte van de aanmelding wordt de begrenzing van het Geuldal uitgebreid opdat het leefgebied van deze vissoorten meer duurzaam in stand kan worden gehouden.

De gaffellibel (H1037) komt momenteel alleen voor in het Geleenbeekdal (154). Voor deze soort zijn ontwikkeldoelen (complementaire doelen) geformuleerd voor de gebieden St. Pietersberg & Jekerdal (159) en voor het Geuldal (157).

Voor de geelbuikvuurpad (H1193) is het streven er op gericht om een netwerk van leefgebieden te ontwikkelen, op korte termijn op vijf populaties in de gebieden Bemelerber & Schiepersberg (156), Geuldal (157) en Savelsbos (160).

Voor Heuvelland zijn aangemeld de overwinteringsplaatsen van de meervleermuis (H1318), ingekorven vleermuis (H1321) en de vale vleermuis (H1324). In de gebieden Bemelerberg & Schie-

... geldt alleen voor de instandhouding van de overwinterende vleermuizen.

persberg (156), Geuldal (157), St. Pietersberg & Jekerdal (159), Savelsbos (160) doet zich de bijzondere situatie voor doordat substantiële delen van ondergrondse mergelgroeven van groot belang zijn voor overwinterende vleermuizen. Deze groeven zijn, ten opzichte van de aanmelding in 2003, toegevoegd aan de begrenzing van de gebieden. Het beschermingsregime geldt alleen voor de instandhouding van de ondergrondse groeve ten behoeve van de overwinterende vleermuizen. Het terrein boven de groeven, dat alleen als ondergrondse groeven op de kaarten is aangeduid, blijft buiten de aanwijzing van de gebieden. Voor de meervleermuis (H1318), ingekorven vleermuis (H1321) en vale vleermuis (H1324) geldt zowel behoud oppervlakte als behoud kwaliteit leefgebied voor behoud populatie. Voor het Geuldal is voor de vale vleermuis (H1324) uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie geformuleerd.

Voor de prioritaire soort spaanse vlag (*H1078) zijn behoudsdoelen geformuleerd. Voor het vliegend hert (H1083) geldt alleen voor het Savelsbos (160) uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit

leefgebied voor uitbreiding populatie toegekend. Voor de zeggekorfslak (H1016) en de nauwe korfslak (H1014) is de opgave behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie. Voor beide soorten zijn alleen gebiedsdoelen geformuleerd voor het Geleenbeekdal (154).

Tabel 5.9.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Heuvelland

Opgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid:		
		Waarom:
<p>Herstel van volledige gradiënten met kleinschalige afwisseling van nat naar droog en van kalkrijk naar kalkarm.</p> <p>Versterken samenhang van het netwerk, van grotere gradiëntrijke complexen met tussenliggende stapstenen, met name ten behoeve van fauna.</p> <p>Herstel van samenhang van bron via beek naar rivier.</p>		<p>In vergelijking met andere kalksteengebieden in Europa is karakteristiek voor ons Heuvelland: de bijzondere (kleinschalige) landschappelijke setting met een gradiënt over korte afstand van kalkgronden die worden overdekt door terrasgrinden.</p> <p>Met name van belang voor duurzaam behoud flora en fauna van schraallanden.</p>
Kernopgaven per hoofdtype:		
Typering:	Kernopgave:	Waarom:
Hoofdtype: Hellingen - Droge hellingen met kleinschalig mozaïek van schrale graslanden en droogdalen		
8.01 Mozaïek bijzondere graslanden	Behouden en uitbreiden mozaïek van pionierbegroeiingen op rotsbodem *H6110 ¹⁸ , kalkgraslanden *H6210, heischrale graslanden *H6230.	Pionierbegroeiingen op rotsbodem, kalkgraslanden en heischrale graslanden prioritair. In de graslanden meer soorten per vierkante meter dan elders. Binnen Europa van groot internationaal belang vanwege de bijzondere (kleinschalige) landschappelijke setting met gradiënt van kalkgronden die worden overdekt door terrasgrinden. Rotsranden en kalkgraslanden uniek binnen Nederland.
8.02 Geelbuikvuurpad	Vergroting van het leefgebied en uitbreiding van aantal en omvang van levensvatbare populaties van de geelbuikvuurpad H1193.	Vooral nationaal van belang. Voorkomen beperkt tot Heuvelland.
Hoofdtype: Hellingen - Hellingbossen, struwelen en zomen		
8.03 Hellingbossen en zomen	Behoud van bestaand hellingbos en herstel gevarieerde vegetatiestructuur van eiken-haagbeukenbossen (<i>heuvelland</i>) H9160_B, verzachten bosrand, ruigten en zomen (<i>droge bosranden</i>) H6430_C en waar relevant vergroten leefgebied vliegend hert H1083 en/of spaanse vlag *H1078.	Binnen Europa van groot internationaal belang vanwege de bijzondere (kleinschalige) landschappelijke setting met gradiënt van kalkgronden die worden overdekt door terrasgrinden. Hoge diversiteit aan levensgemeenschappen. Spaanse vlag prioritair. Groot nationaal belang (Zuid-Limburgse hellingbossen bijzonder soortenrijk met veel voor ons land unieke en zeldzame planten).
Hoofdtype: Plateau - Plateaubossen		
8.04 Structuurrijke plateaubossen	Herstel gevarieerde vegetatiestructuur van veldbies-beukenbossen H9110 en beuken-eikenbossen met hulst H9120 (afwisseling open en dicht), verzachten bosrand en herstel natuurlijke boomsamenstelling.	Nationaal van belang voor enkele bosplanten. Komt in Nederland slechts op één locatie voor.

¹⁸ Staat van instandhouding: rood is ongunstig, oranje is matig ongunstig, groen is gunstig, grijs is onbekend

Tabel 5.9.1. Kernopgaven Natura 2000 landschap Heuvelland (vervolg)

Hoofdtype: Beekdalen - Beeklopen		
8.05 Vissen en waterplanten	Herstel waterkwaliteit en morfodynamiek voor vissen (rivieronderpad H1163 en beekprik H1096) en beken en rivieren met waterplanten (<i>waterranonkels</i>) H3260_A ; het gaat daarbij om voldoende variatie in samenstelling en structuur bedding met luwe plekken.	Nationaal van belang voor beekvissen. Potenties voor andere fauna.
Hoofdtype: Beekdalen - Graslanden en brongebieden		
8.06 Kalkmoerassen	Behoud en uitbreiding moerassige brongebieden (met kalkmoerassen H7230) door herstel hydrologie; betreft zowel de grondwaterstromen als het niveau en morfodynamiek van de beeklopen.	Betreft internationaal één bedreigd type. Van nationaal belang voor hoge biodiversiteit.
8.07 Zinkgraslanden	Herstel zinkweiden *H6130 door gerichte beheermaatregelen (verzuring en terugdringen vermessing).	Zinkweiden prioritair. In internationaal verband zeldzaam habitattype. In Nederland, slechts op één locatie, enkele specifieke, bedreigde soorten (o.a. zinkviooltje).
8.08 Beekdalbossen	Behoud en uitbreiding vochtige alluviale bossen (<i>beekbegeleidende bossen</i>) *H91E0_C en kalktufbronnen *H7220 door herstel hydrologie; betreft zowel de grondwaterstromen als het niveau en morfodynamiek van de beeklopen.	Vochtige alluviale bossen (beekbegeleidende bossen) en kalktufbronnen prioritair. Het subtype beekbegeleidende bossen komt versnipperd voor waardoor de kwaliteit bedreigd is. Zowel landelijk als in Europees verband onder druk staand. Beide typen binnen Nederland van groot belang voor zeldzame en bedreigde soorten. Enige kalktufbronnen binnen Nederland.
8.09 Zeggekorfslak	Vergroting van aantal en omvang van levensvatbare populaties van de zeggekorfslak H1016 .	Zeer zeldzame soort, landelijk minder dan 10 vindplaatsen.
Hoofdtype: Groeves - Open groeves		
8.10 Mozaïek groeves	Ontwikkelen van mozaïek van pionierbegroeiingen op rotsbodem *H6110 en kalkgraslanden *H6210 .	Pionierbegroeiingen op rotsbodem en kalkgraslanden prioritair. Rotsranden en kalkgraslanden uniek binnen Nederland.
8.11 Geelbuikvuurpad	Behoud van geschikt leefgebied ten behoeve van aantal en omvang van levensvatbare populaties van de geelbuikvuurpad H1193 .	Voorals nationaal van belang. Voorkomen beperkt tot Heuvelland.
Hoofdtype: Groeves - Onderaardse groeves met overwinterende vleermuizen		
8.12 Winterbiotoop vleermuizen	Herstel kwaliteit winterbiotoop meervleermuis H1318 , ingekorven vleermuis H1321 en vale vleermuis H1324 .	Groot internationaal belang meervleermuis. Landelijk gezien zijn belangrijkste overwinteringsgebieden van vale en ingekorven vleermuis binnen Heuvelland gelegen.

Tabel 5.9.2. Kernopgaven Heuvelland: toedeling aan gebieden

Hoofdtype: Hellingen - Droge hellingen met kleinschalig mozaïek van schrale graslanden en droogdalen	
8.01 Mozaïek bijzondere graslanden	156. Bemelerberg & Schiepersberg; 157. Geuldal; 158. Kunderberg; 159. Sint Pietersberg & Jekerdal; 160. Savelsbos.
8.02 Geelbuikvuurpad	457. Geuldal (w); 160. Savelsbos (w).
Hoofdtype: Hellingen - Hellingbossen, struwelen en zomen	
8.03 Hellingbossen en zomen	153. Bunder- en Elsloërbos; 157. Geuldal; 160. Savelsbos; 161. Noorbeemden & Hoogbos.
Hoofdtype: Plateau - Plateaubossen	
8.04 Structuurrijke plateaubossen	154. Geleenbeekdal; 157. Geuldal.
Hoofdtype: Beekdalen - Beeklopen	
8.05 Vissen en waterplanten	154. Geleenbeekdal (w); 157. Geuldal (w); 159. Sint Pietersberg & Jekerdal (w).
Hoofdtype: Beekdalen - Graslanden en brongebieden	
8.06 Kalkmoerassen	154. Geleenbeekdal (w); 157. Geuldal (w, w).
8.07 Zinkgraslanden	157. Geuldal (w, w).
8.08 Beekdalbossen	153. Bunder- en Elsloërbos (w, w); 154. Geleenbeekdal (w, w); 161. Noorbeemden & Hoogbos (w).
8.09 Zeggekorfslak	154. Geleenbeekdal (w).
Hoofdtype: Groeves - Open groeves	
8.10 Mozaïek groeves	156. Bemelerberg & Schiepersberg; 159. Sint Pietersberg & Jekerdal.
8.11 Geelbuikvuurpad	156. Bemelerberg & Schiepersberg (w).
Hoofdtype: Groeves - Onderaardse groeves met overwinterende vleermuizen	
8.12 Winterbiotoop vleermuizen	156. Bemelerberg & Schiepersberg; 157. Geuldal; 159. Sint Pietersberg & Jekerdal; 160. Savelsbos.

w wateropgave;

tree icon sense of urgency: beheeropgave;

tree icon sense of urgency opgave m.b.t. watercondities (zie verder toelichting paragraaf 3.3).

... op het niveau van de Natura 2000 beheersplannen, die immers instandhoudingsdoelen in omvang, ruimte en tijd nader uitwerken, zijn nog tal van keuzes te maken.

Gemaakte en nog te maken keuzes

Keuzes op landelijk niveau
Keuzes op gebiedsniveau
Begrenzingswijzigingen

In dit hoofdstuk staan de belangrijkste gemaakte en te maken keuzes op landelijk niveau en op gebiedsniveau.

van Nederland redelijkerwijs niet verwacht kan worden dat een bepaalde soort of habitatype (op die plaats) op de langere termijn in een gunstige staat van instandhouding gebracht kan worden. De Natura 2000 doelen zijn zoveel als mogelijk geformuleerd binnen de kaders van bestaand EHS beleid en bestaand beleid met betrekking tot mest en waterhuishouding. Voor een aantal habitatypen en soorten zijn gezien de sense of urgency op de korte én langere termijn aanvullende maatregelen nodig.

Hieronder wordt aangegeven welke keuzes gemaakt zijn en welke keuzes nog open staan. Het hier gepresenteerde laat onverlet dat op het niveau van de Natura 2000 beheersplannen, die immers die instandhoudingsdoelen in omvang, ruimte en tijd nader uitwerken nog tal van keuzes te maken zijn.

Hoofdstuk 6

6.1 Inleiding

De doelen zijn geformuleerd in termen van behoud en/of verbetering: bijvoorbeeld behoud oppervlakte en kwaliteit van een habitatype, uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied van een soort of uitbreiding verspreiding van een soort. Niet alleen verbetering, maar ook behoud kan een aanzienlijke inspanning vergen. Eén van de hoofdlijnen van de Natura 2000 contourennotitie zegt dat in beginsel de bestaande kwaliteit en omvang in Nederland en in concrete gebieden te handhaven zijn en waar nodig in een gunstige staat van instandhouding te brengen zijn. Daarbij komt dat een hogere inzet wordt nagestreefd voor soorten en habitatypen en soorten waar Nederland relatief belangrijk voor is en/of voor habitatypen en soorten die sterk onder druk staan. Daar staat tegenover dat een minder hoge inzet wordt nagestreefd als

6.2 Keuzes op landelijk niveau

Inleiding

Bij de formulering van de Natura 2000 doelen

Ook ten aanzien van habitattypen en soorten waar Nederland relatief belangrijk voor is en/of sterk onder druk staan zijn keuzes gemaakt.

op landelijk niveau zijn binnen de gehanteerde kaders en op basis van de aanpak zoals geformuleerd in paragraaf 3.1. tal van keuzes gemaakt. Ook ten aanzien van habitattypen en soorten waar Nederland relatief belangrijk voor is en/of sterk onder druk staan zijn keuzes gemaakt.

Gemaakte en nog te maken keuzes

Op landelijk niveau zijn de volgende keuzes te maken:

Lager niveau dan gunstige staat van instandhouding:

Actieve hoogvenen:

Voor hoogvenen wordt niet het hoogste ambitieniveau, te weten uitgestrekte hoogveencomplexen, nagestreefd. Met de huidige gebieden, gezien het internationale belang vanwege het voorkomen van lensvenen, zal Nederland, overeenkomstig het nationale beleid, de uiterste inspanningen leveren om de redelijkerwijs te bereiken kwaliteit te behalen. Waar nodig voor de duurzame instandhouding van het hoogveen wordt de begrenzing van de gebieden aangepast.

Slijkgrasvelden:

De slijkgrasvelden zijn overwoekerd door een exoot (Engels slijkgras). Het inheemse klein slijkgras is vrijwel geheel verdwenen én is kansloos tegen de concurrentiekracht van de exoot. Als landelijk doel wordt, gezien het belang voor de instandhouding van andere habitattypen, voorgesteld behoud oppervlakte en behoud kwaliteit.

Welke aantallen, welke oppervlaktes?

Verzoeting versus verzouting:

Voor Krammer-Volkerak (114) en Zoommeer (120) worden de doelen afhankelijk gesteld van de uitkomsten van de inrichtingsvariant zoet of zout. Zou dit consequenties voor de landelijke doelen hebben dan worden deze daarop aangepast. Voor het gebied Haringvliet (109) zijn doelen passend bij de afspraken met betrekking tot de 'kier' gemaakt. Dit betekent dat vooralsnog geen verdergaande zoet-zoutmaatregelen voor Haringvliet (109) en hiermee in relatie staande systemen als Hollands Diep (111), Biesbosch (112) en Oude Maas (108) voorzien worden. Bij de evaluatie in 2015 kan nader bezien worden hoe de waarden in de gebieden zich hebben ontwikkeld.

Voor de kuifeend (A061), belangrijkste concentratie in het Hollands Diep (111), geldt dat de aantallen als gevolg van verzoeting van een aantal afgesloten zeearmen (verhoogd aanbod aan driehoeksmosselen) sterk zijn toegenomen. Rekening houdend met bestaand beleid voor het Haringvliet (109) is gekozen voor lagere aantallen.

Korhoen:

De korhoen (A107) komt momenteel slechts in één gebied voor: de Sallandse Heuvelrug (42). Wil de soort duurzaam voor Nederland behouden blijven dan kan niet alleen volstaan worden met verbetering van het leefgebied op de Sallandse Heuvelrug (42) (meer fijnmazige structuur in heidevelden, meer rust, meer adequaat voedselaanbod). Voor het duurzaam behoud zijn meerdere metapopulaties nodig. Gezien het beperkte belang van Nederland voor de soort en de kansrijkheid van noodzakelijke inspanningen wordt vooralsnog alleen een doel voor de instandhouding van deze soort voor de Sallandse Heuvelrug (42) geformuleerd. Verzoeken om herintroductie in andere gebieden

Wat nog belangrijker is dat Nederland zijn belangrijke Europese rol wat betreft zandverstuivingen blijft waarmaken.

zullen in dit licht beoordeeld worden, het spreekt voor zich dat aan de wijze van herintroductie strikte voorwaarden wat betreft te gebruiken genetisch materiaal zijn te stellen.

Fint:

Voor de fint (H1103) en de trekvisser meer in het algemeen heeft Nederland een belangrijke betekenis als toegangspoort voor de stroomgebieden van Rijn, Maas, Schelde en Eems. De ontwikkeling van de populaties is in belangrijke mate afhankelijk van de ontwikkelingen in België en Duitsland. Het Nederlandse zoetwatergetijden-gebied heeft tevens een betekenis als paai- en opgroeigebied voor de fint (H1103). Afhankelijk van de ontwikkelingen in de internationale populatie en de effecten van de 'kier' in het Haringvliet (109), zal de betekenis hiervan toenemen. Uiterlijk in 2015 zal worden gezien of voldoende vooruitgang voor de soort is geboekt.

Extra inspanning

Voor een aantal habitattypen en soorten is overeenkomstig bestaand beleid extra inspanning nodig in het kader van beheer. Het betreft

1. Heide en zandverstuivingen, 2. Broedvogels van open begroeiingen duinen, 3. Moerassen en moerasvogels en 4. Plas-dras situaties.

Heide en zandverstuivingen:

Met broedvogelsoorten als draaihals (A233), tapuit (A277) en duinpieper (A255) gaat het niet goed. De soorten zijn de laatste jaren sterk achteruitgegaan. In belangrijke mate wordt dit veroorzaakt door vergrassing van het leefgebied. Een combinatie van hoge stikstofdeposities en intensiteit van het beheer. Mogelijk dat natte winters ook een bijdrage hebben geleverd aan de vergrassing. De stikstofdepositie wordt ten gevolge van bestaand beleid minder, dit laat onverlet dat voor de realisering van kernopgaven 6.8 structuurrijke droge heiden en 6.12 stuifzand-landschappen forse beheerinspanningen nodig. De negatieve trend van de genoemde broedvogels kan dan gestopt worden. Wat nog belangrijker is dat Nederland zijn belangrijke Europese rol wat betreft zandverstuivingen blijft waarmaken. De extra inspanning betreft enerzijds kwaliteitsverbetering en waarnodig oppervlakte uitbreiding van bestaande zandverstuivingen maar anderzijds

ook het opgang brengen van zandverstuivingen. Het betreft de Natura 2000 gebieden Veluwe (57), Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen (131) en Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27). Voor de duinpieper (A255) en draaihals (A233) vormt de Veluwe (57) het belangrijkste gebied. Broedvogels van open begroeiingen in de duinen: Met broedvogelsoorten van open begroeiingen in de duinen gaat het niet goed. Ten gevolge van te hoge stikstofdeposities, de sterke achteruitgang van de konijnenstand en de achteruitgang van dynamiek is de begroeiing onvoldoende open om een geschikte plek te zijn voor soorten als tapuit (A277), velduil (A222) en blauwe kiekendief (A082). Om de kernopgave 2.2 betreffende herstel kwaliteit grijze duinen (*H2130) als habitat voor genoemde soorten te realiseren zijn op korte termijn forse beheerinspanningen nodig. Voor de genoemde soorten vormen de duinen op de langere termijn het meest duurzame leefgebied. Verder is het van groot belang dat de dynamiek vergroot wordt.

... plas-dras situaties (in combinatie met de juiste vegetatiestructuur) van vitaal belang voor de duurzame instandhouding van de soorten in Nederland.

Moerassen en moerasvogels:

Nederland is vanouds in Europees verband een belangrijk land voor moerassen en moerasvogels. De belangrijkste moerasgebieden liggen allemaal in de EHS en in het Natura 2000 netwerk. De doelen staan op basis van bestaand beleid niet ter discussie. Dit laat onverlet dat de kwaliteit van de moerasgebieden, de compleetheid van de systemen en de biodiversiteit onder druk staan. Forse beheersinspanningen en maatregelen m.b.t. de waterhuishouding zijn nodig om de belangrijke rol van Nederland te kunnen blijven waarmaken. Hiertoe zijn de volgende kernopgaven geformuleerd: 3.06 krabbenscheerbegroeiingen; 3.08 rietmoeras, 4.03 moerasranden en 4.12 overjarig riet.

Samengevat: meer riet en in het bijzonder waterriet en complete ecosystemen. De doelen op gebiedsniveau zijn zodanig gelokaliseerd dat de meest ambitieuze doelen toebedeeld zijn aan de meest kansrijke gebieden.

Plas- en dras situaties:

Voor broedvogelsoorten als kempfaan (A151), porseleinhoen (A119), kwartelkoning (A122) en watersnip (A153) is het aanbod van plas-dras situaties (in combinatie met de juiste vegetatiestructuur) van vitaal belang voor de duurzame instandhouding van de soorten in Nederland. Zowel voor het Natura 2000 landschap Rivierengebied als voor het landschap Meren en Moerassen is zijn kernopgaven met betrekking tot plas dras situaties geformuleerd. Voor de kernopgaven 4.04, 4.07 en 4.11 geldt een sense of urgency. Strategisch en het meest kosteneffectief gelokaliseerd, gebaseerd op trends en bestaande plannen, wordt de opgave voor herstel plas-dras situaties voor de genoemde broedvogelsoorten met name neergelegd op de volgende gebieden in het landschap Meren en Moerassen: IJsselmeer (deelgebied Friese IJsselmeerkust) (72); Witte en Zwarte Brekken (11); Alde Faenen (13), IJperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (92) en Lauwersmeer (8). Met de voorziene maatregelen in het kader van PKB-Ruimte voor de Rivier gaat het rivierengebied ook een substantiële bijdrage leveren voor genoemde soorten.

Blauwgraslanden, kalkmoerassen, heischrale graslanden en trilvenen:

Nederland is relatief belangrijk voor de habitattypen blauwgraslanden (H6410), kalkmoerassen (H7230), heischrale graslanden (*H6230) en overgangs- en trilvenen (*veenmosrietlanden*) H7140_B. Het betreft grond- en/of oppervlakte waterafhankelijke habitattypen die nog slechts in kleine snippers verspreid over de verschillend Natura 2000 landschappen voorkomen. In hoofdstuk 5 zijn hiervoor de volgende kernopgaven geformuleerd: 2.08 gradiënt binnenduintrand, 4.15 vochtige graslanden, 5.05 schraalgraslanden, 5.06 beekdalflanken, 6.06 schrale graslanden en 7.07 inbedding in het landschap. Gezien de het relatief belang van Nederland voor deze habitattypen en gezien de mate waarin deze typen onder druk staan is de ambitie op landelijk niveau hoog gelegd. Daarbij past de kanttekening dat de verhouding tussen wat er ooit was en wat mogelijk is, zich verhouden van 100 : 1.

Met het oog op de ecologische variatie binnen dit habitatype, de gewenste geografische spreiding en risico spreiding is er voor gekozen om in alle gebieden waar de betreffende habitattypen voor-

... het creëren van een duurzame staat van instandhouding en waar mogelijk dat door slim te begrenzen de externe werking wordt gereduceerd.

komen minimaal naar behoud van oppervlakte en huidige kwaliteit te streven. Op de meest kansrijke locaties zijn verbeteropgaven geformuleerd. Vooralsnog is afgezien van de mogelijkheden die de Gelderse Vallei biedt om daar tot een substantiële vergroting van het oppervlakte te komen. Bij de evaluatie in 2015 zal nadrukkelijk worden bezien of uitbreiding op deze kansrijke locatie alsnog nodig is.

6.3 Keuzes op gebiedsniveau

In deze paragraaf staan de gemaakte en te maken keuzes op gebiedsniveau.

Inleiding

Zoals in paragraaf 2.3. is aangegeven is het streven erop gericht om tot een duidelijke én eenduidige begrenzingen van gebieden te komen waarbij de grenzen zoveel mogelijk samenvallen met duidelijk in het terrein herkenbare grenzen. Dat de begrenzing gericht is op het creëren van een duurzame staat van instandhouding en waar mogelijk dat door slim te begrenzen de externe werking wordt gereduceerd.

Met betrekking tot het eerst genoemde punt kan worden opgemerkt dat dit geldt voor de afstemming van de begrenzing van Vogelrichtlijngebieden, Habitatrictlijngebieden en daarmee samenvallende beschermde natuurmonumenten. Met name voor de twee laatst genoemde punten zijn bij de voorbereiding ten behoeve van de ontwerp-aanwijzingsbesluiten keuzes gemaakt. In het bijzonder met betrekking tot habitattypen en soorten die sterk onder druk staan en/of waar Nederland relatief belangrijk voor is. Tekstkader 6.3.1. geeft hiervan een overzicht.

Gemaakte en te maken keuzes

Met het oog op duurzame instandhouding en verminderen van externe werking is een aantal keuzes gemaakt. Hieronder wordt per thema aangegeven voor welke gebieden dit van toepassing is. Daarbij wordt ook aangegeven voor welke gebieden het voorstel uit het concept-document niet zijn overgenomen.

Vergroten interne samenhang:

- Waddenzee (Vliehors)(1);
- Duinen en Lage Land Texel (2);

- Uiterwaarden Lek (82);
- Westerschelde & Saefthinghe (122)¹⁹ en
- Veluwe (57).

De in het concept beoogde verruiming van de begrenzing van het gebied Vecht- en Beneden-Regge gebied (39) is niet doorgevoerd. Gezien de toedeling van doelen voor de ontwikkeling van de stroomdalgraslanden (*H6120) en vochtige alluviale bossen (*H91E0) wordt dit thans niet nodig geacht.

Duurzame instandhouding blauwgraslanden, kalkmoerassen en heischrale graslanden en trilvenen in beekdalen:

- Wijnjeterperschar (16);
- Elperstroomgebied (28);
- Olde maten & Veerslootlanden (37);
- Springendal & Dal van de Mosbeek (45);
- Dinkelland (49);
- Stelkampsveld (60) en
- Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (103).

¹⁹ Over dit voorstel van Nederland zal nog overleg worden gevoerd met België.

achteruitgang van de droogvallende platen zoveel als mogelijk te remmen. De mogelijke maatregelen zullen op korte termijn worden onderzocht.

Voor het gebied Binnenveld (65) wordt voorts nog volstaan met alleen toevoeging van de beschermde natuurmonumenten. In het kader van de evaluatie in 2015 zal nader worden gezien of verdere uitbreiding noodzakelijk is.

Nederlandse bijdrage eiken-haagbeukenbossen

- Landgoederen Oldenzaal (50);
- Willinks Weust (62).

Duurzame instandhouding kranwierwateren

- Veluwerandmeren (76).

Duurzame instandhouding hoogveen

De begrenzing van het gebied Focheteloërveen (23) wordt nagenoeg niet aangepast t.o.v. de aanmelding in 2003.

Uitbreiding areaal grijze duinen

- Noordhollands Duinreservaat (87).

Herstel op landschapsschaal van vennen

- Sarsven en De Banen (146).

Ruimte voor de blauwe kiekendief

Met betrekking tot de Oostvaardersplassen (78) is het doel op 4 paren gezet. Gezien de ontwikkelingen in de omgeving van het gebied en gezien de draagkracht van de Oostvaardersplassen (78) is het doel lager gesteld dan opgenomen in het Beschermingsplan Moerasvogels.

Ruimte voor vogels in de Oosterschelde

Met betrekking tot de op droogvallende platen foeragerende vogels in de Oosterschelde (118) is de situatie zorgwekkend. Het areaal van de droogvallende platen gaat ten gevolge van de 'zandhonger' achteruit. Aangezien de Oosterschelde het tweede belangrijkste gebied is voor schelpdiereters is het streven er op gericht om de achteruitgang van de droogvallende platen zoveel als mogelijk te remmen. De mogelijke maatregelen zullen op korte termijn worden onderzocht.

Ruimte voor kranwieren en vogels in het Markermeer

Het Markermeer & IJmeer (73) is één van de twee belangrijkste gebieden voor kranwierwateren (H3140) en is tevens van groot belang voor

Gebieden met begrenzingswijzigingen ten behoeve van instandhouding:

1. Waddenzee;
2. Duinen en Lage Land van Texel;
13. Alde Faenen;
16. Wijnjeterperschar;
23. Fochterloërveen;
25. Drentsche Aa-gebied;
28. Elperstroom;
30. Dwingelderveld;
45. Springendal & dal van de Mosbeek;
49. Dinkelland;
50. Landgoederen Oldenzaal;
57. Veluwe;
59. Teeselinkven;
60. Stelkampsveld;
65. Binnenveld;
70. Zuider Lingedijk & Diefdijk-Zuid;
71. Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem;
87. Noordhollands Duinreservaat;

Tekstkader 6.3.1: Begrenzingswijzigingen

... wordt gezien of zowel op het niveau van de landelijke doelen als op het niveau van de gebiedsdoelen (...) een herstelopgave wordt geformuleerd.

- 99. Solleveld & Kapittelduinen;
- 109. Haringvliet;
- 111. Hollands Diep;
- 118. Oosterschelde;
- 122. Westerschelde & Saeftinghe;
- 132. Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek;
- 133. Kampina & Oisterwijkse Vennen;
- 135. Kempenland-West;
- 136. Leenderbos, Grootte Heide & de Plateaux;
- 139. Deurnsche Peel & Mariapeel;
- 140. Grootte Peel;
- 150. Roerdal;
- 154. Geleenbeekdal;
- 157. Geuldal en
- 160. Savelsbos.

Het betreft wijzigingen van meer dan 50 hectare van de buitengrens van een Natura 2000 gebied. In bijlage 9.5. wordt hier nader op ingegaan.

viseters en voor de van benthos afhankelijke tafeleend (A059). Begin jaren negentig is het doorzicht in het systeem verslechterd in samenhang met sterke afname van de dichtheden van de driehoeksmossel. Daarmee is de voedselbeschikbaarheid voor mosseleeters en de vangbaarheid van vis (viseters) verslechterd en is de druk op de ondergedoken vegetatie toegenomen. De verslechtingen hangen samen met lokale productie van slib dat niet kan worden afgevoerd door de aanwezigheid van de Houtribdijk, in combinatie met afname van het teveel aan voedingsstoffen.

Voor de viseters (fuut (A005), nonnetje (A068), grote zaagbek (A070), dwergmeeuw (A177) en zwarte stern (A197) is, zoals ook aangegeven in hoofdstuk 4.5, vooralsnog geen herstelopgave op landelijk niveau geformuleerd. Eerst wordt nader onderzocht wat voor de Natura 2000 gebieden IJsselmeergebied (72) en Markermeer & IJmeer (73) de mogelijkheden voor verbetering van de kwaliteit van het leefgebied zijn. Afhankelijk daarvan wordt gezien of zowel op het niveau van de landelijke doelen als op het niveau van de gebiedsdoelen voor deze twee concrete gebieden

een herstelopgave wordt geformuleerd. Voor de tafeleend (A059) wordt de herstelopgave afhankelijk gesteld van de nog te verkennen mogelijkheden voor verbetering van de kwaliteit van het leefgebied in het Markermeer & IJmeer (73).

Voor de duurzame instandhouding ..., de ecologische vereisten, van de Natura 2000 gebieden en hun omgeving op orde zijn.

Duurzame instandhouding
Maatwerk en samenwerking
Grensoverschrijdende samenwerking

Hoofdstuk 7

Perspectieven voor Natura 2000 doelen

In dit hoofdstuk wordt door de oogharen heen ingegaan op wat nodig is voor het behalen van de Natura 2000 doelen. Het gaat om wat er nodig is aan milieu- en ruimtecondities, watercondities en aan maatwerk bij samenwerking.

7.1 Inleiding

Voor de duurzame instandhouding van de habitattypen en soorten moeten de milieu- en watercondities, de ecologische vereisten, van de Natura 2000 gebieden en hun omgeving op orde zijn. Daarnaast is het van groot belang dat de ruimtelijke samenhang tussen en binnen de gebieden gewaarborgd is.

Zoals uit de Natuurbalans 2005, de quick scan van KIWA en de analyse in hoofdstuk 5 van dit document blijkt, is voor een aantal habitattypen (en daarmee voor soorten) de milieudruk te hoog en/of zijn de gewenste watercondities niet of onvolledig aanwezig.

Voor het kunnen waarmaken van de Nederlandse bijdrage aan het Natura 2000 netwerk is het gun-

stig dat er een grote ruimtelijke overlap is tussen het Natura 2000 netwerk en de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Natura 2000 lift mee met de maatregelen voor de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur.

7.2 Duurzame instandhouding i.r.t. huidige milieu- en watercondities

De luchtkwaliteit en dan met name de stikstofdepositie is kritisch voor het overgrote deel van de habitattypen. Voor ongeveer 80% van de habitattypen wordt de critical load op dit moment overschreden door de werkelijke depositie. Dit betekent aantasting van bestaande natuurwaarden en vermindering van de ontwikkelingskansen.

Met name op de hogere zandgronden worden de critical loads in grote delen van de Natura 2000 gebieden in ruime mate overschreden. In andere landschapstypen is de mate van overschrijding en/of het relatieve oppervlakte met overschrijding van de critical loads geringer.

Lokale maatregelen door middel van gebiedsgericht beleid en effectgerichte maatregelen zijn op

Hierbij gaat het om de hoogte grondwaterstand, de kwel (druk en gradiënten in ruimte en tijd), de (overstromings-)dynamiek en (grond)waterkwaliteit.

de langere termijn niet in alle situaties voldoende effectief. Voor een duurzame instandhouding zijn vooral brongerichte maatregelen (door middel van generiek beleid) nodig.

Bij de volgende evaluatie van het mestbeleid in 2009 wordt bezien of voor de realisering van het Natura 2000 netwerk aanvullende maatregelen nodig zijn, of dat concrete beheer- en inrichtingsmaatregelen op gebiedsniveau voldoende effect sorteren.

Een goede waterhuishouding is essentieel voor de van (grond)water afhankelijke habitattypen. Hierbij gaat het om de hoogte grondwaterstand, de kwel (druk en gradiënten in ruimte en tijd), de (overstromings-)dynamiek en (grond)waterkwaliteit.

In ruim 40 Natura 2000 gebieden is de waterkwaliteit op dit moment onvoldoende. Deze waterkwaliteit heeft een relatie met het mestbeleid. Het huidige mestbeleid is vastgesteld tot 2009 en heeft daarmee voorlopig een plafond bereikt. De evaluatie van het mestbeleid laat zien dat verdere verbetering van de waterkwaliteit als gevolg van generiek mestbeleid niet groot zal zijn: de

grootste verbetering is reeds gerealiseerd in de periode 2000-2003. De verbeteringen (herstelopgaven) die haalbaar zijn liggen met name op het vlak van beheer- en inrichtingsmaatregelen op gebiedsniveau. In het gros van de gebieden bieden deze beheer- en inrichtingsmaatregelen naar verwachting voldoende soelaas. In circa 15 Natura 2000 gebieden is echter sprake van een bovenregionaal probleem, waarbij (op termijn) naast de aanscherping van het mestbeleid (aan de orde na 2009) ook generiek verbetering van de waterkwaliteit nodig is.

Een aantal habitattypen is gevoelig voor tekorten in de watercondities (verdroging). De watercondities zijn in een (groot) deel van de gebieden in meer of mindere mate niet op orde. In de meeste gevallen zullen maatregelen op lokaal en/of regionaal niveau leiden tot een oplossing. Met gebiedsgerichte beheer- en inrichtingmaatregelen kan duurzame instandhouding worden gerealiseerd.

Zoals in de kabinetsreactie op de Natuurbalans 2005 is aangegeven, onderschrijft het kabinet de noodzaak van het werken aan goede water- en

milieucondities voor natuur en deelt het daarbij de zorg van het Milieu - en Natuurplanbureau (MNP) over de stagnatie in de verdrogingsbestrijding. Per 2007 zijn extra rijksmiddelen beschikbaar voor verdrogingsbestrijding (in het kader van de 700 miljoen euro voor de EHS/Reconstructie). In de meerjarenafspraken tussen rijk en provincies over de verdrogingsaanpak in het kader van het Investeringsbudget Landelijk Gebied zullen binnen de EHS de Natura 2000 gebieden voorrang krijgen.

In 2006 wordt de huidige landelijke verdrogingsdoelstelling ten aanzien van het terugdringen van de verdroging herijkt aan de hand van een concrete lijst gebieden. Dit mede ten behoeve van een betere aansluiting op de Kaderrichtlijn Water en de Vogel- en Habitatrichtlijnen (VHR). De opgave voor grondwater wordt gebiedsspecifiek vastgesteld via het Gewenste Grond- en Oppervlaktewater Regime (GGOR). De vaststelling van het GGOR zal plaats hebben binnen de kaders van het concept-stroomgebiedsbeheersplan. In 2007 wordt met voorrang voor de Natura 2000 gebieden met grondwaterafhankelijke natuur een GGOR vastgesteld.

... zijn de robuuste verbindingen van essentieel belang voor de duurzame instandhouding van het Natura 2000 netwerk.

Duurzame instandhouding i.r.t. ruimtelijke samenhang

De verwachte klimaatveranderingen zullen gevolgen hebben voor de natuur en de soortensamenstelling in Nederland. Het Natura 2000 netwerk is ingebed in de Ecologische Hoofdstructuur. Deze hoofdstructuur is versnipperd en onvoldoende samenhangend om als een robuust systeem te kunnen functioneren. Een systeem dat de veranderingen ten gevolge van de klimaatveranderingen kan opvangen. Zuidelijke soorten zullen hun opwachting maken om gebruik te maken van de Nederlandse natuur en andere soorten zullen noordwaarts trekken. Om deze verschuivingen te accommoderen is meer samenhang in het netwerk nodig.

Om de ruimtelijke samenhang van de EHS, en daarmee van het Natura 2000 netwerk, op nationaal en internationaal niveau mogelijk te maken worden de robuuste verbindingen gerealiseerd. De robuuste verbinding dient een samenhangend geheel te zijn, dat is opgebouwd uit ecologische en landschappelijke elementen. In de Nota Ruimte heeft het rijk de verwachting uitgesproken dat de provincies bij de begrenzing en bij de

realisatie van de robuuste verbindingen rekening houden met de ecologische eisen voor uitwisseling van soorten die in te verbinden natuurgebieden voorkomen.

Naast de opgave voor een aantal Natura 2000 gebieden om de interne samenhang te vergroten, zijn de robuuste verbindingen van essentieel belang voor de duurzame instandhouding van het Natura 2000 netwerk.

Duurzame instandhouding i.r.t. ruimtedruk

In de Natuurbalans 2005 is op basis van de ruimtelijke plannen van gemeenten, zoals opgenomen in de Nieuwe Kaart van Nederland, een inschatting gemaakt van ontwikkelingen in de omgeving van Natura 2000 gebieden. Het betreft activiteiten met ruimtebeslag. Het merendeel van de geplande activiteiten ligt in de Natura 2000 gebieden groter dan 1000 ha.

Voor de activiteiten met direct ruimtebeslag en voor andere activiteiten, die een mogelijk significant effect op de in geding zijnde natuurwaarden kunnen hebben, is toetsing in het kader van de Natuurbeschermingswet noodzakelijk.

Een afweging die vraagt om grote zorgvuldigheid

om achteruitgang van de ecologische vereisten en natuurwaarden te voorkomen. Zoals in de kabinetsreactie op de Natuurbalans is aangegeven, ondersteunt het kabinet de conclusie van het MNP dat een goede (her)planning noodzakelijk is om op stapel staande ruimtelijke activiteiten conform VHR-eisen te implementeren, zodat spanningen met de instandhoudingsdoelstellingen van de Natura 2000 gebieden voorkomen kunnen worden. De ervaring leert dat zorgvuldig toepassen van het VHR-beschermingsregime nodig is om juridische procedures en, in het meest vergaande geval, het stopzetten van (geplande) activiteiten door de Raad van State te voorkomen.

Duurzame instandhouding i.r.t. beheer

Programma Beheer regelt in Nederland het beheer van de natuurgebieden, dus ook van de Natura 2000 gebieden, door de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN) en de subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN). Ongeveer 45% van de oppervlakte van de Natura 2000 gebieden valt onder deze subsidieregelingen, waarvan slechts een klein deel onder de SAN-regeling. Ongeveer één derde van de Natura 2000 gebieden is in be-

Met name voor de grote wateren in het Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta is sprake van een grensoverschrijdende opgave, ...

heer bij instanties die niet in aanmerking komen voor de subsidieregelingen. Het betreft Staatsbosbeheer, de drinkwaterbedrijven en Defensie.

De afspraken in het kader van SN en SAN worden gemaakt op basis van beheerpakketten (te realiseren natuur). Programma Beheer is niet expliciet ontwikkeld voor de vereiste instandhouding en ontwikkeling van Natura 2000 waarden. Het ministerie van LNV zal, in het kader van de evaluatie van Programma Beheer in 2007, onderzoeken of de aansturing voldoende op maat is gesneden voor de realisering van de instandhoudingsdoelen. Waar nodig zullen de pakketten van Programma Beheer worden aangepast.

Duurzame instandhouding i.r.t. de Boswet

Voor de realisering van een aantal habitattypen is het noodzakelijk dat meer ruimte voor oppervlakte uitbreiding of meer ruimte voor windwerking beschikbaar komt. Bijvoorbeeld voor de kernopgave 6.12 stuifzandlandschappen. In de praktijk lopen de terreinbeheerders aan tegen de randvoorwaarden zoals die gesteld worden door de Boswet.

Het ministerie van LNV zal samen met de provincies bezien of met uitvoeringsregels of anderszins een oplossing voor dit probleem gevonden kan worden.

7.3 Maatwerk en samenwerking

In de beheersplannen worden de instandhoudingsdoelen in omvang, ruimte en tijd nader uitgewerkt. Per gebied zal bezien worden in hoeverre de tekorten in de gebiedsspecifieke ecologische vereisten (de water- en milieuecondities) een rol spelen en opgelost kunnen worden. In het beheersplan worden daartoe instandhoudingsmaatregelen opgenomen. Dit kunnen maatregelen zijn in het gebied zelf. In een aantal situaties zullen echter ook maatregelen buiten de gebieden nodig zijn. Zo kunnen maatregelen om de grondwatertoestand te herstellen voor de meest gevoelige habitattypen, naast de interne maatregelen, ook buiten het gebied genomen moeten worden.

In het kader van de beheersplannen maakt het verantwoordelijk bevoegd gezag afspraken met

partijen in het gebied over de uitvoering van de maatregelen. Voor een aantal gebieden kan het nodig zijn om grensoverschrijdende afspraken te maken.

Bij het opstellen van de Natura 2000 beheersplannen worden eigenaren, beheerders en gebruikers op actieve wijze betrokken.

Grensoverschrijdende samenwerking

Natura 2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden. Een aantal van deze gebieden is grensoverschrijdend. Bij grensoverschrijdende Natura 2000 gebieden kan de samenwerking met de buurlanden op het gebied van beheer van de soorten en habitattypen verbeterd worden. Met name bij maatregelen gericht op de waterhuishouding is vaak samenwerking geboden. Herstelwerkzaamheden in Nederland mogen geen ongewenst effect op de Duitse of Belgische gebieden hebben.

Met name voor de grote wateren in het Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta is sprake van een grensoverschrijdende opgave, dit geldt bijvoorbeeld voor de Eems-Dollard

De knelpunten zullen, al of niet in de voorbereiding van de Natura 2000 beheersplannen, besproken worden met de bevoegde instanties in de buurlanden ...

(Waddenzee (1)), dat deels betwist gebied is; voor Westerschelde & Saefthinghe (122).

Voor de Grensmaas (152) is sprake van een bijzondere situatie doordat alleen de Nederlandse helft van de loop van de Grensmaas is aangemeld bij de Europese Commissie. De (verdere uitwerking van de) Natura 2000 doelen en de eventueel te nemen maatregelen worden in de daartoe bestaande internationale overleggen afgestemd.

Uit de analyse van de Natura 2000 gebieden is gebleken dat de kwaliteit in een aantal gebieden mede onder druk staat door ontwikkelingen of voorgenomen ontwikkelingen op Duits of Belgisch grondgebied. Hier geldt voorkomen is beter dan genezen. De knelpunten zullen, al of niet in het kader van de voorbereiding van de Natura 2000 beheersplannen, besproken worden met de bevoegde instanties in de buurlanden en gezamenlijk zal naar oplossingen gezocht worden.

Hoofdstuk 8

21 bronnen

Bronnen

1. Kiwa & EGG (2005): Knelpunten- en kansanalyse Natura 2000 gebieden. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
2. SOVON & CBS (2006, in voorbereiding): Trends van vogels in het Nederlandse Natura 2000 netwerk. SOVON-informatierapport 2005/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
3. Ministerie van LNV (2004): 'Verantwoordingsdocument'. Selectiemethodiek voor aangemelde Habitatrichtlijngebieden. http://www9.minlnv.nl/pls/portal30/docs/folder/minlnv/lnv/staf/staf_dv/dossiers/mlv_npvv/soorten_gebiedsbescherming/mlv_NPVN_NATUURWETGEVING_DOCUMENTEN/VERANTWOORDINGSDOCUMENT20030501.PDF
4. Ministerie van LNV (2000): Nota van antwoord Vogelrichtlijn – deel 1 – Algemeen. http://www9.minlnv.nl/pls/portal30/docs/FOLDER/MINLNV/LNV/STAF/STAF_DV/DOSSIERS/MLV_NPVV/SOORTEN_GEBIEDSBESCHERMING/MLV_NPVV_NATUURWETGEVING_DOCUMENTEN/VR_NOTA1_ALG.PDF
5. Ministerie van LNV (2004): 'Lijstdocument', overzicht van gebiedsselectie voor de Habitatrichtlijn. http://www9.minlnv.nl/pls/portal30/docs/FOLDER/MINLNV/LNV/STAF/STAF_DV/DOSSIERS/MLV_NPVV/SOORTEN_GEBIEDSBESCHERMING/MLV_NPVV_NATUURWETGEVING_DOCUMENTEN/LIJSTDOCUMENTDATATRANS02041.PDF
6. Ministerie van LNV (2004): Reactiedocument Aanmelding Habitatrichtlijngebieden. http://www9.minlnv.nl/pls/portal30/docs/FOLDER/MINLNV/LNV/STAF/STAF_DV/KAMERCORRESPONDENTIE/2004/BIJLAGEN/PAR04256A.PDF
7. Ministerie van LNV (2004): 'Gebiedendocument'. Overzicht van habitattypen en soorten waarvoor gebieden zijn aangemeld en begrenzing van gebieden. http://www9.minlnv.nl/pls/portal30/docs/FOLDER/MINLNV/LNV/STAF/STAF_DV/DOSSIERS/MLV_NPVV/SOORTEN_GEBIEDSBESCHERMING/MLV_NPVV_NATUURWETGEVING_DOCUMENTEN/GEBIEDENDOCDATATRANS020412.PDF
8. Ministerie van LNV (2004): Ruimte voor een zilte oogst – Beleidsbesluit schelpdiervisserij 2005-2020. http://www9.minlnv.nl/pls/portal30/docs/FOLDER/MINLNV/LNV/STAF/STAF_DV/KAMERCORRESPONDENTIE/2004/BIJLAGEN/VISS5323BIJ.PDF

... http://www.birdlife.org/action/science/species/birds_in_europe/birds_in%20_the_eu.pdf ... <http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/408768003.pdf>

9. Ministerie van LNV (2005): Natuurbescherming in Nederland. http://www9.minlnv.nl/pls/portal30/docs/FOLDER/MINLNV/LNV/STAF/STAF_DV/DOSSIERS/MLV_NPVN/SOORTEN_GEBIEDSBESCHERMING/MLV_NPVN_NATUURWETGEVING_DOCUMENTEN/BR_NATBESCH_IN_NED.PDF
10. Ministerie van LNV (2005): Handreiking Bestemmingsplan en Natuurwetgeving. http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/handreikingen_start.aspx?handreiking=bestemmingsplannen
11. Ministerie van LNV (2005): Algemene Handreiking Natuurbeschermingswet 1998. http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/handreikingen_start.aspx?handreiking=algemeen
12. Ministerie van LNV (2005): Handreiking Beheerplannen Natura 2000-gebieden. http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/handreikingen_start.aspx?handreiking=beheerplannen
13. Milieu- en Natuurplanbureau (2005): Natuurbalans 2005. SDU Uitgevers, Den Haag. <http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/408763002.pdf>
14. Milieu- en Natuurplanbureau (2005): Optimalisatie Ecologische Hoofdstructuur. Ruimte, milieu en watercondities voor duurzaam behoud van biodiversiteit. <http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/408768003.pdf>
15. Lammers, W. (2003): Kerncijfers voor de IBO studie Vogel- en Habitatrichtlijn. RIVM rapport 408768001. DLO, RIVM, Bilthoven.
16. Lammers, G.W., A. van Hinsberg, W. Loonen, M.J.S.M. Reijnen & M.E. Sanders (2005): Optimalisatie Ecologische Hoofdstructuur, Ruimte, milieu en watercondities voor duurzaam behoud van biodiversiteit, Milieu- en Natuurplanbureau, Bilthoven. <http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/408768003.pdf>
17. Europees Milieuagentschap (2004): EMA-signalen 2004. Bureau voor Officiële Publicaties van de Europese Gemeenschappen. Luxemburg. http://reports.eea.europa.eu/signals-2004/nl/tab_abstract_RLR
18. Europees Milieuagentschap (2003): Het milieu in Europa: de derde balans (Samenvatting). Bureau voor Officiële Publicaties van de Europese Gemeenschappen, Luxemburg. http://reports.eea.europa.eu/environmental_assessment_report_2003_10-sum/nl/kiev_sum_nl.pdf
19. European Environment Agency (2005): The European environment – State and outlook 2005. Office for Official Publications of the European Communities. Luxemburg. http://reports.eea.europa.eu/state_of_environment_report_2005_1/en
20. Egmond, P.M. van & T.J. de Koeijer (2005): Van aankoop naar beheer – Verkenning kansrijkheid omslag natuurbeleid I. Milieu- en Natuurplanbureau, Bilthoven. <http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/408767001.pdf>
21. BirdLife International (2004): Birds in the European Union: a status assessment. BirdLife International, Wageningen. http://www.birdlife.org/action/science/species/birds_in_europe/birds_in%20_the_eu.pdf

Inhoudsopgave bijlagen

9.1	Hoofdpijnen selectie en begrenzing Natura 2000 gebieden	157	9.3	Natura 2000 doelen op landelijk niveau	173
9.1.1	Criteria voor selectie en begrenzing Habitat- en Vogelrichtlijngebieden	157	9.3.1	Natura 2000 doelen op landelijk niveau habitattypen	173
9.1.2	Hoofdpijnen aanpassing begrenzing Natura 2000 gebieden	160	9.3.2	Natura 2000 doelen op landelijk niveau soorten	186
9.2	Relatief belang en staat van instandhouding (inclusief methode)	163	9.3.3	Natura 2000 doelen op landelijk niveau broedvogels	191
9.2.1	Methode bepaling staat van instandhouding	164	9.3.4	Natura 2000 doelen op landelijk niveau niet-broedvogels	200
9.2.2	Relatief belang en staat van instandhouding habitattypen	166	9.4	Natura 2000 landschappen	213
9.2.3	Overzicht namen habitattypen	167	9.4.1	Gebieden toebedeeld aan Natura 2000 landschappen	214
9.2.4	Relatief belang en staat van instandhouding soorten	170	9.4.2	Overzicht habitattypen en soorten per Natura 2000 landschap	218
9.2.5	Relatief belang en staat van instandhouding vogelsoorten	170	9.5	Begrenzingswijzigingen Natura 2000 gebieden	223

Hoofdpijnen selectie en begrenzing Natura 2000 gebieden

Bijlage 9.1

Criteria voor selectie en begrenzing
Habitat- en Vogelrichtlijngebieden

Hoofdpijnen aanpassing begrenzing
Natura 2000 gebieden

Bijlage 9.1.1: Criteria voor selectie en begrenzing Habitat- en Vogelrichtlijngebieden

Bijlage 9.1.1 geeft inzage in de criteria voor selectie en begrenzing van de Habitat- en Vogelrichtlijngebieden. In de afzonderlijke onderdelen wordt verwezen naar de bronnen waar de methodiek meer uitgebreid is omschreven.

De bijlage valt uiteen in de volgende onderdelen:

- Selectie Habitatrichtlijngebieden.
- Begrenzing Habitatrichtlijngebieden.
- Selectie en begrenzing Vogelrichtlijngebieden.

Bijlage 9.1.1.a: Selectie Habitatrichtlijngebieden

Bron: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (mei 2003) 'Verantwoordingsdocument'. Selectiemethodiek voor aanmelding van Habitatrichtlijngebieden.

De onderstaande criteria zijn gehanteerd bij de selectie van Habitatrichtlijngebieden ter behoud en bescherming van habitattypen (uit bijlage I) en soorten (uit bijlage II) in Nederland in 2003. Deze criteria komen voort uit de selectiecriteria van bijlage III van de Habitatrichtlijn:

- **Belangrijkste gebieden:** voor elk niet-prioritair habitatype en niet-prioritaire soort zijn in principe vijf gebieden geselecteerd en wel die gebieden waar het type of de populatie van de soort het best ontwikkeld is (kwantitatief en kwalitatief). Voor prioritaire typen en soorten zijn in principe de tien belangrijkste gebieden geselecteerd. Indien minder dan vijf respectievelijk tien gebieden een voldoende bijdrage leveren aan de instandhouding of herstel-mogelijkheden van een habitatype of soort (door voldoende kwaliteit en oppervlakte), zijn minder dan vijf gebieden geselecteerd (zie ook punt 3).
- **Ecologische variatie:** indien de ecologische variatie in een habitatype zodanig groot is dat het type meerdere plantensociologische eenheden op verbonds-niveau omvat¹ die in verschillende gebieden voorkomen, zijn per

¹ Hierbij is de indeling van verbonden uit de Vegetatie van Nederland gehanteerd (Schaminée et al. 1995-1998; Stortelder et al. 1999).

plantensociologisch verbond de drie belangrijkste gebieden geselecteerd bij niet-prioritaire typen en de vijf belangrijkste gebieden bij prioritaire typen.

- **Landelijke dekking:**² voor ieder habitattypen en soort wordt een voldoende landelijke dekking nagestreefd. Bij minder dan 20% landelijke dekking wordt in de meeste gevallen de selectie als onvoldoende beschouwd, bij 20-60% landelijke dekking staat de selectie ter discussie, bij meer dan 60% landelijke dekking wordt de selectie over het algemeen als voldoende beschouwd. Deze getallen zijn flexibel: er wordt rekening gehouden met de specifieke kenmerken en eisen die de afzonderlijke habitattypen en soorten stellen. Zo is een relatief laag dekkingspercentage aanvaardbaar indien het gaat om een weinig bedreigd type/soort dat verspreid voorkomt (proportionaliteitsprincipe). Voor prioritaire habitattypen en soorten wordt een landelijke dekking nagestreefd die hoger ligt dan de 60% die als uitgangspunt wordt gehanteerd voor niet-prioritaire habitattypen/soorten.
- **Geografische spreiding:** indien de belangrijkste gebieden onvoldoende spreiding over de verschillende regio's binnen Nederland geven, zijn gebieden toegevoegd omwille van de geografische spreiding.
- **Grensoverschrijdende gebieden:** de lijst van gebieden wordt uitgebreid met gebieden als deze direct grenzen aan aangemelde gebieden in Duitsland of België en hiermee één ecologische eenheid vormen. Dit onder de voorwaarde dat het Nederlandse deel van het grensoverschrijdende gebied een deel van de habitattypen of -soorten bevat waar de gebieden door Duitsland of België voor zijn aangemeld.
- **Reeds eerder aangemelde gebieden:** de lijst van gebieden wordt uitgebreid met gebieden die in 1996-98 zijn aangemeld als Habitatrichtlijngebied maar niet kwalificeren bij de belangrijkste gebieden, mits de habitattypen of soorten waarvoor de gebieden destijds zijn geselecteerd nog steeds in representatieve vorm aanwezig zijn.

Uitzonderingen:

- voor de noordse woelmuis zijn aanvullend gebieden geselecteerd zodat er voldoende bescherming is in alle vijf regionale populaties;
- voor vlermuizen zijn aparte gebieden geselecteerd gedurende het winter- en zomerseizoen;
- voor trekvissen zijn de belangrijkste paaigebieden en/of doortrek- en opgroeigebieden geselecteerd;
- voor de bittervoorn, kleine modderkruiper, die in Nederland wijd verspreid voorkomen, zijn geen afzonderlijke gebieden geselecteerd;
- voor de rivierdonderpad zijn alleen gebieden in beekdalen geselecteerd (waar een apart ecotype voorkomt); buiten de beken is deze soort niet bedreigd.

² Landelijke dekking van de habitats of leefgebieden van soorten betreft de totale oppervlakte van een habitat of leefgebied binnen de aangemelde gebieden als percentage van de landelijke oppervlakte van het habitattypen of leefgebied van de soort.

Bijlage 9.1.1.b: Begrenzing Habitatrichtlijngebieden

Bron: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (mei 2003) 'Gebiedendocument'. Selectiemethodiek voor aanmelding van Habitatrichtlijngebieden.

Bij de begrenzing van de Habitatrichtlijngebieden zijn de volgende algemene uitgangspunten gehanteerd:

- **Habitattypen en soorten van de bijlagen:** de habitattypen van bijlage I en de leefgebieden van de soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn (en dus niet de soorten van bijlage IV) vormen het uitgangspunt voor de begrenzing. Dit is inclusief in kwaliteit achteruitgegangene en gedegenerende terreindelen, indien herstel haalbaar is en voor zover nodig voor de instandhouding van de aanwezige habitattypen en/of soorten.
- **Herkenbare eenheden en identiteit:** streven naar de begrenzing van herkenbare en beheerbare eenheden: ecologische eenheden (bijvoorbeeld op basis van vegetatiestructuur, hydrologie of geomorfologie) of beheerseenheden. Door eenheden op deze manier te begrenzen krijgt het gebied een duidelijke identiteit.
- **'Cement tussen de bakstenen':** de begrenzing van ecologische eenheden impliceert dat het Habitatrichtlijngebied bestaat uit: de habitattypen van bijlage I en het leefgebied van de soorten van bijlage II én een stelsel van natuurwaarden waarvoor het gebied niet is geselecteerd en/of niet is aangemeld: het 'cement tussen de bakstenen', maar die wel integraal onderdeel uitmaken van de ecosystemen waarvan de betreffende habitattypen en soorten deeluitmaken. Dit cement is nodig voor herstel en/of instandhouding van de betreffende habitattypen en/of soorten.
- **Deelgebieden:** bij zeer sterke versnippering in meerdere deelgebieden worden alleen deze deelgebieden begrensd. De verschillende deelgebieden bevatten dan elk afzonderlijk de habitattypen en/of soorten waarvoor het gebied geselecteerd is. Enclaves: binnen grote

eenheden zijn enclaves van grootschalige landbouw en/of bebouwing uitgesloten, voor zover ze geen wezenlijke bijdrage leveren aan de instandhouding van de betreffende habitat-typen en/of de soorten.

- **Aansluiting bij administratieve grenzen:** er is zoveel mogelijk aangesloten bij bestaande administratieve grenzen (bijvoorbeeld begrenzing onder de Natuurbeschermingswet aangewezen gebieden, Nationaal Park, Vogelrichtlijngebied, en/of eigendomsgrenzen).
- **Herkenbare topografische lijnen:** bij voorkeur vallen de gebiedsgrenzen samen met duidelijk in het landschap herkenbare topografische lijnen, zoals wegen, sloten, heggen, oevers, bosranden en markante verschillen in landgebruik.

De concrete begrenzing van de gebieden is gebaseerd op maatwerk. De toepassing van de algemene uitgangspunten heeft op hoofdlijnen geresulteerd in drie typen van begrenzing. Afhankelijk van (1) de oppervlakte en (2) de mate van versnippering van de gebieden kunnen drie begrenzingstypen worden onderscheiden: grote aaneengesloten gebieden; kleine gebieden; twee of meer deelgebieden. (zie voor voorbeelden de vermelde bron).

Bijlage 9.1.1.c: Selectie en begrenzing Vogelrichtlijngebieden

Bron: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (2000) Nota van Antwoord Vogelrichtlijn, deel 1. Bijlage 1. Selectiecriteria en methode van begrenzing.

De onderstaande selectiecriteria voor Vogelrichtlijngebieden zijn ontleend aan een inventarisatie van belangrijke vogelgebieden die in 1994 werd voltooid. Deze lijst vormde de grondslag voor de 49 aanwijzingen die in maart 2000 werden gedaan. De criteria voor selectie en begrenzing zijn nader uitgewerkt en toegelicht in de Nota van Antwoord 2000 (bijlage 1) die tegelijkertijd met de aanwijzingen in 2000 werd uitgebracht. Het is niet bekend op grond van welke selectiecriteria de vóór 2000 aangewezen gebieden zijn aangewezen, vrijwel al deze gebieden voldoen aan de gestelde selectiecriteria van 2000.

Soortkeuze

Onder de Vogelrichtlijn moeten speciale beschermingszones (SBZ's) worden aangewezen voor alle soorten van bijlage I van de Richtlijn en voor bepaalde andere trekvogels die niet zijn opgenomen in deze bijlage. Wat bijlage I betreft, gaat het in totaal in Nederland om 43 soorten, waarvan 15 alleen als niet-broedvogel zijn behandeld³, 23 alleen als broedvogel en 5 zowel als broedvogel als niet-broedvogel. Laatstgenoemde 5 soorten komen zowel als broedvogel als niet-broedvogel aan bod omdat de gebieden waar deze soorten in het broedseizoen, in de trektijd en/ of 's winters verblijven deels verschillend zijn.

Verder zijn gebieden geselecteerd voor 37 andere soorten trekvogels zijnde watervogels (merendeels als niet-broedvogel). Daarnaast is bij de begrenzing van gebieden nog rekening gehouden met 15 andere soorten trekvogels (waarvan 9 broedvogels), waarvoor de gebieden in de beschermingsbehoefte van deze soorten voorzien.

Selectiecriteria

Voor elke soort van bijlage I, die geregeld vaste verblijfplaatsen in ons land heeft, zijn de vijf belangrijkste gebieden geselecteerd. Dit zijn de gebieden waar gemiddeld de grootste aantallen vogels zijn vastgesteld. Voor trekvogels die niet zijn opgenomen in bijlage I zijn de gebieden ge-

selecteerd die voldoen aan de 1%-drempelwaarde: het gebied herbergt het gebied minstens 1% van de biogeografische populatie. Dit criterium is ook toegepast voor 15 watervogelsoorten die in bijlage I zijn opgenomen. Voor broedvogels is voor beide criteria uitgegaan van het gemiddeld aantal broedparen in de peilperiode 1993-97. De overschrijding van de 1%-drempel is getoetst aan de hand van het gemiddeld seizoenmaximum in de periode 1992/93-1996/97.

Daarnaast is een beperkende voorwaarde aan terrestrische (dat wil zeggen voornamelijk uit land bestaande) gebieden gesteld. Dergelijke gebieden zijn alleen geselecteerd wanneer aldaar tenminste 100 hectare aaneengesloten gebied een natuurstatus heeft.

Door toepassing van de 100 ha-voorwaarde wordt met name de aanwijzing van omvangrijke in agrarisch gebruik zijnde voedselgebieden beperkt tot combinaties met slaapplaatsen (c.q. open water) terwijl voedselgebieden met een meer natuurlijke vegetatie c.q. voedselaanbod wel grotendeels in de aangewezen gebieden liggen.

Gebiedsbegrip en begrenzing

Om gebieden te kunnen identificeren en te begrenzen is een bepaalde opvatting van het begrip gebied nodig, zoals bedoeld in de Vogelrichtlijn. Hiertoe zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd voor de definitie van een gebied:

- Het gebied onderscheidt zich in aard (bijv. abiotisch of type gebruik door de mens) of ornithologische betekenis duidelijk van de omgeving.
- Het is een bestaand of potentieel beschermd gebied met of zonder bufferzones, dan wel een gebied waar de vogelwaarden op enigerlei wijze beschermd kunnen worden.
- Het gebied voldoet, alleen of in combinatie met andere gebieden, aan alle vereisten die de vogels waarvoor het gebied van belang is aan hun omgeving stellen, in de periode dat ze er aanwezig zijn.

³ De dwerggans is in een later stadium toegevoegd, hiermee komt het totaal aantal soorten van bijlage 1 op 44, waarvan 16 niet-broedvogels.

Ligging en landschappelijke aard van een gebied zijn bepaald aan de hand van de verspreiding en de biotoopeisen van de kwalificerende soorten. Hierbij worden de volgende landschapstypen onderscheiden: zout water, zoet water, kwelder, open zand in kustgebied, open duin (inclusief duinmeren), zand- en modderbanken, stuifzand, droge heide, hoogveen en natte heide, moeras, loofbos, naaldbos, akkerland, agrarisch grasland, (half)natuurlijk grasland en ruigte, stedelijk gebied. De biotoopeisen van alle selectie- en begrenzingssoorten zijn op het niveau van deze indeling van landschapstypen beschreven (zie bijlagen A van de aanwijzingsbesluiten 2000). Hierbij is onderscheid gemaakt in enerzijds broedende vogels en anderzijds voedselzoekende en pleisterende vogels (c.q. doortrekkers, wintergasten, ruiende vogels alsmede broedvogels die zich buiten hun eigenlijke nestplaats ophouden om voedsel te zoeken of te rusten).

De grenzen zijn bepaald aan de hand van het terreingebruik en de biotoopeisen van de aanwezige kwalificerende soorten en van de aanwezige begrenzingssoorten.

Vervolgens is bezien of op deze wijze in landschappelijk opzicht een samenhangend geheel is ontstaan. Combinaties van aan elkaar grenzende landschapstypen in één gebied zijn in drie gevallen mogelijk:

- Indien meerdere landschapstypen van belang zijn voor dezelfde kwalificerende soort.
- Indien meerdere landschapstypen ieder apart beschouwd óók zouden kwalificeren.

Indien binnen een bepaald kwalificerend landschapstype als deel van een gebied meerdere delen van een ander landschapstype gelegen zijn, die als totaal ook kwalificeren.

Bijlage 9.1.2: Hoofdlijnen aanpassing begrenzing Natura 2000 gebieden

Deze bijlage geeft inzage in de criteria zoals gehanteerd bij de herbegrenzing van gebieden t.b.v. de voorbereiding van de aanwijzingsbesluiten in de loop van 2006

Inleiding

Bij de in voorbereiding zijnde aanwijzing van de Habitatrichtlijngebieden en de aanvulling van de Vogelrichtlijnaanwijzingen met gebiedsdoelen zullen overlappende Vogel- en Habitatrichtlijngebieden worden gecombineerd tot één Natura 2000 gebied. Daarbij wordt ernaar gestreefd de begrenzing van Vogel- en Habitatrichtlijngebieden zo goed als mogelijk op elkaar af te stemmen. Voor een flink aantal gebieden worden kleine tot substantiële wijzigingen van de begrenzing voorgesteld.

Twee categorieën van herbegrenzing

Er kan een onderscheid worden gemaakt in twee categorieën van herbegrenzing: technische en inhoudelijke aanpassingen.

Technische aanpassingen zijn ten eerste minieme kaarttechnische verbeteringen teneinde de grenzen af te stemmen en gelijk te trekken met lijn- en vlakelementen van de TOP10-vector. Ten tweede zijn het ook pragmatische aanpassingen die gewenst zijn uit bestuurlijk oogpunt om beheer en bescherming hanteerbaar te houden en om de burger een zo duidelijk en eenvoudig mogelijke begrenzing te bieden. Dit betekent dat verschillende beleidsinstrumenten (naast Vogel- en Habitatrichtlijngebieden ook de beschermden en staatsnatuurmonumenten die sinds 1968 onder de Natuurbeschermingswet zijn aangewezen en vaak overlappen met de Vogel- en Habitatrichtlijngebieden) op elkaar afgestemd worden en dat onlogische verschillen vermeden worden. Inhoudelijke grenswijzigingen komen voort uit de methodieken die in 2000 en 2003 zijn gehanteerd voor de begrenzing van de Vogel- en Habitatrichtlijngebieden (zie bijlagen).

Aanleidingen voor aanpassing begrenzing

Aanleidingen om de gebiedsbegrenzing nog eens kritisch te bezien zijn:

- reacties gemaakt in het kader van de inspraakronde van de concept-lijst van Habitatrichtlijngebieden (februari 2003) waarvan de beoorde-

ling intertijd is aangehouden;

- gebiedsuitbreiding, omdat de begrenzing niet voldoende rekening heeft gehouden met het voorkomen van habitattypen en leefgebieden van soorten, dat wil zeggen aangrenzende gebiedsdelen met habitatwaarden zijn ten onrechte niet begrensd;
- het omgekeerde komt ook voor: begrenzing van gebiedsdelen die niet van belang zijn voor de instandhouding van het gebied voor de voorkomende habitatwaarden;
- gebiedsuitbreiding nodig voor herstel voor waarden die in (zeer) ongunstige staat van instandhouding verkeren of slechts in enkele gebieden voorkomende waarden;
- verschillen in begrenzing tussen in de jaren 1986-2000 onder de Vogelrichtlijn aangewezen gebieden en gebieden aangemeld onder de Habitatrichtlijn gelet op de samenvoeging tot Natura 2000 gebieden;
- overlap met in de jaren 1969-1996 onder de Natuurbeschermingswet aangewezen Natuurmonumenten aangeduid als beschermde natuurmonumenten.

Technische aanpassingen: kleine en pragmatische correcties

Technische aanpassingen betreffen ten eerste grenscorrecties op perceelsniveau die gewenst zijn om de begrenzing van Vogel- en Habitatrichtlijngebieden en beschermden natuurmonumenten gelijk te trekken, of ter verduidelijking waar de begrenzing onnauwkeurig, willekeurig of onlogisch is. Hiervan is onder meer sprake indien landschapselementen of vlakken worden doorsneden zonder dat daar vanuit de begrenzingssystematiek grond voor bestaat. In veel gevallen komen dergelijke gevallen voort uit onnauwkeurigheden in het digitalisatie-proces of onduidelijkheid van de oorspronkelijke analoge kaarten. Er wordt zoveel mogelijk naar gestreefd grenzen te laten samenvallen met lijnelementen van het TOP10-vectorbestand versie 2004 (waar de topografische kaarten op zijn gebaseerd). Waar de buitengrens samenvalt met die van een beschermd natuurmonument zijn vaak kadastrale grenzen aangehouden.

Verder wordt zoveel mogelijk gestreefd naar logische en in het veld herkenbare topografische grenzen zoals langs wegen, sloten en landschap-

pelijke overgangen. Hierbij wordt in beginsel aangesloten bij begrenzing van de provinciale natuurgebiedsplannen of de ecologische hoofdstructuur. Met eigengrenzen van terreinbeherende organisaties wordt rekening gehouden voor zover passend binnen de andere beleidslijnen (zo geldt dit dus niet indien dat zou leiden tot onlogische grenzen). In het merendeel van de Habitatrictlijngebieden spelen dergelijke technische aanpassingen.

Grensverlegging zoals voorgesteld tussen aan elkaar grenzende gebieden in vooral Wadden- en Deltagebied, is niet meer dan een administratieve aanpassing. Dit is in enkele gevallen noodzakelijk om overlap tussen Natura 2000 gebieden (door verschillen tussen Vogel- en Habitatrictlijngebieden) te vermijden, hetgeen kan worden bereikt door de grenzen tussen gebieden op vegetatie- of landschapsgrenzen te leggen.⁴

In twee gevallen is gebleken dat de begrenzing van de Vogelrichtlijngebieden op de kaart afwijkt van de beschrijving in de nota van toelichting (Voordelta en IJmeer). In dergelijke gevallen prevaleert de tekst. De kaart van het IJmeer is inmiddels aangepast. Die van de Voordelta dient op dit punt nog te worden verbeterd. Ook zijn in enkele gevallen grenscorrecties nodig omdat de rijksgrens wordt overschreden (o.a. benoorden de Dollard bij Emden, Het Zwin).

Het streven is erop gericht de Vogel- en Habitatrictlijngebieden binnen één Natura 2000 gebied zoveel mogelijk te laten samenvallen. Dit voorkomt dat er in een Natura 2000 gebied dat onder beide richtlijnen is aangewezen drie verschillende beschermingsregimes bestaan: delen alleen voor vogels, delen alleen voor habitatwaarden en delen waar beide gelden (met beschermde natuurmonumenten zijn er zelfs 7 combinaties van beschermingscategorieën denkbaar). Bovendien zou er anders noodzaak ontstaan verklaringen te geven voor allerlei onlogische verschillen. Dit neemt niet weg dat logische verschillen zullen blijven bestaan.

Kleine verschillen (d.w.z. minder dan 25 ha) tussen de begrenzing van Vogel- en Habitatrictlijngebieden worden bij voorkeur weggewerkt door aanpassing van de Habitatrictlijngebieden,

waarvan immers de definitieve aanwijzing nog moet plaatsvinden. Bij verkleining geldt dit alleen indien het betreffende gebiedsdeel niet van belang is voor de habitatwaarden waarvoor het gebied is aangemeld. Verkleining van gebieden wordt door de Europese Commissie, gelet op de Europese jurisprudentie, slechts "in uitzonderlijke gevallen" aanvaardbaar geacht indien bij de oorspronkelijke aanwijzing een "duidelijke wetenschappelijke fout" is gemaakt. Voor de goede orde zij opgemerkt dat dit zowel geldt voor Vogelrichtlijngebieden, die al zijn aangewezen als voor Habitatrictlijngebieden, die weliswaar nog moeten worden aangewezen, maar die inmiddels wel op de zogenoemde communautaire lijst staan.

Grotere verschillen worden in beginsel alleen weggewerkt indien passend binnen de gevolgde begrenzungssystematiek, want logische verschillen tussen Vogel- en Habitatrictlijngebieden zullen blijven bestaan. De begrenzing van een Habitatrictlijngebied kan gelijkgetrokken worden met die onder de Vogelrichtlijn indien dat geen afbreuk doet aan of nodig is voor de instandhouding van de HR-waarden van het gebied. Verkleining van een Vogelrichtlijngebied ligt alleen in de rede indien er sprake is van een "duidelijke wetenschappelijke fout". Een Vogelrichtlijngebied kan in elk geval uitgebreid worden tot de grens van het betreffende Habitatrictlijngebied indien de uitbreiding past binnen de methode van de Vogelrichtlijngebieden in 2000.

Ingevolge artikel 15a van de (gewijzigde) Natuurbeschermingswet vervallen staats- en beschermde natuurmonumenten die zijn gelegen in Habitatrictlijngebieden. In dat geval worden de Natura 2000 doelen aangevuld met de (nationale) waarden waarvoor deze gebieden indertijd onder de Natuurbeschermingswet zijn aangewezen. Gebiedsdelen buiten Natura 2000 zullen als zelfstandige natuurmonumenten voortbestaan of er kan worden gekozen om hun status als beschermd natuurmonument te laten vervallen (na het doorlopen van een MER-procedure indien het gebied 1 ha of meer groot is, tenzij ontheffing is verleend). Voor delen van beschermde natuurmonumenten die buiten Natura 2000 blijven liggen, zullen de natuurwaarden opnieuw moeten worden vastgesteld (de in het oorspronkelijke aanwijzingsbesluit

genoemde waarden kunnen binnen en buiten Natura 2000 immers verschillend zijn).

Er is daarom in de meeste gevallen ervoor gekozen om beschermde natuurmonumenten die met het Natura 2000 gebied overlappen, zoveel mogelijk binnen de begrenzing van de richtlijngebieden te brengen. Dit betreft in totaal ongeveer 350 ha (80% in zes gebieden).

Inhoudelijke aanpassingen

De begrenzingen blijven gebaseerd op de systematieken zoals die zijn ontwikkeld in het kader van de aanmelding Habitatrictlijngebieden in 2003 en van de aanwijzing van 49 Vogelrichtlijngebieden in maart 2000. Dit betekent dat aanpassing van Habitatrictlijngebieden mogelijk is op grond van het voorkomen van habitattypen en leefgebieden van soorten, rekening houdende met de vereisten voor de instandhouding van habitatwaarden en ter verbetering van de algehele samenhang. Dit kan dus zowel betrekking hebben op uitbreiding als verkleining rekening houdend met de voorwaarden die de Europese Commissie daaraan heeft gesteld (zie vorige paragraaf). Waar grenzen tussen Habitatrictlijngebieden en oude Vogelrichtlijngebieden (aangewezen vóór maart 2000) verschillen, wordt de methode van begrenzing van maart 2000 alsnog op deze Vogelrichtlijngebieden toegepast (voor zover gewenst in het kader van gelijktrekking van grenzen). Daarbij kan ook onder de Habitatrictlijngebieden begrensde nieuwe natuur worden betrokken indien dit voor de vogelsoorten waaraan het gebied zijn betekenis onder de Vogelrichtlijn ontleend, actuele betekenis heeft of op korte termijn zal krijgen.

Zowel uit de ontvangen reacties (opgenomen in het Reactiedocument, 2004) als uit daarna beschikbaar gekomen kennis (Natura 2000 consultaties) is gebleken dat in een beperkt aantal

⁴ Dit doet zich voor op de overgang van duinen naar strand of kwelder (Waddeneilanden/ Noordzeekustzone, Duinen Texel/ Waddenzee, Duinen Vlieland/ Waddenzee, Duinen Duinen Terschelling/ Waddenzee, Duinen Ameland/ Waddenzee, Duinen Schiermonnikoog/ Waddenzee, Voordelta/ Zuid-Hollandse en Zeeuwse duingebieden), tussen Duinen Goeree & Kwade Hoek/ Haringvliet (Zuiderdiep) en langs het Vossemeer tussen Ketelmeer & Vossemeer en Uiterwaarden IJssel.

gevallen bij de begrenzing van Habitatrichtlijn-gebieden onvoldoende rekening is gehouden met de verspreiding van relevante habitattypen of leefgebieden van soorten. Dit betekent dat in 2003 belangrijke terreindelen buiten de begrenzing zijn gevallen. In de meeste gevallen betreft het uitbreiding van minder dan 100 ha. In geval van land gaat het hierbij steeds om bestaande of nieuwe natuur. In geval van de Veluwerandmeren betreft het een aanzienlijke oppervlakte open water dat wel al in zijn geheel onder de Vogelrichtlijn is aangewezen.

Onder deze noemer vallen ook grenscorrecties die voorkomen uit technische vooruitgang (GIS-technieken), waardoor vergelijkingen tussen gebiedscategorieën eenvoudig kunnen worden gemaakt en ook de nauwkeurigheid van begrenzing aanmerkelijk is toegenomen.

Ondergrondse groeven voor vleermuizen

In enkele Zuid Limburgse gebieden doet zich een bijzondere situatie voor omdat substantiële delen van ondergrondse mergelgroeven die van groot belang zijn voor overwinterende vleermuizen, buiten de begrenzing zijn gelegen. Bij de opgave aan de Europese Commissie is ervan uitgegaan dat deze overwinteringsplaatsen geheel binnen de aangemelde gebieden waren gelegen. De betreffende groeven blijken zich uit te strekken buiten begrensde gebied tot onder bebouwing en cultuurgronden waar bovengronds geen habitatwaarden aanwezig zijn. De ondergrondse ligging van de groeven wordt op de kaarten van deze gebieden apart aangeduid. Het beschermingsregime geldt hier alleen voor de instandhouding van de ondergrondse groeve ten behoeve van overwinterende vleermuizen⁵. Het terrein boven de groeven dat alleen als ondergrondse groeven op de kaarten is aangeduid, maakt dus geen deel uit van het aangewezen gebied. Gebieden met habitattypen of soorten waarvan de staat van instandhouding als ongunstig is beoordeeld, kunnen zo nodig worden uitgebreid met bestaande of nieuwe natuur (waar de betreffende waarden niet voorkomen) gelet op de herstelmaatregelen die noodzakelijk zijn om de staat van instandhouding van de betreffende habitatwaarden te verbeteren en in gunstige staat te brengen.

Exclavering

De begrenzing van de Natura 2000 gebieden wordt aangegeven op de bij de aanwijzingen behorende kaarten. Daarop wordt onderscheid gemaakt tussen de begrenzing van het Habitatrichtlijngebied en die van het Vogelrichtlijngebied. Indien van toepassing wordt tevens de begrenzing van inliggende en aangrenzende beschermde natuurmonumenten aangeduid. Bebouwing, infrastructuur en waterkerende dijken maken meestal geen onderdeel uit van het aangewezen gebied. Bebouwing aan de rand van het gebied en aaneengesloten bebouwing van 5 ha of meer (waaronder bedrijfsterreinen, pompstations en kazernes) zullen zoveel mogelijk op de kaart worden uitgesloten (afhankelijk van de aanwezigheid van TOP10-grenzen). De rest zal tekstueel worden geëxclaveerd.

Algemene exclaveringsformule

Zowel voor de in 2000 aangewezen Vogelrichtlijngebieden als de aangemelde Habitatrichtlijngebieden gelden algemene exclaveringsformules. Ook bij de aanwijzing van beschermde natuurmonumenten zijn bebouwde en verharde delen vaak (ook) tekstueel uitgesloten. Voor alle Natura 2000 gebieden zal een algemene exclaveringsformule gaan gelden, die zo nodig wordt afgestemd op de plaatselijke omstandigheden en de natuurwaarden waarvoor het gebied is aangewezen (bijvoorbeeld in geval van bebouwing met overzomerende of overwinterende vleermuizen). De algemene exclaveringsformule luidt:

“Bestaande bebouwing, erven, tuinen, verhardingen en hoofdspoorwegen maken geen deel uit van het aangewezen gebied, tenzij expliciet wel bij de aanwijzing betrokken.”

Daarbij worden de volgende definities gehanteerd ontleend aan de gangbare praktijk.

- **Bebouwing:** betreft één of meer gebouwen of bouwwerken, geen gebouwen zijnde.
- **Gebouw:** elk bouwwerk dat een voor mensen toegankelijke, overdekte, geheel of gedeeltelijke met wanden omsloten ruimte vormt. Een bouwwerk is elke constructie van enige omvang van hout, steen, metaal of ander materiaal, welke hetzij direct of indirect met de grond verbonden is hetzij direct of indirect steun vindt in of op de grond.

- **Erven:** zijn het onmiddellijk aan een woning of ander gebouw gelegen, daarbij behorende en daarmee in gebruik zijnde terrein.
- **Tuinen:** zijn het in de onmiddellijke nabijheid van een woning of ander gebouw gelegen intensief onderhouden terrein beplant met siergewassen en gazons of in gebruik als moestuin dat zich duidelijk onderscheidt van de omgeving. Dergelijke terreinen zijn meestal besloten en omheind middels een afrastering, schutting, muur of haag, of (deels) omgeven door een sloot.
- **Verhardingen:** bijvoorbeeld zijn: wegen, pleinen, parkeervoorzieningen en eilverhardingen. Wegen betreffende alle voor het gemotoriseerd verkeer in gebruik zijnde kunstmatig verharde wegen, met inbegrip van de daarin liggende bruggen en duikers en de tot die wegen behorende paden en bermen of zijkanten.
- **Hoofdspoorwegen:** spoorwegen zoals opgenomen in het Besluit aanwijzing hoofdspoorwegen van 31 december 2004.

⁵ Op grond van externe werking zijn alleen activiteiten die de groeven als overwinteringsplaats voor vleermuizen kunnen beïnvloeden, vergunningplichtig.

Relatief belang en staat van instandhouding (inclusief methode)

Bijlage 9.2

Methode beoordeling
staat van instandhouding

Relatief belang en staat
van instandhouding habitattypen

Overzicht namen habitattypen

Relatief belang en staat van
instandhouding soorten

Relatief belang en staat van
instandhouding vogelsoorten
(voor broedvogels én niet-broedvogels)

Deze bijlage geeft inzage in het relatief belang en staat van instandhouding voor alle habitattypen en (vogel)soorten waarvoor Nederland Natura 2000 gebieden heeft aangewezen en gaat verder in op de gehanteerde methode. Tevens is opgenomen een overzicht van volledige en verkorte namen habitattypen.

In het Natura 2000 profielendocument is een nadere toelichting op relatief belang en staat van instandhouding opgenomen.

Bijlage 9.2.1.a: Methode bepaling staat van instandhouding habitattypen

Systematiek voor de beoordeling van de staat van instandhouding van een habitatype van bijlage I van de Habitatrichtlijn zoals vastgesteld door het Habitat Comité.

Aspect	Staat van instandhouding (SVI)			
	Gunstig	Matig ongunstig	Zeer ongunstig	Onbekend
Verspreiding	areaal stabiel of toenemend EN niet kleiner dan de 'gunstige referentie'	tussen 'gunstig' en 'zeer ongunstig'	areaalverlies van meer dan 1% per jaar ⁷ OF areaal meer dan 10% minder dan 'gunstige referentie'	geen of onvoldoende betrouwbare informatie
Oppervlakte	oppervlakte stabiel of toenemend EN niet kleiner dan de 'gunstige referentie' EN geen wezenlijke verandering in het verspreidingspatroon binnen het areaal	tussen 'gunstig' en 'zeer ongunstig'	Verlies aan oppervlakte van meer dan 1% per jaar ⁷ EN oppervlakte minder dan de gunstige referentie OF wezenlijke verandering in verspreidingspatroon binnen het areaal OF oppervlakte meer dan 10% minder dan 'gunstige referentie'	geen of onvoldoende betrouwbare informatie
Kwaliteit	structuur en functie (inclusief typische soorten) in goede staat EN geen wezenlijke verslechtering	tussen 'gunstig' en 'zeer ongunstig'	Op meer dan 25% van de oppervlakte is structuur en functie ongunstig	geen of onvoldoende betrouwbare informatie
Toekomstperspectief	de vooruitzichten zijn uitstekend of goed. De belangrijkste bedreigingen zijn niet wezenlijk; het habitatype zal op lange termijn levensvatbaar zijn	tussen 'gunstig' en 'zeer ongunstig'	sterke negatieve invloed van bedreigingen op het habitatype; slechte vooruitzichten, levensvatbaarheid op lange termijn in gevaar	geen of onvoldoende betrouwbare informatie
Totaalbeoordeling SVI	alles 'groen' OF drie 'groen' en één 'onbekend'	één of meer 'oranje' maar geen 'rood'	één of meer 'rood'	twee of meer 'onbekend' gecombineerd met alleen 'groen'

⁷ Binnen een tijdvak te definiëren door de lidstaat

Bijlage 9.2.1.b: Methode bepaling staat van instandhouding soorten

Systematiek voor de beoordeling van de staat van instandhouding van een soort van bijlage II van de Habitatrichtlijn zoals vastgesteld door het Habitat Comité. Deze methode is ook gehanteerd voor de beoordeling van de staat van instandhouding van vogels.

Aspect	Staat van instandhouding (SVI)			
	Gunstig	Matig ongunstig	Zeer ongunstig	Onbekend
Verspreiding	areaal stabiel of toenemend EN niet kleiner dan de 'gunstige referentie'	tussen 'gunstig' en 'zeer ongunstig'	areaalverlies van meer dan 1% per jaar ⁸ OF areaal meer dan 10% minder dan 'gunstige referentie'	geen of onvoldoende betrouwbare informatie
Populatie	populatie groter dan of gelijk aan de 'gunstige referentie' EN voortplanting, sterfte en leeftijdsopbouw niet slechter dan normaal	tussen 'gunstig' en 'zeer ongunstig'	populatieafname van meer dan 1% per jaar ⁸ EN lager dan de gunstige referentie OF populatie meer dan 25% lager dan de 'gunstige referentie' OF voortplanting, sterfte en leeftijdsopbouw veel slechter dan normaal	geen of onvoldoende betrouwbare informatie
Leefgebied	leefgebied is voldoende groot (en stabiel of toenemend) EN de kwaliteit is geschikt voor het op lange termijn voortbestaan van de soort	tussen 'gunstig' en 'zeer ongunstig'	leefgebied is duidelijk onvoldoende groot voor het op lange termijn voortbestaan van de soort OF de kwaliteit is duidelijk ongeschikt voor het op lange termijn voortbestaan van de soort	geen of onvoldoende betrouwbare informatie
Toekomstperspectief	de belangrijkste bedreigingen zijn niet wezenlijk; de soort zal op lange termijn levensvatbaar zijn	tussen 'gunstig' en 'zeer ongunstig'	sterke negatieve invloed van bedreigingen op de soort; zeer slechte vooruitzichten, levensvatbaarheid op lange termijn in gevaar	geen of onvoldoende betrouwbare informatie
Totaalbeoordeling SVI	alles 'groen' OF drie 'groen' en één 'onbekend'	één of meer 'oranje' maar geen 'rood'	één of meer 'rood'	twee of meer 'onbekend' gecombineerd met alleen 'groen'

⁸ Binnen een tijdvak te definiëren door de lidstaat

Bijlage 9.2.2: Relatief belang en staat van instandhouding habitattypen

Nummer	Naam (kort) met subtypen	Relatief belang					Toekomst
		SVI Totaal	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit		
H1110_A	Permanent overstroomde zandbanken (getijdengebied)	A	M	G	G	M	M
H1110_B	Permanent overstroomde zandbanken (Noordzee-kustzone)	A	M	G	G	M	M
H1130	Estuaria	B	Z	Z	Z	Z	M
H1140_A	Slik- en zandplaten (getijdengebied)	A	M	G	G	M	M
H1140_B	Slik- en zandplaten (Noordzee-kustzone)	B	G	G	G	G	G
H1160	Grote baaien	C	Z	G	G	Z	Z
H1310_A	Zilte pionierbegroeiingen (zeekraal)	A	M	G	G	M	M
H1310_B	Zilte pionierbegroeiingen (zeevetmuur)	B	G	G	G	G	G
H1320	Slijkgrasvelden	C	Z	G	G	Z	Z
H1330_A	Schorren en zilte graslanden (buitendijks)	A	M	G	G	M	M
H1330_B	Schorren en zilte graslanden (binnendijks)	C	M	G	G	M	M
H2110	Embryonale duinen	B	G	G	G	G	G
H2120	Witte duinen	B	M	M	G	M	G
*H2130_A	Grijze duinen (kalkrijk)	A	Z	G	M	Z	Z
*H2130_B	Grijze duinen (kalkarm)	B	Z	G	M	Z	Z
*H2130_C	Grijze duinen (heischraal)	A	Z	M	Z	Z	Z
*H2140_A	Duinheiden met kraaihei (vochtig)	B	M	G	G	M	G
*H2140_B	Duinheiden met kraaihei (droog)	B	M	G	G	M	G
*H2150	Duinheiden met struikhei	C	G	G	G	G	G
H2160	Duindoornstruwelen	A	G	G	G	G	G
H2170	Kruipwilgstruwelen	B	G	G	G	G	G
H2180_A	Duinbossen (droog)	A	G	G	G	G	G
H2180_B	Duinbossen (vochtig)	A	M	G	G	M	G
H2180_C	Duinbossen (binnenduinderand)	B	M	G	G	M	G
H2190_A	Vochtige duinvalleien (open water)	A	M	G	G	M	G
H2190_B	Vochtige duinvalleien (kalkrijk)	A	M	G	M	M	M
H2190_C	Vochtige duinvalleien (ontkalkt)	A	M	G	M	M	G
H2190_D	Vochtige duinvalleien (hoge moerasplanten)	C	M	M	M	G	G
H2310	Stuifzandheiden met struikhei	A	Z	G	M	Z	M
H2320	Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	B	M	G	G	M	G
H2330	Zandverstuivingen	A	Z	G	M	Z	M
H3110	Zeer zwakgebufferde vennen	B	Z	Z	Z	Z	M
H3130	Zwakgebufferde vennen	A	M	G	M	M	M
H3140	Kranswierwateren	A	Z	G	M	M	Z
H3150	Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	A	M	M	M	M	M
H3160	Zure vennen	B	M	G	G	M	M
H3260_A	Beken en rivieren met waterplanten (waterranonkels)	B	M	M	M	M	M
H3260_B	Beken en rivieren met waterplanten	C	M	G	M	M	G

Nummer	Naam (kort) met subtypen	Relatief belang					Toekomst
		SVI Totaal	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit		
	(grote fonteinkruiden)						
H3270	Slikkige rivieroeveren	B	M	G	M	M	G
H4010_A	Vochtige heiden (hogere zandgronden)	A	M	G	M	M	M
H4010_B	Vochtige heiden (laagveengebied)	A	M	G	M	M	M
H4030	Droge heiden	B	Z	G	M	Z	M
H5130	Jeneverbesstruwelen	B	M	G	G	M	M
*H6110	Pionierbegroeiingen op rotsbodern	C	Z	M	Z	M	M
*H6120	Stroomdalgraslanden	A	Z	Z	M	Z	M
*H6130	Zinkweiden	B	Z	M	Z	Z	Z
*H6210	Kalkgraslanden	A	M	G	M	M	G
*H6230	Heischrale graslanden	A	Z	Z	Z	Z	Z
H6410	Blauwgraslanden	A	Z	M	M	Z	M
H6430_A	Ruigten en zomen (moerasspirea)	C	G	G	G	G	G
H6430_B	Ruigten en zomen (harig wilgenroosje)	A	M	M	M	M	M
H6430_C	Ruigten en zomen (droge bosranden)	C	M	M	M	M	M
H6510_A	Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	A	M	G	M	M	G
H6510_B	Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart)	A	Z	Z	Z	Z	Z
*H7110_A	Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	A	Z	Z	Z	Z	Z
*H7110_B	Actieve hoogvenen (heideveentjes)	A	Z	G	M	Z	M
H7120	Herstellende hoogvenen	A	G	G	G	G	G
H7140_A	Overgangs- en trilvenen (trilvenen)	A	Z	M	Z	M	M
H7140_B	Overgangs- en trilvenen (veenmosrietlanden)	A	M	M	M	M	M
H7150	Pioniervegetaties met snavelbiezen	B	M	G	G	M	M
*H7210	Galigaanmoerassen	B	M	G	M	M	M
*H7220	Kalktufbronnen	C	M	G	G	?	M
H7230	Kalkmoerassen	B	Z	Z	Z	Z	M
H9110	Veldbies-beukenbossen	C	M	G	G	M	G
H9120	Beuken-eikenbossen met hulst	B	M	G	G	M	G
H9160_A	Eiken-haagbeukenbossen (hogere zandgronden)	B	Z	M	Z	Z	Z
H9160_B	Eiken-haagbeukenbossen (heuvelland)	B	Z	G	M	Z	M
H9190	Oude eikenbossen	A	M	G	G	M	M
*H91D0	Hoogveenbossen	C	M	G	M	M	M
*H91E0_A	Vochtige alluviale bossen (zachtouthooibossen)	A	M	M	G	M	G
*H91E0_B	Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	A	Z	Z	Z	Z	M
*H91E0_C	Vochtige alluviale bossen (beekbegeleidende bossen)	B	M	G	M	M	M
H91F0	Droge hardhoutooibossen	B	Z	M	Z	Z	M

Legenda

Svl

G	Gunstig
M	Matig ongunstig
Z	Zeer ongunstig
?	Onbekend

Relatief belang

A	Zeer groot
B	Groot
C	Aanzienlijk
	Zie § 3.2.

Bijlage 9.2.3: Overzicht namen habitattypen

Nummer	Verkorte naam (met subtypen)	Volledige Nederlandse naam volgens de Habitatrichtlijn
H1110	Permanent overstroomde zandbanken	Permanent met zeewater van geringe diepte overstroomde zandbanken
H1110_A	Permanent overstroomde zandbanken (<i>getijdengebied</i>)	
H1110_B	Permanent overstroomde zandbanken (<i>Noordzee-kustzone</i>)	
H1130	Estuaria	Estuaria
H1140	Slik- en zandplaten	Bij eb droogvallende slikwadden en zandplaten
H1140_A	Slik- en zandplaten (<i>getijdengebied</i>)	
H1140_B	Slik- en zandplaten (<i>Noordzee-kustzone</i>)	
H1160	Grote baaien	Grote, ondiepe kreken en baaien
H1310	Zilte pionierbegroeiingen	Eenjarige pioniersvegetaties van slik- en zandgebieden met <i>Salicornia</i> spp. en andere zoutminnende soorten
H1310_A	Zilte pionierbegroeiingen (<i>zeekraal</i>)	
H1310_B	Zilte pionierbegroeiingen (<i>zeevetmuur</i>)	
H1320	Slijkgrasvelden	Schorren met slijkgrasvegetatie (<i>Spartinion maritimae</i>)
H1330	Schorren en zilte graslanden	Atlantische schorren (<i>Glauco-Puccinellietalia maritimae</i>)
H1330_A	Schorren en zilte graslanden (<i>buitendijks</i>)	
H1330_B	Schorren en zilte graslanden (<i>binnendijks</i>)	
H2110	Embryonale duinen	Embryonale wandelende duinen
H2120	Witte duinen	Wandelende duinen op de strandwal met <i>Ammophila arenaria</i> ('witte duinen')
*H2130	Grijze duinen	Vastgelegde kustduinen met kruidvegetatie ('grijze duinen')
*H2130_A	Grijze duinen (<i>kalkrijk</i>)	
*H2130_B	Grijze duinen (<i>kalkarm</i>)	
*H2130_C	Grijze duinen (<i>heischraal</i>)	
*H2140	Duinheiden met kraaihei	Vastgelegde ontcalcite duinen met <i>Empetrum nigrum</i>
*H2140_A	Duinheiden met kraaihei (<i>vochtig</i>)	
*H2140_B	Duinheiden met kraaihei (<i>droog</i>)	
*H2150	Duinheiden met struikhei	Atlantische vastgelegde ontcalcite duinen (<i>Calluno-Ulicetea</i>)
H2160	Duindoornstruwelen	Duinen met <i>Hippophaë rhamnoides</i>
H2170	Kruipwilgstruwelen	Duinen met <i>Salix repens</i> ssp. <i>argentea</i> (<i>Salicion arenariae</i>)

Bijlage 9.2.3: Overzicht namen habitattypen (vervolg)

Nummer	Verkorte naam (met subtypen)	Volledige Nederlandse naam volgens de Habitatrictlijn
H2180	Duinbossen	Beboste duinen van het Atlantische, continentale en boreale gebied
H2180_A	Duinbossen (<i>droog</i>)	
H2180_B	Duinbossen (<i>vochtig</i>)	
H2180_C	Duinbossen (<i>binnenduinrand</i>)	
H2190	Vochtige duinvalleien	Vochtige duinvalleien
H2190_A	Vochtige duinvalleien (<i>open water</i>)	
H2190_B	Vochtige duinvalleien (<i>kalkrijk</i>)	
H2190_C	Vochtige duinvalleien (<i>ontkalkt</i>)	
H2190_D	Vochtige duinvalleien (<i>hoge moerasplanten</i>)	
H2310	Stuifzandheiden met struikhei	Psammofiele heide met <i>Calluna</i> en <i>Genista</i>
H2320	Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	Psammofiele heide met <i>Calluna</i> en <i>Empetrum nigrum</i>
H2330	Zandverstuivingen	Open grasland met <i>Corynephorus</i> - en <i>Agrostis</i> -soorten op landduinen
H3110	Zeer zwakgebufferde vennen	Mineraalarme oligotrofe wateren van de Atlantische zandvlakten (<i>Littorelletalia uniflorae</i>)
H3130	Zwakgebufferde vennen	Oligotrofe tot mesotrofe stilstaande wateren met vegetatie behorend tot het <i>Littorelletalia uniflorae</i> en/of <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>
H3140	Kranswierwateren	Kalkhoudende oligo-mesotrofe wateren met bentische <i>Chara</i> spp. vegetaties
H3150	Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	Van nature eutrofe meren met vegetatie van het type <i>Magnopotamion</i> of <i>Hydrocharition</i>
H3160	Zure vennen	Dystrofe natuurlijke poelen en meren
H3260	Beken en rivieren met waterplanten	Submontane en laagland rivieren met vegetaties behorend tot het <i>Ranunculion fluitantis</i> en het <i>Callitricho-Batrachion</i>
H3260_A	Beken en rivieren met waterplanten (<i>waterranonkels</i>)	
H3260_B	Beken en rivieren met waterplanten (<i>grote fonteinkruiden</i>)	
H3270	Slikkige rivieroevers	Rivieren met slikoevers met vegetaties behorend tot het <i>Chenopodion rubri</i> p.p. en <i>Bidention</i> p.p.
H4010	Vochtige heiden	Noord-Atlantische vochtige heide met <i>Erica tetralix</i>
H4010_A	Vochtige heiden (<i>hogere zandgronden</i>)	
H4010_B	Vochtige heiden (<i>laagveengebied</i>)	
H4030	Droge heiden	Droge Europese heide
H5130	Jeneverbesstruwelen	<i>Juniperus communis</i> -formaties in heide of kalkgrasland
*H6110	Pionierbegroeiingen op rotsbodem	Kalkminnend of basifiel grasland op rotsbodem behorend tot het <i>Alyssu-Sedion albi</i>
*H6120	Stroomdalgraslanden	Kalkminnend grasland op dorre zandbodem
*H6130	Zinkweiden	Grasland op zinkhoudende bodem behorend tot het <i>Violetalia calaminariae</i>
*H6210	Kalkgraslanden	Droge half-natuurlijke graslanden en struikvormende-facies op kalkhoudende bodems <i>Festuco-Brometalia</i> (* gebieden waar opmerkelijke orchideeën groeien)
*H6230	Heischrale graslanden	Soortenrijke heischrale graslanden op arme bodems van berggebieden (en van submontane gebieden in het binnenland van Europa)
H6410	Blauwgraslanden	Grasland met <i>Molinia</i> op kalkhoudende, venige, of lemige kleibodem (<i>Molinion caeruleae</i>)
H6430	Ruigten en zomen	Voedselrijke zoomvormende ruigten van het laagland, en van de montane en alpiene zones
H6430_A	Ruigten en zomen (<i>moerasspirea</i>)	
H6430_B	Ruigten en zomen (<i>harig wilgenroosje</i>)	

Nummer	Verkorte naam (met subtypen)	Volledige Nederlandse naam volgens de Habitatrichtlijn
H6430_C H6510 H6510_A H6510_B	Ruigten en zomen (<i>droge bosranden</i>) Glanshaver- en vossenstaarthooilanden Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (<i>glanshaver</i>) Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (<i>grote vossenstaart</i>)	Laaggelegen schraal hooiland (<i>Alopecurus pratensis, Sanguisorba officinalis</i>)
*H7110 H7110_A H7110_B	Actieve hoogvenen Actieve hoogvenen (<i>hoogveenlandschap</i>) Actieve hoogvenen (<i>heideveentjes</i>)	Actief hoogveen
H7120 H7140 H7140_A H7140_B	Herstellende hoogvenen Overgangs- en trilvenen Overgangs- en trilvenen (<i>trilvenen</i>) Overgangs- en trilvenen (<i>veenmosrietlanden</i>)	Aangetast hoogveen waar natuurlijke regeneratie nog mogelijk is Overgangs- en trilveen
H7150 *H7210 *H7220 H7230	Pioniervegetaties met snavelbiezen Galigaanmoerassen Kalktufbronnen Kalkmoerassen	Slenken in veengronden met vegetatie behorend tot het <i>Rhynchosporion</i> Kalkhoudende moerassen met <i>Cladium mariscus</i> en soorten van het <i>Caricion davallianae</i> Kalktufbronnen met tufsteenformatie (<i>Cratoneurion</i>) Alkalisch laagveen
H9110 H9120	Veldbies-beukenbossen Beuken-eikenbossen met hulst	Beukenbossen van het type <i>Luzulo-Fagetum</i> Atlantische zuurminnende beukenbossen met <i>Ilex</i> en soms ook <i>Taxus</i> in de ondergroei (<i>Quercion robori-petraeae</i> of <i>Ilici-Fagenion</i>)
H9160 H9160_A H9160_B H9190 *H91D0 *H91E0 *H91E0_A *H91E0_B *H91E0_C H91F0	Eiken-haagbeukenbossen Eiken-haagbeukenbossen (<i>hogere zandgronden</i>) Eiken-haagbeukenbossen (<i>heuvelland</i>) Oude eikenbossen Hoogveenbossen Vochtige alluviale bossen Vochtige alluviale bossen (<i>zachthoutooibossen</i>) Vochtige alluviale bossen (<i>essen-iepenbossen</i>) Vochtige alluviale bossen (<i>beekbegeleidende bossen</i>) Droge hardhoutooibossen	Sub-Atlantische en midden-Europese wintereikenbossen of eiken-haagbeukbossen behorend tot het <i>Carpinion betuli</i> Oude zuurminnende eikenbossen op zandvlakten met <i>Quercus robur</i> Veenbossen Bossen op alluviale grond met <i>Alnus glutinosa</i> en <i>Fraxinus excelsior</i> (<i>Alno-Padion, Alnion incanae, Salicion albae</i>) Gemengde oeverformaties met <i>Quercus robur, Ulmus laevis</i> en <i>Ulmus minor, Fraxinus excelsior</i> of <i>Fraxinus angustifolia</i> , langs de grote rivieren (<i>Ulmenion minoris</i>)

Bijlage 9.2.4: Relatief belang en staat van instandhouding soorten

Nummer	Naam (kort) met subtypen	Relatief belang				
		SVI Totaal	Verspreiding	Populatie	Leefgebied	Toekomst
H1014	Nauwe korfslak	A	M	M	M	M
H1016	Zeggekorfslak	B	Z	M	Z	M
H101X	Platte schijfhoren	A	M	M	M	M
H1037	Gaffellibel	C	Z	Z	Z	G
H1042	Gevlekte witsnuitlibel	B	Z	Z	Z	M
H1059	Pimpernelblauwtje	C	Z	Z	Z	Z
H1060	Grote vuurvlieder	A	Z	Z	Z	M
H1061	Donker pimpernelblauwtje	B	Z	Z	Z	M
*H1078	Spaanse vlag	C	G	G	G	G
H1082	Gestreepte waterroofkever	B	Z	Z	Z	M
H1083	Vliegend hert	C	M	M	M	M
H1095	Zee prik	C	M	M	M	G
H1096	Beek prik	C	Z	M	Z	M
H1099	Rivier prik	B	M	G	M	M
H1102	Elft	C	Z	Z	Z	M
H1103	Fint	C	Z	M	Z	M
H1106	Zalm	C	Z	M	Z	M
H1134	Bittervoorn	A	M	G	G	M
H1145	Grote modderkruiper	A	M	M	M	M
H1149	Kleine modderkruiper	A	G	G	G	G
H1163	Rivierdonderpad	B	M	M	G	G
H1166	Kamsalamander	B	M	M	M	M
H1193	Geelbuikvuurpad	C	Z	Z	Z	Z
H1318	Meervleermuis	A	M	G	G	M
H1321	Ingekorven vleermuis	C	G	G	G	?
H1324	Vale vleermuis	C	M	M	M	M
H1337	Bever	C	M	M	M	G
*H1340	Noordse woelmuis	A	Z	Z	Z	Z
H1351	Bruinvis	C	Z	Z	Z	M
H1364	Grijze zeehond	C	M	G	G	M
H1365	Gewone zeehond	B	G	G	G	G
H1387	Tonghaarmuts	A	M	M	M	M
H1393	Geel schorpioenmos	C	Z	Z	M	M
H1614	Kruipend moerasscherm	A	M	G	M	M
H1831	Drijvende waterweegbree	A	M	M	M	M
H1903	Groenknolorchis	A	Z	M	Z	Z

Legenda

SVI

G	Gunstig
M	Matig ongunstig
Z	Zeer ongunstig
?	Onbekend

Relatief belang

A	Zeer groot
B	Groot
C	Aanzienlijk
	Zie § 3.2.

Bijlage 9.2.5: Relatief belang en staat van instandhouding vogelsoorten (voor broedvogels én niet-broedvogels)

Nummer	Naam (kort) met subtypen	Relatief belang				
		SVI Totaal	Verspreiding	Populatie	Leefgebied	Toekomst
A001	Roodkeelduiker (n)	A	M	G	G	M
A002	Parelduiker (n)	B	?	?	?	M
A004	Dodaars (b)	B	G	G	G	G
A004	Dodaars (n)	B	G	G	G	G
A005	Fuut (n)	B	M	G	M	M
A007	Kuifduiker (n)	B	G	G	G	G
A008	Geoorde fuut (b)	A	G	G	G	G
A008	Geoorde fuut (n)	B	M	G	G	M
A017	Aalscholver (b)	A	G	G	G	G
A017	Aalscholver (n)	A	G	G	G	G
A021	Roerdomp (b)	B	Z	Z	Z	Z
A022	Woudaap (b)	C	Z	Z	Z	Z
A026	Kleine zilverreiger (n)	C	G	G	G	G
A027	Grote zilverreiger (b)	B	G	G	G	G
A027	Grote zilverreiger (n)	C	G	G	G	G
A029	Purperreiger (b)	A	Z	G	Z	M
A034	Lepelaar (b)	A	G	G	G	G
A034	Lepelaar (n)	A	G	G	G	G
A037	Kleine zwaan (n)	A	M	G	M	M
A038	Wilde zwaan (n)	B	M	G	G	M
A039	Taigarietgans (n)	B	G	G	G	G
A039	Toendrarietgans (n)	A	G	G	G	G
A040	Kleine rietgans (n)	A	G	G	G	G
A041	Kolgans (n)	A	G	G	G	G
A042	Dwerggans (n)	A	G	G	G	G
A043	Grauwe gans (n)	A	G	G	G	G
A045	Brandgans (n)	A	G	G	G	G
A046	Rotgans (n)	A	M	G	G	M
A048	Bergeend (n)	A	G	G	G	G
A050	Smient (n)	A	G	G	G	G
A051	Krakeend (n)	A	G	G	G	G
A052	Wintertaling (n)	A	M	G	M	G
A053	Wilde eend (n)	A	G	G	G	G
A054	Pijlstaart (n)	A	M	G	G	M
A056	Slobeend (n)	A	G	G	G	G
A058	Krooneend (n)	C	M	G	G	M
A059	Tafeleend (n)	A	Z	G	Z	M
A061	Kuifeend (n)	A	M	G	G	M
A062	Topper (n)	A	Z	G	Z	G
A063	Eider (b)	B	Z	G	Z	G
A063	Eider (n)	B	Z	G	G	Z
A065	Zwarte zee-eend (n)	B	M	G	G	M
A067	Bilduiker (n)	B	G	G	G	G

Nummer	Naam (kort) met subtypen	Relatief belang					
		SVI Totaal	Verspreiding	Populatie	Leefgebied	Toekomst	
A068	Nonnetje (n)	A	M	G	G	M	M
A069	Middelste zaagbek (n)	B	G	G	G	G	G
A070	Grote zaagbek (n)	B	Z	G	Z	M	M
A072	Wespendief (b)	B	G	G	G	G	G
A075	Zeearend (n)	C	G	G	G	G	G
A081	Bruine kiekendief (b)	B	G	G	G	G	G
A082	Blauwe kiekendief (b)	B	Z	Z	Z	Z	Z
A084	Grauwe kiekendief (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A094	Visarend (n)	C	G	G	G	G	G
A103	Slechtvalk (n)	C	G	G	G	G	G
A107	Korhoen (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A119	Porseleinhoen (b)	B	Z	G	Z	M	M
A122	Kwartelkoning (b)	C	M	G	G	M	M
A125	Meerkoet (n)	A	M	G	M	G	G
A127	Kraanvogel (n)	C	Z	Z	M	G	Z
A130	Scholekster (n)	A	Z	G	Z	M	M
A132	Kluut (b)	A	M	G	G	M	M
A132	Kluut (n)	A	M	G	G	G	M
A137	Bontbekplevier (b)	B	Z	G	Z	M	M
A137	Bontbekplevier (n)	B	G	G	G	G	G
A138	Strandplevier (b)	B	Z	Z	Z	Z	Z
A138	Strandplevier (n)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A140	Goudplevier (n)	A	Z	Z	G	M	Z
A141	Zilverplevier (n)	A	G	G	G	G	G
A142	Kievit (n)	A	M	G	G	G	M
A143	Kanoet (n)	A	M	G	G	M	M
A144	Drieteenstrandloper (n)	B	M	M	G	M	M
A147	Krombekstrandloper (n)	C	G	G	G	G	G
A149	Bonte strandloper (n)	A	G	G	G	G	G
A151	Kemphaan (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A151	Kemphaan (n)	B	M	G	G	G	M
A153	Watersnip (b)	C	Z	Z	Z	M	Z
A156	Grutto (n)	A	Z	M	Z	M	M
A157	Rosse grutto (n)	A	G	G	G	G	G
A160	Wulp (n)	A	G	G	G	G	G
A161	Zwarte ruiter (n)	B	G	G	G	G	G
A162	Tureluur (n)	B	M	G	G	G	M
A164	Groenpootruiter (n)	B	G	G	G	G	G
A169	Steenloper (n)	B	Z	G	Z	M	M
A176	Zwartkopmeeuw (b)	A	G	G	G	G	G
A177	Dwergmeeuw (n)	B	M	G	M	M	M
A183	Kleine mantelmeeuw (b)	A	G	G	G	G	G
A190	Reuzenstern (n)	C	G	G	G	G	G

Nummer	Naam (kort) met subtypen	Relatief belang					
		SVI Totaal	Verspreiding	Populatie	Leefgebied	Toekomst	
A191	Grote stern (b)	A	Z	M	Z	G	G
A193	Visdief (b)	A	M	M	M	M	G
A194	Noordse stern (b)	B	G	G	G	G	G
A195	Dwergstern (b)	B	Z	Z	Z	M	M
A197	Zwarte stern (b)	A	Z	Z	Z	M	M
A197	Zwarte stern (n)	A	Z	G	Z	M	M
A222	Velduil (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A224	Nachtzwaluw (b)	C	M	M	G	M	M
A229	Ijsvogel (b)	B	G	G	G	G	G
A233	Draaihals (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A236	Zwarte specht (b)	B	G	G	G	G	G
A246	Boomleeuwerik (b)	C	G	G	G	G	G
A249	Oeverzwaluw (b)	B	G	G	G	G	G
A255	Duinpieper (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A272	Blauwborst (b)	B	G	G	G	G	G
A275	Paapje (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A276	Roodborsttapuit (b)	C	G	G	G	G	G
A277	Tapuit (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A292	Snor (b)	B	Z	Z	G	Z	Z
A295	Rietzanger (b)	B	M	M	G	G	G
A298	Grote karekiet (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z
A338	Grauwe klauwier (b)	C	Z	Z	Z	Z	Z

Legenda

SVI	
G	Gunstig
M	Matig ongunstig
Z	Zeer ongunstig
?	Onbekend

Relatief belang	
A	Zeer groot
B	Groot
C	Aanzienlijk
	Zie § 3.2.

Natura 2000 doelen op landelijk niveau

Bijlage 9.3

Natura 2000 doelen op landelijk niveau habitattypen	Bijlage 9.3.1: Natura 2000 doelen op landelijk niveau habitattypen
Natura 2000 doelen op landelijk niveau soorten	H1110 Permanent overstroomde zandbanken H1110 Subtype A: Permanent overstroomde zand- banken (<i>getijdengebied</i>) H1110 Subtype B: Permanent overstroomde zand- banken (<i>Noordzeekustzone</i>)
Natura 2000 doelen op landelijk niveau broedvogels	Natura 2000 doel: Voor subtype A, permanent overstroomde zand- banken (<i>getijdengebied</i>): behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit. Voor subtype B, permanent overstroomde zand- banken (<i>Noordzeekustzone</i>): behoud versprei- ding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit.
Natura 2000 doelen op landelijk niveau niet-broedvogels	Toelichting: Het habitattype permanent overstroomde zandbanken komt wijd verspreid voor langs de Europese kusten, maar is in Nederland van zeer groot belang door de abiotische en biotische kwaliteiten van de Noordzee in combinatie met grote estuaria en waddengebieden. Zulke kwali- teiten worden in de EU op slechts enkele plaatsen

aangetroffen. Subtype A, permanent overstroomde zandbanken (*getijdengebied*), is aangewezen voor de Waddenzee (1). Subtype B, permanent overstroomde zandbanken (*Noordzeekustzone*), is aangewezen voor de Noordzeekustzone (7), Voordelta (113) en Westerschelde & Saeftinghe (122). Op dit moment verkeert subtype A, permanent overstroomde zandbanken (*getijdengebied*), in een matig ongunstige staat van instandhouding. Verbetering van de kwaliteit is vooral mogelijk ten aanzien van bodemfauna en de vorming van biogene structuren met mossels. Kenmerkend voor het systeem is de functionele samenhang van verschillende deelsystemen zoals eb- en vloedgeulen en droogvallende platen. Herstel van zout-zoet gradiënten is tevens van belang voor verbetering kwaliteit van het habitattype. Verder onderzoek is nodig om de referentie voor een gunstige structuur & functie (kwaliteit) (inclusief soortensamenstelling) nader te bepalen. Het Beleidsbesluit Schelpdiervisserij en het aldaar aangekondigde onderzoek (Project Onderzoek Duurzame Schelpdiervisserij) zullen de basis vormen voor de mate waarin en het tempo waarmee de locaties voor de ontwikkeling van de biogene

structuren met mossels zal worden gekozen. De verbeteropgave zal dan ook pas gaan gelden na afloop van dit onderzoek en wanneer de uitkomsten van dit onderzoek, mede in het licht van het streven naar verduurzaming van de mosselsector en met inachtneming van de hoofdlijnen voor de formulering van de doelen, deze verbeteropgave rechtvaardigen. Daarbij zal tevens rekening worden gehouden met regulier gebruik en regulier onderhoud van de vaarwegen overeenkomstig de PKB-Waddenzee.

H1130 Estuaria

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het relatief belang van Nederland is groot en wordt vertegenwoordigd door de Westerschelde (Westerschelde & Saefthinghe, 122) en de Eems-Dollard (Waddenzee, 1). Voor de afsluiting van de Haringvliet (109) en de Zuiderzee herbergde Nederland enkele van de grootste estuaria van Europa. Voor de Haringvliet (109) wordt gestreefd naar het vergroten van zoutwaterinvloeden (kierbesluit). Kwaliteitsverbetering is noodzakelijk wegens de zeer ongunstige staat van instandhouding. Voor de Westerschelde houdt kwaliteitsverbetering herstel in van de afwisseling aan diverse deelecosystemen (laagdynamische en hoogdynamische, diepe en ondiepe, zoete en zoute delen, belendende schorren en geleidelijke overgangen tussen al deze deelsystemen) met de bijbehorende hoge biodiversiteit. Voor dit gebied is behoud van het meergeulenstelsel en uitbreiding van de oppervlakte met laagdynamische deelgebieden (droogvallende platen en ondiepe wateren) noodzakelijk voor kwaliteitsverbetering en duurzaam voortbestaan. Voor de Eems-Dollard ligt het accent op behoud oppervlakte en kwaliteit. Het realiseren van kleinschalige zoet-zout gradiënten in de Waddenzee, is mede ten behoeve van verbetering van de kwaliteit van de habitattypen slik- en zandplaten (*getijdengebied*)(H1140_A) en permanent overstroomde zandbanken (*getijdengebied*)(H1110_A).

H1140 Slik- en zandplaten

H1140 Subtype A Slik- en zandplaten (*getijdengebied*)

H1140 Subtype B Slik- en zandplaten (*Noordzeekustzone*)

Natura 2000 doel:

Voor subtype A, slik- en zandplaten (*getijdengebied*): behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Voor subtype B, slik- en zandplaten (*Noordzeekustzone*): behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit.

Toelichting:

Subtype A, slik- en zandplaten (*getijdengebied*), is van zeer groot belang voor Europa omdat de Nederlandse, Duitse en Deense waddenzee het grootste oppervlakte herbergt en een belangrijke functie heeft voor trekvogels tussen West-Afrika en Siberië. Wegens de matig ongunstige staat van instandhouding wordt kwaliteitsverbetering nagestreefd. Naast de Waddenzee (1) is dit subtype aangewezen voor de Voordelta (113). Verder komt het subtype voor als onderdeel van habitattypen estuaria (H1130) en grote baaien (H1160) in Westerschelde & Saefthinghe (122) en Oosterschelde (118). Alleen voor de Waddenzee (1) wordt gestreefd naar verbetering kwaliteit. Subtype B, slik- en zandplaten (*Noordzeekustzone*), is van groot belang en is aanwezig in de Noordzeekustzone (7) en Voordelta (113). Dit subtype verkeert in gunstige staat van instandhouding. Voortzetting van zandsuppleties op de Noordzeekust van de eilanden en de Noord-Hollandse kust is waarschijnlijk noodzakelijk voor behoud van de huidige oppervlakte aan intergetijdenplaten. Tevens is van belang om te bezien wat de (positieve en negatieve) effecten zijn van de uitbreiding van de japanse oesters in het intergetijdengebied.

H1160 Grote baaien

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het habitattype grote baaien is van aanzienlijk

belang voor Europa en is alleen voor de Oosterschelde (118) aangemeld. De soortensamenstelling van de Oosterschelde verschilt van de andere grote baaien in Europa. Het type verkeert in zeer ongunstige staat van instandhouding gebaseerd op kwaliteit en toekomstperspectief (afname van het oppervlak aan platen (zandhonger)). Daarmee komt de foerageerfunctie voor schelpdiereters in gevaar. Voor behoud en herstel van het evenwicht tussen de deelecosystemen is het stoppen of vertragen van de plaaterosie noodzakelijk. Kwaliteitsverbetering is gericht op herstel van een evenwichtige afwisseling aan de diverse deelecosystemen, herstel van kleinschalige zoet-zout gradiënten en zeegrasvelden.

H1310 Zilte pionierbegroeiingen

H1310 Subtype A: Zilte pionierbegroeiingen (*zeekraal*)

H1310 Subtype B: Zilte pionierbegroeiingen (*zeevetmuur*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, zilte pionierbegroeiingen (*zeekraal*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte, behoud en plaatselijk verbetering kwaliteit. De uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit wordt nagestreefd in het Deltagebied.

Subtype B, zilte pionierbegroeiingen (*zeevetmuur*): behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit.

Toelichting:

Het habitattype zilte pionierbegroeiingen komt wijd verspreid voor langs de Europese kusten, maar meestal in kleine oppervlakten. De aanzienlijke oppervlakte van het habitattype in Nederland is daarom bijzonder. Subtype A, zilte pionierbegroeiingen (*zeekraal*), is van zeer groot belang voor Europa en verkeert in matig ongunstige staat van instandhouding. In Zuidwest-Nederland is dit subtype sterk achteruitgegaan in de Oosterschelde (118) en Westerschelde door erosie van de schorren. Uitbreiding oppervlakte wordt daarom beoogd in Oosterschelde (118), Westerschelde & Saefthinghe (122) en de zoute optie van Krammer-Volkerak (114) ten behoeve van behoud van Schorren en zilte graslanden. In laatstgenoemd gebied wordt dan ook verbetering van de kwaliteit nagestreefd. Subtype B, zilte pionier-

begroeiingen (*zeevetmuur*), is van groot belang. Er wordt gestreefd naar behoud van dit subtype omdat het in gunstige staat van instandhouding verkeerd.

H1320 Slijkgrasvelden

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit. In een deel van de gebieden mag het areaal afnemen ten gunste van het habitatype H1330_A zilte pionierbegroeiingen (*zeekraal*).

Toelichting:

Het habitatype slijkgrasvelden ligt aan de rand van het areaal en is in Nederland van aanzienlijk belang voor Europa. De staat van instandhouding is zeer ongunstig door het geheel of vrijwel geheel verdwijnen van de belangrijkste typische soort klein slijkgras. Momenteel komen daarom geen goed ontwikkelde vormen meer voor en komt het habitatype wel veel voor in matige vorm met engels slijkgras. Deze matige vorm ontstaat vaak op plekken waar kwelders eroderen. Daarom mag in een deel van de gebieden het areaal afnemen ten gunste van het habitatype zilte pionierbegroeiingen (*zeekraal*) (H1310_A). Ter voorbereiding van de beheersplannen is nader onderzoek nodig naar herstel van groeiplaatsen met klein slijkgras. Herstel van de kwaliteit van de door klein slijkgras gedomineerde vormen van het habitatype (van belang voor de instandhouding van habitatype zilte pionierbegroeiingen) (H1310) wordt op dit moment niet als haalbaar gezien. Daarom zijn er geen doelen voor verbetering kwaliteit gesteld.

H1330 Schorren en zilte graslanden

H1330 Subtype A: Schorren en zilte graslanden (*buitendijks*)

H1330 Subtype B: Schorren en zilte graslanden (*binnendijks*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, schorren en zilte graslanden (*buitendijks*): behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Subtype B, schorren en zilte graslanden (*binnendijks*): behoud verspreiding, behoud oppervlakte

en behoud kwaliteit.

Wat betreft de oppervlakte van beide subtypen kan wel enige verschuiving optreden tussen Natura 2000 gebieden: in gebieden waar de oppervlakte aan kwelders sterk afwijkt van de natuurlijke situatie (subtype A in westelijk deel Westerschelde (122), en subtype B in Oosterschelde (118)), ligt een opgave voor vergroting van de oppervlakte.

Toelichting:

Atlantische kwelders worden aangetroffen langs de Atlantische kust van Portugal tot IJsland en Noord-Scandinavië. Het areaal aan kwelders is in de internationale Waddenzee zeer groot (37.000 ha, inclusief pionierzone met meer dan 5% dekking), evenals het aantal relatief grote (meer dan 5 km²) kwelders. Subtype A, schorren en zilte graslanden (*buitendijks*), is daarom van zeer groot belang voor Europa. Het Waddengebied levert de grootste bijdrage in areaal, daarnaast is het Deltagebied van belang. Subtype B, schorren en zilte graslanden (*binnendijks*), is van aanzienlijk belang. Dit subtype wordt vooral aangetroffen in binnendijkse delen van de waddenkust en het Deltagebied. Beide subtypen verkeren in een matig ongunstige staat van instandhouding. Voor een duurzaam behoud van subtype A, schorren en zilte graslanden (*buitendijks*), is verjonging van de kwelders en schorren noodzakelijk (oudere, soortenarme stadia nemen momenteel sterk toe).

H2110 Embryonale duinen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit.

Toelichting:

Het habitatype embryonale duinen is in Europa wijd verspreid, zowel langs de Atlantische kusten als langs de Mediterrane kusten, maar doorgaans over kleine oppervlakten. Nederland is van groot belang voor Europa. De staat van instandhouding is gunstig. In het Waddengebied is momenteel genoeg dynamiek zodat het type altijd in voldoende mate en van voldoende kwaliteit aanwezig is. Langs de Hollandse kustduinen en in Zuidwest-Nederland moet het huidige aantal goed ontwikkelde groeiplaatsen behouden blijven.

H2120 Witte duinen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte, verbetering kwaliteit. Verbetering kwaliteit wordt vooral nagestreefd in de duinen van de vastelandskust en het Deltagebied.

Toelichting:

Het habitatype witte duinen is wijd verspreid langs de Atlantische en Mediterrane kust en is voor de meeste duingebieden aangemeld. De relatieve bijdrage is groot en de staat van instandhouding matig ongunstig als gevolg van een matige verspreiding van goed ontwikkelde voorbeelden, vooral in de duinen van de vastelandskust en het Deltagebied. Daarom wordt in een aanzienlijk deel van deze duingebieden, waar het type voor is aangemeld, verbetering kwaliteit nagestreefd door het optimaliseren van de verstuiwing. Een dergelijke ontwikkeling wordt nagestreefd op plaatsen waar dit niet in conflict is met de veiligheid van het achterliggende land. In het Waddengebied, waar het type met een groot oppervlakte en met een goede kwaliteit voorkomt, is het zaak de bestaande dynamiek van het kustgebied op (wisselende) locaties te behouden, waarmee het voorkomen van dit type in voldoende mate gegarandeerd is.

*H2130 Grijze duinen

*H2130 Subtype A: Grijze duinen (*kalkrijk*)

*H2130 Subtype B: Grijze duinen (*kalkarm*)

*H2130 Subtype C: Grijze duinen (*heischraal*)

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het habitatype grijze duinen is van zeer groot belang vanwege het grote oppervlakte aan goed ontwikkelde vormen in ons land. Bovendien ligt ons land centraal in het areaal van het habitatype. Binnen subtype A, grijze duinen (*kalkrijk*), en subtype C, grijze duinen (*heischraal*), komen een aantal plantengemeenschappen voor die grotendeels beperkt zijn tot Nederland. Subtype A, grijze duinen (*kalkrijk*) komt vooral veel voor in de kalkrijke duingebieden van de Hollandse en

Zeeuwse kust en is daarnaast aangemeld voor een drietal waddeneilanden. Subtype B, grijze duinen (*kalkarm*), heeft belangrijke voorkomens in de kalkarme duingebieden ten noorden van het Noordzeekanaal en komt daarnaast voor in ontkalkte duinzones van Zuid-Holland en Zeeland. Subtype C, grijze duinen (*heischraal*) is aangemeld voor de meeste waddeneilanden, de meeste duingebieden langs de vastelandskust en een drietal gebieden in het Deltagebied. Alle drie subtypen verkeren in een zeer ongunstige staat van instandhouding. Het is van groot belang op de eerste plaats de goede voorbeelden veilig te stellen, zodat geen verdere achteruitgang van de kwaliteit optreedt. Daarnaast moeten matige ontwikkelde voorbeelden worden verbeterd in kwaliteit en is uitbreiding van de oppervlakte gewenst.

*H2140 Duinheiden met kraaihei

*H2140 Subtype A: Duinheiden met kraaihei (*vochtig*)

*H2140 Subtype B: Duinheiden met kraaihei (*droog*)

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het habitattype duinheiden met kraaihei is van groot belang en bevindt zich in ons land aan de zuidgrens van het areaal. Het is aangemeld voor de overwegend kalkarme duingebieden ten noorden van het Noordzeekanaal.

De staat van instandhouding is matig ongunstig, omdat jonge korstmossrijke stadia met een open vegetatiestructuur sterk achteruit zijn gegaan. In Duinen Terschelling (4) en Schoorlse Duinen (86) wordt daarom verbetering kwaliteit nagestreefd. Jonge stadia kunnen ontstaan door successie vanuit andere habitattypen (grijze duinen (*H2130) of vochtige duinvalleien (H2190)) en verjonging van het habitattype zelf.

Gezien de grote oppervlakte wordt in alle gebieden waarvoor het habitattype is aangemeld, behoud oppervlakte nagestreefd. Het habitattype mag plaatselijk tijdelijk afnemen ten gunste van ontwikkeling van de habitattypen witte duinen

(H2120), grijze duinen (*H2130) of vochtige duinvalleien (H2190), en verbetering van de kwaliteit van het type zelf.

*H2150 Duinheiden met struikhei

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit.

Toelichting:

Het habitattype duinheiden met struikhei is in ons land van aanzienlijk belang. Het is soortenarm, beslaat in Nederland kleine oppervlakten en bevindt zich hier aan de noordrand van het verspreidingsgebied. In Nederland is het habitattype aangemeld voor Duinen Ameland (5) en enkele Zuid-Hollandse en Zeeuwse duingebieden. Omdat de staat van instandhouding gunstig is, wordt behoud van verspreiding, oppervlakte en kwaliteit nagestreefd.

H2160 Duindoornstruwelen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit van goed ontwikkelde vormen in de gebieden waar het type een belangrijke positie in het duinlandschap inneemt. Enige achteruitgang in oppervlakte is toegestaan ten gunste van uitbreiding oppervlakte van habitattypen grijze duinen (*H2130), vochtige duinvalleien (H2190) of duinbossen (H2180), mits de totale oppervlakte van goed ontwikkelde vormen niet afneemt.

Toelichting:

Nederland is van zeer groot belang voor het habitattype duindoornstruwelen vanwege de grote oppervlakte en de verscheidenheid aan struweelsoorten in de goed ontwikkelde voorbeelden. Ons land ligt centraal in het verspreidingsgebied en het type is voor de meeste Natura 2000 gebieden aan de kust aangemeld. De beste ontwikkelde voorbeelden worden aangetroffen in Meijndel & Berkheide (97), Voornes Duin (100), Duinen Goeree & Kwade Hoek (101) en Kop van Schouwen (116). In de sterk ontkalkte duingebieden komen goed ontwikkelde vormen alleen voor in relatief kalkrijke delen, vooral dicht

achter de zeereep, zoals in het zuidwesten van Duinen en Lage Land Texel (2). Omdat het type in goede staat van in standhouding verkeerd en met een groot oppervlakte voorkomt, wordt behoud van goed ontwikkelde vormen nagestreefd.

Omdat duindoornstruwelen zich plaatselijk sterk hebben uitgebreid ten koste van habitattypen grijze duinen (*H2130), of vochtige duinvalleien (H2190), mag de oppervlakte afnemen ten gunste van uitbreiding van deze typen. Deze successie speelt vooral in de kalkrijke duingebieden van de Hollandse en Zeeuwse kust. Plaatselijk en tijdelijk mag de oppervlakte van goed ontwikkelde duindoornstruwelen tevens afnemen ten gunste van uitbreiding van habitattype duinbossen (H2180).

H2170 Kruiwilgstruwelen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding goed ontwikkelde vormen, behoud maar lokaal uitbreiding oppervlakte van goed ontwikkelde vormen en behoud maar lokaal verbetering kwaliteit. De oppervlakte matig ontwikkelde vormen mag afnemen ten gunste van uitbreiding van habitattypen vochtige duinvalleien (H2190).

Toelichting:

Het habitattype kruiwilgstruwelen is wijd verspreid langs de Atlantische kust, waarbij ons land centraal in het areaal ligt. Nederland levert een grote bijdrage aan dit type. De meeste waddeneilanden, Duinen Den Helder en Callantsoog (84), Zwanenwater & Pettermerduinen (85), Noordhollands Duinreservaat (87), Kennemerland-Zuid (88), Coepelduynen (96) en drie gebieden in het Deltagebied zijn aangewezen voor het habitattype. In de meeste gebieden wordt behoud van de oppervlakte goed ontwikkelde vormen nagestreefd omdat het type in gunstige staat van instandhouding verkeerd. In Duinen Den Helder-Callantsoog (84) wordt uitbreiding oppervlakte van goed ontwikkelde vormen nagestreefd. Voor duurzaam behoud van goed ontwikkelde vormen op de lange termijn, moet het habitattype met enige regelmaat opnieuw ontstaan door successie vanuit het habitattype vochtige duinvalleien (H2190).

H2180 Duinbossen

H2180 Subtype A: Duinbossen (*droog*)

H2180 Subtype B: Duinbossen (*vochtig*)

H2180 Subtype C: Duinbossen (*binnenduintrand*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, duinbossen (*droog*): verbetering verspreiding van goed ontwikkelde vormen, behoud maar lokaal uitbreiding oppervlakte van goed ontwikkelde vormen, behoud maar lokaal verbetering kwaliteit.

Subtype B, duinbossen (*vochtig*): behoud verspreiding, behoud maar lokaal uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Subtype C, duinbossen (*binnenduintrand*): behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud maar lokaal verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het habitattypen duinbossen is zeldzaam langs de Europese kusten, maar komt in ons land over een relatief grote oppervlakte voor langs een groot deel van de duinkust. Het duineikenbos (subtype A) en duinberkenbos (subtype B) zijn min of meer tot ons land beperkte bostypen. Daarom levert Nederland een zeer grote bijdrage voor subtype A, duinbossen (*droog*), en subtype B, duinbossen (*vochtig*). De bijdrage voor subtype C, duinbossen (*binnenduintrand*), is groot en dit subtype is aangewezen voor Duinen Schiermonnikoog (6), Noordhollands duinreservaat (87), Kennemerland-Zuid (88), Meijndel & Berkheide (97), Solleveld & Kapittelduinen (99), Voornes Duin (100), Kop van Schouwen (116) en Manteling van Walcheren (117). Uitbreiding oppervlakte van goed ontwikkelde vormen van subtype A en B wordt beoogd in Duinen Vlieland (3) Duinen Terschelling (4) en Duinen Schiermonnikoog (6), omdat op de waddeneilanden de oppervlakte van deze habitattypen klein is. In enkele duingebieden van de Hollandse vastelandskust wordt uitbreiding oppervlakte of verbetering kwaliteit voor deze twee subtypen nagestreefd. Voor subtype C wordt in de gebieden behoud nagestreefd. In Voornes Duin (100) en Kop van Schouwen (116) mag de oppervlakte van matig ontwikkelde vormen afnemen ten gunste van habitattypen grijze duinen (*H2130) of vochtige duinvalleien (H2190).

H2190 Vochtige duinvalleien

H2190 Subtype A: Vochtige duinvalleien (*open water*)

H2190 Subtype B: Vochtige duinvalleien (*kalkrijk*)

H2190 Subtype C: Vochtige duinvalleien (*ontkalkt*)

H2190 Subtype D: Vochtige duinvalleien (*hoge moerasplanten*)

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het habitattypen vochtige duinvalleien is in onze kustduinen zeer gevarieerd, wijd verspreid en over een grote oppervlakte ontwikkeld zodat ons land een zeer grote verantwoordelijkheid heeft voor het behoud van dit habitattypen. Het type is aangewezen voor bijna alle Natura 2000 duingebieden en daarnaast ook voor Noordzeekustzone (7), Grevelingen (115), Westerschelde & Saeftinghe (122) en de zoete optie van Krammer-Volkerak (114). De relatieve bijdrage voor subtype A, vochtige duinvalleien (*open water*), subtype B, vochtige duinvalleien (*kalkrijk*), en subtype C, vochtige duinvalleien (*ontkalkt*), is zeer groot. Die voor subtype D, vochtige duinvalleien (*hoge moerasplanten*), is aanzienlijk. Subtype C heeft een gunstige staat van instandhouding, de overige subtypen hebben een matige staat van instandhouding. Voor subtype A, vochtige duinvalleien (*open water*), is het belangrijk om de kwaliteit te verbeteren: hier is vooral winst te behalen in verbetering kwaliteit van kranswierbegroeiingen in duinwateren. Voor subtype B, vochtige duinvalleien (*kalkrijk*), wordt de staat van instandhouding verbeterd door uitbreiding van oppervlakte en/of verbetering van kwaliteit op de meeste Waddeneilanden, de meeste vastelandsduinen en de Kop van Schouwen (116). Subtype C, vochtige duinvalleien (*ontkalkt*) behoeft vooral verbetering in de Noord-Hollandse vastelandsduinen waar het areaal duinvallei sterk is afgenomen. Voor subtype D, vochtige duinvalleien (*hoge moerasplanten*), liggen verbeteropgaven op enkele waddeneilanden en in enkele vastelandsduinen. Al deze verbeterdoelen sluiten aan op reeds ingezet hydrologisch herstel (waddeneilanden, Hollandse kust) en regeneratie van duinvalleien in duingebieden die door waterwinning zijn aangetast. Voor duurzaam voortbestaan van jonge stadia

en de rijke variatie aan vochtige duinvalleien, is vergroting van de dynamiek van wind en zee noodzakelijk in een deel van de gebieden. Een dergelijke ontwikkeling wordt nagestreefd op plaatsen waar dit niet in conflict is met de veiligheid van het achterliggende land.

H2310 Stuifzandheiden met struikhei

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

In het Atlantische deel van Europa is Nederland van groot belang voor dit habitattypen omdat een zeer aanzienlijk aandeel van het oppervlak in Nederland ligt. Het type ontstaat uit stuifzanden en heeft een warm en droog microklimaat. Voor behoud van organismen die afhankelijk zijn van dit type zoals kevers, sprinkhanen, vlinders, reptielen, vogels, maar ook korstmossen en pioniers van open zand, is het van belang dat structuur en functies op orde gebracht worden. Het zal vaak gaan om het verbinden van leefgebieden of het verbeteren van de vegetatiestructuur. Een grote variatie in de leeftijd van heideplanten, een afwisseling van open zand, heide en pioniergrasland met geleidelijke overgangen naar struweel (bijvoorbeeld bromstruweel) en bos is belangrijk. Gebieden met de grootste bijdrage liggen in het midden en zuiden van Nederland: het gaat ondermeer om Veluwe (57) (met veruit het grootste oppervlakte), Loonse en Drunense duinen & Leemkuilen (131) en Maasduinen (145). In het noorden is het Drents-Friese Wold & Leggelder veld (27) van groot belang.

H2320 Binnenlandse kraaiheidebegroeiingen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Binnenlandse kraaiheidebegroeiingen zijn te beschouwen als oude stadia van stuifzandheiden met struikhei of van droge heiden. Kraaihei is de dominante soort, het microklimaat is koel en

relatief vochtig. Het habitattype heeft een boreale verspreiding. Nederland is van groot belang voor dit habitattype. De staat van instandhouding is matig ongunstig gescoord op het aspect kwaliteit. Het landelijk doel is daarom op behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit gesteld. Lokaal is verbetering van de kwaliteit belangrijk voor het herstel van populaties van o.a. levermossen en wolfsklauwen die nationaal bedreigd zijn. Het habitattype komt vooral voor op zandgronden van het Drentse plateau. Belangrijke gebieden zijn: Bakkeveense duinen (17), Drentsche Aa-gebied (25), Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27), Dwingelderveld (30) en Havelte-Oost (29). De Veluwe (57) is het zuidelijkste gebied waar binnenlandse kraaiheidebegroeiingen voorkomen.

H2330 Zandverstuivingen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

De huidige zandverstuivingen in het binnenland zijn slechts een fractie van de oorspronkelijke Atlantische woestijnen. Niettemin is Nederland, ondermeer door het grote areaal dekzanden, binnen het Atlantische gebied van groot belang voor behoud van het habitattype. De staat van instandhouding is zeer ongunstig; door gebrek aan openheid kan het zand niet stuiven, door depositie wordt het stuivende zand versneld vastgelegd. Het areaal is daarom afgenomen. De soorten die pionieren in dit stuivend zand zijn vaak ernstig bedreigd. Het gaat om warmteminnende insecten, (korst)mossen en kortlevende vaatplanten.

Verbetering is mogelijk door te werken aan een gunstige vegetatiestructuur. Meer ruimte voor natuurlijke processen zoals verstuiving zal resulteren in voldoende afwisseling tussen open zand, jonge pionierstadia en oudere stadia met natuurlijke graslanden. Grote stuifzanden zijn tevens van belang voor soorten als tapuit (A277), draaihals (A233), duinpieper (A255), nachtzwaluw (A224), mits er ook een afwisseling met heide en bos is. Juist de afwisseling van (grote of kleine) zandverstuivingen met habitattype stuifzanden met struikhei (H2310), is voor een groot

aantal dieren belangrijk. Om deze reden zijn in veel heidegebieden van de hogere zandgronden zowel (kleinere) stuifzanden als stuifzandheiden met struikhei gecombineerd als doel. Belangrijke gebieden zijn o.a.: Veluwe (57), met meerdere grote stuifzandgebieden, Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27) en Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen (131).

H3110 Zeer zwakgebufferde vennen

Natura 2000 doel:

Verbetering verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit. Verbetering verspreiding wordt op lange termijn gerealiseerd in gebieden aangewezen voor habitattype zwakgebufferde vennen (H3130).

Toelichting:

Het habitattype zeer zwak gebufferde vennen is in Europa beperkt tot het boreaal-atlantische gebied. Nederland bevindt zich aan de oostrand van het verspreidingsgebied en is belangrijk voor de Atlantische regio. Hoewel de begroeiingen slechts over een kleine oppervlakte voorkomen, is het habitattype wel van zeer groot belang door de bijzondere soortensamenstelling: een combinatie van soorten met een atlantisch areaal en soorten met een continentale verspreiding. Bovendien zijn de vensystemen bij dit habitattype bijzonder vanwege hun geomorfologie: relatief ondiepe, zandige vennen.

De staat van instandhouding is zeer ongunstig als gevolg van een sterke achteruitgang in verspreiding, oppervlakte en kwaliteit. Behoud van de goede voorbeelden die voorkomen in Bergvennen & Brecklenkampse Veld (46), Strabrechtse Heide & Beuven (137) en Sarsven & De Banen (146) staat voorop. Door herstel van grote vensystemen op landschapsschaal kan een situatie gecreëerd worden waarin habitattype zeer zwak gebufferde systemen (H3110), en habitattype zwak gebufferde vennen (H3130), naast elkaar voorkomen onder relatief duurzame condities. Hiervoor bestaan mogelijkheden in Brabantse Wal (128) en Strabrechtse Heide & Beuven (137). Verbetering van kwaliteit wordt in de meeste gebieden nagestreefd. De uitbreiding van oppervlakte in Brabantse Wal (128) en Strabrechtse

Heide & Beuven (137) is cruciaal voor een substantiële vergroting van de landelijke oppervlakte.

H3130 Zwakgebufferde vennen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud maar lokaal uitbreiding oppervlakte en behoud maar lokaal verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Nederland heeft voor dit habitattype zwak gebufferde vennen een zeer groot belang gezien de centrale ligging van het land in het verspreidingsgebied van de oeverkruid-klasse en de aanwezigheid van bijzondere Atlantische soorten. De staat van instandhouding is matig ongunstig door onvoldoende oppervlakte en onvoldoende kwaliteit. Wegens genoemd relatief belang en het sterk versnipperde voorkomen is het aangewezen voor veel Natura 2000 gebieden op de pleistocene zandgronden. In een deel van de gebieden wordt uitbreiding oppervlakte en/of verbetering kwaliteit nagestreefd. In vennen waar habitattypen zeer zwak gebufferde vennen (H3110), en zwak gebufferde vennen (H3130), samen voorkomen, is het behoud van zeer zwak gebufferde vennen voldoende garantie voor de aanwezigheid van zwak gebufferde vennen.

H3140 Kranswierwateren

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het habitattype kranswierwateren is in Europa wijd verspreid, maar de plantengemeenschappen die in ons land binnen dit habitattype voorkomen zijn in West-Europa vrijwel beperkt tot de Noordwest-Europese laagvlakte. De grote plassen en meren met kranswieren in ons land behoren bovendien tot de grootste vindplaatsen van het habitattype in Europa. Ook is de soortenrijkdom in ons land hoog: van de ruim 40 kranswiersoorten in Europa komt de helft in ons land voor. Nederland is daarom van zeer groot belang voor dit type. De staat van instandhouding is echter

zeer ongunstig, vooral door een zeer ongunstig toekomstperspectief. De duurzaamheid van de grote oppervlakte in het IJsselmeer (72), Markermeer & IJmeer (73) en Veluwerandmeren (76) is onzeker door ongunstige ecologische randvoorwaarden. Voor de duurzaamheid van het areaal wordt daarom in enkele perspectiefvolle meren en moerasgebieden, op de overgang van zand naar veen uitbreiding oppervlakte nagestreefd. In de gebieden Wieden (34), Weerribben (35), Oostelijke Vechtplassen (65), Vlijmens Ven en Moerputten & Bossche Broek (132) wordt ook verbetering van de kwaliteit beoogd door lokale verbetering van de waterkwaliteit.

H3150 Meren met krabbenscheer en fontein-kruiden

Natura 2000 doel:

Verbetering verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit. In het Natura 2000 landschap rivierengebied ligt een speciale opgave voor verbetering verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit van krabbenscheerbegroeiingen en de daaraan gekoppelde fauna.

Toelichting:

Ondanks het feit dat de meeste meren en plassen in ons land zijn ontstaan als gevolg van menselijke activiteiten zoals vervening en bedijking, zijn de hierin aanwezige begroeiingen van het habitatype meren met krabbenscheer en fontein-kruiden, zowel door hun uitgestrektheid als door hun representatieve soortensamenstelling, van zeer groot belang. Dit geldt in het bijzonder voor de fonteinkruidgemeenschappen in de grote laagveenplassen en de randmeren. Het habitatype is in het Natura 2000 landschap Rivierengebied in de vorm van krabbenscheerbegroeiingen en de daaraan gekoppelde rijke fauna momenteel nagenoeg verdwenen. De staat van instandhouding is matig ongunstig voor alle aspecten. Het type is aangewezen voor de Natura 2000 gebieden in het bovenrivierengebied, het binnenlandse deel van het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen en de randmeren. In een aanzienlijk deel van de gebieden wordt uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit nagestreefd door het verbeteren van de waterkwaliteit. In het Natura 2000 land-

schap Rivierengebied is het type ook aangewezen als complementair doel voor Uiterwaarden IJssel (38), ten behoeve van een voldoende grote dekking van krabbenscheerbegroeiingen.

H3160 Zure vennen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud maar lokaal uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit van gedegradeerde zure vennen. In het bijzonder wordt uitbreiding oppervlak van vormen met drijvende egelskop en veenbloembies nagestreefd. Een deel van de zure vennen kan zich door verlanding ontwikkelen naar habitatype actieve hoogvenen (*heideveentjes*)(H7110_B).

Toelichting:

Het habitatype zure vennen komt in Europa wijd verspreid voor, zowel in het laagland als in de bergen. In internationaal opzicht zijn vooral de zure vennen met begroeiingen met drijvende egelskop van betekenis. Het relatief belang is groot en de staat van instandhouding matig ongunstig. Het type is aangewezen voor een groot deel van de Natura 2000 gebieden op de hogere zandgronden. Uitbreiding oppervlakte wordt beoogd in Dwingelderveld (30), Leenderbos, Grootte Heide & De Plateaux (136) en Maasduinen (145) en verbetering kwaliteit in de meeste gebieden waarvoor het type is aangewezen. De Dwingelderveld (30), Vecht en Beneden-Reggegebied (39), Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27) zijn met name van belang voor vormen met drijvende egelskop en veenbloembies. De herstelopgave is naast de vegetatie vooral ook erg belangrijk voor de fauna van deze vennen.

H3260 Beken en rivieren met waterplanten

H3260 Subtype A: Beken en rivieren met waterplanten (*waterranonkels*)

H3260 Subtype B: Beken en rivieren met waterplanten (*grote fonteinkruiden*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, beken en rivieren met waterplanten (*waterranonkels*): verbetering verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit. De verspreiding dient vooral verbeterd te worden in

de laaglandbeken en de duinen.

Subtype B, beken en rivieren met waterplanten (*grote fonteinkruiden*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en behoud kwaliteit.

Toelichting:

Het habitatype beken en rivieren met waterplanten komt verspreid voor in de colliene en montane gebieden van Midden en Zuid-Europa. Subtype A, beken en rivieren met waterplanten (*waterranonkels*), is van groot belang door de aanwezigheid van begroeiingen met klimopwaterranonkel die beperkt zijn tot de Atlantische delen van Europa (Zuid-Zweden tot Portugal), een gebied waarin deze begroeiingen vrijwel overal bedreigd zijn. Ook voor de laagland-begroeiingen met waterviolier neemt ons land een centrale plaats in. Subtype B, beken en rivieren met waterplanten (*grote fonteinkruiden*), is van aanzienlijk belang. Beide subtypen verkeren in matig ongunstige staat van instandhouding. Subtype A komt vooral in Limburg nog in goede omstandigheden voor, maar is elders in het land sterk achteruit gegaan. In vrijwel alle gebieden wordt verbetering kwaliteit van het subtype nagestreefd. In de duinen kan het type hersteld worden in duinrellen, die momenteel op verschillende locaties hersteld worden. Subtype B is betrekkelijk zeldzaam in ons land. Uitbreiding oppervlakte wordt nagestreefd in Uiterwaarden IJssel (38).

H3270 Slikkige rivieroever

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het habitatype slikkige rivieroever komt wijd verspreid voor langs de grote rivieren in de laagvlakte en heuvellanden van het gematigde deel van Europa. Het gaat om kortlevende vegetaties die her en der verschijnen op tijdelijk droogvallende oevers of zandbanken. Lage waterstanden in de zomer zijn daarom van groot belang. Het relatief belang is groot en de staat van instandhouding is matig ongunstig. Het oppervlak is afgenomen, in het benedenrivierengebied door afsluiting van de Haringvliet (109) en in andere gebieden door opstuwen van de rivier en door

steenstort langs de oevers. In het zoetwaterdeltagebied is de kwaliteit bijzonder door het voorkomen van een pioniergemeenschap die alleen hier goed ontwikkeld voorkomt. Een deel van de typische soorten is zeldzaam en bedreigd. Door het graven van nevengeulen en verwijderen van vervuilde slib ontstaan langs de grote rivieren meer mogelijkheden voor dit type.

Door het breed verspreide voorkomen ligt slechts een klein deel (naar schatting maximaal 20%) van het type in Habitatrichtlijngebieden, maar een aanzienlijk deel (circa 80%) in het gehele Natura 2000 netwerk (dus incl. Vogelrichtlijngebieden). Het type is o.a. aangewezen voor de Habitatrichtlijngebieden langs de grote rivieren, Haringvliet (109) en Biesbosch (112) en als complementair doel voor de Vogelrichtlijngebieden Uiterwaarden IJssel (38) en Uiterwaarden Waal (68). In de meeste gebieden is het doel gesteld op gesteld op uitbreiding oppervlakte. Ook voor Haringvliet (109) is uitbreiding als doel gesteld, dit is mogelijk door ontpoldering en door de toename van de getijdeninvloed bij invoering van de kiervariant. Daarmee wordt de sterke achteruitgang van dit type in de getijdenzone van het benedenrivierengebied enigszins ongedaan gemaakt. In de Biesbosch (112) wordt behoud oppervlakte nagestreefd.

Voor de langere termijn is voldoende ruimte voor rivierdynamiek (overstroming met sedimentatie en erosieprocessen) van belang voor behoud van het type.

H4010 Vochtige heiden

H4010 Subtype A: Vochtige heiden (*hogere zandgronden*)

H4010 Subtype B: Vochtige heiden (*laagveengebied*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, vochtige heiden (*hogere zandgronden*): behoud verspreiding, behoud, maar lokaal uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit. Subtype B, vochtige heiden (*laagveengebied*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en behoud kwaliteit. De uitbreiding oppervlakte vindt plaats met het oog op duurzaam behoud van vormen met een goede kwaliteit (verbetering structuur & functie).

Toelichting:

Het habitattype vochtige heiden komt in Europa voor in een brede strook langs de Atlantische kust. Subtype A, vochtige heiden (*hogere zandgronden*), behoort in Nederland tot de meest uitgestrekte en best bewaarde voorbeelden en heeft daarom een zeer grote bijdrage. Subtype B, vochtige heiden (*laagveengebied*), is in Europa tot nu toe alleen bekend uit moerasgebieden in Laag-Nederland en heeft dus ook een zeer grote bijdrage. Beide subtypen verkeren in een matige ongunstige staat van instandhouding. Subtype A is aangemeld voor bijna alle Natura 2000 gebieden op de hogere zandgronden. Een belangrijke bijdrage wordt geleverd door Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27), Dwingelderveld (30), Veluwe (57), Kampina & Oisterwijkse Vennen (133) en Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux (136). Uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit is als doel gesteld voor de meeste gebieden op het Drents plateau, Veluwe (57), Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux (136) en enkele gebieden in het oostelijke en zuidelijke deel van ons land. Door uitbreiding van oppervlakte van subtype A, vochtige heiden (*hogere zandgronden*) ontstaan ook kansen voor habitattype pioniervegetaties met snavelbiezen (H7150). Een speciale herstelopgave voor het subtype ligt in de beekdalen waar het habitattype onderdeel uitmaakt van de gradiënt van hogere zandgronden naar de beek. Subtype B, vochtige heiden (*laagveengebied*), is aangemeld voor een tiental meren & moerasgebieden in Noord-Nederland, Noord-Holland en het groene hart. In een groot deel van het gebied wordt uitbreiding oppervlakte nagestreefd. Alde Feanen (13) is het enige gebied met een doel voor verbetering kwaliteit die kan optreden bij verdere ontwikkeling van dit subtype.

H4030 Droge heiden

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit. Behoud van de goede voorbeelden staat voorop. Naast herstel van de heideflora, bestaat een herstelopgave voor de fauna van dit type. Voor een dergelijke kwaliteitsverbetering is op veel plaatsen uitbreiding van oppervlakte noodzakelijk, met voldoende geleidelijke overgangen naar bos.

Toelichting:

Het habitattype droge heiden komt breed verspreid voor in het Atlantische en sub-Atlantische deel van Europa. Anders dan habitattype stuifzandheiden met struikheide (H2310), is de 'droge Europese heide' niet beperkt tot het laagland, maar strekt het zich ook uit tot het heuvelland en de montane delen van middelgebergten. Nederland levert een grote bijdrage aan het behoud van dit habitattype door de lokaal grote oppervlakte. Bovendien is de aanwezigheid van stuwwallen, die voor een groot deel de ondergrond vormen voor dit habitattype, een in Europees opzicht bijzonder fenomeen. Het type verkeert in een zeer ongunstige staat van instandhouding. Daarom wordt in een belangrijk deel van de gebieden uitbreiding oppervlakte nagestreefd (gebieden in Oost-Nederland, Veluwe (57)) en verbetering kwaliteit (gebieden in Noord- en Zuid-Nederland). Daarnaast is behoud van de goede voorbeelden belangrijk.

H5130 Jeneverbesstruwelen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Nederland is voor het habitattype jeneverbesstruwelen van gemiddeld belang, de staat van instandhouding is matig ongunstig. Het toekomstperspectief speelt daarbij een rol. Gezien de ouderdom van de struwelen is te verwachten dat het areaal vanaf 2020 verder zal afnemen. Verjonging is voor duurzaam behoud en een goede kwaliteit een vereiste. Het is echter niet zeker of de gewenste verjonging in jeneverbestruwelen ook haalbaar is. Een lichte toename van het aantal kiemplanten kan verklaard worden uit recente verbetering van de luchtkwaliteit. De gebieden Dwingelderveld (30), Drouwenerzand (26), Mantingerzand (32), Borkeld (44), Veluwe (57) en Boschhuizerbergen (144) leveren een belangrijke bijdrage door het grote (aaneengesloten) areaal.

*H6110 Pionierbegroeiingen op rotsbodem

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Uitbreiding van oppervlakte en kwaliteit wordt niet direct voor het habitatype pionierbegroeiing op rotsbodem zelf beoogd, maar voor verbetering leefgebied van warmteminnende soorten: vooral insecten zoals dwergblauwtje van de Zuid-Limburgse schraallanden. Verbetering is verder van belang voor planten als tengere veldmuur, berggamander en mossen, als klein klokhoedje en hakig kronkelbladmos. Vergroting van het oppervlak zal slechts op bescheiden schaal kunnen plaatsvinden. Het type kan worden hersteld op plaatsen waar kalkrotsen in de loop van de tijd met struiken en bomen zijn overwoekerd of op steile wanden van mergelgroeven. Nederland is van marginale betekenis voor behoud van het type in Europa.

*H6120 Stroomdalgraslanden

Natura 2000 doel:

Verbetering verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Stroomdalgraslanden hebben in Europa een beperkte verspreiding. De genoemde plantengemeenschappen zijn beperkt tot het laagland van Noordwest-Europa (oostelijk tot in de Baltische Staten) met een zwaartepunt in ons land. In andere delen van Europa hebben droge graslanden langs de rivieren een andere soortensamenstelling. Daarom is ons land van zeer groot belang. Omdat de staat van instandhouding zeer ongunstig is, wordt in de meeste gebieden langs de grote en een aantal kleine rivieren toename locaties, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit nagestreefd. Daarbij leveren Uiterwaarden IJssel (38), Uiterwaarden Waal (68), Uiterwaarden Lek (82) een belangrijke bijdrage aan de kalkrijke vorm en Vecht en Beneden-Reggegebied (39) een belangrijke bijdrage aan de kalkarme vorm. Op de korte termijn staat behoud van de goede voorbeelden voorop. Voor herstel van het

habitatype stroomdalgraslanden op locaties met verarmde vormen, of uitbreiding van het habitatype op nieuwe locaties, is op de langere termijn een verhoogde rivierdynamiek nodig, met voldoende afzetting van zand en incidentele overstromingen. Om verdere achteruitgang van het habitatype stroomdalgraslanden te voorkomen zou een strikte bescherming van de resterende locaties met stroomdalgraslanden moeten plaatsvinden, zowel binnen als buiten het Natura 2000 netwerk.

*H6130 Zinkweiden

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

In vergelijking met sommige terreinen in naburig België en Duitsland, waar zinkplanten in de directe omgeving van de ertsmijnen op de storthopen van de ertswinning optimale omstandigheden vinden, neemt de zinkflora op Nederlands terrein slechts een marginale plaats in. De Nederlandse begroeiingen zijn Europees gezien dan ook niet van speciale betekenis door omvang of ligging. Daar staat tegenover dat sommige van de kenmerkende soorten, waaronder het zinkviooltje, een dermate klein areaal en een dusdanig gering aantal vindplaatsen bezitten, dat de enige Nederlandse locatie – in het Geuldal – van groot belang is. De soortensamenstelling wijkt hier sterk af van de locaties met zinkflora op voormalige mijnterreinen in naburig België en Duitsland. Vanwege de zeer ongunstige staat van instandhouding wordt voor het Geuldal (157) uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit nagestreefd.

*H6210 Kalkgraslanden

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Kalkgraslanden komen in Europa wijd verbreid voor en hebben in Nederland wegens de geologische gesteldheid een geringe oppervlakte.

Desondanks is het belang zeer groot. Grote betekenis moet worden gehecht aan de kleinschalige setting in het landschap met fijnkorrelige vegetatiecomplexen en aan de relatieve rijkdom aan orchideeën, waaraan bijzondere waarde wordt gehecht (prioritair habitatype). Ook wordt het relatieve belang van de kalkgraslanden in Nederland steeds groter omdat de biologische kwaliteit van deze graslanden in de ons omringende landen op veel plaatsen nog steeds achteruit gaat, terwijl de negatieve trend in ons land al zo'n twintig jaar geleden een halt toegeeroepen is. Momenteel is de staat van instandhouding matig ongunstig door een geringe oppervlakte en te lage kwaliteit. Het type is aangewezen voor een zestal gebieden in het Natura 2000 landschap Heuvelland. In een gedeelte wordt uitbreiding nagestreefd op potentievolle locaties en in de meeste verbetering van de kwaliteit. Mogelijkheden tot herstel van grotere vegetatiecomplexen met kalkgrasland bestaan aan de noordrand van het plateau van Ubachsberg (Kunderberg (158)), in het dal van de Sinselbeek tussen Witterem en Nijswiller, in het Gerendal, het Gulpdal, de omgeving van Fromberg (met de Wrakelberg) (alle behorend bij Geuldal (157)), de St. Pietersberg (Sint Pietersberg & Jekerdal (159)), de Bemelerberg en Schiepersberg (Bemelerberg & Schiepersberg (156)) en op de Gulpenerberg.

*H6230 Heischrale graslanden

Natura 2000 doel:

Verbetering verspreiding van goed ontwikkelde vormen, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit in alle landschappen waar het type voorkomt (Hogere zandgronden, Beekdalen, Duinen en Heuvelland).

Toelichting:

Heischrale graslanden komen in Europa wijd verspreid en over grote oppervlakten voor in gebergten, maar zijn in het laagland betrekkelijk zeldzaam en beperkt tot kleine oppervlakten. De heischrale graslanden in ons land hebben alle betrekking op de laaglandvorm van het habitatype, waarvoor Nederland centraal in het areaal ligt. Deze laaglandvorm wordt in ons land naar verhouding in een betrekkelijk grote oppervlakte aangetroffen. In het Zuid-Limburgse heuvelland

maken de heischrale graslanden onderdeel uit van kleinschalige mozaïeken met onder meer habitatype kalkgraslanden (H6210), die binnen Noordwest-Europa zeer zeldzaam zijn. Het relatief belang van heischrale graslanden is zeer groot. Op alle aspecten heeft het type echter een zeer ongunstig staat van instandhouding. Daarom wordt in veel van de gebieden waarvoor het is aangewezen uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit nagestreefd.

De gebieden in de Natura 2000 landschappen Hogere zandgronden, Beekdalen, Duinen en het Heuvelland zijn aangewezen wegens het zeer versnipperde voorkomen van heischrale graslanden en deels kleine oppervlakten van locaties. Aanmelding voor relatief veel gebieden is noodzakelijk voor het behoud van de grote ecologische variatie van dit habitatype. Behoud van de weinige goede voorbeelden van heischrale graslanden dient voorop te staan. Wat betreft de Natura 2000 landschappen Hogere zandgronden en Beekdalen is de inzet gericht op herstel van deze graslanden in de gradiënt van heide naar beekdalen. Hierbij kan het zijn dat de huidige (verarmde) voorbeelden van het habitatype heischrale graslanden in een beekdal worden omgevormd naar habitatype blauwgraslanden (H6410), terwijl het type hoger in de gradiënt ontwikkeld kan worden. Voor Heuvelland kan het type deel uitmaken van grotere vegetatiecomplexen met habitatype kalkgraslanden (*H6210). In de duinen is uitbreiding van (vochtige) heischrale graslanden mogelijk aan de binnenduintrand en in duinvalleien. Het type heeft op leemrijke bodems de beste potenties die met natuurherstel kunnen worden benut.

H6410 Blauwgraslanden

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Blauwgrasland heeft een klein, Atlantisch areaal (van Noord-Frankrijk en Ierland tot Noord-Duitsland), waarin Nederland centraal gelegen is en het merendeel van de oppervlakte bevat. Deze vegetaties vallen onder Grasland met *Molinia* op kalkhoudende, venige of lemige bodem

(Eu-Molinion), maar hebben eigen soorten. Ons land is in de Atlantische regio dan ook van zeer groot Europees belang vanwege de afwijkende soortensamenstelling, de geografische ligging en de oppervlakte. Omdat de staat van instandhouding zeer ongunstig is, wordt in een groot deel van de gebieden waarvoor het habitatype is aangemeld, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit beoogd. Het habitatype blauwgraslanden was ooit een wijd verbreid graslandtype, met name in het laagveengebieden van Friesland, Utrecht en Zuid-Holland, maar kwam ook voor in komkleigebieden in het riviereengebied, kwelgebieden in beekdalen of in overgangen van zandgronden naar laagveen of hoogveen, in ontgonnen duinvalleien, de binnenduintrand en in laagten van heide terreinen. Het type is zeer gevarieerd door de zeer verschillende omstandigheden waarin het kan voorkomen. Herstel op grote schaal is niet mogelijk, in vrijwel alle aangewezen gebieden gaat het om zeer kleine oppervlakten. Door met de keuze van de gebieden rekening te houden met de landschappen wordt ook de grote ecologische variatie van het habitatype blauwgraslanden behouden.

De beste mogelijkheden voor uitbreiding (inclusief herstel) liggen in de Natura 2000 landschappen Beekdalen en Hogere zandgronden. Ze doen zich voor in de nabijheid van bestaande blauwgraslanden op locaties waar de basenvoorziening (kalk) op orde is en het aanwezige ijzer in de bodem zorgt voor vastlegging van fosfaat. Het kan gaan om zandgebieden met een leemhoudende bodem en met toestromend grondwater van lokale herkomst of om bestaande zeer sterke kwelgebieden. Het gebied Binnenveld (65) voldoet het meest aan deze criteria. In het laagveengebied zal uitbreiding en verbetering van de kwaliteit moeilijker te realiseren zijn, maar omdat de soortensamenstelling hier anders is, is deze doelstelling tevens van belang. Hetzelfde geldt voor de duinen, waar de beste mogelijkheden voor realisering van deze doelstelling in de binnenduintrand liggen.

H6430 Ruigten en zomen

H6430 Subtype A: Ruigten en zomen (*moerasspirea*)

H6430 Subtype B: Ruigten en zomen (*harige wilgenroosje*)

H6430 Subtype C: Ruigten en zomen (*droge bosranden*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, ruigten en zomen (*moerasspirea*): behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit.

Subtype B, ruigten en zomen (*harige wilgenroosje*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte, behoud kwaliteit en verbetering kwaliteit van de brakke varianten.

Subtype C, ruigten en zomen (*droge bosranden*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en uitbreiding kwaliteit.

Toelichting:

De natte strooiselruigten van brak milieu en zoetwatergetijde zijn sterk bedreigd (subtype B, ruigten en zomen (*harig wilgenroosje*)). Het vergroten van de zoutwaterinvloeden is van belang voor behoud van de resterende voorbeelden van deze begroeiingen en voor uitbreiding van oppervlakte en verbetering van kwaliteit van gedegradeerde vormen. Kansen hiertoe liggen bij de Afsluitdijk (gradiënt Waddenzee-IJsselmeergebied), bij afgesloten zeearmen in het Deltagebied (met name Haringvliet (109)) en in Noord-Holland (meer zoutwaterinvloed via Noordzeekanaal). Voor de getijdenvariant is vooral het behoud van de Oude Maas als getijdenrivier met brede oeverlanden van vitaal belang, omdat deze zeldzame associatie hier het best ontwikkeld is. Goede kansen voor uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit van subtype C, ruigten en zomen (*droge bosranden*), liggen respectievelijk in natuurontwikkelingsgebieden en op historische vindplaatsen langs de grote rivieren en Limburgse beken.

H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden

H6510 Subtype A: Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*glanshaver*)

H6510 Subtype B: Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*grote vossenstaart*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*glanshaver*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte, verbetering kwaliteit.

Subtype B, glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*grote vossenstaart*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte, verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Goede voorbeelden van subtype A, glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*glanshaver*), komen voor op niet vergraven, hooggelegen uiterwaarden. Het subtype B, glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*grote vossenstaart*), omvat kievitsbloemhooilanden en weidekervel graslanden. Herstel van de kievitsbloemhooilanden in Zuid-Holland is van groot belang vanwege behoud van de geografische spreiding van het type.

***H7110 Actieve hoogvenen**

*H7110 Subtype A: Actieve hoogvenen (*hoogveenlandschap*)

*H7110 Subtype B: Actieve hoogvenen (*heideveentjes*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, actieve hoogvenen (*hoogveenlandschap*): verbetering verspreiding, uitbreiding oppervlakte, verbetering kwaliteit. Dit type wordt hersteld door ontwikkeling vanuit habitatype herstellende hoogvenen (H7120).

Subtype B, actieve hoogvenen (*heideveentjes*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte, verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Uitbreiding van subtype A, actieve hoogvenen (*hoogveenlandschap*) wordt gezocht in de bestaande hoogveengebieden en uitbreiding van subtype B, actieve hoogvenen (*heideveentjes*) op locaties met gedegradeerde vormen en door verdere verlanding van habitatype zure vennen (H3160). In diverse hoogveengebieden met habitatype herstellende hoogvenen (H7120), is het type complementair doel (voor wanneer op lange termijn ontwikkeling naar levend hoogveen optreedt). Voor de langere termijn is het voor een goede staat van instandhouding van belang om de mogelijkheden voor ontwikkeling van levende hoogvenen in het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen te onderzoeken.

H7120 Herstellende hoogvenen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit. Verbetering kwaliteit is veelal gericht op herstel van habitatype actief hoogveen (*hoogveenlandschap*)(H7110_A). Op termijn mag de oppervlakte herstellende hoogvenen dan ook afnemen ten gunste van actief hoogveen.

Toelichting:

De doelstellingen van dit type zijn vooral gericht op herstel van op landschapsschaal functionerende hoogvenen met daarin actieve kernen van habitatype actieve hoogvenen (H7110).

H7140 Overgangs- en trilvenen

H7140 Subtype A: Overgangs- en trilvenen (*trilvenen*)

H7140 Subtype B: Overgangs- en trilvenen (*veenmosrietlanden*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, overgangs- en trilvenen (*trilvenen*): verbetering verspreiding, uitbreiding oppervlakte verbetering kwaliteit.

Subtype B, overgangs- en trilvenen (*veenmosrietlanden*): verbetering verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Voor het behoud van trilvenen en veenmosrietlanden op langere termijn dienen jongere successiestadia hersteld te worden (in petgaten en aan luwe oevers) en is een adequaat beheer vereist, waarbij verbossing zoveel mogelijk wordt voorkomen. Kansen voor nieuwvorming van het habitatype overgangs- en trilvenen (en dus behoud op de lange termijn) liggen mogelijk in zeekelegebieden, maar op welke locaties aan de vereisten voor het habitatype overgangs- en trilvenen wordt voldaan, dient nader onderzocht te worden. Kleinschaliger kan het type mogelijk ontstaan door successie in duinvalleien met rietland (o.a. Duinen Ameland (5), Duinen Schiermonnikoog (6)), in inlagen en krekken (Zeeland) en door herstel in beekdalen.

H7150 Pioniervegetaties met snavelbiezen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het habitatype pioniervegetaties met snavelbiezen komt – in wisselende oppervlakte – voor op plagplekken in natte heide van habitatype vochtige heiden (H4010). Vernatting van vochtige heiden (door oppervlaktevergroting en kwaliteitsverbetering) kan ook leiden tot het ontstaan van meer natuurlijke situaties van habitatype pioniervegetaties met snavelbiezen. Uitbreiding oppervlakte van pioniervegetaties met snavelbiezen moet worden gezocht in gebieden waar het type van nature aanwezig is, o.a.: Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27), Dwingelderveld (30), Kampina & Oisterwijkse Vennen (133).

***H7210 Galigaanmoerassen**

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Locaties met nieuwe vestigingen van galigaanmoerassen dienen behouden te blijven voor duurzame bescherming op de langere termijn. Kwaliteitsverbetering van het type is kansrijk in hety Natura 2000 landschap Meren en Moerassen in combinatie met habitatype overgangs- en trilvenen (*trilvenen*) (H7140_A), zoals in de Weerribben (34), Wieden (35) en in de duinen.

***H7220 Kalktufbronnen**

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit.

Toelichting:

Het type komt van nature slechts met een zeer klein oppervlakte in ons land voor. De volgende gebieden zijn relevant: Bunder- en Elsloërbos (153), Geuldal (157) en Noorbeemden & Hoogbos (161).

H7230 Kalkmoerassen

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het habitattypen kalkmoerassen is zeer zeldzaam en sterk bedreigd en wordt gekenmerkt door een zeer hoge soortenrijkdom. Het type verkeert in een zeer ongunstige staat van instandhouding, hierdoor zijn alle gebieden waar kalkmoerassen voorkomen belangrijk: Elperstroomgebied (28), Springendal (45), Lemselermaten (48), Boddenbroek (52), Stelkampsveld (60), Binnenveld (65), Zuider Lingedijk & Diefdijk-Zuid (70), Geleenbeekdal (154) en Geuldal (157). De beste potenties voor ontwikkeling en uitbreiding liggen in de volgende Natura 2000 landschappen Beekdalen op locaties met toestroom van basenrijk grondwater, in het Heuvelland bij brongebieden op zeer kalkrijke zanden waar toestroom van grondwater door peilverschillen optreedt.

H9110 Veldbies-beukenbossen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Het voorkomen van het habitattypen veldbies-beukenbossen in Nederland is nagenoeg geheel beperkt tot het Geuldal (157). Het komt voor in de omgeving van Vaals op de vuursteenplateaus. Uitbreiding van oppervlak kan door geleidelijke omvorming van naaldbos.

H9120 Beuken-eikenbossen met hulst

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Beuken-eikenbossen met hulst komen in het Atlantische gebied wijd verspreid voor. Het gaat om vrij gesloten bossen op zure, maar niet al te arme en vaak lemige zandgronden. De kwaliteit

van deze bossen is in Nederland matig ongunstig. Verbetering kwaliteit in de vorm van meer variatie in structuur (oude bomen en dik dood hout) en gevarieerde bosranden, is de belangrijkste opgave voor het habitattypen beuken-eikenbossen met hulst.

Goed ontwikkelde bossen van dit type in West-Europa zijn ouder en komen voor op een groter oppervlak dan in Nederland en hebben daarom een meer gevarieerde structuur. Juist variatie in leeftijd van bomen, aanwezigheid van open plekken, met de daarbij behorende verschillen in microklimaat, zijn van belang voor de biodiversiteit. De meeste voorbeelden in Nederland zijn vrij jonge bossen met bomen van dezelfde leeftijd waarin hulst zich net vestigt of geleidelijk uitbreidt. Met name de aanwezigheid van dikke oude bomen en dik dood hout met de daarbij behorende biodiversiteit (o.a. paddestoelen, mossen en insecten) ontbreekt. Verder ontwikkelen een aantal bossen zich thans naar gesloten bos met een dikke zure strooisellaag, waardoor de variatie in de ondergroei minder wordt.

Grootste bijdrage leveren Veluwe (57), Sint Jansberg (142) en Geuldal (157). Norgerholt (22), Mantingerbos (31) zijn mooie maar vrij kleine voorbeelden van het type. Een groot deel van het (potentiele) areaal van het habitattypen ligt buiten het Natura 2000 netwerk. Mogelijk ontwikkelt een deel van de bossen in Drente (onder andere Dwingelderveld (30)) zich op termijn in de richting van het habitattypen.

H9160 Eiken-haagbeukenbossen

H9160 Subtype A: Eiken-haagbeukenbossen (*hogere zandgronden*)

H9160 Subtype B: Eiken-haagbeukenbossen (*heuvelland*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, eiken-haagbeukenbossen (*hogere zandgronden*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Subtype B, eiken-haagbeukenbossen (*heuvelland*): behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Uitbreiding van oppervlakte is van groot belang

voor duurzame instandhouding van eiken-haagbeukenbossen in beekdalen (subtypen A, eiken-haagbeukenbossen (*hogere zandgronden*)). Voor de instandhouding van onder meer het orchideerijke type van het eiken-haagbeukenbos (subtypen B, eiken-beukenbossen (*heuvelland*)), dat een open bodem en warme microklimaat vereist, vormt adequaat beheer een belangrijk punt van aandacht (zo nodig opnieuw invoeren van hakhoutcultuur). De belangrijkste bijdrage voor het realiseren van de doelstellingen van subtypen B, eiken-beukenbossen (*heuvelland*), komen uit het Geuldal (157) en Savelsbos (160). Een deel van de kwaliteitsverbetering is een opgave voor gebieden buiten de Natura 2000 gebieden. Voor subtypen A, eiken-haagbeukenbossen (*hogere zandgronden*), spelen de gebieden Achter de Voort, Agelerbroek & Voltherbroek (47), Landgoederen Oldenzaal (50) en Willinks Weust (62) een belangrijke rol.

H9190 Oude eikenbossen

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Oude eikenbossen kenmerken zich door hun open karakter waardoor veel licht op de bodem valt. Ze zijn vaak ontstaan door beweiding (met schapen, koeien of varkens) en het oogsten van geriefhout. Dergelijk beheer wordt nu niet meer gevoerd. Voor verbetering van de kwaliteit is ingrijpen in de bosstructuur gewenst, zodat er meer licht op de bodem valt. Deels is uitbreiding oppervlakte van kleine en geïsoleerd liggende eikenbossen op de Veluwe noodzakelijk. Gebieden die hierbij een belangrijke rol spelen zijn o.a. Havelte-Oost (29), Mantingerbos (31), Veluwe (57) en Meinweg (149).

*H91D0 Hoogveenbossen

Natura 2000 doel:

Behoud van verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Deze pionierbossen met berk kunnen in verschillende landschappen voorkomen. In Hoogvenen

en Beekdalen (bovenlopen) komt het habitatype voor in delen waar toestroom van zuur water zeer groot is of waar de grondwaterstanden niet voortdurend hoog zijn. Daarnaast kan het bos op termijn ook ontstaan in grote laagveengebieden waar het regenwater niet weg kan en in een lens op het rijkere grondwater ligt. Het herstel van dit bostype is belangrijk voor behoud van bijzondere soorten. Kansrijke locaties liggen in de randzones van grote hoogvenen en op overgangen van hoogveen en natte heide naar beekdalen. De grootste bijdrage leveren de gebieden Wieden (35), Buurserzand & Haaksbergerveen (53), Korenburgerveen (61), Naardermeer (mooiste voorbeeld) (94) en Roerdal (150).

*H91E0 Vochtige alluviale bossen

*H91E0 Subtype A: Vochtige alluviale bossen (*zacht-houtooibossen*)

*H91E0 Subtype B: Vochtige alluviale bossen (*essen-iepenbossen*)

*H91E0 Subtype C: Vochtige alluviale bossen (*beekbegeleidende bossen*)

Natura 2000 doel:

Subtype A, vochtige alluviale bossen (*zacht-houtooibossen*): behoud van verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit, Subtype B, vochtige alluviale bossen (*essen-iepenbossen*): uitbreiding verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit. Subtype C, vochtige alluviale bossen (*beekbegeleidende bossen*): behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Subtype A, vochtige alluviale bossen (*zacht-houtooibossen*), is landelijk niet bedreigd, maar de bijzondere vormen van het getijdengebied zijn sterk achteruitgegaan. Subtype B, vochtige alluviale bossen (*essen-iepenbossen*), is momenteel uiterst zeldzaam langs de rivieren. Subtype C, vochtige alluviale bossen (*beekbegeleidende bossen*), komt wijd verspreid voor, maar veelal in kleine oppervlakte en in gedegreerde vormen. Voor subtype A, vochtige alluviale bossen (*zacht-houtooibossen*), zijn o.a. de volgende gebieden relevant: Uiterwaarden IJssel (38), Gelderse Poort (67), Haringvliet (109), Hollands Diep (111), Biesbosch (112), en Grensmaas (152) vanwege

geografische spreiding, voor subtype B, vochtige alluviale bossen (*essen-iepenbossen*), o.a.: Uiterwaarden IJssel (38), Kolland & Overlangbroek (81), Haringvliet (109), Biesbosch (112), en voor subtype C, vochtige alluviale bossen (*beekbegeleidende bossen*), o.a.: Drentsche Aa-gebied (25), Springendal & Dal van de Mosbeek (45), Landgoederen Oldenzaal (50), Bekendelle (63), Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen (131), Leudal (147), Swalmdal (148), Meinweg (149), Geuldal (157) en Geleenbeekdal (154).

H91F0 Droge hardhoutooibossen

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting:

Uitbreiding oppervlakte van habitatype droge hardhoutooibossen op kansrijke locaties, bij voorkeur in de nabijheid van bestaande locaties en aansluitend op bestaande bossen. Deels kan dit door omvorming van aangeplant bos op geschikte locaties. De beste kansen voor uitbreiding liggen in luwe delen van het rivierengebied, waar geen opstuwning van water plaatsvindt, zoals in de luwte van spoordijken en bruggen. Vanuit de standplaats bekeken liggen goede mogelijkheden voor uitbreiding op locaties waar de rivier een stuwwal aansnijdt, zoals in het IJsseldal (Uiterwaarden IJssel (38)), langs de Nederrijn (Uiterwaarden Neder-Rijn (66)) en langs de Overijsselse Vecht (Uiterwaarden Zwarte water en Vecht (36)).

Bijlage 9.3.2: Natura 2000 doelen op landelijk niveau soorten

H1014 Nauwe korfslak

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

Huidig voorkomen van de nauwe korfslak is vrijwel beperkt tot ruigten en bossen in de duinen: ten zuiden van de Hondsbossche Zeewering, van Zwin & Kievittepolder (123) tot Noordhollands Duinreservaat (87). Grote populaties in Kennemerland-Zuid (88) en Meijndel & Berkheide (97). Er is ook een populatie in Manteling van Walcheren (117). Buiten de duinen recent alleen bekend van Geleenbeekdal (154).

Op langere termijn is meer inzicht nodig in verspreiding, populatiedynamiek en ecologie van de soort om adequate bescherming mogelijk te maken. Mogelijk hebben verdroging en vermesing een rol gespeeld.

H1016 Zeggekorfslak

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

De zeggekorfslak komt voor in zeggenmoerassen in bron- en broekbos in Limburg: Roerdal (150), Swalmdal (148), Geleenbeekdal (154) en Sint Jansberg (142). Ook aangetroffen in zeggemoerassen elders in Nederland: Lemselermaten (48), Achter de Voort, Agelerbroek en Voltherbroek (47) en Leekstermeergebied (19).

Deze lokaal voorkomende soort heeft sterk te leiden gehad van o.a. verdroging. Uitbreiding van bestaande populaties is gewenst en kan gecombineerd worden met herstel van habitat-type vochtige alluviale bossen (*beekbegeleidende bossen*)(H91E0_C).

H101X Platte schijfhoren

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

Waarschijnlijk kwam deze zoetwaterslak vroeger met name voor in veel gebieden van het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen. Mogelijk heeft verslechtering van de waterkwaliteit een rol gespeeld. Tegenwoordig zijn grote populaties te vinden in laagveenplassen: Weerribben (34), Wieden (35), Naardermeer (94), Oostelijke Vechtplassen (95) en Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (103).

Op langere termijn is meer inzicht nodig in verspreiding, populatiedynamiek en ecologie van de soort om adequate bescherming mogelijk te maken.

H1037 Gaffellibel

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De gaffellibel was in Nederland uitgestorven. De soort heeft zich weer gevestigd in het Roerdal (150), enkele exemplaren zijn recent waargenomen in het Geleenbeekdal (154), waar echter geen populatie aangetoond is. Uitbreiding van één naar zes beeksystemen is noodzakelijk voor een duurzame landelijke populatie van minimaal 600 – 900 volwassen individuen. Deze ambitie is haalbaar vanwege geplande beekherstelprojecten in combinatie met het goede verspreidingsvermogen van de soort (zodat de soort zich daadwerkelijk zal vestigen op plekken waar de omstandigheden goed zijn geworden). De staat van instandhouding van de soort is zeer ongunstig gescoord, het toekomstperspectief is als gunstig ingeschat. Voor een aantal gebieden zijn voor deze soort complementaire doelen toegevoegd.

H1042 Gevlekte witsnuitlibel

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

In West-Europa is de gevlekte witsnuitlibel zeldzaam – ook in Nederland, maar hier leven enkele grote stabiele populaties in de laagveenmoerassen van Noordwest-Overijssel: Wieden (35) en Weerribben (34). Elders in West-Europa ontbreken dergelijke populaties vrijwel geheel, wat Nederland een internationale verantwoordelijkheid geeft. De soort is ook aangemeld voor onder meer Lonnekermeer (51), Teeselinkven (59), Oostelijke Vechtplassen (95), Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux (136), Uitbreiding naar uiteindelijk 25 leefgebieden, verspreid over het laagveengebied, de hogere zandgronden en de duinen, is noodzakelijk voor een landelijk duurzame populatie. In de leefgebieden dienen in totaal minimaal 25.000 volwassen individuen voor te komen. Toename is ambitieus, maar wel gebaseerd op de laagveenherstelprojecten die reeds in gang zijn gezet, naast de in de toekomst voorziene verdere verbetering van vennen en duinplassen. Deze libel is zich recent qua verspreiding wat aan het herstellen, dus de ambitie heeft met name betrekking op toename van de aantallen. Huidige staat van instandhouding is zeer ongunstig, het toekomstperspectief is als matig ongunstig ingeschat. Voor een aantal gebieden zijn voor deze soort complementaire doelen geformuleerd.

H1059 Pimpernelblauwtje

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

Uitbreiding naar 25 leefgebieden is noodzakelijk voor een landelijk duurzame populatie. In de leefgebieden dienen in totaal minimaal 10.000 volwassen individuen voor te komen. Na herintroductie is deze dagvlinder ernstig bedreigd

gebleven. De enige populatie komt voor (na herintroductie) in het gebied Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek (132). De soort stelt vrij hoge eisen aan de kwaliteit, maar geringe eisen aan het oppervlak van het leefgebied. Kansen voor terugkeer zijn er met name in Midden-Limburg. Voor de gebieden Maasduinen (145) en Roerdal (150) is een complementair doel geformuleerd.

H1060 Grote vuurvlieder

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De grote vuurvlieder is recent beperkt tot drie Natura 2000 gebieden. Verreweg de grootste populatie in Weerribben (34); kleinere populaties in Wieden (35) en Rottige Meenthe & Brandemeer (18).

Uitbreiding naar 5 leefgebieden is noodzakelijk voor een landelijk duurzame populatie. In de leefgebieden dienen in totaal minimaal 1.000 tot 5.000 volwassen individuen voor te komen. Deze soort komt in Nederland voor met een ondersoort die alleen uit ons land bekend is. De grote vuurvlieder komt voor in het Overijssels-Friese Laagveengebied, waarbij herstel van de soort onder andere kan worden bereikt in combinatie met herstel van het habitatype overgangs- en trilvenen (veenmosrietlanden)(H7140_B).

H1061 Donker pimpernelblauwtje

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De soort was in Nederland uitgestorven, maar komt na herintroductie weer voor in Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek (132) en heeft zich recent gevestigd in Roerdal (150). Uitbreiding naar 5 leefgebieden is noodzakelijk voor een landelijk duurzame populatie. In de

leefgebieden dienen in totaal minimaal 5.000 volwassen individuen voor te komen. Na herintroductie is deze dagvlinder ernstig bedreigd gebleven. Kansen voor verdere terugkeer zijn er met name in Midden-Limburg (Maasduinen (145)). Thans is de soort in een zeer ongunstige staat van instandhouding, het toekomstperspectief is als matig ongunstig beoordeeld. Rekening moet worden gehouden met de nomadische leefwijze van de soort.

*H1078 Spaanse vlag

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

Deze nachtvlieder komt voor in Bunder- en Elslöerbos (153), Brunsummerheide (155), Geuldal (157), Sint Pietersberg & Jekerdal (159) en Savelsbos (160). De soort breidt zich gestaag uit in Zuid-Limburg. De staat van instandhouding is op alle aspecten gunstig gescoord.

H1082 Gestreepte waterroofkever

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De gestreepte waterroofkever komt hoofdzakelijk voor in laagveengebieden: Deelen (14), Weerribben (34), Wieden (35), Naardermeer (94), Oostelijke Vechtplassen (95) en Nieuwkoopse Plassen & De Haec (103). Ook komt de soort voor in Kampina & Oisterwijkse Vennen (133). Deze soort is door verslechtering van de waterkwaliteit duidelijk afgenomen in het Laagveengebied en vrijwel verdwenen uit vennen. Herstel kan o.a. worden gecombineerd met de opgaven voor de habitattypen zwakgebufferde vennen (H3130) en meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150).

H1083 Vliegend hert

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De grootste populaties van het vliegend hert komen voor in Geuldal (157) en Veluwe (57). Verder Springendal & Dal van de Mosbeek (45), Sint Jansberg (142), Geleenbeekdal (154), Savelsbos (160) en Noorbeemden & Hoogbos (161). Mogelijkheden voor herstel zijn vooral voorhanden in die gebieden waar tot voor kort nog grotere populaties voorkwamen, zoals op de West-Veluwe en de Sint Jansberg. Buiten het Natura 2000 netwerk zijn er herstel mogelijkheden op de Utrechtse Heuvelrug.

H1095 Zeeprick

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

Nederlandse kustwateren zijn een belangrijk verblijfgebied van volwassen zeepricken en tevens een belangrijk doortrekgebied voor de Rijn- en Maaspopulaties van de zeeprick. In Nederland ligt in de eerste plaats een opgave in het beter passeerbaar maken van de barrières naar de grote rivieren vanuit zee, met name in het Haringvliet. Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied is vooral van toepassing op het Natura 2000 landschap Rivierengebied. De grote rivieren zijn een belangrijk opgroeigebied voor zeepricklarven (geboren in het buitenland), met name in het stroomgebied van de Rijn. Dit opgroeigebied kan uitgebreid worden door de aanleg van nevengeulen. De enige bekende Nederlandse paaipopulatie bevindt zich in het Roerdal (150). Aangezien de potenties van andere Nederlandse beken en rivieren als paaiplaats onduidelijk zijn, wordt uitbreiding van het aantal paaierende populaties niet als doel gesteld.

H1096 Beekprik

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De beekprik komt voor in een aantal beken en kleine rivieren in het zuiden en oosten: o.a. Springeldal & Dal van de Mosbeek (45), Veluwe (57), Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux (136), Meinweg (149) en Roerdal (150) en Geuldal (157).

Het valt te overwegen en te onderzoeken of herintroductie van beekprikken op historische vindplaatsen een optie is, indien herstelde beektrajecten onbereikbaar zijn, zoals op de Noordwest-Veluwe en de Zuid-Veluwe.

H1099 Rivierprik

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding paaiplaatsen, uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

Nederlandse kustwateren zijn een belangrijk verblijfgebied van volwassen rivierprikken. En tevens belangrijke doortrekgebieden voor de Rijn-, Maas- en Scheldepopulaties van de rivierprik. In Nederland ligt in de eerste plaats een opgave in het beter passeerbaar maken van de barrières naar de grote rivieren vanuit zee, met name in het Haringvliet (109). Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied is vooral van toepassing op het Natura 2000 landschap Rivierengebied. De grote rivieren zijn een belangrijk opgroeigebied voor rivierpriklarven, die geboren zijn in het buitenland, in de stroomgebieden van Rijn en Maas. Dit opgroeigebied kan uitgebreid worden door de aanleg van nevengeulen. De enige bekende Nederlandse paaipopulaties bevinden zich het Drentsche Aa-gebied (25) en Roerdal (150). Meer rivieren en beken lijken potentieel geschikt als paaiplaats.

H1102 Elft

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De elft paait niet in Nederland, maar hoger stroomopwaarts: Nederland is de toegangspoort tot de paaiplaatsen in het stroomgebied van de Rijn. Tot voor kort werd de Rijnpopulatie als uitgestorven beschouwd. Er zijn echter concrete aanwijzingen dat de soort nog in klein aantal in de Boven-Rijn (D) paait. Het Nederlandse benedenrivierengebied was een belangrijk opgroeigebied van jonge elften, afkomstig uit Duitsland: Haringvliet (109), Biesbosch (112). Uitbreiding verspreiding betreft met name het voormalige opgroeigebied in de benedenrivieren. De soort kan meeliften met de maatregelen die genomen worden om de trekroutes van zalm (gehele stroomgebied) en fint (in benedenlopen) te herstellen. De huidige populatie is nog heel klein.

H1103 Fint

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding paaiplaatsen, behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

Het Nederlandse benedenrivierengebied was een belangrijk paai- en opgroeigebied van de fint. Nederlandse wateren zijn belangrijke doortrekgebieden voor finten die (potentieel) paaien in het Duitse deel van de Eems en het Belgische deel van de Schelde. Hier bestaat een grensoverschrijdende opgave. Om op termijn een paaipopulatie van de fint terug te krijgen in de Nederlandse wateren is getij-invloed in de benedenrivieren noodzakelijk en dient het oorspronkelijke paai- en opgroei- en habitat, het zoetwatergetijdengebied, beter bereikbaar te worden vanuit zee, met name via het Haringvliet.

H1106 Zalm

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De zalm paait niet in Nederland, maar hoger stroomopwaarts. Nederland vormt de toegangspoort tot de paaiplaatsen in het stroomgebied van de Rijn en Maas. Nederlandse wateren zijn belangrijke doortrekgebieden voor de Rijn- en Maaspopulaties van de zalm. In Nederland ligt in de eerste plaats een opgave in het beter passeerbaar maken van de barrières naar de grote rivieren vanuit zee, met name in het Haringvliet.

H1134 Bittervoorn

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

Het zwaartepunt van de verspreiding ligt bij laagveenplassen: Weerribben (34), Wieden (35), Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (92), Oostelijke Vecht-plassen (95) en Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (103). Het streven is om de grote populaties van de bittervoorn in kernleefgebieden binnen het Natura 2000 netwerk te consolideren. Buiten het Natura 2000 netwerk kan eventueel een uitbreiding van de populatie plaatsvinden.

H1145 Grote modderkruiper

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

Grote populaties van de grote modderkruiper komen voor in Buurserzand & Haaksbergerveen (53), Zouweboezem (105), Loevestein, Pompveld en Kornsche Boezem (71), Weerribben (34) en Wieden (35).

In het Natura 2000 landschap Rivierengebied is het van belang dat meer leefgebied komt in de vorm van jonge verlandingsstadia in laagdynamische situaties (kleiputten, overstromingsvlaktes). In beekdalen is herstel van de natuurlijke loop van belang voor de soort; met name oude, afgesneden meanders kunnen een geschikt leefgebied vormen. In het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen: laagveengebied is het van belang dat de ontwikkeling van verlandingsvegetatie gestimuleerd wordt. Voor de ontwikkeling van de populatie is het belangrijk dat in het polderlandschap een meer adequaat (ecologisch) slootbeheer wordt uitgevoerd. Het gaat in dit laatste geval veelal om leefgebied dat buiten het Natura 2000 netwerk ligt.

H1149 Kleine modderkruiper

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

Grote populaties van de kleine modderkruiper komen voor in Veluwerandmeren (76), Zwarte Meer (74), Loevestein, Pompeveld en Kornsche Boezem (71), Weerribben (34) en Wieden (35).

Het streven is om het (algemeen) voorkomen van de kleine modderkruiper in Nederland te consolideren. Het is met name van belang om de soort in de kern van zijn verspreidingsgebied (rivierengebied, Biesbosch, veenweidegebied Zuid-Holland/Utrecht, Noordwest-Overijssel, Noord-Holland, Overijsselse Vechtdal en beekdalen van Noord-Limburg e.o.) in hoge aantallen en wijd verspreid te behouden.

H1163 Rivierdonderpad

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied in de grote wateren en uitbreiding en verbetering kwaliteit leefgebied in de beken.

Toelichting:

Het bedreigde oecotype van beken komt voor in Dinkelland (49), Veluwe (57), Swalmdal (148), Roerdal (150) en Geuldal (157).

De grootste opgave voor de rivierdonderpad zit in het (verder) herstel van natuurlijke beeksystemen. Herstel van de soort in beken is van belang voor de instandhouding van het verspreidingsgebied, maar niet voor de populatieomvang (hoogstens 10% zit in beken). De grote populaties in grote wateren betreffen mogelijk een ander type rivierdonderpad, dat ontstaan is door hybridisatie.

H1166 Kamsalamander

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

Grote populaties van de kamsalamander komen voor in Gelderse Poort (67), Meinweg (149), Landgoederen Oldenzaal (50) en Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen (131). Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied geldt vooral in die regio's waar de soort een negatieve trend vertoont, zoals in Noord-Brabant en Limburg, en in gebieden waar de soort geen levensvatbare populatie vormt, met name buiten Natura 2000.

H1193 Geelbuikvuurpad

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De grootste populatie van de geelbuikvuurpad zit in Bemelerberg & Schiepersberg (156), met name deelgebied Groeve 't Rooth. Verder nog aanwezig in Geuldal (157) (deelgebieden Gerendal en Wahlwiller) en Savelsbos (160).

Gestreefd wordt naar een duurzaam netwerk aan leefgebieden op landschapsschaal, waarbinnen levensvatbare populaties zich kunnen ontwikkelen. Op korte termijn ontwikkelen van een vijftal populaties geelbuikvuurpad in de gebieden Geuldal (157), Bemelerberg & Schiepersberg (156) en Savelsbos (160).

H1318 Meervleermuis

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

Belangrijke (zomer)gebieden zijn Wieden (35), Weerribben (34), Wormer- & Jisperveld & Kalverpolder (90), Nieuwkoopse plassen & De Haeck (103) en Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (10). Belangrijkste overwinteringsplaatsen zijn bunkers in Meijendel en Berkheide (97) en Veluwe (57). Een groot deel van het leefgebied (met name dat in de zomer) ligt buiten het Natura 2000 netwerk. De huidige zomerpopulatie omvat 10.000 – 15.000 individuen.

H1321 Ingekorven vleermuis

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

De enige twee kraamkolonies bevinden zich in Abdij Lilbosch en voormalig klooster Mariahoop (151). De soort overwintert in mergelgroeven in Zuid-Limburg: Bemelerberg & Schiepersberg (156), Geuldal (157), Sint Pietersberg & Jekerdal (159) en Savelsbos (160). Een groot deel van het leefgebied (met name het foerageergebied) ligt buiten Natura 2000. De huidige zomerpopulatie omvat 250 – 500 individuen.

H1324 Vale vleermuis

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

Belangrijke overwinteringsgebieden zijn: Geuldal (157) en Savelsbos (160). Voor een duurzame instandhouding is het van groot belang dat de kwaliteit van de winterverblijfplaatsen in de mergelgroeven in Zuid-Limburg verbeterd worden. Er zijn geen zomerleefgebieden voor de vale vleermuis aangemeld.

H1337 Bever

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit van het leefgebied.

Toelichting:

De bever was in Nederland uitgestorven, in het begin van de negentiende eeuw. De soort is geïntroduceerd in Biesbosch (112) en Gelderse Poort (67). Uit Dierenpark Lelystad ontsnapte exemplaren hebben een populatie gevestigd in Flevoland, buiten Natura 2000. In het stroomgebied van de Maas (grotendeels buiten Natura 2000) bevinden zich hier en daar bevers, die afstammen van de geïntroduceerde populatie in de Eifel (D) en van recente herintroducties in Limburg.

Doelstelling is het realiseren van een duurzame populatie van de soort die verspreid voorkomt over (minimaal) het gehele Rivierengebied en in contact staat met de populatie in Flevoland (aldaar buiten Natura 2000). In eerste instantie zou langs de Waal voldoende oobos aanwezig moeten zijn op regelmatige afstand, met het oog op verbinding van de populaties in de Gelderse Poort (67) en de Biesbosch (112).

Vanwege de succesvolle herintroductie zouden verdere herintroducties in andere kansrijke gebieden overwogen moeten worden. Van 2002-2004 is een herintroductieproject in het zuidelijke stroomdal van de Maas in uitvoering. Het doel is hier om een populatie Elbebevers te laten ontstaan in aansluiting op de bevers in het rivierengebied. Deze populatie zou tevens een buffer kunnen vormen tegen de opdringende bevers van Poolse en gemengde origine uit Duitsland en België.

*H1340 Noordse woelmuis

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De noordse woelmuis komt in Nederland in vijf onderling geïsoleerde deelgebieden met meta-populaties voor: Texel, Friesland, Noord-Holland

boven het Noordzeekanaal, Utrecht - Zuid-Holland en het Deltagebied. De Friese populatie strekte zich tot enkele decennia geleden uit tot in Noordwest-Overijssel, maar daar is de soort inmiddels verdwenen.

In Friesland is Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (10) het belangrijkste. Zeer belangrijk is Duinen en Lage Land Texel (2). In Noord-Holland boven het Noorzeekanaal zijn, Eilandspolder (89), Wormer- en Jisperveld (90), Polder Westzaan (91) en Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (92) belangrijk. In Utrecht - Zuid-Holland: Oostelijke Vechtplassen (95) en Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (103). In het Deltagebied: Haringvliet (109), Krammer-Volkerak (114) en Grevelingen (115).

Nederland heeft een grote internationale verantwoordelijkheid voor het behoud van deze alleen in ons land voorkomende ondersoort. De regio Friesland-Overijssel heeft een hoge prioriteit, omdat de noordse woelmuis hier de grootste achteruitgang laat zien. Het herstel van de dynamiek in het waterpeil binnen leefgebieden en het in verbinding brengen en uitbreiden van de verschillende leefgebieden binnen de vijf deelgebieden is noodzakelijk voor een duurzaam herstel. Verder speelt aanpassing van het beheer waar dit nodig is (conform het beschermingsplan noordse woelmuis 2004-2008).

H1351 Bruinvis

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, omvang en behoud kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

De bruinvis was uit de Nederlandse kustwateren zo goed als verdwenen. Sinds een jaar of tien is duidelijk sprake van beginnend herstel in Noordzeekustzone (7), met name in de winter.

H1364 Grijze zeehond

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

De grijze zeehond was in Nederland uitgestorven, maar heeft zich enkele decennia geleden weer gevestigd. Voortplanting vindt momenteel plaats in Waddenzee (1), met name op de Richel. Noordzeekustzone (7) is een belangrijk foerageergebied, met name in de winter.

De soort neemt nog steeds toe. Voldoende rust (ook op geschikte plekken voor jongen) is van groot belang.

H1365 Gewone zeehond

Natura 2000 doel:

Behoud verspreiding, uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve uitbreiding populatie.

Toelichting:

Verreweg belangrijkste gebied is Waddenzee (1). Noordzeekustzone (7) is een belangrijk foerageergebied, met name in de winter. De soort was verdwenen uit het Deltagebied, maar keert daar nu weer terug in Voordelta (113), Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saeftinghe (122). Na de recente afname neemt de populatie weer sterk toe, maar de vroegere omvang is nog niet bereikt. Vooral in de Delta is nog enig verder herstel gewenst voor een lokale duurzame populatie.

H1387 Tonghaarmuts

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit biotoop ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

Afgezien van incidentele waarnemingen komt de tonghaarmuts alleen nog maar voor in Biesbosch (112).

Bij vestiging van de tonghaarmuts in andere gebieden zal het terreinbeheer ook aldaar gericht worden op uitbreiding. Meer kennis van de ecologie van de soort is gewenst om in het beheer van bossen optimaal rekening te kunnen houden met geschikte plekken voor deze soort. Nederland heeft een grote internationale verantwoordelijkheid voor het behoud van deze mossoort.

H1393 Geel schorpioenmos

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit biotoop ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

De laatste groeiplaats bevindt zich in de Meppelerdieplanden in het Natura 2000 gebied Wieden (35). Bij vestiging van het geel schorpioenmos in andere gebieden zal het terreinbeheer ook aldaar gericht worden op uitbreiding.

H1614 Kruiwend moerasscherm

Natura 2000 doel:

Uitbreiding verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit biotoop ten behoeve van uitbreiding populatie.

Toelichting:

Duurzame populaties komen alleen voor in Zeeuws-Vlaanderen: Groote Gat (124), Canisvlietse Kreek (125), Vogelkreek (126). Bij spontane vestiging van het kruiwend moerasscherm in andere gebieden, met name in Oost-Nederland, zal het terreinbeheer ook aldaar gericht worden op uitbreiding. Dit is van belang vanwege geografische spreiding van de soort. Nederland heeft een grote internationale verantwoordelijkheid voor het behoud van deze plant.

H1831 Drijvende waterweegbree

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit biotoop ten behoeve van behoud populatie.

Toelichting:

Belangrijke populaties in Kempenland-West (135), Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek (132), Maasduinen (145), Sarsven en De Banen (146). Hoewel de landelijke staat van instandhouding matig ongunstig is, is gekozen voor behoud, omdat er nog steeds veel groeiplaatsen zijn én onvoldoende duidelijk is hoe de soort hersteld zou kunnen worden. De soort zal mogelijk wel profiteren van het herstel van beken en van

habitattypen zwakgebufferde vennen (H3130). Nederland heeft een grote internationale verantwoordelijkheid voor het behoud van deze plant.

H1903 Groenknolorchis

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit biotoop ten behoeve van uitbreiding populatie

Toelichting:

Belangrijke populaties komen voor in Duinen Schiermonnikoog (6), Wieden (35), Weerribben (34), Voornes Duin (100) en Grevelingen (115). Herstel van deze soort verloopt parallel aan uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit van habitattypen vochtige duinvalleien (H2190) en overgangs- en trilvenen (H7140), waarbij er vooral aandacht moet zijn voor uitbreiding populaties in de Hollandse vastelandsduinen en in de laagveen-gebieden.

Bijlage 9.3.3: Natura 2000 doelen op landelijk niveau broedvogels

A004 Dodaars

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 2.000 paren.

Toelichting:

Zowel in Europa als in Nederland is de dodaars een wijd verspreide soort. Met 3% van de EU-populatie is het relatief belang van de Nederlandse populatie groot. Het afgelopen decennium is de situatie voor de dodaars ten goede gekeerd en de soort verkeerd nu in een gunstige staat van instandhouding. Hooguit één derde van de populatie komt voor in Natura 2000 gebieden. Belangrijke gebieden zijn in verschillende landschappen te vinden: Meren en Moerassen (Oostvaardersplassen (78)), Hogere zandgronden (Dwingelderveld (30), Maasduinen (145)), Hoogvenen (Groote Peel (140)) en Riviereengebied (Gelderse Poort (67)).

A008 Geoorde fuut

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 400 paren (20 sleutelpopulaties van ten minste 20 paren).

Toelichting:

Het voorkomen is in Oost-Europa wijd verbreid, maar in West-Europa sterk verbrokkeld. Nederland is voor West-Europa een belangrijk gebied. Met bijna 5% van de EU-populatie is het relatief belang van de Nederlandse populatie zeer groot. De geoorde fuut is de afgelopen 30 jaar in aantal en verspreiding sterk toegenomen en verkeert in een gunstige staat van instandhouding. Tweederde van de populatie broedt in Natura 2000 gebieden. Gebieden die de grootste bijdrage leveren liggen op de hogere zandgronden (Brabantse Wal (128), Dwingelderveld (30) en in de hoogvenen (Bargerveen (33), Groote Peel (140)).

A017 Aalscholver

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van het actuele nationale populatieniveau van ten minste 20.000 paren verdeeld over ten minste 20 kolonies van ten minste 100 paren.

Toelichting:

De in bomen broedende ondersoort van de aalscholver *Phalacrocorax carbo sinensis* komt verspreid over Europa voor met een duidelijk zwaartepunt in het Noordwest-Europese laagland; met name Denemarken en Nederland. Het relatief belang van Nederland is dan ook zeer groot (13% van de EU-populatie). De aalscholver is in aantal en verspreiding sterk toegenomen en verkeert in een gunstige staat van instandhouding. Uit oogpunt van risicospreiding is het bij deze, vaak in grote kolonies broedende, soort van belang dat een flink aantal kolonies wordt behouden. Het overgrote deel van de kolonies bevindt zich in Nederland in Natura 2000 gebieden (90%). De grootste kolonies (meer dan 1.000 paren) bevinden zich in het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen (Oostvaardersplassen (78), IJsselmeer (72), Lepelaarplassen (79), Naardermeer (94), Wieden (35) en Alde Feanen (13)). In gebieden in de kustzone (Noordzee, Waddenzee en Delta en de duinen) hebben zich recentelijk ook flinke aantallen (meer dan 500 paren) gevestigd (Duinen Vlieland (3), Zwanenwater & Pettemerduinen (85), Veerse Meer (119)) en kolonies van maximaal enkele 100-den paren zijn te vinden in het Natura 2000 landschap Rivierengebied (Biesbosch (112), Uiterwaarden IJssel (38), Gelderse Poort (67)).

A021 Roerdomp

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding tot een populatieniveau van ten minste 400 paren.

Toelichting:

In Oost-Europa is de roerdomp een wijd verbreide soort, maar in West-Europa is het voorkomen schaars en lokaal. De betekenis van Nederland voor West-Europa is dan ook groot; het relatief belang voor de EU is met 3% groot. Zowel aantal

als verspreiding van de roerdomp zijn gehalveerd. In recente jaren is er sprake van enig herstel. De soort verkeert in een zeer ongunstige staat van instandhouding, zowel wat betreft verspreiding, populatie, leefgebied als toekomst. Het gestelde doel is conform het bestaande beleid geformuleerd in het beschermingsplan moerasvogels. Om de streefwaarde van 400 te halen is een toename van minstens 25% noodzakelijk, waarvan een deel moet worden gerealiseerd in de niet voor de soort aangewezen Natura 2000 gebieden. Derhalve is een complementair doel voor de roerdomp geformuleerd voor de meest perspectiefrijke van deze gebieden. Ook buiten het Natura 2000 netwerk zal een deel van de roerdampen onderdak moeten vinden (maximaal 25%) en dient aandacht te worden besteed aan de voedselsituatie. Dit is mogelijk gezien de plannen voor natuurontwikkeling. Momenteel broedt tweederde in Natura 2000 gebieden, met name in het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen (o.a. Oostvaardersplassen (78), Wieden (35), Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (92) Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder (90), Lauwersmeer (8)). In de Natura 2000 landschappen Rivierengebied (Gelderse Poort (67)) en Duinen (Duinen en Lage Land Texel (2)) broedt een klein, maar wezenlijk, aantal paren.

A022 Woudaap

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied. Gestreefd wordt naar herstel van een populatieniveau van ten minste 200 paren verdeeld over ten minste 5 sleutelpopulaties van ten minste 20 paren (ten minste 100 paren).

Toelichting:

In Zuid- en Oost-Europa is de woudaap een wijd verspreide broedvogel. Nederland vormt in West-Europa een noordelijke voorpost. Aantal en verspreiding zijn sterk afgenomen, overeenkomende met een zeer ongunstige staat van instandhouding, zowel wat betreft verspreiding, populatie, leefgebied als toekomst. Gezien de belangrijke functie van Nederland als noordelijkste uitloper van het broedgebied in Europa is in het herstelplan moerasvogels een aanzienlijke herstelopgave geformuleerd. Daarvan zal een

deel moeten worden gerealiseerd in de niet voor de soort aangewezen Natura 2000 gebieden. Derhalve is een complementair doel voor de woudaap geformuleerd voor de meest perspectiefrijke van deze gebieden. Ook als deze doelen worden gerealiseerd kan nog niet van een werkelijk duurzame populatie worden gesproken. Tweederde van de paren wordt aangetroffen in Natura 2000 gebieden. Alleen in Oostelijke Vechtplassen (95) broeden jaarlijks meerdere paren.

A027 Grote zilverreiger

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud bestaande kolonies en eventuele nieuwvestigingen.

Toelichting:

Van oudsher een broedvogel in Zuidoost-Europa. In recente jaren heeft een areaaluitbreiding naar West-Europa plaatsgevonden. Recent ook als broedvogel in Nederland gevestigd en sterk in aantal toenemend. Met 1% van de EU-populatie is het relatief belang groot. De staat van instandhouding wordt dan ook als gunstig ingeschat. Het voorkomen in Nederland is van extra belang omdat het een geïsoleerde, noordelijke voorpost in het verspreidingsgebied in Europa betreft. Vrijwel alle paren broeden in één kolonie in de Oostvaardersplassen (78) (Meren en Moerassen).

A029 Purperreiger

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 600 paren verdeel over ten minste 10 kolonies van ten minste 60 paren.

Toelichting:

De purperreiger is een wijd verspreide broedvogel in Zuid- en Zuidoost-Europa. De Nederlandse populatie vormt een eenzame voorpost in Noordwest-Europa. Met ruim 5 van de EU-populatie is het relatief belang zeer groot. Hoewel de verspreiding in Nederland nauwelijks is ingekrompen (beoordeling: gunstig) is het aantal paren sterk afgenomen. Recent is enig herstel opgetreden. De staat van

instandhouding wordt beoordeeld als zeer ongunstig voor populatie en matig ongunstig voor leefgebied en toekomst.

Gezien de uiterst belangrijke functie van Nederland als noordelijkste uitloper van het broedgebied in Europa dient een veilige marge ingebouwd te worden in het voor Nederland na te streven populatieniveau. Het gestelde doel volgt het beschermingsplan moerasvogels dat ook uit gaat van een gewenst aantal van ten minste 600 paren verdeeld over ten minste 10 kolonies van ten minste 60 paren. Alle kolonies bevinden zich in Natura 2000 gebieden in Meren en Moerassen (o.a. Wieden (35), Naardermeer (94), Oostelijke Vechtplassen (95), Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (103), Boezems Kinderdijk (106)) en in Rivierengebied (Zouweboezem(105)).

A034 Lepelaar

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van een populatie van ten minste 1.000 paren verdeeld over ten minste 20 kolonies van ten minste 40 paren.

Toelichting:

In het erratische verspreidingsbeeld over met name Zuidwest- en Zuidoost- Europa vormt Nederland een uitzonderlijke voorpost in Noordwest-Europa. Ruim een kwart van de EU-populatie broedt in Nederland en het relatief belang is dan ook zeer groot. In recente jaren is het aantal kolonies en het aantal paren zeer sterk toegenomen. De lepelaar verkeert dan ook in een gunstige staat van instandhouding. Gezien de belangrijke functie van Nederland als noordelijkste uitloper van het broedgebied in Europa met een belangrijk deel van de Europese populatie binnen onze landsgrenzen dient een veilige marge ingebouwd te worden in het voor Nederland na te streven populatieniveau.

Het beschermingsplan moerasvogels gaat eveneens uit van een aantal van ten minste 1.000 paren met een goede ruimtelijke verdeling. De kolonies bevinden zich vooral in het kustgebied (Waddenzee (1), Duinen Vlieland (3), Duinen en Lage Land Texel (2), Zwanenwater & Pettemerduinen (85)) en in het Natura 2000 landschap Meren en Moerassen (Oostvaardersplassen (78), Lepe-

laarplassen (79)). Recent neemt ook het aantal paren in de Delta toe.

A063 Eider

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 8.000 paren.

Toelichting:

Als kustbroedvogel van Noordwest-Europa bereikt de eider in Nederland de zuidelijke grens van haar verspreiding. Ten zuiden van het Waddengebied broeden nauwelijks nog eiders. Met 1,5% van de EU-populatie is het relatief belang van Nederland groot. Het belang van de broedpopulatie in Nederland ligt er tevens in dat ze is gelegen aan de zuidelijke grens van het broedareaal in Europa. Het leefgebied en de populatie worden als zeer ongunstig beoordeeld, waarmee de staat van instandhouding als geheel ook als zeer ongunstig wordt ingeschat. Gezien het populatieniveau rond de eeuwwisseling (8000-10000 paren) in relatie tot de signaal functie voor de kwaliteit van het leefgebied is het behoud van een aantal paren van ten minste 8.000 na te streven, zijnde de ondergrens van de range in de afgelopen 10 jaren. Vrijwel alle eiders broeden binnen de grenzen van Natura 2000 gebieden in het waddengebied (Waddenzee (1) Duinen en Lage Land Texel (2), Duinen Vlieland (3), Duinen Ameland (5) en Duinen Schiermonnikoog (6)).

A072 Wespendif

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 400 paren (20 sleutelpopulaties van ten minste 20 paren).

Toelichting

Wijd verspreide broedvogel over het vaste land van Europa. Verspreiding in Nederland lijkt duidelijk toegenomen, maar van de aantallen is dat onzeker. De soort verkeert in een gunstige staat van instandhouding. Slechts een kwart van de Nederlandse populatie broedt in Natura 2000 gebieden op de hogere zandgronden met als verreweg het belangrijkste gebied de Veluwe (57).

A081 Bruine kiekendief

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van ten minste 1.300 paren.

Toelichting:

Wijd verspreide broedvogel over het vaste land van Europa, met de grootste aantallen vooral in Oost-Europa. Nederland vormt een bolwerk in West-Europa en met 4% van de EU-populatie is het relatief belang groot. Het aantal en de verspreiding zijn sterk toegenomen hetgeen resulteert in een gunstige staat van instandhouding. Gezien de belangrijke functie van Nederland als noordwestelijk bolwerk in het broedgebied in Europa dient een veilige marge ingebouwd te worden in het voor Nederland na te streven populatieniveau. Het gestelde doel betreft behoud van het huidige niveau. Ongeveer de helft van de paren broedt in Natura 2000 gebieden met name in Duinen (Duinen en Lage Land Texel (2), Duinen Terschelling (4), Duinen Ameland (5), Duinen Schiermonnikoog (6)), Meren en Moerassen (Lauwersmeer (8), IJsselmeer (72), Oostvaardersplassen (78)) en Rivierengebied (Biesbosch (112)). Ook de Delta herbergt een flinke populatie (Haringvliet (109), Grevelingen (115) en Westerschelde & Saeftinghe (122)).

A082 Blauwe kiekendief

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 250 paren.

Toelichting:

De Europese verspreiding is nogal versnipperd met een noordelijke populatie (van Schotland via Scandinavië naar Rusland) en een Middeuropese populatie van Noord-Spanje en Frankrijk naar Oost-Europa). De Nederlandse populatie ligt relatief geïsoleerd tussen deze twee verspreidingsgebieden; het relatief belang met ruim 0,5% van de EU-populatie is groot. Areaal en aantal zijn sterk afgenomen en de soort verkeert dan ook in een zeer ongunstige staat van instandhouding voor verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. In lijn met

het beschermingsplan moerasvogels streven naar het herstel van ten minste 5 sleutelpopulaties van ten minste 20-40 paren, met een nationale populatie van ten minste 250 paren. Op korte termijn geldt behoud populatie Waddeneilanden en op lange termijn populatieherstel in moerasgebieden van laag-Nederland. Vrijwel alle paren broeden in Natura 2000 gebieden van de duinen (Duinen en Lage Land Texel (2), Duinen Vlieland (3), Duinen Terschelling (4), Duinen Ameland (5), Duinen Schiermonnikoog (6)). Op het vaste land zijn alleen het Lauwersmeer (8) en de Oostvaardersplassen (78) regelmatig bezet. De Oostvaardersplassen (78) vormen voor populatie herstel in moerasgebieden van laag-Nederland een belangrijke voorpost.

A084 Grauwe kiekendief

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van ten minste 3 sleutelpopulaties (Flevoland, Lauwersmeer (8) en Noordoost-Groningen) met een totale populatieomvang van ten minste 60 paren.

Toelichting:

De grauwe kiekendief heeft een relatief zuidelijke verspreiding in Europa, waarbinnen Nederland aansluit op de populatie van het Noordwest-Europese laagland van Nederland, Noordwest-Duitsland en Denemarken. Na een zeer sterke afname in aantallen en areaal is in Nederland recent weer een lichte toename opgetreden. Toch is nog sprake van een zeer ongunstige staat van instandhouding voor verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Het, conform het beschermingsplan grauwe kiekendief, voor de grauwe kiekendief nagestreefde doel (meer dan 3 sleutelpopulaties en meer dan 60 paren) staat evenwel nog niet garant voor een duurzame populatie. Slechts een klein deel (circa 10%) broedt in Natura 2000 gebieden (Lauwersmeer (8)).

A107 Korhoen

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van ten minste 1 sleutelpo-

populaties van ten minste 40 hanen op de Sallandse Heuvelrug.

Toelichting:

In Europa komt de korhoen nu vooral voor in Schotland, Scandinavië, Oost-Europa en de Alpen. De populatie van de heidevelden van het Noordwest-Europese laagland, waarvan de Nederlandse deel uitmaakt, is vrijwel uitgestorven. De korhoen is in Nederland zeer sterk afgenomen en verkeert in een zeer ongunstige staat van instandhouding voor verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Momenteel komt zij slechts in één gebied voor: de Sallandse Heuvelrug (42) (Natura 2000 landschap Hogere zandgronden). Om de soort op de lange termijn voor Nederland duurzaam te behouden, kan niet alleen worden volstaan met verbetering van het leefgebied op de Sallandse Heuvelrug (meer fijnmazige structuur in heidevelden, meer rust, meer adequaat voedselaanbod). Voor het duurzaam behoud zijn meerdere meta populaties nodig (mede ter voorkoming van genetische erosie). Op termijn wordt gestreefd naar 5 sleutelpopulaties van tenminste 50 hanen (nationale populatie ten minste 250 hanen).

A119 Porseleinhoen

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 400 paren.

Toelichting:

Nederland vormt een belangrijke voorpost in Noordwest-Europa binnen het erratische verspreidingsbeeld in Europa, waarbinnen het zwaartepunt duidelijk op Oost-Europa ligt. Met 2% van de EU-populatie is het relatief belang groot. Hoewel het broedareaal in Nederland is verruimd zijn de aantallen sterk verminderd. De staat van instandhouding is zeer ongunstig. Er is sprake van een zeer ongunstige staat van instandhouding voor populatie, leefgebied en toekomst worden als matig ongunstig ingeschat. De soort is vooral aangewezen op uitgestrekte laagveenmoerassen en overstromingsgebieden, waar in de zomermaanden plas-dras situaties ontstaan. Met name het Rivierengebied vervult in topjaren een

essentiële rol. Er wordt gestreefd naar optimalisatie van de omstandigheden in de gebieden waar de soort voorkomt, zodat de maxima meer regel dan uitzondering worden. Het gestelde doel volgt het beschermingsplan moerasvogels en gaat uit van 5 sleutelgebieden met een populatie van 40-80 paren en ten minste 400 paren. De soort komt jaarlijks in sterk wissellende aantallen voor. Het doel is geformuleerd voor jaren dat de omstandigheden in het leefgebied gunstig zijn. Ongeveer driekwart van de porseleinhoenders broedt in Natura 2000 gebieden. Vooral in Natura 2000 landschappen Meren en Moerassen (o.a. Weerribben (34), Oostvaardersplassen (78), Lauwersmeer (8)) en Rivierengebied (Uiterwaarden IJssel (38), Uiterwaarden Neder-Rijn (66)) en verder sommige hoogvenen (Fochteloërveen (23), Bargerveen(33)).

A122 Kwartelkoning

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van 20 sleutelpopulaties met een totaal aantal paren van ten minste 400.

Toelichting:

Het verspreidingsgebied van de kwartelkoning ligt als een brede band over Midden-Europa, van Ierland en Schotland tot in Rusland. Verreweg de meeste broeden in Oost-Europa. Na een aanvankelijke sterke afname in Nederland is het voorkomen in recente jaren sterk toegenomen. Vooral nog wordt de staat van instandhouding als matig ongunstig beoordeeld met verspreiding en populatie gunstig en leefgebied en toekomst als matig ongunstig. Op landelijk niveau kan worden volstaan met behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied voor het behoud van de huidige populatie. Met name langs de grote rivieren is uitbreiding van het leefgebied mogelijk. Slecht één derde broedt in Natura 2000 gebieden en daar ligt het zwaartepunt in het Rivierengebied (Uiterwaarden IJssel (38), Uiterwaarden Neder-Rijn (66), Gelderse Poort (67) en Uiterwaarden Waal (68)).

A132 Kluut

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 8.000 paren.

Toelichting:

Verspreid langs de kusten van West- en Midderraan Europa broeden kluten met een kleine enclave in het binnenland van de Balkan. Bijna een kwart van de EU-populatie broedt in Nederland en daarmee is de populatie van zeer groot belang. Na een sterke toename nemen de aantallen recent af. Hoewel verspreiding en populatie nog gunstig worden ingeschat worden leefgebied en toekomst daarom als matig ongunstig beschouwd, resulterende in een matig ongunstige staat van instandhouding. Gezien de zeer grote betekenis van Nederland voor Europa als broedgebied dient de nationale populatieomvang gehandhaafd te worden op ten minste het basisniveau van de afgelopen decennia van 8.000 paren. Driekwart broedt in Natura 2000 gebieden, met de hoofdmoot in het Waddengebied (Waddenzee (1)) en de Delta (Krammer-Volkerrak (114), Haringvliet (109), Oosterschelde (118), Grevelingen (115), Westerschelde & Saeftinghe (122)).

A137 Bontbekplevier

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 400 paren verdeeld over ten minste 10 sleutelpopulaties van ten minste 20 paren.

Toelichting:

De bontbekplevier broedt vooral langs de kusten van Noordwest- en Noord Europa en in het noorden van Scandinavië. Langs de Atlantische kust van Frankrijk bevinden zich de zuidelijkste broedplaatsen, waarbij het doorgaans om een gering aantal paren gaat. De Nederlandse populatie is dan ook aantalsmatig de belangrijkste zuidelijke voorpost langs de kust van het Noordwest-Europese vasteland. Met circa 1% van de EU-populatie is het relatief belang ook groot. De aantallen zijn in Nederland duidelijk afgenomen (zeer ongunstig) en leefgebied en toekomst worden matig

ongunstig ingeschat, resulterende in een zeer ongunstige staat van instandhouding. Als doel wordt het huidige populatieniveau aangehouden dat afdoende is voor een duurzame populatie. Circa 60% broedt in Natura 2000 gebieden, vooral het kustgebied is van groot belang (zoals Waddenzee (1), Noordzeekustzone (7), Grevelingen (115) en Oosterschelde (118)).

A138 Strandplevier

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van herstel populatie van ten minste 400 paren verdeeld over ten minste 10 sleutelpopulaties van ten minste 20 paren (Delta en Waddengebied).

Toelichting:

Verspreid langs de kusten van West- en Midderraan Europa broeden strandplevieren met een kleine enclave in het binnenland van de Balkan. Met 2% van de EU-populatie is het relatief belang groot. Het Nederlandse broedgebied is tevens een belangrijk onderdeel van het Europese areaal. De strandplevier bereikt in het Waddengebied haar noordelijke verspreidingsgrens in Europa. In Nederland zijn areaal en aantallen zeer sterk afgenomen.

Er is sprake van een zeer ongunstige staat van instandhouding voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. De hoeveelheid potentieel biotoop reflecteert zich in het populatieniveau halverwege de 70-er jaren van 900 paren. Een duurzame populatie zou ten minste 400 paren moeten omvatten; gezien de ligging aan de rand van het areaal is in de doelstelling een veiligheidsmarge ingebouwd. Driekwart broedt in Natura 2000 gebieden; vooral in de Delta (Krammer-Volkerrak (114), Westerschelde & Saeftinghe (122), Haringvliet (109)) en in gering aantal in de Waddenzee (1).

A151 Kemphaan

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie van ten minste 1.000 hennen verdeeld over ten minste 10 sleutelpopulaties.

Toelichting:

In Europa is de kemphaan tegenwoordig vooral broedvogel in Scandinavië en Noordoost-Europa. De aantallen aan de zuidwest grens van het areaal, het Noordwest-Europese laagland, zijn sterk afgenomen. Ook in Nederland is het aantal broedvogels zeer sterk afgenomen, gepaard gaande met een sterke inkrimping van het areaal. De staat van instandhouding is zeer ongunstig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Van oudsher vormt Nederland de kern van het broedgebied van de kemphaan als weidevogel in Europa. Halverwege de 70-er jaren waren er nog 1500 hennen en begin 80-er jaren nog ruim 1000. Een herstel tot dit niveau is wenselijk vanuit de optiek van behoud van de populatie ten tijde van de aanmelding. Slechts een kwart broedt binnen Natura 2000 gebieden, vooral in Meren en Moerassen (o.a. Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder (90), Lauwersmeer (8) en Sneekermeergebied (12)).

A153 Watersnip

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie van 4.000 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelpopulaties.

Toelichting:

De watersnip is een wijd verspreide broedvogel in Midden- en Noord-Europa. Aantallen en areaal zijn in Nederland zeer sterk afgenomen. De toestand is zeer ongunstig voor verspreiding, populatie en toekomst en matig ongunstig voor leefgebied, resulterend in een zeer ongunstige staat van instandhouding. Begin 80-er jaren nog 4500 paren. Een herstel tot dicht bij dit niveau is wenselijk vanuit de optiek van behoud van de populatie ten tijde van de aanmelding. Slechts één derde broedt in Natura 2000 gebieden, vooral in de Natura 2000 landschappen Meren en Moerassen (Weerribben (34), Wieden (35), Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (92) en Hoogvenen (Bargerveen (33))). Voor het Drentse Aa-gebied (25) is een complementair doel gedefinieerd.

A176 Zwartkopmeeuw

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied en behoud van ten minste 10 kolonies van ten minste 20 paren met een totaal van ten minste 500 paren.

Toelichting:

Tot recent was het voorkomen beperkt tot het Mediterrane deel van Europa. De laatste decennia heeft een aanzienlijke areaaluitbreiding plaatsgevonden langs de Atlantische kust waarbij ook Nederland werd bereikt. Qua aantallen vormt Nederland een belangrijke voorpost. Met circa 10% van de EU-populatie is het relatief belang zeer groot. De zwartkopmeeuw bereikt in Nederland zijn noordelijke verspreidingsgrens; het voorkomen vormt daarmee een belangrijke uitloper van het Europese areaal. De soort broedt in een beperkt aantal grotere en een groot aantal kleinere kolonies. Gezien de snelle populatie toename wordt de staat van instandhouding als gunstig beoordeeld.

Er is echter slechts een beperkt aantal kolonies van enige omvang in het deltagebied. Daarbuiten vindt broeden verspreid over heel Nederland plaats in zeer geringe aantallen. Het beperkte aantal grotere kolonies, die daarbij ook nog een weinig stabiele bezetting kennen, maakt de populatie kwetsbaar. Van een duurzame populatie is dan ook vooralsnog geen sprake. Meer dan 80% broedt in Natura 2000 gebieden, vooral in de Delta (o.a. Krammer-Volkerak (114), Haringvliet (109), Westerschelde & Saeftinghe (122)).

A183 Kleine mantelmeeuw

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van 90.000 paren.

Toelichting:

In Europa strekt het broedgebied zich uit langs de Atlantische kust van Noordwest-Spanje tot aan Noord-Noorwegen en langs de Oostzee en het binnenland van Finland. Eenderde van de EU-populatie broedt langs de Nederlandse kusten, waarmee het relatief belang zeer groot is. De kleine mantelmeeuw is in Nederland sterk toegenomen en verkeert in een gunstige staat van instand-

houding. Gezien het grote belang voor Europa wordt behoud van het huidige populatieniveau nagestreefd. Ruim de helft van de paren broedt in Natura 2000 gebieden; vooral in het Waddengebied (Waddenzee (1), Duinen en Lage Land van Texel (2) en Duinen Vlieland (3)).

A191 Grote stern

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie tot 25.000 paren.

Toelichting:

Grote sterns broeden verspreid langs de kusten van Europa, noordelijk tot Estland. Ruim een kwart van de populatie van de EU broedt in Nederland, waarmee het relatief belang zeer groot is. Na een sterke terugval in Nederland tengevolge van landbouwgif in de 60-er jaren vindt momenteel een voortdurend herstel plaats leidend tot een aantal van ruim 16.000 paren in 2004. De populatie lag in het eerste deel van de vorige eeuw op een niveau van 30.000 paren op grond waarvan een verdergaand herstel verwacht mag worden. Het aantal permanente broedplaatsen is echter zeer gering. De staat van instandhouding is nog zeer ongunstig; verspreiding matig en populatie zeer ongunstig. Door de gestage toename zijn leefgebied en toekomst op gunstig ingeschat. Alle kolonies bevinden zich in Natura 2000 gebieden in het Waddengebied (Waddenzee (1)) en de Delta (Westerschelde & Saeftinghe (122), Oosterschelde (118) en Haringvliet (109))

A193 Visdief

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie tot 20.000 paren.

Toelichting:

De visdief broedt verspreid over het grootste deel van Europa waarbij de aantallen van zuid naar noord toenemen. De dichtheid in Nederland is zeer aanzienlijk, typerend voor de delta van de grote rivieren, waardoor zich ook het hoge aandeel van de EU-populatie dat in Nederland broedt laat verklaren: 12%, waarmee het relatief belang

zeer groot is. Na een sterke terugval tengevolge van landbouwgif in de 60-er jaren vindt momenteel een voortdurend herstel plaats, al lijkt dit momenteel te stagneren. Het areaal is daarbij echter achter gebleven. De staat van instandhouding wordt als matig ongunstig beoordeeld voor verspreiding, populatie en leefgebied, maar de toekomst wordt als gunstig beoordeeld. De populatie lag in het eerste deel van de vorige eeuw op een niveau van 30.000 paren op grond waarvan een verdergaand herstel verwacht mag worden.

Ruim 80% broedt in Natura 2000 gebieden; vooral in het Waddengebied (Waddenzee (1)), de Delta (o.a. Haringvliet (109), Westerschelde & Saeftinghe (122), Oosterschelde (118)) en het IJsselmeergebied (IJsselmeer (72), Markermeer & IJmeer (73), Eemmeer & Gooimeer Zuidoever (77)).

A194 Noordse stern

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 2.000 paren.

Toelichting:

Noordse sterns broeden langs de kusten van Noordwest-Europa en in Noord-Scandinavië. De Nederlandse broedplaatsen vormen de zuidgrens van de verspreiding in Europa en dragen daarmee in belangrijke mate bij aan het Europese broedareaal; met 1% van de EU-populatie is het relatief belang groot. Een grote terugval in de 60-er jaren, zoals bij de andere sterns, lijkt bij de noordse stern niet te zijn opgetreden. De aantallen zijn licht toegenomen en het areaal van de noordse stern is hooguit licht ingekrompen op basis waarvan de staat van instandhouding als gunstig wordt beoordeeld. Handhaven van de huidige situatie lijkt het meest reëel, waarbij de duurzaamheid van de populatie door het zeer geringe aantal grotere kolonies altijd twijfelachtig zal blijven. Vrijwel alle kolonies liggen in Natura 2000 gebieden met het overgrote deel in het Waddengebied (Waddenzee (1)).

A195 Dwergstern

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie tot 800 paren.

Toelichting:

De dwergstern is in Europa broedvogel langs de kusten en langs grote rivieren in Oost-, Mid- den en Zuid-Europa. Het relatief belang van de Nederlandse populatie is in EU- verband met circa 2% groot. Na een sterke terugval tengevolge van landbouwgif in de 60-er jaren is een beperkt herstel opgetreden tot 555 paren in 2004. Het areaal blijft daar echter sterk bij achter. De staat van instandhouding wordt voor verspreiding en populatie als zeer ongunstig beoordeeld. Gezien het lichte herstel worden leefgebied en toekomst op matig ongunstig ingeschat. De populatie lag in het eerste deel van de vorige eeuw op een niveau van 800-900 paren op grond waarvan een verdergaand herstel mag worden nagestreefd, waarbij de duurzaamheid van de populatie door het zeer geringe aantal grotere kolonies twijfel- achtig zal blijven. Alle kolonies bevinden zich in Natura 2000 gebieden; vooral in de Delta (o.a. Haringvliet (109), Grevelingen (115), Oosterschel- de (118) en Westerschelde & Seafinghe (122)) en het Waddengebied (Waddenzee (1)).

A197 Zwarte stern

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie tot 2.000 paren verdeeld over ten minste 15 sleutelpopulaties van ten minste 60 paren.

Toelichting:

Het broedgebied in Nederland vormt een voor- post van een uitgestrekt verspreidingsgebied in Oost-Europa. Binnen de EU is Nederland echter een belangrijk broedgebied (relatief belang zeer groot met een kleine 10%). Zowel aantal als areaal is in Nederland sterk afgenomen en de staat van instandhouding is dan ook zeer ongunstig voor verspreiding en populatie. Voor leefgebied en toekomst wordt deze als matig ongunstig ingeschat. Het gestelde doel volgt het bescher- mingsplan moerasvogels met een populatie van ten minste 2.000 paren verdeeld over 15 kernen van tenminste 60 paren. Vrijwel alle kolonies bevinden zich in Natura 2000 gebieden verspreid over Meren en Moerassen (o.a. Wieden (35), Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (103), Deelen (14), Oostelijke Vechtplassen (95), Rivierengebied

(o.a. Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht (36), Uiterwaarden IJssel (38), Gelderse Poort (67), en Zouweboezem (105)). Kleine kolonies bevinden zich in de landschappen Hogere zandgronden en Hoogvenen.

A222 Velduil

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van ten minste 5 sleutel- populaties van ten minste 20 paren (nationale populatie van ten minste 100 paren).

Toelichting:

De velduil is broedvogel over vrijwel geheel Europa met een duidelijk zwaartpunt in Noord- Europa (Scandinavië). Van oorsprong was het Noordwest-Europese laagland goed bezet. Nederland vormt hierbinnen een belangrijk broedgebied al is het relatief belang afgenomen tot minder dan 0,5% van de EU-populatie. Op korte termijn geldt behoud van de populatie op de Waddeneilanden, op lange termijn populatie- herstel in moeras- en veengebieden. Aantallen en areaal zijn in Nederland zeer sterk afgenomen en de staat van instandhouding is zeer ongun- stig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Van oorsprong is de soort een gewone broedvogel in moerassen en venen op het Nederlandse vaste land; momenteel vrijwel uitsluitend op de Waddeneilanden. Voor het duurzaam voortbestaan van de Nederlandse populatie is een herstel van het oorspronkelijke areaal noodzakelijk. 90% van de paren broedt in Natura 2000 gebieden; vooral in Duinen (Duinen en Lage Land Texel (2), Duinen Terschelling (4), Duinen Ameland (5)).

A224 Nachtzwaluw

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 800 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelgebieden verspreid over het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden.

Toelichting:

De nachtzwaluw broedt over heel Europa met uitzondering van het uiterste noorden. De Nederlandse populatie neemt sinds begin jaren negentig weer toe; het verspreidingsareaal is sinds de jaren zeventig echter sterk gekrompen. Doordat enkele gebieden, zoals Harskampse Zand en de Zuidoost-Veluwe, 10-15% van de landelijke populatie herbergen, is de soort kwetsbaar. De staat van instandhouding wordt als matig ongun- stig beoordeeld voor verspreiding, leefgebied en toekomst en als gunstig voor de populatie. Doel op de lange termijn: herstel van de ruime verspreiding op de hogere zandgronden. Ruim driekwart broedt in Natura 2000 gebieden; met name in het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden (o.a. Sallandse Heuvelrug (42), Veluwe (57) (meer dan 50%) en Brabantse Wal (128)).

A229 Ijsvogel

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 200 paren (bin- nen een termijn van 5 jaren na strenge winters), verdeeld over ten minste 5 sleutelpopulaties.

Toelichting:

De ijsvogel komt wijd verspreid over heel Europa met uitzondering van Scandinavië en Noord-Rus- land. De Nederlandse populatie neemt gestaag toe, maar blijft erg gevoelig voor strenge winters. Staat van instandhouding echter gunstig. Op de lange termijn wordt ernaar gestreefd om via beekherstel (remeandering) een vitale populatie te bewerkstelligen die ook na strenge winters van redelijke omvang blijft (ten minste 200 paren). Minder dan een kwart broedt in Natura 2000 ge- bieden, waarbij het Rivierengebied eruit springt (Biesbosch (112), Gelderse Poort (67)).

A233 Draaihals

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leef- gebied voor herstel populatie van ten minste 200 paren verdeeld over 5 sleutelpopulaties.

Toelichting:

Op het vaste land van Europa is de draaihals overal broedvogel, waarbinnen het Noordwest-Europese laagland het dunst bezet is. Inmiddels in Nederland vrijwel teruggedrongen tot enkele locaties op de Veluwe. Staat van Instandhouding is zeer ongunstig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Uitbreiding van de bezettingsgraad door meer adequaat beheer (kernopgave 6.08 structuurrijke droge heiden) op de Veluwe (57) is noodzakelijk voor een meer gunstige staat van instandhouding. Naast enkele sleutelpopulaties op de Veluwe is een herstel van sleutelpopulaties elders op de hoge zandgronden voor het duurzaam voortbestaan van de Nederlandse populatie essentieel. Het overgrote deel broedt in Natura 2000 gebieden die onderdeel uitmaken van het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden (Veluwe (57)).

A236 Zwarte specht

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 800 paren.

Toelichting:

De zwarte specht is broedvogel op het vaste land van Europa, met uitzondering van grote delen van het Mediterrane gebied. Met ruim 0,5% van de EU-populatie is het relatief belang groot. In Nederland zijn de populatie en het areaal min of meer constant. De staat van instandhouding is gunstig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Door geringe dispersie is met name de geïsoleerde populaties in de duinen kwetsbaar, o.a. voor predatie. Ongeveer eenderde broedt binnen Natura 2000 gebieden, met name op de hogere zandgronden (Veluwe (57) circa 40%).

A246 Boomleeuwerik

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 5.000 paren.

Toelichting:

De boomleeuwerik is broedvogel in heel Europa

van Zuid-Scandinavië en Zuid-Engeland tot aan de Middellandse Zee. In Nederland is de populatie sterk afgenomen, door afname van het heideareaal ten gevolge van ontginningen aan het begin van de vorige eeuw, maar sedert de 80-er jaren weer sterk toegenomen, waardoor de huidige staat van instandhouding als gunstig wordt beoordeeld voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Behoud van het huidige niveau is ten doel gesteld al waren de aantallen begin vorige eeuw ongetwijfeld vele malen hoger. Ongeveer de helft broedt in Natura 2000 gebieden verspreid over de hogere zandgronden (Veluwe (57), 40%).

A249 Oeverzwaluw

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie met het niveau van de ondergrens van de afgelopen decennia van 20.000 paren.

Toelichting

De oeverzwaluw broedt in heel Europa met uitzondering van IJsland. Het relatief belang is groot (2% van de EU-populatie). Vooral na de 80-er jaren in Nederland weer wat toegenomen in aantal al is het areaal daar bij achter gebleven; staat van instandhouding wordt echter als gunstig beoordeeld voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Het nagestreefde niveau komt overeen met dat aan het begin van de 70-er jaren en het huidige niveau. Minder dan een kwart broedt in Natura 2000 gebieden. Dit is vooral afhankelijk van het "toevallig" ter beschikking staan van geschikte nestwanden.

A255 Duinpieper

Natura 2000 doel:

Herstel omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van ten minste 5 sleutelpopulaties met een totaal aantal van ten minste 100 paren.

Toelichting:

Over het gehele vaste land van Europa is de duinpieper broedvogel met verreweg de meeste paren

in Spanje. Op veel plaatsen zijn aantallen sterk afnemend. Aantal en areaal zijn in Nederland eveneens sterk afgenomen; mogelijk zelfs als broedvogel verdwenen. Staat van instandhouding is zeer ongunstig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. De soort is een karakteristieke broedvogel van stuifduinen in het binnenland (in het (verre) verleden ook langs de Hollandse kust), waarvan in het begin van de 80-er jaren nog ruim 100 paren voorkwamen. Herstel van stuifzanden kan misschien weer voor een herstel van de populatie zorgen. De Veluwe (57) is daarbij het belangrijkste doelgebied, waarbinnen deelpopulaties als afzonderlijke sleutelpopulaties kunnen worden beschouwd. Op termijn zou hervestiging elders op de hogere zandgronden aan de duurzaamheid van de populatie bij kunnen dragen. Momenteel is de soort mogelijk alleen nog broedend in Natura 2000 gebied Veluwe (57).

A272 Blauwborst

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van ten minste 5 sleutelpopulaties met een totaal van 6.500 paren.

Toelichting:

De witgesterde ondersoort van de blauwborst (*Luscinia svecica cyanecula*), waartoe ook de Nederlandse blauwborsten behoren, broedt in een relatief smalle band van Nederland naar Rusland. Van deze ondersoort van de blauwborst bevat Nederland een aanzienlijk deel van de totale populatie (ten minste 10%). Het broedgebied in Nederland, en in mindere mate België en Noord-Frankrijk, vormt een relatief geïsoleerde voorpost in dit Europese areaal. Na een sterke terugval halverwege de vorige eeuw in Nederland, zijn aantallen en areaal enorm toegenomen waarmee de staat van instandhouding als gunstig kan worden beoordeeld voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Conform het beschermingsplan moerasvogels wordt ten doel gesteld het behoud van het huidige populatieniveau, hetgeen duidelijk hoger ligt dan het gewenste basisniveau uit populatie-ecologische optiek: 6.500 paren met ten minste 5 sleutelpopulaties. Het lage aantal noodzakelijke sleutelpo-

pulaties heeft te maken met de sterke mate van concentratie in enkele grotere moerasgebieden van Nederland (Lauwersmeer (8), Oostvaardersplassen (78) en Biesbosch (112)). Meer dan de helft van de populatie broedt in Natura 2000 gebieden verspreid over Rivierengebied (Biesbosch meer dan 20%), Delta (Haringvliet (109), Westerschelde & Saefthinghe (122)), Hoogvenen (Deurnsche Peel & Mariapeel (139)) en Meren en Moerassen (Oostvaardersplassen (78)).

A275 Paapje

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 2.000 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelpopulaties van ten minste 100 paren.

Toelichting:

Het paapje is een wijd verspreide broedvogel over heel Europa met uitzondering van het zuidelijk deel van het Iberisch Schiereiland. Aantallen en areaal zijn in Nederland zeer sterk afgenomen en de staat van instandhouding is dan ook zeer ongunstig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Met uitzondering van de Oostvaardersplassen (78) bevinden alle Natura 2000 gebieden met ten minste 1% van de broedpopulatie zich momenteel in Noordoost-Nederland. Herstel van een duurzame populatie (20 sleutelpopulaties van tenminste 100 paren) kan dan ook alleen worden bereikt als het oorspronkelijke areaal weer wordt herbezet. Slecht ruim een kwart broedt in Natura 2000 gebieden; vooral in hoogvenen (Fochteloërveen (23), Bargerveen (33)) en op de hogere zandgronden (o.a. Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27)). De duinen, van oudsher een belangrijk broedgebied, zijn vrijwel verlaten.

A276 Roodborsttapuit

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van een populatie van ten minste 6.000 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelpopulaties van tenminste 100 paren.

Toelichting:

De roodborsttapuit broedt vooral in de zuidelijke helft van Europa, waarbij Nederland aan de noordgrens van het areaal is gelegen. Het ten doel gestelde aantal betreft huidige populatieniveau. Na een aanvankelijke afname is in recente jaren weer een sterk herstel opgetreden; de staat van instandhouding is gunstig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Het Nederlandse areaal ligt aan de noordrand van het verspreidingsgebied in West-Europa en vormt daarmee een belangrijke uitloper van het Europese areaal. Daarom wordt behoud op het huidige, hoge, niveau nagestreefd. Eenderde van de paren broedt in Natura 2000 gebieden, vooral op de hogere zandgronden (Veluwe (57) (meer dan 10%), Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27), Dwingelderveld (30) en in de hoogvenen (Bargerveen (33) en Groote Peel (140)).

A277 Tapuit

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 2.000 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelpopulaties van tenminste 100 paren.

Toelichting:

De tapuit is een wijd verspreide broedvogel over heel Europa. Aantallen en areaal in Nederland zijn zeer sterk afgenomen en de staat van instandhouding is dan ook zeer ongunstig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. Herstel van een duurzame populatie (20 sleutelpopulaties van ten minste 100 paren) ligt nog binnen handbereik gezien het niveau van 1980 en het niveau in de periode 1999-2003, maar kan alleen worden bereikt als een belangrijk deel van het oorspronkelijke areaal weer wordt herbezet. Tweederde broedt in Natura 2000 gebieden waarbij met name de hogere zandgronden (Drents-Friese Wold & Leggelderveld (27), Veluwe (57)) en de duinen (o.a. Duinen Terschelling (4), Duinen van Ameland (5)) van groot belang zijn.

A292 Snor

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 5 sleutelpopulaties van 100-400 paren met in totaal ten minste 2.000 paren.

Toelichting:

De snor is broedvogel van het vaste land van Europa, noordelijk tot Estland. Het zwaartepunt ligt in Oost-Europa en door de teruggang van de aantallen in Noordwest-Europa vormt de Nederlandse populatie een belangrijke westelijke, en enigszins geïsoleerde, voorpost. Met 3% van de EU-populatie is het relatief belang groot. De aantallen in Nederland, maar vooral de omvang van het areaal, zijn afgenomen en resulteren in een zeer ongunstige staat van instandhouding voor de aspecten verspreiding, leefgebied en toekomst. Het aspect populatie is voorlopig nog als gunstig beoordeeld. Het gestelde doel is conform het herstelplan moerasvogels. Ruim 80% broedt in Natura 2000 gebieden met name in Meren en Moerassen (vooral in Oostvaardersplassen (78)(meer dan 25%), Wieden (34) en Weerribben (35)) en in Rivierengebied ongeveer 10% (vooral in Biesbosch (112)).

A295 Rietzanger

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 20.000 paren.

Toelichting:

De rietzanger is een wijd verspreide broedvogel in Europa met uitzondering van de Mediterrane landen. De grote Nederlandse populatie omvat circa 1% van de EU-populatie en is relatief van groot belang. Na een aanvankelijk sterke teruggang in de populatie en het areaal heeft een sterk herstel plaatsgevonden. Daarbij zijn de aantallen weer aanzienlijk, maar is het oorspronkelijke areaal nog lang niet herbezet. De staat van instandhouding is dan ook matig ongunstig voor verspreiding en gunstig voor de aspecten populatie, leefgebied en toekomst. Het niveau van 20.000 paren betreft de ondergrens van de actuele populatie en komt overeen met het

populatie-niveau begin 80-er jaren. Enige teruggang van de populatie door vermindering van de verruiging van rietlanden ten behoeve van andere rietvogels kan worden getolereerd. Krap de helft broedt in Natura 2000 gebieden, met de grootste aantallen in Meren en Moerassen (Wieden (34), Lauwersmeer (8), Weerribben (35), Alde Faenen (13) en Oostvaardersplassen (78)).

A298 Grote karekiet

Natura 2000 doel:

Uitbreiding en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie met 5 sleutelpopulaties van 40-80 paren en een landelijk niveau van ten minste 500 paren.

Toelichting:

De grote karekiet is een wijd verspreide broedvogel van Zuid-Scandinavië tot de Middellandse Zee. De Nederlandse populatie vormt een voorpost in het Noordwest-Europese laagland. In Nederland al decennia lang sterk afnemend in aantal en areaal; staat van instandhouding is zeer ongunstig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst. In de 50-er jaren nog 5000 paren. In overeenstemming met het beschermingsplan moerasvogels wordt een herstel voorgesteld naar 500 paren. In hoeverre hiermee een duurzaam populatie-niveau wordt bereikt is onzeker. Driekwart van de vogels broedt in Natura 2000 gebieden van meren en moerassen met een zwaartepunt in het Vechtplassengebied (Oostelijke Vechtplassen (95), Naardermeer (94)), de Oostelijke Randmeren (Ketelmeer & Vossemeer (75), Zwarte Meer (74) en Veluwerandmeren (76)) en de Wieden (34) en Weerribben (35). In het Rivierengebied vrijwel verdwenen (belangrijkste overgebleven gebied Gelderse Poort (67)).

A338 Grauwe klauwier

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van 250 paren.

Toelichting:

Op het vaste land van Europa is de grauwe klauwier een wijd verspreide broedvogel die alleen ontbreekt op het grootste deel van het Iberisch Schiereiland en het Noordelijk deel van Scandinavië en Rusland. Gelet op de populatie-ontwikkeling sinds begin jaren tachtig, zou herstel zich moeten richten op een landelijk minimum-aantal van 250-300 broedparen en hervestiging in broedgebieden die de afgelopen 10-20 jaar zijn verlaten.

Dankzij een sterke toename in één gebied (Bargerveen (33)) is de landelijke populatie relatief stabiel, maar in het eerste deel van de vorige eeuw was de soort vele malen talrijker dan tegenwoordig. Het areaal is wel duidelijk afgenomen en de zeer beperkte verspreiding maakt de staat van instandhouding zeer ongunstig voor alle aspecten: verspreiding, populatie, leefgebied en toekomst.

Het is de vraag of het Natura 2000 doel een realistische opgave is gezien de algehele inkrimping van het West-Europese areaal en het toekomstperspectief voor de broedpopulatie in het Bargerveen (33), dat nu ruim de helft van de landelijke populatie herbergt, maar waar het aantal paren in recente jaren weer duidelijk af is genomen. Soort als complementair doel toegevoegd aan Drentse Aa-gebied (25) en Elperstroomgebied (28).

Bijlage 9.3.4: Natura 2000 doelen op landelijk niveau niet-broedvogels

A001 Roodkeelduiker

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied.

Toelichting:

De toekomst van deze soort is onzeker gezien de afnemende internationale populatie en gevoeligheid voor veranderingen in voedselbeschikbaarheid. Recent is het aantal mogelijk toegenomen door verslechtering van het buitenlands leefgebied. De soort is moeilijk te monitoren, de rol van Nederland voor de internationale populatie onduidelijk. De roodkeelduiker is uitsluitend zeevogel, alleen aangewezen in de Noordzeekustzone (7) en de Voordelta (113). Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de toekomstverwachting is behoud voldoende.

A002 Parelduiker

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied.

Toelichting:

De toekomst van deze soort is onzeker gezien de afnemende internationale populatie en gevoeligheid voor veranderingen in voedselbeschikbaarheid. De soort is moeilijk te monitoren (daarom geen drempelwaarde), werkelijke aantallen, trend en rol van Nederland voor de internationale populatie zijn onduidelijk. De parelduiker is uitsluitend zeevogel, alleen aangewezen in de Noordzeekustzone (7). Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de toekomstverwachting is behoud voldoende.

A004 Dodaars

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 560 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Aantallen vertonen meerjarige fluctuaties in relatie tot strenge winters. Slechts een beperkt deel van de Nederlandse vogels verblijft binnen het Natura 2000 netwerk. De dodaars is alleen aangewezen in Grevelingen (115), Oosterschelde (118) en Veerse Meer (119), waarbij het laatstgenoemde gebied gemiddeld ruim twee keer zoveel vogels herbergt als de andere twee. De draagkrachtschatting is berekend over 1980-2003, een lange periode vanwege sterke fluctuaties.

A005 Fuut

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 10.900 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Toelichting:

De populatie is de laatste tien jaar afgenomen maar niet voldoende voor een matig ongunstige staat van instandhouding. De afname volgt op een toename rond 1990 door ontwikkelingen in de Grevelingen (115) en gerelateerd aan verzoeting van het Krammer-Volkerak (114) en herstel van de ecosystemen van de randmeren. Wel is tegenwoordig in één van de belangrijkste regio's (IJsselmeergebied) de kwaliteit van het leefgebied verslechterd (slechte spieringstand en verstoring van ruiconcentraties in IJsselmeer (72) en Markermeer & IJmeer (73)).

Er is geen herstelopgave van toepassing vanwege slechte stuurbaarheid van vermoedelijke oorzaken. De draagkrachtschatting is berekend over de periode 1996-2003, (deze periode omvat niet de ongunstige periode in de randmeren en de pionierseffecten in de Delta (o.a. Krammer-Volkerak (114)). Bij herstel van zoet-zout overgangen (m.n. Krammer-Volkerak) kunnen de landelijke aantallen met enkele procenten dalen. De gebieden van de grootste betekenis zijn IJsselmeer (72), Grevelingen (115) en Krammer-Volkerak (114).

A007 Kuifduiker

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 45 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De aantallen vertonen een sterke, doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. De soort is afhankelijk van een relatief klein aantal gebieden, overwegend in zoute gebieden, alleen aangewezen in Voordelta (113), Krammer-Volkerak (114), Grevelingen (115) en Oosterschelde (118). Veruit de grootst bekende aantallen in de Grevelingen (115)

A008 Geoorde fuut

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1640 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De aantallen vertonen een sterke, doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. De Nederlandse populatie is kwetsbaar omdat een zeer groot deel afhankelijk is van slechts één gebied, de Grevelingen (115). De trend is daarmee in hoge mate afhankelijk van het beheer in dit gebied. Verder is de soort alleen aangewezen in het Markiezaat (127), maar daar zijn de aantallen veel lager. Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de toekomstverwachting is behoud voldoende.

A017 Aalscholver

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 24.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de inter-

ationale populatie dat Nederland herbergt (15-25%). In de jaren tachtig is de populatie toegenomen door herstel van lage aantallen, door vervolging en verontreiniging, in de jaren negentig vervolgens stabiel. Een zeer recente toename is waarschijnlijk gekoppeld aan veranderingen in telbaarheid, door verschuivingen in de verspreiding over broedkolonies in het IJsselmeergebied (door nieuwe kolonies direct aan water worden meer vogels als "niet broedvogel" meegeteld; toename is niet zichtbaar in het totaal aantal broedparen). Omdat deze situatie voorlopig zal voortduren is de draagkrachtschatting gebaseerd op de periode 1999-2003. Grootste bijdrage leveren de gebieden IJsselmeer (72) Waddenzee (1) en Markermeer & IJmeer (73).

A026 Kleine zilverreiger

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 140 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De aantallen vertonen een sterke, doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. Het verloop van de aantallen is sterk gerelateerd aan dat van de Nederlandse broedpopulatie. De soort is sterk geconcentreerd in het deltagebied. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren Grevelingen (115), Westerschelde & Saeftinghe (122) en Oosterschelde (118) de grootste bijdrage.

A027 Grote zilverreiger

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 80 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De aantallen vertonen een sterke, doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. Het verloop van de aantallen is sterk gerelateerd aan dat van de Nederlandse broedpopulatie, die hier een geïsoleerde noordelijke voorpost in het versprei-

dingsgebied bezet. Het belang van afzonderlijke gebieden verschuift door snelle populatiegroei. De Oostvaardersplassen (78) fungeren als centraal brongebied voor zowel nieuwe broedplaatsen als concentraties elders buiten het broedseizoen (slaapplaatsen randmeren e.d.).

A034 Lepelaar

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1225 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De aantallen vertonen een sterke, doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. Het verloop van de aantallen is sterk gerelateerd aan dat van de Nederlandse broedpopulatie, die hier een noordelijke uitloper in het verspreidingsgebied bezet. Er is een zeer grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het zeer grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (50-75%). Waddenzee (1), Haringvliet (109), Oostvaardersplassen (78), Lauwersmeer (8) en Grevelingen (115) leveren de grootste bijdrage.

A037 Kleine zwaan

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 4820 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De populatie is in de jaren tachtig flink toegenomen, maar de laatste tien jaar weer afgenomen. Voor 1990 was de toestand van het leefgebied in een aantal waterplantengebieden onvoldoende. De recente afname is verbonden aan een afname op internationaal niveau en mogelijk aan enkele andere slecht stuurbare factoren (succesieve vegetatie, concurrentie andere watervogels). De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1990-2003. Omdat het leefgebied voor niet-broedvogels nog grotendeels gunstig is worden geen herstelopgaven geformuleerd. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid

vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). Belangrijkste gebieden zijn Arkemheen (56), Lauwersmeer (8), Uiterwaarden IJssel (38), Veluwerandmeren (76) en Uiterwaarden Waal (68).

A038 Wilde zwaan

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 360 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Voor 1984 was er sprake van relatief lage aantallen, daarna sterke fluctuaties in relatie tot strenge winters, maar geen duidelijke trend. De draagkrachtschatting is berekend over 1984-2003. Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de toekomstverwachting is behoud voldoende. Grootste bijdrage leveren de gebieden Uiterwaarden IJssel (38), Oostvaardersplassen (78) en Lauwersmeer (8).

A039 Taigarietgans

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 650 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Er waren relatief hoge aantallen in de jaren zeventig en tachtig, daarna veel lagere aantallen, maar met een nieuwe positieve tendens. Aantalsveranderingen hangen samen met veranderingen in trekpatronen en verspreiding op internationale schaal. Daarnaast spelen determinatieproblemen (gelijkenis met de algemenere toendrarietgans). De relatief hoge aantallen uit de jaren tachtig zijn daarom buiten beschouwing gelaten bij de draagkrachtschatting, en op grond van de recente toename is de berekening gebaseerd op de periode 1999-2003. Slechts een klein deel van de Nederlandse vogels foerageert binnen het Natura 2000 netwerk. Aanwijzing binnen het Natura 2000 netwerk betreft slaapplaatsen in drie gebieden, in volgorde van afnemende aantallen Bargerveen (33), Grote

Peel (140) en Kampina & Oisterwijkse Vennen (133).

A039 Toendrarietgans

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 34.100 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Er waren relatief hoge aantallen in de jaren zeventig en tachtig, rond 1990 lagere aantallen, vervolgens weer toename. Aantalsveranderingen hangen samen met veranderingen in trekpatronen en verspreiding op internationale schaal. De relatief hoge aantallen uit de jaren tachtig zijn daarom buiten beschouwing gelaten bij de draagkrachtschatting, en op grond van de recente toename is de berekening gebaseerd op de periode 1999-2003. Slechts een klein deel van de Nederlandse vogels foerageert binnen het Natura 2000 netwerk. Grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). Aanwijzing binnen het Natura 2000 netwerk betreft vooral slaapplaatsen. De grootste bijdrage leveren de gebieden Waddenzee (1), IJsselmeer (72), Bargerveen (33), Fochteloërveen (23) en Grote Peel (140).

A040 Kleine rietgans

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 8000 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Er was sprake van relatief hoge aantallen in de jaren tachtig, daarna lagere aantallen, met recent weer een toename. Aantalsveranderingen (recente toename) hangen samen met veranderingen in trekpatronen en verspreiding op internationale schaal. De relatief hoge aantallen uit de jaren tachtig zijn daarom buiten beschouwing gelaten bij de draagkrachtschatting, en op grond van de recente toename is de berekening gebaseerd op de periode 1999-2003. Er is een zeer grote inter-

ationale verantwoordelijkheid vanwege het zeer grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (75-100%). Daarbij heeft de soort een zeer beperkte verspreiding binnen Nederland (ZW-Friesland) en is dus kwetsbaar voor veranderingen in de kwaliteit leefgebied in deze regio. Aanwijzing binnen het Natura 2000 netwerk betreft vooral slaapplaatsen. De grootste bijdrage leveren de gebieden Oudegaasterbrekken, Fluessen e.o. (10), IJsselmeer (72) en Witte en Zwarte Brekken (11).

A041 Kolgans

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 218.300 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.

Toelichting:

De aantallen vertonen een doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. De draagkracht wordt echter mogelijk verhoogd door intensieve landbouw en bemesting. Er is een zeer grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het zeer grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (50-75%). Slechts een beperkt deel van de Nederlandse vogels foerageert binnen het Natura 2000 netwerk. Binnen dit netwerk leveren de gebieden Uiterwaarden IJssel (38), Gelderse Poort (67), Uiterwaarden Waal (68), Van Oordt's Mersken (15) en IJsselmeer (72) de grootste bijdrage. Als slaapplaats is daarnaast het Sneekermeergebied (12) van grote betekenis.

A042 Dwerggans

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 100 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting:

Het gaat om vogels uit een herintroductieprogramma in Zweden, die bijna allemaal in

Nederland overwinteren (dus zeer grote internationale verantwoordelijkheid). Dit programma lijkt succesvol en de aantallen in Nederland zijn sterk toegenomen, de draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. De vogels komen naar Nederland met redelijk goede jongenpercentages, zodat de perspectieven vooralsnog goed zijn. Binnen het Natura 2000 netwerk komt de soort voor in de gebieden Lauwersmeer (8), Haringvliet (109), Zwanenwater & Pettermerduinen (85), Abtskolk en De Putte (162) en Oudeland van Strijen (110). De vogels van de belangrijkste Nederlandse pleisterplaats, de Anjumerkolken, maken gebruik van Lauwersmeer (8) om te slapen en te drinken.

A043 Grauwe gans

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 86.300 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.

Toelichting:

De aantallen vertonen een doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. De draagkracht is echter mogelijk verhoogd door intensieve landbouw en bemesting. Er is een zeer grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het zeer grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (50-75%). De gebieden binnen het Natura 2000 netwerk met de grootste bijdrage zijn Westerschelde & Saeftinghe (122), Waddenzee (1), Haringvliet (109) en Oostvaardersplassen (78) (zeer belangrijk ruigebied met internationale aantrekkingskracht). Als slaapplaats zijn met name ook Hollands Diep (111) en Krammer-Volkerak (114) belangrijk.

A045 Brandgans

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 140.900 vogels (seizoensgemiddelde).

Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.

Toelichting:

De aantallen vertonen een doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. De draagkracht is echter mogelijk verhoogd door intensieve landbouw en bemesting. Er is een zeer grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het zeer grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (75-100%). De gebieden binnen het Natura 2000 netwerk met de grootste bijdrage zijn Waddenzee (1) en Haringvliet (109). Als slaapplaats is met name het Sneekermeergebied (12) van groot belang, en in iets mindere mate respectievelijk Van Oordt's Mersken (15), Oudegaasterbrekken, Fluessen e.o. (10), IJsselmeer (72) en Lauwersmeer (8).

A046 Rotgans

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 36.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

In de jaren tachtig is de populatie toegenomen, sinds midden jaren negentig is er een negatieve tendens. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). De draagkrachtschatting is berekend over 1988-2003, met min of meer stabiele (licht afnemende) aantallen na een periode van toename. Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de toekomstverwachting is behoud voldoende. Veruit het belangrijkste gebied binnen het Natura 2000 netwerk is de Waddenzee (1), tweede gebied is de Oosterschelde (118), op nog eens enige afstand volgt de Grevelingen (115).

A048 Bergeend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 48.900 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De populatie was lange tijd stabiel maar recent toegenomen, zowel in de Waddenzee (1) als in de delta. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). De draagkrachtschatting is berekend over 1998-2003, met min of meer stabiele aantallen na een periode van toename. Veruit het belangrijkste gebied binnen het Natura 2000 netwerk is de Waddenzee (1), daarna respectievelijk Westerschelde & Saefthinghe (122), Oosterschelde (118) en Krammer-Volkerak (114).

A050 Smient

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 258.200 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.

Toelichting:

Aantallen zijn toegenomen in de jaren tachtig, daarna fluctuerend. Er is een zeer grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het zeer grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (50-75%). De draagkracht is echter mogelijk verhoogd door intensieve landbouw en bemesting; drempelwaarde daarom relatief laag gekozen. De draagkrachtschatting is berekend over 1990-2003, met min of meer stabiele aantallen na een periode van toename. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Waddenzee (1), Westerschelde & Saefthinghe (122), Markermeer & IJmeer (73), Zeevang (93) en Oosterschelde (118) de grootste bijdrage.

A051 Krakeend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 10.200 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Toelichting:

De aantallen vertonen een doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. Bij herstel van zoet-zout overgangen (met name Krammer-Volkerak (114)) kunnen de landelijke aantallen met enkele procenten dalen. Er is een zeer grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het zeer grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (50-75%). Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Biesbosch (112), Lauwersmeer (8) en Haringvliet (109) de grootste bijdrage.

A052 Wintertaling

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 21.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Er is sprake van een aantalsverloop met meerjarige fluctuaties in relatie tot strenge winters, maar met een negatieve trend op lange termijn, die bij voortzetting resulteert in ongunstige staat van instandhouding. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). De draagkrachtschatting is berekend over 1980-2003, een lange periode vanwege sterke fluctuaties. Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op een afname die niet leidt tot een waarde van minder dan 75% van de draagkrachtindicatie, is behoud voldoende. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Waddenzee (1), Lauwersmeer (8), Oostvaardersplassen (78) en Westerschelde & Saefthinghe (122), Biesbosch (112) de grootste bijdrage.

A053 Wilde eend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 128.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Aantallen zijn min of meer stabiel, met enige fluctuatie. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (15-25%). De draagkrachtschatting is berekend over 1980-2003, een lange periode vanwege de fluctuaties. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Waddenzee (1), Westerschelde & Saefthinghe (122), Haringvliet (109), Oosterschelde (118) en Krammer-Volkerak (114) de grootste bijdrage.

A054 Pijlstaart

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 7850 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Er is recent sprake van een positieve trend die alleen betrekking heeft op de zoute wateren en waarvan de voortzetting onzeker is gezien internationale afname. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). De draagkrachtschatting is berekend over 1980-2003, een lange periode vanwege de fluctuaties. Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de toekomstverwachting is behoud voldoende. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Waddenzee (1), Westerschelde & Saefthinghe (122), Oosterschelde (118), Lauwersmeer (8) en Voordelta (113) de grootste bijdrage. Tevens is het gebied Markiezaat (127) van belang als slaapplaats.

A056 Slobeend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 5750 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Toelichting:

Aantallen vertonen meerjarige fluctuaties, onder

meer in relatie tot strenge winters. er is een zeer grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het zeer grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (50-75%). Bij herstel van zoet-zout overgangen (m.n. Krammer-Volkerak (114)) kunnen de landelijke aantallen met enkele procenten dalen. De draagkrachtschatting is berekend over 1980-2003, een lange periode vanwege sterke fluctuaties. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Oostvaardersplassen (78), Oosterschelde (118), Waddenzee (1), Krammer-Volkerak (114) en Lauwersmeer (8) de grootste bijdrage.

A058 Krooneend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 40 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De aantallen vertonen een doorgaande toename. De draagkrachtschatting is derhalve gebaseerd op de periode 1999-2003. Het verloop van de aantallen is sterk gerelateerd aan dat van de Nederlandse broedpopulatie, die hier een noordelijke uitloper in het verspreidingsgebied bezet. Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de toekomstverwachting is behoud voldoende. De soort is alleen aangewezen in Markermeer & IJmeer (73) en Veluwerandmeren (76), de twee belangrijkste concentratiegebieden buiten de broedgebieden in de Vechtplassen.

A059 Tafeleend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 20.900 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Structurele afname in combinatie met een verandering in verspreiding, m.n. van het rivierengebied naar de randmeren. Lokale afname in samenhang met gebiedseigen processen is alleen aanwijsbaar in Markermeer en IJmeer, maar vanwege slecht stuurbare oorzaken en

enige compensatie door toename in de randmeren is er geen herstelopgave van toepassing. Bij herstel van zoet-zout overgangen (o.a. deltagebied) is aanvullende afname te verwachten. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (15-25%). De draagkrachtschatting is berekend over 1993-2003 (periode na de afname van de driehoeksmossel in het Markermeer & IJmeer (73)). Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Veluwerandmeren (76), Markermeer & IJmeer (73), Oostvaardersplassen (78)(slaapplaats), Uiterwaarden IJssel (38) en Eemmeer & Gooimeer Zuidoever (77) de grootste bijdrage.

A061 Kuifeend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 75.700 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Toelichting:

Aantallen min of meer stabiel, iets hoge in het begin van de jaren negentig. Bij herstel van zoet-zout overgangen (met name Krammer-Volkerak (114)) kunnen de landelijke aantallen met enkele procenten dalen. Grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (15-25%). De draagkrachtschatting is berekend over 1980-2003, een lange periode vanwege sterke fluctuaties. Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de toekomstverwachting is behoud voldoende. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Markermeer & IJmeer (73), IJsselmeer (72), Veluwerandmeren (76), Ketelmeer & Vossemeer (75) en Krammer-Volkerak (114) de grootste bijdrage.

A062 Topper

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 25.000 – 45.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Er was sprake van verhoogde aantallen getelde vogels rond 1990 en daarna een afname tot lagere aantallen dan in de jaren tachtig. De soort is moeilijk te monitoren door voorkomen op zee en omdat veranderingen in verspreiding de telbaarheid beïnvloeden. Er is een ongunstige staat van instandhouding als gevolg van afname in de zoute wateren die mogelijk met aanbod van schelpdieren te maken heeft. De landelijke herstelopgave is daarom alleen op gebiedsniveau toegepast in de Waddenzee (1). Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). De draagkrachtschatting is berekend over 1980-1985, de periode vóór toename en relatie tot verschuiving van Waddenzee (1) naar IJsselmeer (72). Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden IJsselmeer (72) en Waddenzee (1) de grootste bijdrage.

A063 Eider

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 115.000 - 140.000 vogels (januari-aantallen).

Toelichting:

Er zijn onvoldoende gegevens uit de jaren tachtig, maar recent is er sprake van een negatieve tendens. Deze vertoont veel overeenkomsten met de trend van de broedvogels, die significant negatief is. De huidige herstelopgave komt voort uit de verminderde kwaliteit leefgebied in de vorm van verlaagd voedselaanbod (m.n. schelpdieren). Op gebiedsniveau is alleen een herstelopgave van toepassing in het belangrijkste gebied, de Waddenzee (1). De draagkrachtschatting die is berekend over 1980-1996, de periode voor afname is gecorrigeerd op basis van de thans de te maken inschatting van de toekomstige draagkracht. Behalve in de Waddenzee (1) alleen aangewezen in de Noordzeekustzone (7) en, met aanzienlijk lagere aantallen, in de Voordelta (113).

A065 Zwarte zee-eend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een

draagkracht voor een populatie van gemiddeld 68.500 vogels (januari-aantallen).

Toelichting:

Aantallen getelde vogels fluctueren sterk. De soort is moeilijk te monitoren door voorkomen op zee. De zwarte zee-eend is gevoelig voor veranderingen in aanbod van m.n. schelpdieren. De populatie is mogelijk afgenomen, maar dit is niet zichtbaar in beschikbare gegevens vanaf 1986. De landelijke herstelopgave (matig ongunstige staat van instandhouding leefgebied) wordt daarom niet in de gebieden doorgevoerd. De draagkrachtschatting is berekend over 1986-2003, de gehele beschikbare periode, wegens de grote fluctuaties. De soort is alleen aangewezen in Noordzeekustzone (7), en met veel lagere aantallen in de Voordelta (113).

A067 Brilduiker

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 4380 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Toelichting:

De populatie is iets toegenomen in de jaren tachtig, o.a. in relatie tot verzoeting van het Krammer-Volkerak (114). Bij herstel van zoet-zout overgangen kunnen de landelijke aantallen dan ook met enkele procenten dalen. De draagkrachtschatting is berekend over 1980-2003. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Oosterschelde (118), Krammer-Volkerak (114) en Grevelingen (115) de grootste bijdrage.

A068 Nonnetje

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 690 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De afnemende tendens op lange termijn is niet significant door grote fluctuaties. De internatio-

nale trend is echter positief en de Nederlandse afname is mogelijk een gevolg van klimaatgebonden verschuivingen van de overwinteringsgebieden. Wel is in de belangrijkste regio (IJsselmeergebied) de kwaliteit van het leefgebied verslechterd (slechte spieringstand in IJsselmeer (72) en Markermeer & IJmeer (73)). De toekomst is onzeker in verband met voortgaande klimaatontwikkelingen. Concentratie van deze soort in het IJsselmeergebied maakt de toekomst nog onzekerder gezien ontwikkelingen in de visstand. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (15-25%). Er is geen herstelopgave van toepassing vanwege slechte stuurbaarheid van vermoedelijke oorzaken. De draagkrachtschatting is berekend over 1997-2003, periode na afname spiering in Markermeer & IJmeer (73). Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden IJsselmeer (72), Markermeer & IJmeer (73), Veluwerandmeren (76), Oudegaasterbrekken, Fluessen e.o (10) en Alde Feanen (13) de grootste bijdrage.

A069 Middelste zaagbek

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 3310 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Aantallen zijn tot midden jaren negentig toegenomen, daarna fluctuerend. De Nederlandse populatie is kwetsbaar omdat een zeer groot deel afhankelijk is van slechts één gebied, een zeer groot deel verblijft op de Grevelingen. De trend is daarmee in hoge mate afhankelijk van het beheer in dit gebied. De draagkrachtschatting is berekend over 1992-2003, met min of meer stabiele aantallen na een periode van toename. Na de Grevelingen (114) leveren, binnen het Natura 2000 netwerk, de gebieden Oosterschelde (118) en Veerse Meer (119) de grootste bijdrage.

A070 Grote zaagbek

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een

draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1800 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De Nederlandse populatie laat een doorgaande afname zien en is inmiddels meer dan gehalveerd. In (verreweg) de belangrijkste regio, het IJsselmeergebied, is de kwaliteit van het leefgebied verslechterd (slechte spieringstand in IJsselmeer (72) en Markermeer & IJmeer (73)) en dit is waarschijnlijk niet alleen het gevolg van klimaatontwikkelingen. De toekomst is des te meer onzeker in verband met voortgaande klimaatontwikkelingen en door de sterke concentratie van deze soort in het IJsselmeergebied. Er is geen herstelopgave van toepassing vanwege slechte stuurbaarheid van vermoedelijke oorzaken. De draagkrachtschatting is berekend over 1993-2003, periode na afname spiering in IJsselmeer (72). Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert het gebied IJsselmeer (72), daarna volgen Ketelmeer & Vossemeer (77) en Waddenzee (1).

A075 Zeearend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 7 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting:

De Nederlandse populatie fluctueert sterk, met een enigszins positieve tendens. De draagkrachtschatting is gebaseerd op een schatting van recente seizoensmaxima voor geheel Nederland. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Oostvaardersplassen (78), Waddenzee (1) en Biesbosch (112) de grootste bijdrage.

A094 Visarend

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 110 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting:

De Nederlandse populatie is sinds 1988 toege-

nomen. De draagkrachtschatting is gebaseerd op een schatting van recente seizoensmaxima voor geheel Nederland. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Biesbosch (112), Haringvliet (109) en Ketelmeer & Vossemeer (77) de grootste bijdrage.

A103 Slechtvalk

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 180 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting:

De Nederlandse populatie is sinds 1988 toegenomen. De draagkrachtschatting is gebaseerd op een schatting van recente seizoensmaxima voor geheel Nederland. Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert het gebied Waddenzee (1), daarna volgen Haringvliet (109) en Westerschelde & Saefthinghe (122).

A125 Meerkoet

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 89.700 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Toelichting:

De aantallen vertonen meerjarige fluctuaties, deels in relatie tot strenge winters. Een relatief groot aandeel van de vogels verblijft buiten het Natura 2000 netwerk. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). De draagkrachtschatting is berekend over 1980-2003. Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de populatie, is behoud voldoende. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Veluwerandmeren (76), Markermeer & IJmeer (73), Veerse Meer (119), IJsselmeer (72) en Uiterwaarden IJssel (38) de grootste bijdrage.

A127 Kraanvogel

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 350 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting:

Er is sprake van een negatieve aantalstendens die door fluctuaties niet significant is. Over langere termijn zal de populatie mogelijk in aantal toegenomen met de groeiende omvang van de internationale populatie. Van de traditionele vaste pleisterplaatsen heeft echter een groot deel zijn geschiktheid verloren en het verblijf is tegenwoordig meer versnipperd en kortstondiger. De gebieden die in het Natura 2000 netwerk voor de kraanvogel zijn aangewezen hebben die geschiktheid nog wel, zodat hier is volstaan met behoudopgaven.

De draagkrachtschatting is gebaseerd op een schatting van recente seizoensmaxima voor geheel Nederland. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Groote Peel (140), Strabrechtse Heide & Beuven (137) en Engbertdijksvenen (40) de grootste bijdrage.

A130 Scholekster

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 185.000 tot 220.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

In Nederland is de populatie fors afgenomen (bij een internationale toename) in relatie tot verminderde voedselbeschikbaarheid in de intergetijdegebieden (schelpdieren). Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). Omdat de mogelijkheden voor herstel in de delta beperkt zijn (met name zandhonger Oosterschelde (118)) en het relatief grote belang van de Waddenzee (1), is alleen voor dit laatste gebied een herstelopgave geformuleerd.

De draagkrachtschatting die is berekend over 1980-1995, de periode voor afname is gecor-

rigeerd op basis van de thans te maken inschatting van de toekomstige draagkracht. Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), gevolgd door resp. Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saefthinghe (122).

A132 Kluut

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 9510 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.

Toelichting:

Aantallen zijn min of meer stabiel, iets hoger rond eind jaren tachtig. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (15-25%). De draagkrachtschatting is berekend over 1980-2003. Omdat de matige staat van instandhouding alleen is gebaseerd op de toekomstverwachting is behoud voldoende. Bij herstel van zoet-zout overgangen (met name Krammer-Volkerak (114)) kunnen de landelijke aantallen met enkele procenten dalen. Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), gevolgd door Oosterschelde (118), Westerschelde & Saefthinghe (122) en Krammer-Volkerak (114).

A137 Bontbekplevier

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2260 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Sinds midden jaren negentig is er sprake van hogere aantallen. Dit is mogelijk deels verbonden met de ontwikkelingen die de afname van schelpdiereters heeft veroorzaakt, zodat de Bontbekplevier bij herstel van dat habitat mogelijk weer afneemt.

De draagkrachtschatting is daarom berekend over 1980-1995, omdat de toename daarna mogelijk

te niet wordt gedaan bij herstel van het leefgebied voor schelpdiereters. De Nederlandse vogels behoren tot twee afzonderlijke ondersoorten die door verschillen in de timing van de doortrek deels afzonderlijk zijn te monitoren. Het bovengenoemde doel geldt voor beide ondersoorten. Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), gevolgd door Westerschelde & Saeftinghe (122) en Oosterschelde (118). Daarnaast zijn Noordzeekustzone (7) en Markiezaat (127) als rustplaats van belang.

A138 Strandplevier

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 180 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Zowel in Nederland als elders neemt de populatie-omvang af. In Nederland is die afname zeer sterk, in samenhang met de afname van de broedvogelpopulatie. De oorzaken liggen waarschijnlijk meer in afname van de geschiktheid van de broedgebieden dan in die van de foerageergebieden buiten het broedseizoen. De condities in het leefgebied voor de strandplevier zijn grotendeels op orde, derhalve worden op gebiedsniveau behoudsopgaven geformuleerd. De draagkrachtschatting is berekend over 1989-2003, de periode na de belangrijkste afname. De soort is alleen aangewezen in Westerschelde & Saeftinghe (122), Oosterschelde (118) en Grevelingen (115), in volgorde van afnemende aantallen.

A140 Goudplevier

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 32.300 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied is niet zichtbaar in de trend. Binnen de telgebieden (en het Natura 2000 netwerk) is sprake van toename, maar dit betreft minder dan de helft van de Nederlandse vogels en is een gevolg van

verschuivingen in de ligging van de pleisterplaatsten. Incidentele tellingen buiten het monitoringsnetwerk suggereren dat de kwaliteit van het leefgebied buiten het Natura 2000 netwerk is afgenomen. Herstelopgaven binnen het netwerk zijn in dit licht niet geformuleerd. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). De draagkrachtschatting is berekend over 1997-2003, na min of meer stabiele periode na toename in de jaren negentig. Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), gevolgd door Grevelingen (115), Oosterschelde (118), Haringvliet (109) en Westerschelde & Saeftinghe (122).

A141 Zilverplevier

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 27.600 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname ten behoeve van herstel van het leefgebied voor schelpdiereters is aanvaardbaar.

Toelichting:

De soort is sterk geconcentreerd in de Waddenzee (1) en is daar rond 1990 in aantal toegenomen. De relatief hoge aantallen na 1995, hoewel gemiddeld niet hoger dan de aantallen van 1989-95, zijn mogelijk verbonden met de ontwikkelingen die afname van schelpdiereters heeft veroorzaakt, zodat de zilverplevier bij herstel van het betreffende habitat mogelijk iets afneemt. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). De draagkrachtschatting is berekend over de periode 1989-2003, na een plotselinge toename aan het eind van de jaren tachtig. Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), daarna volgen de Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saeftinghe (122). Daarnaast zijn Noordzeekustzone (7) en Markiezaat (127) als rustplaats van belang.

A142 Kievit

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 75.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Hoewel landelijk stabiel, is de populatie recent sterk afgenomen in het Rivierengebied. De toekomst is onzeker door de afnemende internationale populatie en de mogelijk ongunstige ontwikkelingen in de kwaliteit van de broedgebieden in het buitenland. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (15-25%). De draagkrachtschatting is berekend over de periode 1980-2003. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Waddenzee (1), Oosterschelde (118), Westerschelde & Saeftinghe (122), Haringvliet (109), Sneekermeergebied (12) en Uiterwaarden IJssel (38) de grootste bijdrage.

A143 Kanoet

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 50.000 - 70.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Er is een onzekere toekomst vanwege de afnemende internationale populatie. Hoewel de aantallen nog niet lager zijn dan die van de jaren tachtig, zou de recente afname in het Wadengebied door kunnen zetten. Deze afname is verbonden aan veranderingen in de bodemstructuur door schelpdiervisserij, en de verminderde beschikbaarheid van bepaalde schelpdieren als gevolg daarvan. De Nederlandse vogels behoren tot twee afzonderlijke ondersoorten die door verschillen in de timing van de doortrek deels afzonderlijk zijn te monitoren. Het bovengenoemde doel geldt voor beide ondersoorten, die vergelijkbare trends vertonen. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid voor de meest talrijke ondersoort *C. c. islandica* vanwege het grote aandeel van de internationale popula-

tie dat Nederland herbergt (15-25%). Omdat de afname sterk is geconcentreerd in de Waddenzee (1) en omdat mogelijkheden voor uitbreiding in de delta beperkt zijn (met name zandhonger Oosterschelde (118)), is alleen voor de Waddenzee (1) een herstelopgave geformuleerd. De draagkrachtschatting die is berekend over de periode 1988-2000, is gecorrigeerd op basis van de thans te maken inschatting van de toekomstige draagkracht. Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), gevolgd door Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saeftinghe (122). Daarnaast zijn Markiezaat (127) en Noordzeekustzone (7) als rustplaats van belang.

A144 Drieteenstrandloper

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 4310 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Er is een onzekere toekomst als gevolg van toenemende verstoring van de pleisterplaatsen en foerageergebieden (m.n. stranden), maar de internationale populatie is voorsnog stabiel en de Nederlandse vertoont recent een doorgaande toename. Daarom is geen herstelopgave van toepassing voor het leefgebied. De toename is mogelijk deels verbonden met de ontwikkelingen die afname van schelpdiereters heeft veroorzaakt, zodat de drieteenstrandloper bij herstel van dat habitat mogelijk weer afneemt. Omdat veel drieteenstrandlopers echter buiten de schelpdierbanken op stranden foerageren is voor de draagkrachtschatting gekozen voor het gemiddelde over de hele periode 1980-2003. De belangrijkste gebieden binnen het Natura 2000 netwerk zijn resp. Waddenzee (1), Noordzeekustzone (7) en Westerschelde & Saeftinghe (122).

A147 Krombekstrandloper

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 340 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De soort is moeilijk te monitoren vanwege lage aantallen in combinatie met gelijkenis met de veel talrijkere bonte strandloper (A149). In verband daarmee zijn er grote fluctuaties en is er geen duidelijke trend.

De draagkrachtschatting is berekend over de periode 1980-2002, een uitzonderlijk hoog aantal in 2003 is niet meegenomen. De soort is alleen aangewezen voor de Waddenzee (1).

A149 Bonte strandloper

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 187.300 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De soort is sterk geconcentreerd in het Waddengebied, en is daar recent in aantal toegenomen. Dit is mogelijk deels verbonden met dezelfde ontwikkelingen die de afname van schelpdiereters heeft veroorzaakt, zodat de bonte strandloper bij herstel van het betreffende habitat mogelijk weer afneemt. In de jaren tachtig waren de aantallen tijdelijk verlaagd. De draagkrachtschatting is daarom berekend over de periode 1989-1995. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), daarna volgen Westerschelde & Saeftinghe (122) en Oosterschelde (118). Daarnaast zijn Markiezaat (127) en Noordzeekustzone (7) als rustplaats van belang.

A151 Kemphaan

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 39.500 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting:

Aantallen vertonen een negatieve tendens maar deze is niet significant door grote fluctuaties en de beperkte beschikbaarheid van slaappleatstellingen. De toekomst is onzeker gezien afnemende

internationale populatie en het minder geschikt worden van broedgebieden in binnen- en buitenland. De soort is moeilijk te monitoren; slechts een beperkt deel van de vogels foerageert binnen de Natura 2000 en monitoringsgebieden, hoewel de slaappleatsen wel in deze gebieden geconcentreerd liggen. In verband daarmee is de populatie slechts gedeeltelijk stuurbaar door maatregelen binnen het Natura 2000 netwerk. De draagkrachtschatting is berekend over seizoensmaxima uit de periode 1994-2003. Voor 1994 zijn dergelijke schattingen niet beschikbaar. De belangrijkste concentratiegebieden (slaappleatsen) binnen het Natura 2000 netwerk zijn IJsselmeer (72), Witte en Zwarte Brekken (11) en Sneekermeergebied (12).

A156 Grutto

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 6000 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Aantallen liggen sinds 1985 op een hoger niveau dan daarvoor. De recente negatieve tendens is niet significant door fluctuaties. Een relatief groot aandeel van de Nederlandse vogels verblijft echter buiten de monitoringsgebieden. De broedvogeltrend is negatief en de broedvogels vormen een zeer groot deel van het niet-broedvogelbestand in Nederland. Mede in verband met de zeer grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het zeer grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (75-100%) in combinatie met de internationale afname is een herstelopgave geformuleerd. De Natura 2000 gebieden zijn van bijzondere betekenis als slaappleatsen. De oorzaken van de afname moet echter in de eerste plaats worden gezocht in de kwaliteit van de broedgebieden (grotendeels buiten het Natura 2000 netwerk). Voor niet-broedvogels zijn daarom slechts behoudopgaven geformuleerd. De draagkrachtschatting is berekend over de periode 1985-2003. Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden Waddenzee (1) en Uiterwaarden IJssel (38) de grootste bijdrage. Als slaappleats zijn bovendien resp. IJsselmeer (72), Lauwersmeer (8), Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder (90) en Haringvliet (109) van belang.

A157 Rosse grutto

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 39.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De soort is sterk geconcentreerd in de Waddenzee (1) en daar sinds 1990 (maar vooral na 1995) toegenomen. Dit is mogelijk verbonden met dezelfde ontwikkelingen die afname van schelpdiereters heeft veroorzaakt, zodat de rosse grutto bij herstel van het betreffende habitat mogelijk weer afneemt. De draagkrachtschatting is daarom berekend over de periode 1980-1995. De Nederlandse vogels behoren tot twee afzonderlijke ondersoorten die door verschillen in de timing van de doortrek deels afzonderlijk zijn te monitoren. Het bovengenoemde doel geldt voor beide ondersoorten. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid voor de ondersoort *L. l. taimyrensis* vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%) en een zeer grote internationale verantwoordelijkheid voor de ondersoort *L. l. lapponica* (75-100%). Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), daarna volgen Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saefthinghe (122). Daarnaast is de Noordzeekustzone (7) als rustplaats van belang.

A160 Wulp

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 101.100 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

De soort is sterk geconcentreerd in de Waddenzee (1) en daar rond 1990 toegenomen. Het is onduidelijk of dit is verbonden met dezelfde ontwikkelingen die de afname van schelpdiereters heeft veroorzaakt, omdat de wulp een brede voedselkeuze heeft die ook schelpdieren omvat. De draagkrachtschatting is daarom toch gebaseerd op de periode 1991-2003. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (25-50%). Veruit de grootste

bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), daarna volgen Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saefthinghe (122).

A161 Zwarte ruiter

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2040 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Landelijke aantallen zijn min of meer stabiel. De draagkrachtschatting is daarom gebaseerd op de gehele periode 1980-2003. In de Waddenzee (1) laten de aantallen recent een negatieve tendens zien maar deze is niet significant. Binnen het Natura 2000 netwerk levert het gebied Waddenzee (1) de grootste bijdrage, daarna volgen Oosterschelde (118), Westerschelde & Saefthinghe (122) en Lauwersmeer (8).

A162 Tureluur

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 18.480 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Aantallen fluctueren, zijn recent hoog, maar niet buiten de amplitude op lange termijn. De draagkrachtschatting is daarom gebaseerd op de gehele periode 1980-2003. De Nederlandse vogels behoren tot twee afzonderlijke ondersoorten die door verschillen in timing van de doortrek deels afzonderlijk zijn te monitoren. Het bovengenoemde doel geldt voor beide ondersoorten samen. Er is een grote internationale verantwoordelijkheid voor de ondersoort *T. t. totanus* vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (15-25%) en een iets grotere internationale verantwoordelijkheid voor de ondersoort *T. t. robusta* (25-50%). De toekomst is enigszins onzeker gezien de internationale afname. Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), daarna volgen Oosterschelde (118)

en Westerschelde & Saefthinghe (122). Daarnaast is het gebied Duinen Vlieland (3) als rustplaats van belang.

A164 Groenpootruiter

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2210 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

Aantallen zijn begin jaren negentig toegenomen, daarna is er sprake van sterke fluctuaties zonder duidelijke trend. De draagkrachtschatting is gebaseerd op de periode 1991-2003. Veruit de grootste bijdrage binnen het Natura 2000 netwerk levert de Waddenzee (1), daarna volgen Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saefthinghe (122). Dit zijn tevens de enige gebieden die voor deze soort zijn aangewezen.

A169 Steenloper

Natura 2000 doel:

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 3.500 - 4.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting:

In Nederland is sprake van een doorgaande afname in aantallen en een versterkte afname rond midden jaren negentig in de Waddenzee (1) (bij een internationaal stabiele of toenemende populatie), in relatie tot verminderde voedselbeschikbaarheid in de intergetijdegebieden (schelpdieren). Omdat de mogelijkheden voor herstel in de delta beperkt zijn (m.n. zandhonger Oosterschelde (118)) en het relatief grote belang van de Waddenzee (1), is alleen voor dit laatste gebied een herstelopgave geformuleerd. De Nederlandse vogels behoren tot twee afzonderlijke populaties die door verschillen in timing van de doortrek deels afzonderlijk zijn te monitoren. Het bovengenoemde doel geldt in het bijzonder voor de meest talrijke populatie, vogels die afkomstig zijn uit broedgebieden in NO-Canada en Groenland. De draagkrachtschatting die is berekend over 1980-1995, de periode voor afname, is gecorri-

geerd op basis van de thans te maken inschatting van de toekomstige draagkracht. Binnen het Natura 2000 netwerk levert het gebied Waddenzee (1) de grootste bijdrage, daarna volgen Oosterschelde (118), Westerschelde & Saefthinghe (122) en Noordzeekustzone (7).

A177 Dwergmeeuw

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied.

Toelichting:

Door voorkomen op open water (IJsselmeer (72), Noordzee) is de soort slecht te monitoren. Het landelijk verloop van de getelde aantallen suggereert een afname, in hoge mate gestuurd door de situatie in het IJsselmeergebied. De fluctuaties zijn echter groot. Sterke concentratie van deze soort in het IJsselmeergebied maakt de toekomst onzeker gezien ontwikkelingen in de visstand (afname spiering, mogelijk klimaatgerelateerd). Er is een grote internationale verantwoordelijkheid vanwege het grote aandeel van de internationale populatie dat Nederland herbergt (15-25%). De internationale trend is onduidelijk door gebrekkige gegevens, maar vermindering van kwaliteit van oostelijk gelegen broedgebieden is mogelijk eveneens van betekenis. Er is geen herstelopgave van toepassing vanwege de slechte stuurbaarheid van vermoedelijke oorzaken. De gebieden IJsselmeer (72), Markermeer & IJmeer (73), Noordzeekustzone (7) en de Voordelta (113) voor deze soort aangewezen. De telgegevens zijn niet toereikend om de onderlinge rangorde te bepalen.

A190 Reuzensterren

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 100 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting:

De tendens van toename is niet significant door fluctuaties gerelateerd aan de lage aantallen. Het populatieverloop is sterk afhankelijk van ontwikkelingen in de Scandinavische broedgebieden. De

draagkrachtschatting is gebaseerd op een schatting van recente seizoensmaxima voor geheel Nederland. De belangrijkste gebieden binnen het Natura 2000 netwerk zijn resp. IJsselmeer (72), Ketelmeer & Vossemeer (75) (en Lauwersmeer (8)). Dit zijn tevens de enige gebieden die voor deze soort zijn aangewezen.

A197 Zwarte stern

Natura 2000 doel:

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 49.700 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting:

Aantallen fluctueren sterk, maar zijn niettemin duidelijk fors afgenomen. Door voorkomen op open water (IJsselmeer (72), Noordzee) slecht te monitoren, maar incidentele tellingen op slaappleaatsen bevestigen de forse afname. Sterke concentratie van deze soort in het IJsselmeergebied maakt de toekomst onzeker gezien ontwikkelingen in de visstand (afname spiering, mogelijk klimaatgerelateerd). De internationale trend is eveneens negatief, vermindering van kwaliteit van oostelijk gelegen broedgebieden is mogelijk een belangrijke factor. Geen herstelopgave vanwege slechte stuurbaarheid van vermoedelijke oorzaken. De draagkrachtschatting is gebaseerd op de periode 1993-2003, de periode na afname van de spiering in het IJsselmeer (72). Binnen het Natura 2000 netwerk leveren de gebieden IJsselmeer (72), in samenhang met een slaappleaats in het Balgzand (Waddenzee (1)), en Markermeer & IJmeer (73) de grootste bijdrage. Verder is alleen het Zwarte Meer (74) voor deze soort aangewezen.

Natura 2000 landschappen

Bijlage 9.4

Gebieden toebedeeld
aan Natura 2000 landschappen

Overzicht habitattypen en soorten
per Natura 2000 landschap

In deze bijlage wordt per gebied aangegeven aan welk Natura 2000 landschap het gebied is toebedeeld en of ook elementen van een ander Natura 2000 landschap relevant zijn. Tevens worden per Natura 2000 landschap de belangrijkste habitattypen, soorten en/of vogelsoorten weergegeven.

Bijlage 9.4.1: Gebieden toebedeeld aan Natura 2000 landschappen

nr	Gebiedsnaam	Habitattypen/soorten: [X = toegeedeeld aan dit landschap, + = tevens relevant]							
		Noordzee, Waddenzee en Delta	Duinen	Meren en Moerassen	Rivierengebied	Beekdalen	Hogere zandgronden	Hoogvenen	Heuvelland
1	Waddenzee	X	+						
2	Duinen en Lage Land Texel	+	X	+					
3	Duinen Vlieland	+	X						
4	Duinen Terschelling	+	X						
5	Duinen Ameland		X						
6	Duinen Schiermonnikoog	+	X						
7	Noordzeekustzone	X	+						
8	Lauwersmeer			X					
9	Groote Wielen			X			+		
10	Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving			X					
11	Witte en Zwarte Brekken			X					
12	Sneekermeergebied			X					
13	Alde Feanen			X					
14	Deelen			X					
15	Van Oordt's Mersken					X	+		
16	Wijnjeterper Schar					X	+		
17	Bakkeveense Duinen						X		
18	Rottige Meenthe & Brandemeer			X					
19	Leekstermeergebied			X					
20	Zuidlaardermeergebied			X					
21	Lieftingsbroek					+	X		
22	Norgerholt						X		
23	Fochteloërveen						+	X	
24	Witterveld						+	X	
25	Drentsche Aa-gebied					X	X		
26	Drouwenerzand						X		
27	Drents-Friese Wold & Leggelderveld						X		
28	Elperstroomgebied					X			
29	Havelte-Oost						X		
30	Dwingelderveld						X		
31	Mantingerbos						X		
32	Mantingerzand						X		
33	Bargerveen						+	X	
34	Weerribben			X					
35	Wieden			X					
36	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht			+	X				
37	Olde Maten & Veerslootslanden			X					
38	Uiterwaarden IJssel				X				
39	Vecht- en Beneden-Reggegebied				X	+	X		
40	Engbertsdijkvenen						+	X	
41	Boetelerveld					+	X		
42	Sallandse Heuvelrug						X		

		Habitattypen/soorten: [X = toegeedeeld aan dit landschap, + = tevens relevant]							
nr	Gebiedsnaam	Noordzee, Waddenzee en Delta	Duinen	Meren en Moerassen	Rivieren-gebied	Beekdalen	Hogere zandgronden	Hoogvenen	Heuvelland
43	Wierdense Veld						+	X	
44	Borkeld						X		
45	Springendal & Dal van de Mosbeek					X	+		
46	Bergvennen & Brecklenkampse Veld						X		
47	Achter de Voort, Agelerbroek & Voltherbroek					X	+		
48	Lemselematen					X	+		
49	Dinkelland				+	X	+		
50	Landgoederen Oldenzaal						X		
51	Lonnekermeer					+	X		
52	Boddenbroek					X	+		
53	Buuserzand & Haaksbergerveen						X	X	
54	Witte Veen						+	X	
55	Aamsveen						+	X	
56	Arkemheen			X					
57	Veluwe					+	X		
58	Landgoederen Brummen					X	+		
59	Teeselinkven						X		
60	Stelkampsveld					X	+		
61	Korenburgerveen					+	+	X	
62	Willinks Weust					+	X		
63	Bekendelle					X			
64	Wooldse Veen							X	
65	Binnenveld					X			
66	Uiterwaarden Neder-Rijn				X				
67	Gelderse Poort			+	X				
68	Uiterwaarden Waal				X				
69	Bruuk					X			
70	Zuider Lingedijk & Diefdijk-Zuid				X				
71	Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem			+	X				
72	IJsselmeer			X					
73	Markermeer & IJmeer			X					
74	Zwarte Meer			X					
75	Ketelmeer & Vossemeer			X					
76	Veluwerandmeren			X					
77	Eemmeer & Gooimeer Zuidoever			X					
78	Oostvaardersplassen			X					
79	Lepelaarplassen			X					
80	Groot Zandbrink					X	+		
81	Kolland & Overlangbroek				X				
82	Uiterwaarden Lek				X				
83	Botshol			X					
84	Duinen Den Helder - Callantsoog		X						
85	Zwanenwater & Pettemerduinen		X						
86	Schoolse Duinen		X						
87	Noordhollands Duinreservaat		X						
88	Kennemerland-Zuid		X						

		Habitattypen/soorten: [X = toegeedeeld aan dit landschap, + = tevens relevant]							
nr	Gebiedsnaam	Noordzee, Waddenzee en Delta	Duinen	Meren en Moerassen	Rivieren-gebied	Beekdalen	Hogere zandgronden	Hoogvenen	Heuvelland
89	Eilandspolder			X					
90	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder			X					
91	Polder Westzaan			X					
92	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske			X					
93	Zeevang			X					
94	Naardermeer			X					
95	Oostelijke Vechtplassen			X					
96	Coepelduynen		X						
97	Meijendel & Berkheide		X						
98	Westduinpark & Wapendal		X						
99	Solleveld & Kapittelduinen		X						
100	Voornes Duin		X						
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	+	X						
102	De Wilck			X					
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck			X					
104	Broekvelden, Vettenbroek & Polder Stein			X					
105	Zouweboezem			+	X				
106	Boezems Kinderdijk			X					
107	Donkse Laagten			X					
108	Oude Maas				X				
109	Haringvliet	X		+	+				
110	Oudeland van Strijen			X					
111	Hollands Diep			+	X				
112	Biesbosch				X				
113	Voordelta	X							
114	Krammer-Volkerak	X		+					
115	Grevelingen	X	+						
116	Kop van Schouwen		X						
117	Manteling van Walcheren		X						
118	Oosterschelde	X		+					
119	Veerse Meer	X		+					
120	Zoommeer	X		+					
121	Yerseke en Kapelse Moer	X							
122	Westerschelde & Saeftinghe	X	+						
123	Zwin & Kievittepolder	X	+						
124	Groote Gat	X							
125	Canisvlietse Kreek	X							
126	Vogelkreek	X							
127	Markiezaat	X		+					
128	Brabantse Wal						X		
129	Ulvenhoutse Bos					X			
130	Langstraat			+		X			
131	Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen					+	X		
132	Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek			+		X			
133	Kampina & Oisterwijkse Vennen					+	X		
134	Regte Heide & Riels Laag						X		

nr Gebiedsnaam		Habitattypen/soorten: [X = toegeedeeld aan dit landschap, + = tevens relevant]							
		Noordzee, Waddenzee en Delta	Duinen	Meren en Moerassen	Rivieren- gebied	Beekdalen	Hogere zandgronden	Hoogvenen	Heuvelland
135	Kempenland-West					+	X		
136	Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux					+	X		
137	Strabrechtse Heide & Beuven					+	X		
138	Weerter- en Budelerbergen & Ringselven						X		
139	Deurnsche Peel & Mariapeel						+	X	
140	Groote Peel						+	X	
141	Oeffelter Meent				X				
142	Sint Jansberg					+	X		
143	Zeldersche Driessen				X				
144	Boschhuizerbergen						X		
145	Maasduinen				+	+	X		
146	Sarsven en De Banen						X		
147	Leudal					X			
148	Swalmdal				+	X			
149	Meinweg					+	X		
150	Roerdal				+	X			
151	Abdij Lilbosch & voormalig Klooster Mariahoop						X		
152	Grensmaas				X				
153	Bunder- en Elsloërbos					+			X
154	Geleenbeekdal					+			X
155	Brunsummerheide						X		
156	Bemelerberg & Schiepersberg								X
157	Geuldal					+			X
158	Kunderberg								X
159	Sint Pietersberg & Jekerdal					+			X
160	Savelsbos								X
161	Noorbeemden & Hoogbos					+			X
162	Abtskolk en De Putte			X					

Bijlage 9.4.2: Overzicht habitattypen en soorten per Natura 2000 landschap

Natura 2000 landschap Noordzee, Waddenzee en Delta

Habitattypen	H1110_A permanent overstroomde zandbanken (<i>getijdengebied</i>); H1110_B permanent overstroomde zandbanken (<i>Noordzee-kustzone</i>); H1130 estuaria; H1140_A slik- en zandplaten (<i>getijdengebied</i>); H1140_B slik- en zandplaten (<i>Noordzee-kustzone</i>); H1160 grote baaien; H1310_A zilte pionierbegroeiingen (<i>zeekraal</i>); H1310_B zilte pionierbegroeiingen (<i>zeevetmuur</i>); H1320 slijkgrasvelden; H1330_A schorren en zilte graslanden (<i>buitendijks</i>); H1330_B schorren en zilte graslanden (<i>binnendijks</i>); H2110 embryonale duinen; *H2130_A grijze duinen (<i>kalkrijk</i>); H2130_B grijze duinen (<i>kalkarm</i>); H2190_B vochtige duinvalleien (<i>kalkrijk</i>); H6430_B ruigten en zomen (<i>harig wilgenroosje</i>).
Soorten	H1095 zeeprik; H1099 rivierprik; H1102 elft; H1103 fint; H1106 zalm; *H1340 noordse woelmuis; H1351 bruinvis; H1364 grijze zeehond; H1365 gewone zeehond; H1614 kruipend moerasscherm.
Vogelsoorten	A001 roodkeelduiker (n); A002 parelduiker (n); A004 dodaars (n); A005 fuut (n); A007 kuifduiker (n); A008 geoorde fuut (n); A017 aalscholver (n); A026 kleine zilverreiger (n); A034 lepelaar (b+n); A040 kleine rietgans (n); A041 kolgans (n); A043 grauwe gans (n); A045 brandgans (n); A046 rotgans (n); A048 bergeend (n); A050 smient (n); A051 krakeend (n); A052 wintertaling (n); A053 wilde eend (n); A054 pijlstaart (n); A056 slobbeend (n); A061 kuifeend (n); A062 topper (n); A063 eider (n); A065 zwarte zee-eend (n); A067 brilduiker (n); A069 middelste zaagbek (n); A075 zeearend (n); A081 bruine kiekendief (b); A094 visarend (n); A103 slechtvalk (n); A125 meerkoet (n); A130 scholekster (n); A132 kluut (b+n); A137 bontbekplevier (b+n); A138 strandplevier (b+n); A140 goudplevier (n); A141 zilverplevier (n); A142 Kievit (n); A143 kanoet (n); A144 drieteenstrandloper (n); A147 krombekstrandloper (n); A149 bonte strandloper (n); A151 kemphaan (n); A157 rosse grutto (n); A160 wulp (n); A161 zwarte ruiter (n); A162 tureluur (n); A164 groenpootruiter (n); A169 steenloper (n); A176 zwartkopmeeuw (b); A183 kleine mantelmeeuw (b); A191 grote stern (b); A193 visdief (b); A194 noordse stern (b); A195 dwergstern (b).

Natura 2000 landschap Duinen

Habitattypen:	H2110 embryonale duinen; H2120 witte duinen; *H2130_A grijze duinen (<i>kalkrijk</i>); *H2130_B grijze duinen (<i>kalkarm</i>); *H2130_C grijze duinen (<i>heischraal</i>); *H2140_A duinheiden met kraaihei (<i>vochtig</i>); *H2140_B duinheiden met kraaihei (<i>droog</i>); *H2150 duinheiden met struikhei; H2160 duindoornstruwelen; H2170 kruipwilgstruwelen; H2180_A duinbossen (<i>droog</i>); H2180_B duinbossen (<i>vochtig</i>); H2180_C duinbossen (<i>binnenduinstruwelen</i>); H2190_A vochtige duinvalleien (<i>open water</i>); H2190_B vochtige duinvalleien (<i>kalkrijk</i>); H2190_C vochtige duinvalleien (<i>ontkalkt</i>); H2190_D vochtige duinvalleien (<i>hoge moerasplanten</i>); H3260_A beken en rivieren met waterplanten (<i>waterranonkels</i>); *H6230 heischrale graslanden; H6410 blauwgraslanden; H7210 galigaanmoerassen.
Soorten:	H1014 nauwe korfslak; H1318 meervleermuis; *H1340 noordse woelmuis; H1831 drijvende waterweegbree; H1903 groenknolorchis.
Vogelsoorten:	A004 dodaars (b); A008 geoorde fuut (b); A017 aalscholver (b); A021 roerdomp (b); A034 lepelaar (b+n); A054 pijlstaart (n); A056 slobbeend (n); A063 eider (b); A081 bruine kiekendief (b); A082 blauwe kiekendief (b); A084 grauwe kiekendief (b); A119 porseleinhoen (b); A132 kluut (b); A137 bontbekplevier (b+n); A138 strandplevier (b); A160 wulp (n); A162 tureluur (n); A183 kleine mantelmeeuw (b); A195 dwergstern (b); A222 velduil (b); A275 paapje (b); A276 roodborsttapuit (b); A277 tapuit (b); A295 rietzanger (b); A338 grauwe klauwier (b).

Natura 2000 landschap Rivierengebied

Habitattypen:	H3150 meren met krabbenscheer en fonteinkruiden; H3260_B beken en rivieren met waterplanten (<i>grote fonteinkruiden</i>); H3270 slikkige rivieroever; *H6120 stroomdalgraslanden; H6410 blauwgraslanden; H6430_A ruigten en zomen (<i>moeraspirea</i>); H6430_B ruigten en zomen (<i>harig wilgenroosje</i>); H6430_C ruigten en zomen (<i>droge bosranden</i>); H6510_A glanshaver- en vossenstaarthooilanden (<i>glanshaver</i>); H6510_B glanshaver- en vossenstaarthooilanden (<i>grote vossenstaart</i>); *H91E0_A vochtige alluviale bossen (<i>zachtouthoibossen</i>); *H91E0_B vochtige alluviale bossen (<i>essen-iepenbossen</i>); H91F0 droge hardhoutoibossen.
Soorten:	H1095 zeeprik; H1099 rivierprik; H1102 elft; H1103 fint; H1106 zalm; H1134 bittervoorn; H1145 grote modderkruiper; H1149 kleine modderkruiper; H1163 rivierdonderpad; H1166 kamsalamander; H1337 bever; *H1340 noordse woelmuis; H1387 tonghaarmuts.
Vogelsoorten:	A004 dodaars (b); A005 fuut (n); A017 aalscholver (b+n); A021 roerdomp (b); A022 woudaap (b); A027 grote zilverreiger (b+n); A029 purperreiger (b); A037 kleine zwaan (n); A038 wilde zwaan (n); A039 toendrarietgans; A041 kolgans (n); A043 grauwe gans (n); A045 brandgans (n); A050 smient (n); A051 krakeend (n); A052 wintertaling (n); A053 wilde eend (n); A054 pijlstaart (n); A056 slobbeend (n); A059 tafeleend (n); A061 kuifeend (n); A068 nonnetje (n); A070 grote zaagbek (n); A075 zeearend (n); A081 bruine kiekendief (b); A094 visarend (n); A103 slechtvalk (n); A119 porseleinhoen (b); A122 kwartelkoning (b); A125 meerkoet (n); A142 Kievit (n); A156 grutto (n); A160 wulp (n); A190 reuzenster (n); A197 zwarte stern (b); A229 ijsvogel (b); A249 oeverzwaluw (b); A272 blauwborst (b); A292 snor (b); A298 grote karekiet (b).

Natura 2000 landschap Meren en Moerassen

Habitattypen:	H3140 kanswierwateren; H3150 meren met krabbenscheer en fonteinkruiden; H4010_B vochtige heiden (<i>laagveengebied</i>); H6410 blauwgraslanden; H6430_B ruigten en zomen (<i>harig wilgenroosje</i>); H6510_B glanshaver- en vossenstaarthooilanden (<i>grote vossenstaart</i>); H7140_A overgangs- en trilvenen (<i>trilvenen</i>); H7140_B overgangs- en trilvenen (<i>veenmosrietlanden</i>); *H7210 galigaanmoerassen; *H91D0 hoogveenbossen.
Soorten:	H101X platte schijfhoren; H1042 gevlekte witsnuitlibel; H1060 grote vuurvlieder; H1082 gestreepte waterroofkever; H1095 zeeprik; H1099 rivierprik; H1134 bittervoorn; H1145 grote modderkruiper; H1149 kleine modderkruiper; H1163 rivierdonderpad; H1318 meervleermuis; *H1340 noordse woelmuis; H1393 geel schorpioenmos; H1903 groenknolorchis.
Vogelsoorten:	A004 dodaars (b); A005 fuut (n); A017 aalscholver (b+n); A021 roerdomp (b); A022 woudaap (b); A027 grote zilverreiger (b+n); A029 purperreiger (b); A034 lepelaar (b+n); A037 kleine zwaan (n); A038 wilde zwaan (n); A039 toendrarietgans (n); A040 kleine rietgans (n); A041 kolgans (n); A043 grauwe gans (n); A045 brandgans (n); A046 rotgans (n); A048 bergeend (n); A050 smient (n); A051 krakeend (n); A052 wintertaling (n); A053 wilde eend (n); A054 pijlstaart (n); A056 slobbeend (n); A058 krooneend (n); A059 tafeleend (n); A061 kuifeend (n); A062 topper (n); A067 brilduiker (n); A068 nonnetje (n); A069 middelste zaagbek (n); A070 grote zaagbek (n); A075 zeearend (n); A081 bruine kiekendief (b); A082 blauwe kiekendief (b); A084 grauwe kiekendief (b); A094 visarend (n); A119 porseleinhoen (b); A122 kwartelkoning (b); A125 meerkoet (n); A140 goudplevier (n); A142 Kievit (n); A151 kempaan (b+n); A153 watersnip (b); A156 grutto (n); A177 dwergmeeuw (n); A190 reuzenster (n); A193 visdief (b); A197 zwarte stern (b+n); A229 ijsvogel (b); A272 blauwborst (b); A292 snor (b); A295 rietzanger (b); A298 grote karekiet (b).

Natura 2000 landschap Beekdalen

Habitattypen:	H3260_A beken en rivieren met waterplanten (<i>waterranonkels</i>); H4010_A vochtige heiden (<i>hogere zandgronden</i>); *H6120 stroomdalgraslanden; *H6230 heischrale graslanden; H6410 blauwgraslanden; H6430_A ruygten en zomen (<i>moerasspirea</i>); H7140_A overgangs- en trilvenen (<i>trilvenen</i>); H7230 kalkmoerassen; H9160_A eiken-haagbeukenbossen (<i>hogere zandgronden</i>); *H91E0_C vochtige alluviale bossen (<i>beekbegeleidende bossen</i>).
Soorten:	H1016 zeggekorfslak; H1037 gaffellibel; H1059 pimperlblauwtje; H1061 donker pimperlblauwtje; H1096 beekprik; H1099 rivierprik; H1134 bittervoorn; H1145 grote modderkruiper; H1149 kleine modderkruiper; H1163 rivierdonderpad; H1166 kamsalamander; H1831 drijvende waterweegbree.
Vogelsoorten:	A041 kolgans (n); A045 brandgans (n); A050 smient (n); A156 grutto (n); A275 paapje (b).

Natura 2000 landschap Hogere zandgronden

Habitattypen:	H2310 stuifzandheiden met struikheij; H2320 binnenlandse kraaiheibegroeiingen; H2330 zandverstuivingen; H3110 zeer zwakgebufferde vennen; H3130 zwakgebufferde vennen; H3160 zure vennen; H4010_A vochtige heiden (<i>hogere zandgronden</i>); H4030 droge heiden; H5130 jeneverbesstruwelen; *H6230 heischrale graslanden; H6410 blauwgraslanden; H7110_B actieve hoogvenen (<i>heideveentjes</i>); H7150 pioniervegetaties met snavelbiezen; H9120 beuken-eikenbossen met hulst; H9160_A eiken-haagbeukenbossen (<i>hogere zandgronden</i>); H9190 oude eikenbossen; *H91D0 hoogveenbossen.
Soorten:	H1042 gevlekte witsnuitlibel; H1083 vliegend hert; H1096 beekprik; H1166 kamsalamander; H1318 meervleermuis; H1321 ingekorven vleermuis; H1831 drijvende waterweegbree.
Vogelsoorten:	A004 dodaars (b); A008 geoorde fuut (b); A039 taigarietgans (n); A072 wespandief (b); A107 korhoen (b); A127 kraanvogel (n); A224 nachtzwaluw (b); A229 ijsvogel (b); A233 draaihals (b); A236 zwarte specht (b); A246 boomleeuwerik (b); A255 duinpieper (b); A275 paapje (b); A276 roodborsttapuit (b); A277 tapuit (b); A338 grauwe klauwier (b).

Natura 2000 landschap Hoogvenen

Habitattypen:	H3160 zure vennen; H4010_A vochtige heiden (<i>hogere zandgronden</i>); *H6230 heischrale graslanden; H6410 blauwgraslanden; *H7110_A actieve hoogvenen (<i>hoogveenlandschap</i>); H7110_B actieve hoogvenen (<i>heideveentjes</i>); H7120 herstellende hoogvenen; *H7210 galigaanmoerassen; *H91D0 hoogveenbossen.
Vogelsoorten:	A004 dodaars (b); A008 geoorde fuut (b); A039 taigarietgans (n); A039 toendrarietgans (n); A119 porseleinhoen (b); A127 kraanvogel (n); A153 watersnip (b); A222 velduil (b); A272 blauwborst (b); A275 paapje (b); A276 roodborsttapuit (b); A277 tapuit (b); A338 grauwe klauwier (b).

Natura 2000 landschap Heuvelland

Habitattypen:	H3260_A beken en rivieren met waterplanten (<i>waterranonkels</i>); *H6110 pionierbegroeiingen op rotsbodem; *H6130 zinkweiden; *H6210 kalkgraslanden; *H6230 heischrale graslanden; H6430_C ruigten en zomen (<i>droge bosranden</i>); H6510_A glanshaver- en vossenstaarthooilanden (<i>glanshaver</i>); *H7220 kalktufbronnen; H7230 kalkmoerassen; H9110 veldbiesbeukenbossen; H9120 beuken-eikenbossen met hulst; H9160_B eiken-haagbeukenbossen (<i>heuvelland</i>); *H91E0_C vochtige alluviale bossen (<i>beekbegeleidende bossen</i>).
Soorten:	H1016 zeggekorfslak; H1037 gaffellibel; *H1078 spaanse vlag; H1083 vliegend hert; H1096 beekprik; H1193 geelbuikvuurpad; H1318 meervleermuis; H1321 ingekorven vleermuis; H1324 vale vleermuis.

Begrenzingswijzigingen Natura 2000 gebieden

Bijlage 9.5

Bijgestelde begrenzingen

In deze bijlage zijn opgenomen de gebieden waarvoor de begrenzing met meer dan 50 ha wordt bijgesteld t.b.v. duurzame instandhouding van habitattypen en soorten waarvoor Nederland verantwoordelijk is. Het betreft alleen wijzigingen buiten de huidige buitengrens van een Natura 2000 gebied.

2. Duinen en Lage land Texel

Dit betreft het gebied rond het beschermd natuurmonument Hanenplas ten zuidwesten van De Cocksdorp, waarvan een geïsoleerd gelegen deel buiten de huidige Natura 2000 begrenzing valt. Dit is ondervangen door het gehele natuurmonument binnen de Natura 2000 begrenzing te brengen inclusief aangrenzende SBB-gronden (rekening houdende met aanleg golfbaan). Deze aanpassing leidt niet alleen tot een logischer begrenzing, maar biedt ook uitbreidingskansen voor de habitattypen grijze duinen (*H2130) en vochtige duinvalleien (H2190). Verder kan hiermee de verder te ontwikkelen gradiënt van droog, brak en nat binnen het Natura 2000 gebied worden gebracht.

13. Alde Feanen

Hiervoor geldt een uitbreiding voor natuurontwikkeling ten behoeve van instandhouding en herstel van de noordse woelmuis (tevens gunstig voor water- en moerasvogels) in het kader van Europees LIFE-project. Dit betreft nieuwe natuur die inmiddels is verworven door It Fryske Gea (circa 70 ha).

25. Drentsche Aa-gebied

Hiervoor geldt een uitbreiding ten behoeve van verbetering van de interne samenhang en hydrologisch herstel van het gebied (o.a. aanvulling met ontbrekende schakel van het beekdal van het Rolderdiep tussen Rolde en Anderen).

27. Drents-Friese Wold & Leggelderveld

Hiervoor geldt een uitbreiding met onder meer het zuidelijk deel van het Doldersumse Veld (eigendom Drents Landschap), waar de habitattypen vochtige heiden (H4010) en heischrale graslanden

(*H6230) worden ontwikkeld, en het noordelijk deel van het Dal van de Vledder Aa (grotendeels verworven nieuwe natuur) dat van belang is voor habitattypen heischrale graslanden (*H6230) en beken en rivieren met waterplanten (H3260).

28. Elperstroomgebied

Hiervoor geldt een uitbreiding ten behoeve van instandhouding en herstel van de habitattypen kalkmoerassen (H7230) en heischrale graslanden (*H6230) inclusief de gradiëntreeks in het beekdal. Dit betreft SBB-gronden (o.a. Boswachterij Schoonloo) en deels verworven nieuwe natuur.

30. Dwingelderveld

Hiervoor geldt een uitbreiding met Kloosterveld en Anserveld (eigendom Natuurmonumenten) ten behoeve van instandhouding van het gebied en een meer logische begrenzing.

45. Springendal & Dal van de Mosbeek

Hiervoor geldt een uitbreiding ten behoeve van instandhouding en herstel van de habitattypen kalkmoerassen (H7230), heischrale graslanden (*H6230), overgangs- en trilvenen (*trilvenen*) (H7140_A), vochtige alluviale bossen (*H91E0) en voor de soorten vliegend hert (H1083) en beekprik (H1096). Dit betreft ruimere begrenzing rond de Mosbeek op de Manderesch (nieuwe natuur), meer robuuste begrenzing rond de beekloop van Hazelbekke (deels Natuurmonumenten) en verkleining en uitbreiding van het deelgebied van de Zuidelijke Vasserheide en ten noordoosten van Nutter (meer logische begrenzing). Ten behoeve van het vliegend hert zijn een aantal aangrenzende eikenwallen en eikenbosjes toegevoegd, die een essentieel element van het leefgebied van deze soort zijn.

49. Dinkelland

Voor het Dinkelland geldt een inkrimping met Singraven (244 ha), gelet op de beperkte kwaliteit van de aanwezige habitattypen vochtige alluvi-

ale bossen (H91E0), eiken-haagbeukenbossen (H9160)). Laatstgenoemde komt beter ontwikkeld voor langs de Snoeyinksbeek (zie onder Landgoederen Oldenzaal) en de geïsoleerde ligging ten opzichte van het hoofdgebied. Enige uitbreiding ten behoeve van instandhouding en herstel van de habitatype zwak gebufferde vennen (H3130). Blauwgraslanden (H6410) en heischrale graslanden (*H6230) en verbetering interne samenhang. Dit betreft nieuwe natuur (deels al verworven) rond Stroothuizen, Punthuizen en het Beuninger Achterveld. Tevens geldt een uitbreiding met het beschermd natuurmonument Snoeyinksbeek (ten oosten van het Smoddebos, aansluitend op Landgoederen Oldenzaal (50)) en aangrenzende gronden deels eigendom van Natuurmonumenten met vergelijkbare natuurwaarden als Dinkel. Totale oppervlakte van dit Natura 2000 gebied wordt kleiner.

50. Landgoederen Oldenzaal

Hiervoor geldt een uitbreiding met omgeving Snoeyinksbeek incl. Losserhof en Smoddebos. Het betreft twee locaties van het slechts in kleine oppervlaktes voorkomende eiken-haagbeukenbossen (*hogere zandgronden*) (H9160_A). Het Smoddebos is zelfs één van de best ontwikkelde voorbeelden van het betreffende habitatype. Door een ommissie is het in 2003 buiten de begrenzing gebleven. Losserhof is onderdeel van het beschermd natuurmonument Snoeyinksbeek.

57. Veluwe

Hiervoor geldt een uitbreiding met gronden in eigendom van natuurbeschermingsorganisaties ter vergroting van de interne samenhang.

65. Binnenveld

Hiervoor geldt een uitbreiding met het beschermde natuurmonument Hel & Blauwe Hel onder Veenendaal.

70. Zuider Lingedijk & Diefdijk-Zuid

Hiervoor geldt een uitbreiding langs de Diefdijk met eigendommen van het Zuid-Hollands Landschap ten behoeve van de kamsalamander (H1166). Langs de Linge verkleining Natura 2000 gebied.

71. Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem

Hiervoor geldt een uitbreiding ten behoeve van herstel van het habitatype glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510) in de uiterwaarden ten westen van Brakel aansluitend op het reeds aangemelde gebied. Dit betreft nieuwe natuur en voor een klein deel SBB-gronden.

87. Noordhollands Duinreservaat

Hiervoor geldt een uitbreiding met Dorpsduinen en Vuurbaaksduin ten zuiden van reeds begrensd gebied. De Dorpsduinen liggen ten westen van de bebouwing van Wijk aan Zee en zuidelijk daarvan het Vuurbaaksduin (beide deels PWN-eigendom) met goed ontwikkelde voorkomens van het habitatype grijze duinen (*H2130), hetgeen bij de aanmelding over het hoofd is gezien. De Dorpsduinen zijn een typisch 'zeedorpenlandschap' met kenmerkende soorten van het verbond van droge, kalrijke duingraslanden (*Polygalo-Koelerion*) zoals hondskruid, nachtsilene en bitterkruid.

99. Solleveld & Kapittelduinen

Hiervoor geldt een uitbreiding met het beschermd natuurmonument Kapittelduinen (circa 385 ha), dat grenst aan de zuidpunt van Solleveld (ter hoogte van Monster). Dit is met name van belang door het voorkomen van de habitattypen duinbossen (*binnenduintrand*) (H2180_C) en vochtige duinvalleien (H2190). Daarenboven kan de herstelopgave voor het habitatype grijze duinen (*H2130) beter worden gerealiseerd door toevoeging van Kapittelduinen aan Solleveld. Tevens wordt hiermee de ontbrekende schakel in de duinenrij van Den Helder tot Voorne aan het Natura 2000 netwerk toegevoegd.

109. Haringvliet

Hiervoor geldt een uitbreiding met Plangebied Zuiderdiep waar getijdennatuur zal worden gerealiseerd, hetgeen onder meer uitbreiding van het leefgebied van de noordse woelmuis (*H1340) met zich mee zal brengen.

111. Hollands Diep

Hiervoor geldt een uitbreiding met de polder 'Oostersche Bekade Gorzen' (grenzend aan het beschermd natuurmonument Oostersche Slobbegorzen) dat een prioritair project is in het kader van 'Deltanatuur'. Dit gebied is recentelijk verworven en biedt ontwikkelingskansen voor het habitatype vochtige alluviale bossen (*essen-iepenbossen*)(*H91E0_B) en de noordse woelmuis (*H1340).

118. Oosterschelde

Hiervoor geldt een uitbreiding met resterende delen van het Plangebied Tureluur op Schouwen-Duiveland ten behoeve onder meer instandhouding en herstel van leefgebied van de noordse woelmuis en kweldervegetaties. Dit gebied is inmiddels ook van groot belang geworden voor broedende en pleisterende watervogels (hoogwatervluchtplaats en voedselgebied). Het betreft uitsluitend door Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten reeds verworven gronden.

122. Westerschelde & Saeftinghe

Hiervoor geldt een uitbreiding met binnendijks gelegen gronden ten behoeve van kweldervegetaties en broedende en pleisterende watervogels (hoogwatervluchtplaats en voedselgebied). Het betreft alleen door natuurbeschermingsorganisaties verworven gronden. Tevens worden de vaargeulen en het mondingsgebied van de Westerschelde aan het Vogelrichtlijngebied toegevoegd, zodat de begrenzing van het Habitatrichtlijngebied en het Vogelrichtlijngebied gelijk worden.

132. Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek

Een relatief grote oppervlakte cultuurgronden die niet van directe betekenis worden geacht voor de instandhouding van het gebied, zijn buiten de begrenzing van het gebied gebracht (o.a. tussen Moerputten en Drongelens Kanaal, tussen Moerputtenweg en A59). Dit geldt echter niet voor de bermen van wegen en sloten ten zuiden van de Moerputten die behoren tot het leefgebied van het donker pimpernelblauwtje (H1061). Tevens geldt een uitbreiding ten behoeve van deze soorten zuiden van Nieuwkuijk en met oevers en bermen langs het Drongelens Kanaal.

133. Kampina & Oisterwijsche Vennen

Hiervoor geldt een uitbreiding met het Banisveld (ten zuidwesten van Lennisheuvel) ten behoeve instandhouding van het habitatype blauwgraslanden (H6410) en gelet op het voorkomen van het habitatype zwak gebufferde vennen (H3130). Dit betreft gronden van de Vereniging Natuurmonumenten. Verder uitbreiding ten noordwesten van Kampina (o.a. Landgoed Nemelaer) wegens het voorkomen van habitattypen zwak gebufferde vennen (H3130), vochtige heiden (H4010), soorten kamsalamander (H1166) en drijvende waterweegbree (H1831). Dit betreft gronden van het Brabants Landschap en Natuurmonumenten.

135. Kempenland-West

Het beekdal bij Gorp is buiten de begrenzing gebracht omdat het van minder betekenis wordt geacht voor de instandhouding van het gebied. Het gebied is uitgebreid met de Roversche Heide (bestaande natuur, merendeels eigendom Brabants Landschap) wegens voorkomen van de habitattypen vochtige heiden (H4010). Verder is de interne samenhang verbeterd door verbinding van de gebiedsdelen Landschotse Heide en Neterselsche Heide (merendeels verworven nieuwe natuur). Delen van de natuurlijke beeklopen van de Grootte Beerze en Kleine Beerze zijn toegevoegd vanwege het habitatype beken en rivieren met waterplanten (H3260).

136. Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux

Hiervoor geldt een uitbreiding met de beekloop van de Tongelreep en aangrenzend natuurgebied tot Aalst wegens voorkomen van het habitatype beken en rivieren met waterplanten (*waterranonkels*)(H3260_A) en en ten behoeve van beekprik (H1096) en drijvende waterweegbree (H1831). Dit betreft merendeels bestaande natuur in eigendom van het Brabants Landschap en het Waterschap De Dommel. Het stroomgebied van de Tongelreep heeft enkele gunstige eigenschappen: relatief goed basisdebiet, weinig intensieve landbouw en gering aandeel verhard oppervlak, grotendeels gelegen in nabij beschermde natuurgebieden en de infiltratiegebieden liggen vrijwel geheel in bos- en natuurgebied. Na voltooiing van de in uitvoering en voorbereiding zijnde projecten wordt de Tongelreep op korte termijn een van de meest kansrijke beken voor herstel van de genoemde habitatwaarden in dit gebied.

139. Deurnsche Peel & Mariapeel

Hiervoor geldt een uitbreiding met deels al verworven nieuwe natuur ten behoeve van de instandhouding en herstel van de habitattypen actieve hoogvenen (*H7110) en herstellende hoogvenen (H7120) en de algehele samenhang van het gebied.

140. Groote Peel

Hiervoor geldt een uitbreiding met nieuwe natuur aan de Brabantse zijde ter verbetering van de hydrologische situatie ten behoeve van de instandhouding van het habitatype herstellende hoogvenen (H7120).

150. Roerdal

Bij Herkenbosch en Posterholt is het gebied uitgebreid ten behoeve van het donker pimpernelblauwtje (H1061). Verder is het gebied uitgebreid met Stedelijke Roer en Hambeek ten behoeve van trekvissen zoals de rivierprik (H1099).

154. Geleenbeekdal

Hiervoor geldt een uitbreiding van de begrenzing voor instandhouding en herstel van het habitattypen kalkmoerassen (H7230) in de Kathagerbeemden, voor instandhouding en herstel van de habitattypen vochtige alluviale bossen (*H91E0), eiken-haagbeukenbossen (H9160), voor leefgebied van de zeggekorfslak (H1016) en voor vergroten van de interne samenhang van het gebied. Dit betreft merendeels terreinen in eigendom van Natuurmonumenten.

157. Geuldal

Hiervoor geldt een uitbreiding ten behoeve van instandhouding en herstel van de habitattypen kalkgraslanden (*H6210) en heischrale graslanden (*H6230) op de Gulpenerberg. Dit betreft zowel bestaande natuur (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Limburgs Landschap en de gemeente) als nieuwe natuur.

De uitbreiding is van toepassing ten oosten van de Schaelsberg ten behoeve van herstel van het habitattypen kalkgraslanden (*H6210). In het Stimuleringsplan zijn voor dit gebied (deelgebied Dölkesberg) kalkgrasland, kalkrijk kamgrasland en pioniergemeenschappen op kalk als natuurdoeltypen aangegeven (een aantal belangrijke soorten is reeds aanwezig).

Uitbreiding westwaarts van het Ravensbos ten behoeve van instandhouding en herstel van de habitattypen vochtige alluviale bossen (*H91E0) en eiken-haagbeukenbossen (H9160). Uitbreiding met Melchelderbeekdal ten behoeve van beekprik (H1096), de habitattypen glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510) en vochtige alluviale bossen (*H91E0).

Bovendien is bij de begrenzing in 2003 verzuimd rekening te houden met de ligging van ondergrondse mergelgroeven bij Berg en Valkenburg die in gebruik zijn bij overwinterende vleermuizen waarvoor dit gebied onder meer is aangemeld. De ligging van de voor vleermuizen belangrijke ondergrondse groeven buiten de huidige begrenzing zal op de kaart apart worden aangeduid. De groeven herbergen te samen ongeveer 28% van de overwinterende ingekorven vleermuizen (H1321), ongeveer 39% van de vale vleermuizen

(H1324) en ongeveer 24% van de meervleermuizen (H1318) in Nederland.

160. Savelsbos

Hiervoor geldt een uitbreiding ten behoeve van instandhouding en herstel van de habitattypen kalkgraslanden (*H6210), heischrale graslanden (*H6230), ruigten en zomen (*droge bosranden*) (H6430_C), eiken-haagbeukenbossen (H9160) en leefgebied van de spaanse vlag (*H1078). Dit betreft grotendeels gronden die reeds in eigendom zijn bij Staatsbosbeheer.

Bovendien is bij de begrenzing in 2003 verzuimd rekening te houden met de ligging van de ondergrondse groeve Keerderberg, die in gebruik is bij overwinterende vleermuizen waarvoor dit gebied onder meer is aangemeld. De ligging van deze groeve zal op de kaart apart worden aangeduid.

Colofon

Titel

Natura 2000 doelendocument

Uitgave

Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit
Bezuidenhoudseweg 73
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Oplage

5.000 exemplaren

Exemplaren aanvragen

Infotiek Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit
e-mail: infotiek@minlnv.nl

Productiecoördinatie en realisatie

Veerkracht.nl Den Haag

Illustraties

Rik Olde Loohuis (p. 2, 13, 17, 20, 29 en 59)

Met bijdragen van:

Alterra, RIZA, KIWA, SBB, Natuurmonumenten,
SOVON

Druk

Ando bv, Den Haag

Juni 2006, versie 1.1